

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN TOIMITUKSIA
MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE
VOL. 212

JUHANI LEHTIRANTA

ARJEPLOGINSAAMEN
ÄÄNNE- JA TAIVUTUSOPIN
PÄÄPIIRTEET

SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA
HELSINKI 1992

Abstract

The fundamentals of Arjeplog Saami (Lappish) Phonology and Inflexion

The linguistic material of the study is based on earlier studies of Arjeplog Saami. The research material includes the work of Ignac Halász from the 1890s, Eliel Lagercrantz from the 1920s, the rich but unpublished field materials of Israel Ruong from the 1930s and 1940s and of K.B. Wiklund from early 1900s.

Now extinct, Arjeplog Saami was spoken in the mountain region in the western and northern parts of the Arjeplog parish in Sweden and also in neighbouring areas in Norway.

The phonological survey concentrates on metaphony and vowel harmony and numerous clusters (over 180 different clusters). Arjeplog Saami is the only Saami language which has both metaphony and vowel harmony. Although Arjeplog Saami dialects differ perceptibly from one another phonetically, on the background of differences lies quite uniform morphophonemic structure.

The inflexional survey first deals with the morpheme structure and radical types. Conjugation and declension are also studied in detail. An appendix provides examples of conjugation and declension. It often becomes evident that the earlier studies have made many conclusions about morphological features based on one-sided or insufficient field material. Many features still remain unsolved or unclear due to lack of linguistic material.

The dialect differences of Arjeplog Saami are not great, and many phonetic or morphological features have transitional forms in the dialects. The closest neighbour language is Lule Saami. In many respects the boundary between these languages is not absolute. However, the boundary between Arjeplog Saami and its southern and eastern neighbour, Ume Saami, is extremely clear, although Halász' and K.B. Wiklund's Arjeplog Saami material has some southern features. These features are not based on native language use but on the old literary Lappish which mostly is based on Ume Saami.

The appendices include a dialectal map and examples of different dialects transcribed phonetically, morphophonemically and translated into Finnish.

Copyright © 1992 Suomalais-Ugrilainen Seura
Mariankatu 7
00170 HELSINKI

ISSN 0355-0230
ISBN 951-9403-55-8

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1992

Esipuhe

Tämä työ on tehty ollessani Suomen Akatemian tutkimusassistenttina. Akatemian rahoituksella pääsin myös muutamaksi päiväksi tutustumaan työn kannalta keskeiseen Upsalan arkistomateriaaliin.

Työtä varten järjestetystä aineistosta olisi luotavissa melko pienellä vaivalla tässä ilmestyvän kieliopillisen katsauksen lisäksi arjeploginsaamen tekstikokoelma ja laaja sanakirja. Tekstikokoelma on itse asiassa käännöstä vaille valmis. Sanakirja vaatisi vielä ehkä noin vuoden lisätyön. Mielestäni sanakirjan jatkovalmistelun voi unohtaa, kunnes naapurikieli uumajansaame on tutkittu kunnolla. Siksi paljon lisävalaistusta uumajansaame voi tuoda usein vajavaisiin arjeploginsaamen sanamuisiinpanoihin.

Olen saanut kannustusta ja monia neuvoja Raija Bartensilta, Juha Janhuselta, Mikko Korhoselta ja Pekka Sammallahdelta sekä vaimoltani Varpulta. Siitä kiitos heille. Mikko Korhosta kiitokseni ei enää tavoita. Olen suuresti kiitollinen myös Upsalan Dialekt- och folkminnesarkivetin johtajalle Sven Söderströmille avusta tutustuessani Israel Ruongin keräämään arkistoainekseen. Kiitän myös Suomalais-Ugrilaista Seuraa, joka on ottanut julkaistaakseen tämän työn.

IV

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Taustaa.....	2
2.1. Arjeploginsaamen puhuma-alue, murteet ja puhujamäärä	2
2.1.1. Arjeploginsaamen puhuma-alue	2
2.1.2. Arjeploginsaamen murteet	4
2.1.2.1. Arvesin murre	5
2.1.2.2. Barturten—Arvesin sekamurre	6
2.1.2.3. Barturten, Tjijtjakin ja Rasjvårtan murteet.....	6
2.1.2.4. Svaipan ja Björkfjälletin murteet	7
2.1.2.5. Metsäalueen ja Norjan arjeploginsaamelaiset.....	8
2.1.3. Arjeploginsaamelaisten lukumäärä.....	9
2.2. Arjeploginsaamen lähteet ja tutkimushistoriaa.....	9
2.2.1. Ignác Halász	9
2.2.2. K. B. Wiklund ja J. K. Qvigstad.....	11
2.2.3. Eliel Lagercrantz.....	11
2.2.4. Israel Ruong	12
2.2.5. Muut lähteet	13
2.3. Aineiston luotettavuus ja kattavuus	14
2.3.1. Ruong	14
2.3.2. Halász.....	16
2.3.3. Lagercrantz	16
2.3.4. Aineiston synkronisuus	18
3. Äänneoppi.....	19
3.1. Äännemerkintä eri lähteissä	19
3.1.1. Halász.....	19
3.1.2. Wiklund.....	20
3.1.3. Lagercrantz	21
3.1.4. Qvigstad	21
3.1.5. Ruong	22
3.2. Arkkifoneeminen kirjoitustapa.....	23
3.3. Suprasegmentaali fonologia.....	24
3.3.1. Tahti.....	25
3.3.2. Paino.....	27
3.3.2.1. Yhdistämättömien sanojen paino.....	27
3.3.2.2. Yhdyssanojen paino	29
3.3.2.3. Tavupaino	30
3.3.3. Kvantiteetti ja astevaihtelu.....	31
3.3.3.1. Kvantiteetti	31

3.3.3.2. Astevaihtelu.....	33
3.3.3.3. Astevaihtelu toisessa tahdissa	35
3.3.3.4. Ylipidennys.....	36
3.3.4. Rajaisilmiöt	27
3.3.4.1. Sananraja	37
3.3.4.2. Švaavokaali	38
3.4. Segmentaali fonologia	40
3.4.1. Konsonantisto	40
3.4.1.1. Sananalkuiset konsonantit	42
3.4.1.1.1. Sananalkuiset konsonanttiyhtymät	43
3.4.1.1.2. Sananalkuiset aspiroituneet klusiilit.....	44
3.4.1.2. Vokaalienväliset yksinäiskonsonantit	45
3.4.1.3. Geminaattakonsonantit	46
3.4.1.4. Sanansisäiset konsonanttiyhtymät	47
3.4.1.4.1. Klusiilin ja plosiivin yhtymät.....	49
3.4.1.4.2. Klusiilin ja frikatiivin yhtymät.....	52
3.4.1.4.3. Klusiilin ja samapaikkaisen nasaalin yhtymät.....	52
3.4.1.4.4. Klusiilin ja eripaikkaisen nasaalin yhtymät	53
3.4.1.4.5. Klusiilin ja likvidan tai puolivokaalin yhtymät	55
3.4.1.4.6. Sibilantti-alkuiset yhtymät	55
3.4.1.4.7. <i>h:n</i> ja plosiivin yhtymät	56
3.4.1.4.8. <i>h:n</i> ja resonantin yhtymät	57
3.4.1.4.9. Spirantin ja klusiilin tai puolivokaalin yhtymät...	61
3.4.1.4.10. Nasaalin ja plosiivin yhtymät.....	62
3.4.1.4.11. Muut nasaali-alkuiset yhtymät	63
3.4.1.4.12. Sonorantin ja plosiivin yhtymät.....	63
3.4.1.4.13. Sonorantin ja frikatiivin yhtymät	65
3.4.1.4.14. Sonorantin ja nasaalin yhtymät.....	66
3.4.1.4.15. Kahden sonorantin yhtymät	69
3.4.1.4.16. Muut kolmiosaiset yhtymät.....	71
3.4.1.5. Toisen tavun jälkeinen sanansisäinen konsonantisto.....	72
3.4.1.6. Loppukonsonantin kato.....	72
3.4.2. Vokaalisto	73
3.4.2.1. Vokaalien allofonit	75
3.4.2.2. Vokaaliassimilaatio	76
3.4.2.2.1. Metafonia.....	77
3.4.2.2.2. Labiaaliassimilaatio	79
3.4.2.3. Toisen tavun <i>a:n</i> piteneminen.....	81
3.4.2.4. Vokaalin sisäheitto	81

3.4.3. Vokaalien ja konsonanttien väliset kombinaatio- rajoitukset	82
4. Taivutusoppi	83
4.1. Morfeemirakenne.....	83
4.2. Verbit	83
4.2.1. Verbien vartalo- ja taivutustyytit	84
4.2.1.1. Parillistavuiset verbit.....	85
4.2.1.2. Paritontavuiset verbit	86
4.2.1.3. Supistumaverbit	86
4.2.2. Modukset	88
4.2.2.1. Potentiaali	88
4.2.2.2. Imperatiivi	89
4.2.2.3. Konditionaali	91
4.2.3. Aikamuodot	93
4.2.4. Persoonapäätteet	93
4.2.5. Verbin infiniittiset muodot.....	95
4.2.5.1. Infinitiivi.....	97
4.2.5.2. Konnegatiivi.....	97
4.2.5.3. Partisiipin perfekti	98
4.2.5.4. Toinen gerundi	99
4.2.5.5. Ensimmäinen gerundi	100
4.2.5.6. Verbaaliadverbi.....	101
4.2.5.7. Verbaaliabessiivi	102
4.2.5.8. Supiini.....	103
4.2.5.9. Aktion elatiivi.....	103
4.2.5.10. Katsaus infiniittisiksi muodoksi luettuihin johdoksiin.....	104
4.2.5.10.1. Aktio (teonnimijohdos)	104
4.2.5.10.2. Partisiipin preesens (tekijännimijohdos)	104
4.3. Nominit	106
4.3.1. Luku	107
4.3.2. Sijat.....	107
4.3.2.1. Genetiivi.....	108
4.3.2.2. Akkusatiivi.....	109
4.3.2.3. Paikallissijat	109
4.3.2.4. Komitatiivi.....	111
4.3.2.5. Essiivi	112
4.3.2.6. Abessiivi.....	113
4.3.2.7. Prolatiivis-temporaalinen adverbijohdin <i>-k</i>	113
4.3.3. Omistusliitteet	114

4.3.4. Substantiivien vartalotyypit	116
4.3.4.1. Parillistavuiset substantiivit	117
4.3.4.2. Paritontavuiset substantiivit.....	118
4.3.4.3. Supistumavartaloiset substantiivit	120
4.3.5. Katsaus adjektiivien taivutukseen.....	121
4.3.5.1. Adjektiivien predikatiivi- ja attribuuttimuoto.....	122
4.3.5.1.1. Predikatiivimuoto vokaaliloppuinen.....	123
4.3.5.1.2. Predikatiivimuoto <i>t</i> -loppuinen	123
4.3.5.1.3. Predikatiivimuoto <i>k</i> -loppuinen	124
4.3.5.1.4. Predikatiivimuoto <i>s</i> -loppuinen.....	125
4.3.5.1.5. Predikatiivimuoto <i>j</i> -loppuinen	125
4.3.5.1.6. Muut adjektiivit	126
4.3.5.2. Vertailuasteet.....	126
4.3.5.2.1. Komparatiivi	128
4.3.5.2.2. Superlatiivi	128
4.3.6. Katsaus lukusanojen muodostamiseen.....	129
4.3.6.1. Järjestysluvut.....	130
4.3.6.2. Yhdistetyt lukusanat	130
4.3.6.3. Lukusanat attribuutteina.....	131
4.3.7. Pronominit	132
4.3.7.1. Persoonapronominit	132
4.3.7.2. Demonstratiivipronominit	134
4.3.7.3. Interrogatiivi- ja relatiivipronominit	136
4.3.7.4. Indefiniitti-, refleksiivi- ja resiprookkipronominit.....	138
5. Yhteenvetoa.....	140
5.1. Katsaus arjeploginsaamen murre-eroihin	140
5.2. Arjeploginsaamen suhde viereisiin saamelaiskieliin	142
5.2.1. Arjeploginsaamen ja luulajansaamen erot	143
5.2.2. Arjeploginsaamen ja uumajansaamen erot	144
5.3. Katsaus kirjasaamen vaikutukseen Halászin aineistossa	145

Liitteet

Taivutuskaavat.....	149
Tekstinäytteet.....	167
Lähteet.....	188
Lyhenteet	192
Arjeplogin kartta	193

1. Johdanto

Vaikka arjeploginsaamesta on melko paljon julkaistua aineistoa, on tämän kielen rakenne monessa suhteessa jäänyt epäselväksi. Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään arjeploginsaamen äänne- ja taivutusopin pääpiirteet.

Näkökulma on synkroninen ja aineistokeskeinen eikä kielihistoriaan tai muihin saamelaiskieliin kiinnitetä huomiota. Lopussa on erillinen lyhyt katsaus arjeploginsaamen ja sen viereisten saamelaiskielten tärkeimpiin eroihin.

Taivutusopissa rajoitutaan lähinnä verbien ja nominien taivutukseen, koska muiden sanaluokkien esittely kuuluu enemmän johto- ja sanastoppiin kuin taivutusoppiin. Vaikka adjektiivien vertailuaseiden ja järjestyslukusanojen muodostus kuuluu itse asiassa johtooppiin, ne on otettu katsauksina mukaan siksi, että ne sisältyvät Halászin ja Lagercrantzin kielioppeihinkin ja että niihin tuskin paneudutaan muissa yhteyksissä.

Kielestä käytetään nimitystä arjeploginsaame eikä tavallisempaa nimitystä piitimensaame, koska sitä on puhuttu vain Arjeplogin kunnassa ja vähäisesti sen vastaisella alueella Norjassa, koska valtaosassa hallinnollista Piitimen Lappia kielenä on ollut uumajansaame ja koska arjeploginsaamea puhutaan Piitimenjoen yläjuoksun ohella myös Skellefte- ja Laisanjokien latvavesien varsilla.

Tutkimusaineistona ovat aikaisemmat, etenkin Ignác Halászin ja Eliel Lagercrantzin julkaisut sekä Israel Ruongin ja K. B. Wiklundin käsikirjoitukset sekä Ruongin äänitteet. Vaikka aineisto on suhteellisen laaja, joudutaan tämän tästä huomauttamaan sen rajallisuudesta. Mikäli erikseen ei mainita, sana- ja lause-esimerkit ovat peräisin Ruongin käsikirjoituksista ja äänitteistä.

Arjeploginsaamea kirjoitetaan pääosin arkkifoneemisesti. Foneettisesti kirjoitettujen jaksot on osoitettu hakasulkeilla ja murteittaiset fonologiset asut vinoviivoilla.

Liitteinä ovat taivutuskaavat, lyhyet näytetekstit ja kartta. Sen sijaan sanahakemistoa ei ole, koska tässä tutkimuksessa esitelty ja käsitelty sanat ovat varsin mielivaltaisen ja epäedustava osa arjeploginsaamen sanastoa ja koska arjeploginsaamen kattava sanakirja olisi laadittavissa melko pienellä työllä tätä tutkimusta varten järjestetystä aineistosta.

2. Taustaa

2.1. Arjeploginsaamen puhuma-alue, murteet ja puhujamäärä

Arjeploginsaamen puhuma-alueen rajat ja sen sisäinen murrejako tunnetaan huonosti. Muut tutkijat kuin Israel Ruong eivät ole tutkineet sen murteita ja sen viereisiä saamelaiskieliä niin perusteellisesti, että he olisivat voineet antaa luotettavan kuvan murrejaosta ja puhuma-alueesta.

2.1.1. Arjeploginsaamen puhuma-alue

Ensimmäisenä ruotsinsaamen kieli- ja murrejakoa selvitti tieteellisesti Ignác (Ignác) Halász. Hän valittaa tutkimuksessaan, että juuri Arjeplogissa puhutusta saamesta ei ole mitään tietoa (1891: 210). Näin Halász ei voinut kertoa ennen viimeistä saamenmatkaansa vuonna 1891 arjeploginsaamen puhuma-alueen rajoista mitään.

Yhtä lailla J. K. Qvigstadkin kykeni vain toteamaan, että arjeploginsaamea puhutaan Piitimen Lapissa ja siihen rajoittuvalla alueella Salten- ja Ranavuonon välillä Norjassa (1893: 8–9).

K. B. Wiklund mainitsee saamen kielioppinsa ensimmäisen painoksen alussa, että arjeploginsaamea puhutaan Arjeplogissa ja Pohjois-Arvidsjaurissa sekä Salten- ja Ranavuonon välisellä alueella Norjassa (1901: 2). Ennen toisen painoksen ilmestymistä Wiklund oli tutustunut erääseen eteläarjeplogilaiseen kielenoppaaseen ja toisen painoksen vastaavassa kohdassa mainitaan, että arjeploginsaamea puhutaan Pohjois-Arvidsjaurin ja mainitun Norjan alueen ohella suurimmassa osassa Arjeplogin kuntaa ja että Etelä-Arjeplogissa puhutaankin uumajansaamea (1915: 3).

Eliel Lagercrantzin mukaan arjeplogin- ja luulajansaame muodostavat länsisaamen, joka rajoittuu etelässä sorselensaameen (1926: 365). Länsi- ja sorselensaamen raja on hänen mukaansa hyvin selvä. Lagercrantz ei käsitellyt arjeploginsaamen muita rajoja. Hän katsoi Semisjaurin alueelta kotoisin olevan kielenoppaansa puhuvan Keski-Arjeplogin murretta ja pohjoisemmalla Njargan alueelta olevan kielenoppaansa puhuvan Pohjois-Arjeplogin murretta (1926: 3 ja 1939: 1198). Poiketen aiemmista käsityksistään hän toteaa viimeisessä tekstikokoelmassaan, että

semisjaurilainen kielenopas puhuukin Arjeplogin uumajansaamelaista murretta (1963: 109). Lagercrantzin mukaan hänen tutkimansa murteet ovat varsin lähellä toisiaan, mutta eroavat Halászin tutkimasta pohjoisemmasta Arjeplogin murteesta (1926: 4, 10).

Wiklundin mielestä Lagercrantzin tutkimia Semisjaurin murre ei ole arjeplogin- vaan uumajansaamea (1928: 347). Bo Wickman torjuu tämän käsityksen ja katsoo tuon murteen kuuluvan arjeploginsaameen (1959: 74 alaviite ja 1964: 322).

Ruongin mukaan aidointa arjeploginsaamea puhuvat Luoktan—Mava-sin alueen poronhoitajat sekä Tjeggelvasjärven ja Piitimenjoen varren seutujen saamelaiset Arjeplogin pohjoisosassa. Tjeggelvasin ja Piitimenjoen pohjoispuolella on tosin luulajansaamelainen vaikutus selvää. Alueen itäpuolella puhutaan metsäsaamelaista murretta. Etelässä Skelleftejoelta alkaen on eteläsaamelainen (so. uumajansaamelainen) vaikutus selvää (1943: III). Arjeploginsaamen ja metsäsaamelaismurteiden raja noudattelee hänen mukaansa metsäporon levinneisyysalueen länsirajaa (1945: 124). Toisessa yhteydessä Ruong pitää Tjeggelvasjärven pohjoispuolista Arvesin murretta eteläisimpänä luulajansaamena ja saman järven eteläpuolista Barturten murretta pohjoisimpana arjeploginsaamena (1982: 255).

Björn Collinderin — joka oli ollut kesällä 1939 mukana Ruongin aineistonkeruumatkalla Arjeplogissa — mukaan arjeploginsaamea puhutaan Arjeplogin pohjoisosan tunturialueilla, mutta eteläistä saamea (eli tässä tapauksessa uumajansaamea) Piitimen Lapin metsäalueilla, Etelä-Arjeplogin tunturialueella sekä Arvidsjaurissa (1953: 59—60). Toisissa yhteyksissä Collinder määrittelee pohjoissaamen (= pohjois-, luulajan- ja arjeploginsaame) ja eteläsaamen (= etelä- ja uumajansaame) rajan kulkevaksi Jokkmokin ja Arvidsjaurin kuntien välissä sekä edelleen Arjeplogin läpi, jossa metsäsaamelaiset puhuvat uumajansaamea ja tunturisaamelaiset arjeploginsaamea, mutta Etelä-Arjeplogin tunturisaamelaiset ovat kielellisesti näiden välillä (1960: 23 ja 1965: 15).

Yllä esitetyissä näkemyksissä erottuu selvästi kaksi linjaa. Ensinnäkin on saamentutkimuksen uranuurtajiin Halásziin, Qvigstadiin ja Wiklundiin palautuva käsitys siitä, että arjeploginsaamea on puhuttu yleisesti Piitimen Lapissa eli Arjeplogin ja Arvidsjaurin kunnissa sekä Arjeplogin vastaisella alueella Norjassa. Ruotsin Lapit (ensin Piitimen-, Luulajan- ja Tornion Lapit, myöhemmin myös Lyckselen ja Åselen Lapit) ovat 1200-luvulta peräisin olevia hallinnollisia alueita (Manker 1968: 18). Niiden rajat osuvat usein yksin tärkeiden saamen kieli- tai murrerajojen kanssa. Halász, Qvigstad ja Wiklund päättelivätkin, että tilanne on

sama myös Piitimen Lapissa, vaikka heillä ei ollut asiasta omakohtaista tarkkaa tietoa.

Ruong ja Collinder ovat toisella kannalla, sillä heidän mukaansa arjeploginsaamea puhutaan vain Arjeplogin tunturialueilla ja sen vastaisella alueella Norjassa. Tämä käsitys perustuu omakohtaiseen tietoon murreoloista ja on oikea. Käytettävissä oleva arjeploginsaamen ja sen naapuri-kielten aineisto puhuu yksiselitteisesti tämän puolesta. Kuitenkin vanhempi käsitys on pysynyt tähän asti hengissä, koska arjeplogin- ja uumajansaamen murrerajoista ei ole ollut tarjolla yksityiskohtaista tietoa. Samanlainen pinttynyt hallinnolliseen rajaan pohjautuva käsitys on ollut luulajan- ja tornionsaamen välisen kielirajan sijoittaminen Luulajan ja Tornion Lappien rajalle. Kuitenkin useampia ja tärkeämpiä kielellisiä eroja on Luulajan Lapin sisällä Etelä- ja Keski-Jällivaaran murteiden välillä ja Pekka Sammallahti pitääkin tätä rajaa luulajansaamen pohjoisrajana (1985: 152).

2.1.2. Arjeploginsaamen murteet

Liitteenä olevassa kartassa esitetyt arjeploginsaamen murrealueet käyvät varsin hyvin yksiin siitojen ja poronhoitoalueiden rajojen kanssa. Tämä liittyy siihen, että suurin osa arjeploginsaamelaisista on kuulunut poronhoitajaperheisiin ja -sukuihin.

Ruotsin tunturialueiden poronhoitajien alueellinen ja hallinnollinen perusyksikkö on yhden tai muutaman perheen muodostama siita (arjeploginsaameksi *sij'ta*), jolla on yhteiset laidunalueet, asuinpaikat ja muuttoreitti. Muutama vierekkäinen siita — Arjeplogissa kolmesta kuuteen — muodostaa poronhoitoalueen (*tjiel'tie*). Arjeploginsaamelaiset poronhoitajat ovat kuuluneet kolmen poronhoitoalueen siitoihin. Poronhoitoalueella voi olla yhden tai muutaman siidan muodostamia ryhmiä, joilla on yhteinen syys- ja kevätalue. Ernst Manker on selvittänyt laajasti vuonna 1944 vallinnutta Ruotsin tunturialuiden poronhoitoa (1953). Hänen esittämänsä tiedot Arjeplogin tunturisaamelaiden muuttoreiteistä ja laidunalueista vastaavat pääosin viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alun tilannetta, josta Israel Ruongin käsikirjoituksissa on paljon lisätietoa.

Tärkein Arjeplogin poronhoitoa muuttanut tekijä on vuonna 1920 alkanut kaaresuvantolaisten poronhoitajien muutto Arjeplogiin. Tämä johtui siitä, ettei kaikille kaaresuvantolaisille poronhoitajille riittänyt enää laitumia, kun heidän laidunoikeutensa Norjan puolella kapenivat (Manker 1953: 19—20; Renslund 1986: 48—49). Vuonna 1944 pohjoi-

sia tulokkaita oli jo enemmän kuin alkuperäisiä arjeplogilaisia poronhoitajia. Merkittävää on myös se, että tulokasperheillä oli tuolloin keskimäärin selvästi suuremmat porokarjat kuin alkuperäisillä arjeplogilaisilla perheillä. Tämä liittyy siihen, että arjeplogilaisten poronhoito oli muualla paitsi Luoktan alueella intensiivistä mutta pohjoisilla tulokkaila ekstensiivistä (Manker 1953: 145). Edellinen tapa vaati säännöllistä paimennusta ja vaatimien lypsämistä, minkä takia porokarja ei voinut olla yhtä suuri kuin pohjoissaamelaisilla poronhoitajilla.

Siitojen nimet perustuvat useimmiten tunturilla metsärajan läheisyydessä sijaitseviin porojen kevät- ja syysalueisiin (mts. 20). Joskus siidalle on annettu nimi suvun mukaan. Yhdenmukaisuuden ja yksiselitteisyyden takia on hyvä käyttää siidoista kevät- ja syysalueisiin pohjautuvia nimiä, jotka sopivat hyvin myös murteiden nimiksi. Myös Ruong on käyttänyt murteista käsikirjoituksissaan lähes järjestelmällisesti kevät- ja syyspaikkojen mukaisia nimityksiä. Siidan ”Sjaggo” kevät- ja syysalue on Arvesin tuntureilla. Ruong onkin käyttänyt nimitystä Arves (1982: 255; tosin hän kirjoittaa Arvas, vaikka sanan nominatiivi on saameksi *Aarvies*). Mavas, Barturte, Njasja ja Tjijdtjak ovat kevät- ja syyspaikkojen mukaan annettuja nimiä. Sen sijaan kahdesta eteläisimmästä siidasta voidaan käyttää kevät- ja syysalueiden mukaisia nimityksiä Svaipa ja Björkfjället.

2.1.2.1. Arvesin murre

Arjeplogin pohjoisimmalla, Luoktan—Mavasin poronhoitoalueella on seitsemän siitaa. Näistä neljä oli kaaresuvantolaisten tulokkaiden muodostamia. Arjeploginsaamelaisten asuttamia siitoja ovat olleet Piitimenjoen pohjoispuoleisella Luoktan alueella ”Sjaggo” sekä eteläpuoleiset Mavasin ja Barturten alueella ”Mavas” ja ”Ruong”. Näitä siitoja asuttivat arjeploginsaamelaiset suvut Sjaggo, Ruong ja Steggo (Manker 1953: 145).

Pohjoisin murre on Luoktan alueella puhuttu Arvesin murre. Se on varsin epäyhtenäinen, sillä seitsemän Ruongin tutkiman murteen puhujan joukosta ei ole kahta äänteellisesti yhtenäistä idiolektia. Tämä kirjavuus johtuu siitä, että Arvesin murre on eteläisten arjeploginsaamelaisten sekä pohjoisten luulajansaamelaisten vaikutteiden temmellyskenttä. Arvesilaisten avioliitot sekä luulajansaamelaisten että barturtelaisten kanssa ovat Ruongin muistiinpanojen perusteella tavallisia. Ruongin kielenoppaan Nils Larsson Anderssonin murre on selvästi pohjoisempaa kuin muiden arvesilaisten kielenoppaiden. Valitettavasti häneltä on vain vähäisiä äänneopillisia ja sanamuistiinpanoja. Hänen murteensa erottaa luulajan-

saamen Jokkmokkin murteesta oleellisesti vain velaariklusiilin ja obstruenttien konsonanttiyhtymien astevaihtelu (arjeploginsaamassa esim. nom. *ååk'sie* : akk. *ååksiev*, luulajansaamassa Grundströmin kirjoitustavalla nom. *åksē* : akk. *åuhsēu* 'oksa').

Eräässä yhteydessä Ruong pitää Arvesin murretta eteläisimpänä luulajansaamena (1982: 255). Todellisuudessa tämä murre on arjeplogin ja luulajansaamen välistä siirtymäaluetta. Kielellisin perustein sen voi katsoa kuuluvan kumpaan tahansa, koska Arvesin murteen luulajansaa-
mesta ja arjeploginsaamasta erottavat piirteet ovat suunnilleen yhtä vahvat (vrt. lukuja 5.1. ja 5.2.1.). Tällöin käytännön tarkoituksenmukaisuus ratkaisee, kumpaan sen kannattaa katsoa kuuluvan. On yksinkertaisempaa pitää sitä arjeploginsaamen murteena, koska tällöin ei tarvitse luopua totutusta luulajansaamen eteläraajasta eikä todeta, että tähänastinen tutkimus ei vain ole ottanut huomioon tätä murretta. Arvesin murteen lukeminen arjeploginsaamen murteisiin aiheuttaa vain sen, että arjeploginsaamen murre-erojen kuvauksesta tulee hieman pidempi.

2.1.2.2. Barturten—Arvesin sekamurre

Barturten—Arvesin sekamurre on ainoa murre, joka ei ole yhdistettävissä suoraan mihinkään poronhoitajien siitaan. Sen puhujat asuivat Piitimenjoen eteläpuolella. Myös Halászin kielenopasperhe puhui tähän ryhmään laskettavaa murretta. Ruongin muistiinpanoissa on laajemmin aineistoa kahdelta Barturten—Arvesin sekamurteen puhujalta, Margareta Bengtssonilta ja Per Gimmonilta.

Tämä murre on ilmeisen kirjava ja epäyhtenäinen, mikä johtuu siitä, että se on tulosta barturtelaisten ja arvesilaisten avioliitoista. Esimerkiksi Margareta Bengtssonin isä oli kotoisin Barturtelta ja äiti Arvesilta (Ruong 1982: 253). Murteen siirtymäluonteesta kertoo sekin, että kaikilla kielenoppailla on horjuntaa eteläisten ja pohjoisten piirteiden välillä. Tämä koskee etenkin vokaalien metafooniaa sekä konsonanttien astevaihtelua.

2.1.2.3. Barturten, Tjidtjakin ja Rasjvårtan murteet

Luoktan—Mavasin poronhoitoalueen Piitimenjoen eteläpuoleisella Mavasin alueella puhuttu Barturten murre on hyvin yhtenäinen verrattuna

pohjoisempiin murteisiin.

Barturten eteläpuolelta Laisanjoelle ulottuvan Semisjaurin—Njargan poronhoitoalueen pohjoisimmat siidat ”Njasja” ja ”Tjidtjak” ovat kuuluneet Bengtssonin, Fjällmanin ja Fjällåsin suvulle sekä eteläisin siita ”Rasjverta” (tai ”Rasjvärta”) Fjällmanin suvulle (Manker 1953: 155). Kyseisellä alueella puhutut läheiset Tjidtjakin ja Rasjvärtan murteet eroavat melko vähän Barturten murteesta. Tämä johtuu siitä, että Luoktan—Mavasin ja Semisjaurin—Njargan alueiden välillä ei ole selvää vesistörajaa toisin kuin muiden Arjeplogin poronhoitoalueiden välillä.

Tjidtjakin ja Rasjvärtan murteiden sisäisestä yhtenäisyydestä ei voi tehdä suoria arvioita, koska käytettävissä on tietoja vain parilta kielenoppaalta kummastakin murteesta. Näiden murteiden sisäiseen yhtenäisyyteen viittaa se, ettei kielenoppailla ole sellaista eteläisten ja pohjoisten piirteiden välistä horjuntaa, joka on tyypillistä Arvesin murteessa tai Barturten—Arvesin sekamurteessa.

2.1.2.4. Svaipan ja Björkfjälletin murteet

Eteläisin alue on Sorselen rajaan ulottuva Svaipan (ennen vuotta 1946 Arjeplogin) poronhoitoalue, jossa arjeploginsaamelaisia sukuja ovat Larsson ja Bark (tai Park) samannimisissä siidoissa (Manker 1953: 165). Alunperin Barkit ovat olleet etelämpänä Björkfjälletillä ja Larssonit Svaipalla. Tähän viittaa Parkin suvun hieman eteläisempi murre ja siitä kertovat myös Ruongin muistiinpanot Greta Parkilta. Vuonna 1944 Barkien kevät- ja kesäpaikat olivat Larssonien paikkoja pohjoisempana.

Qvigstad, Wiklund ja Lagercrantz ovat käyttäneet myös Svaipan alueesta nimitystä Semisjaur, jolla on tarkoitettu myös koko Skelleftejoen eteläpuolista Arjeplogin aluetta. Arjeploginsaamen murteista puhuttaessa on parasta välttää tätä nimitystä, koska ei ole yksiselitteistä, mitä murretta tai aluetta sillä kulloinkin tarkoitetaan.

Svaipan poronhoitoalueella puhutut Svaipan ja Björkfjälletin murteet eroavat vähän toisistaan (ks lukua 5.1). Tosin aineistoa on vain muutamalta kielenoppaalta. Lagercrantzin ja Wiklundin muistiinpanoista ilmenee, että näissäkin murteissa on horjuntaa pohjoisten ja eteläisten piirteiden välillä. Tämä on ymmärrettävää, koska kyseessä on murreryhmä, jonka eri puolilla on puhuttu toisistaan selvästi poikkeavia saamelaiskieliä.

2.1.2.5. Metsäalueen ja Norjan arjeploginsaamelaiset

Edellä esitetty murre- ja alueellinen jako koskee tunturisaamelaisia poronhoitajia. Metsäalueella ovat vastaavasti metsäsaamelaiskylät. Arjeplogin kirkonkylän pohjoispuolisen Ståkken metsäsaamelaiskylän asukkaista osa on arjeploginsaamelaisia (Ståkken, Steggon, Fjällmanin ja Skailen suvut) (Manker 1968: 85). Ståkken alueen arjeploginsaamelaiset puhuivat Arvesin ja Barturten murteita sekä niiden sekamurretta. Pohjoisessa kieleen on vaikuttanut luulajansaamen Udtjan murre (Ruong 1945: 131). Arvidsjaurin ja muun Arjeplogin metsäsaamelaiset ovat kieleltään uumajansaamelaisia lukuunottamatta sinne avioitumisen seurauksena muuttaneita (mts. 124).

Yksittäisiä arjeploginsaamen puhujia on voinut olla muullakin Arjeplogin metsäalueella, jossa on puhuttu pääasiassa uumajansaamea. Tuon alueen vähäinen arjeploginsaamelaisväestö on peräisin tunturialueelta. Syynä siirtymiseen ovat olleet avioituminen sekä luopuminen poronhoitosta karjan huvettua huonoina vuosina.

Arjeploginsaamen ja metsäsaamelaisten puhuman uumajansaamen välisen kielirajan sijainti on osin häilyvä, koska raja-alue ei ole ollut kaikin paikoin kenenkään nautinta-alueita. Liitteenä olevassa kartassa on noudatettu metsä- ja tunturiporon levinneisyysalueiden rajaa sekä summittaista säännöllisten nautinta-alueiden rajaa (lähteinä Ruong 1945, Manker 1953 ja 1968 sekä Ruongin muistiinpanot). Hornavanin etelärannan alue aina Arjeplogin kirkonkylään asti kuului hallinnollisesti Semisjaurin— Njargan poronhoitoalueeseen mutta Mankerin tutkimusten ja Ruongin käsikirjoitusten valossa poronhoitajat eivät käyttäneet itäisintä aluetta muuhun kuin läpikulkuun vaelluksella. Myöskään metsäsaamelaisten laidunalueet eivät ulottuneet sinne. Siksi liitekarttaan ei ole merkitty Laisanjärven ja Hornavanin välistä aluetta arjeploginsaamen puhuma-alueeksi.

Arjeplogin tunturisaamelaisilla oli kesälaitumia myös Norjassa Balvatnetin, Saltdalenin, Lønsdalenin ja Bjøllågan seuduilla. Yksittäisiä arjeploginsaamelaisia asettui asumaan Norjaan myös pysyvästi. Syynä oli usein porokatoa seurannut köyhtyminen (vrt. Ruong 1945: 168). Myös Halászin ja Lagercrantzin kielenoppaat olivat Arjeplogista Norjaan siirtyneitä. Norjan vähäinen arjeploginsaamelaisväestö oli kokonaan peräisin Ruotsista. Käytettävissä olevassa aineistossa ole mitään merkkejä siitä, että Norjan rannikolla olisi puhuttu viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa muusta arjeploginsaamesta poikkeavia murteita (Qvigstad 1925: 19). Aiemmin on Rana- ja Salten-

vuonojen välisellä alueella ollut merisaamelaisia, joiden kieli on ilmeisesti poikennut tunturisaamelaisten kielestä. He ovat kuitenkin viimeistään 1700-luvulla sulautuneet norjalaiseen väestöön ja osittain tunturisaamelaisiin tulokkaisiin (Qvigstad 1929a: 3–10).

2.1.3. Arjeploginsaamelaisten lukumäärä

Arjeploginsaamelaiset ovat valtaosin olleet poropaimentolaisia, jotka vaelsivat elon mukana Norjan ja Pohjanlahden rannikon väliä. Jotkut siirtyivät asumaan pysyvästi uudisasukkaina Arjeplogin suurten järvien Hornavanin ja Tjeggelvasin rannoille. Heidän lukumäärästään voidaan esittää vain karkeita arvioita. Arjeploginsaamelaisia poronhoitajia ja heidän perheenjäseniään oli 1940-luvulla Mankerin esittämien tietojen valossa seitsemisenkymmentä henkeä (1953). Määrä on varmaan laskenut vuosisadan alusta, koska alueelle vuodesta 1920 alkaen tulleet kaaresuvantolaiset tulokkaat ovat kaventaneet alkuperäisten arjeploginsaamelaisten poronhoidon edellytyksiä. Järvenrannoilla, Norjassa ja metsäalueella asuvia arjeploginsaamelaisia on tuskin ollut yhteensä enempää kuin poronhoitajia. Arjeploginsaamelaisia näyttäisi olleen alle puolitoistasataa 1940-luvulla. Lukumäärä on ollut vuosisadan vaihteessa suurempi. Arjeplogissa asui vuonna 1910 noin kuusisataa saamelaista (Wiklund 1921: 6). Heistä suuri osa on ollut kirkonkylän pohjois-, itä- ja länsipuolen metsäsaamelaisia. Enintään arjeploginsaamen puhujia on voinut olla tuolloin kolmisensataa. Tunturialueelle on tullut avioliittojen mukana saamelaisia muualta, varsinkin Jokkmokin luulajansaamelaisia sekä Arjeplogin ja Arvidsjaurin uumajansaamelaisia. Näistä on useita tietoja tai mainintoja Ruongin muistiinpanoissa. Aviopuolison hankkiminen muualta oli luonnollista, koska oman väen piirissä valinnanvara oli pieni.

2.2. Arjeploginsaamen lähteet ja tutkimushistoriaa

2.2.1. Ignác Halász

Vuonna 1891 unkarilainen Ignác Halász keräsi aineistoa kolmen ja puolen viikon ajan Norjassa Rognanissa Saltenvuonon perukassa asuvalta arjeploginsaamelaisen Nils Anteres Stomakin perheeltä. Vanhemmat olivat tuolloin noin 60-vuotiaita, eli syntyneet suunnilleen vuonna 1830. Pääasiallinen kielenopas oli kuitenkin perheen vammautunut tytär Elsa Bri-

ta (Else Britta), joka oli tuolloin 24-vuotias eli syntynyt vuonna 1866 tai 1867. Tytär oli itse oppinut kirjoitustaidon (Halász 1892: 261 ja 264). Halász työskenteli koko perheen kanssa ja ajoittain myös vanha isoäiti oli mukana. Ensin yleensä vanhemmat kertoivat tarinan ja täydensivät toinen toisiaan, sitten tytär saneli sen Halászille (ma. 264; vertaa myös Nikkinen 1988: 40).

Halász julkaisi ensin tekstikokoelman (1893) ja sitten sanaston, jossa on lyhyt kieliopillinen osa (1896). Elsa Brita Stomak lähetti myöhemmin Halászille Unkariin joukon kertomuksia, jotka hän oli kirjoittanut omaperäisellä kirjoitustavalla, joka perustui toisaalta ruotsinsaamen kirjakielen ja toisaalta norjan oikeinkirjoitusjärjestelmään. Halász julkaisi nämäkin tekstikokoelmassaan käyttämäänsä karkeahkoon foneettiseen kirjoitustapaan mukautettuina. Kuitenkin tekstikokoelman viitteissä hän on usein esittänyt Elsa Brita Stomakin kirjoittaman alkuperäisen version.

Halász oli ensimmäisellä matkallaan vuonna 1884 tavannut Jokkmokissa erään Arvidsjaurista kotoisin olevan opettajan, jolta hän kirjoitti muistiin kolme kertomusta ja jonka kieltä hän erheellisesti piti piitimen eli siis arjeploginsaamena. Kielenopas ei missään tapauksessa puhunut arjeplogin- vaan uumajansaamea kuten Arvidsjaurin saamelaiset yleensäkin. Tätä osoittavat mm. yksitavuisten verbien yksikön ensimmäisen persoonan päätte *-b* (*leb* 'olen', *ib* 'en', arjeploginsaamessa *lev*, *iv*), yksikön inessiivin päätte *-sn(e)* (arjeploginsaamessa *-n*), adjektiivi *jissies* 'paksu' (arjeploginsaamessa *assies*), pidentynyt ensi tavun vokaali sanassa (*ij*) *sīta* '(ei) tahdo' (arjeploginsaamessa *sītah*) ja yksikön genetiivin päätte *-n* (arjeploginsaamessa päätteetön). Kaksi viimeistä piirrettä esiintyvät epäsäännöllisesti Halászin opettajalta muistiinmerkitsemissä teksteissä (1885). Kielenopas oli hoitanut suurimman osan opettajantointaan luulajansaamen puhuma-alueella ja oli unohtanut paljon kotimurrettaan (Halász 1885: 1, 1885a: 23 ja 1891: 211). Ilmeisesti luulajansaame ja ehkä myös ruotsinsaamen kirjakieli olivat vaikuttaneet opettajan kieleen. Tähän viittaa se, että metafooniaa ei ole lainkaan Halászin häneltä keräämissä teksteissä. Ei ole perusteita pitää noita kolmea tarinaa arjeploginsaamen näytteinä — sen paremmin kuin kunnollisina uumajansaamenkaan näytteinä.

2.2.2. K. B. Wiklund ja J. K. Qvigstad

K. B. Wiklund keräsi vuonna 1906 vihkollisen äänne- ja muoto-opillista aineistoa eteläisimmästä Arjeplogista Björkfjälletiltä — Wiklundin mukaan Semisjaurilta — kotoisin olevalta kaksikymmenvuotiaalta katekeetalta Gustav Larssonilta, joka otti myöhemmin vuonna 1910 sukunimekseen Park. Wiklund on esittänyt muutamassa yhteydessä, varsinkin astevaihtelututkielmissaan 1914, 1915 ja 1919 tätä keräämäänsä aineistoa, joka on nykyään säilytteillä Upsalan yliopiston kirjastossa.

Wiklund teki paljon kenttätöitä luulajan-, uumajan- ja eteläsaamelaiten parissa, joten on outoa, ettei hän ollut sen kiinnostuneempi arjeploginsaamelaisesta materiaalista. Syynä lienee se, että Halász oli jo kerännyt laajan ja luotettavantuntuisen arjeploginsaamen aineiston, johon Wiklundkaan ei kaivannut oleellista täydennystä.

J. K. Qvigstad merkitsi muistiin vuonna 1926 Norjan puolella Fauskesa asuvalta Amund Nilsen Pavvalilta (syntynyt 1880) muutaman kertomuksen, jotka ilmestyivät hänen tekstikokoelmassaan (1929). Qvigstadilla oli vuonna 1890 toinen fauskelainen kielenopas, Nils Paulsen (syntynyt 1831), jolta on peräisin yksi kertomus (1929: 510—512). Hän puhui kuitenkin luulajansaamea, mitä osoittaa mm. arjeploginsaamessa tuntematon *k:n* ja obstruentin muodostamien konsonanttiyhtymien kvalitatiivinen astevaihtelu (esim. *aktak* 'yksikään' : *owtq* 'yksi (gen.)').

Qvigstadin kokoelmassa on lisäksi muutama rivi vuonna 1926 kerättyä tekstiä Lars Sjul(s)onilta (1929: 508), joka Qvigstadin mukaan asui Semisjaurilla. Sjulsson puhui Björkfjälletin murretta (hänet on mainittu Ruongin käsikirjoituksissa; vrt. myös Grundström 1958: 80). Lisäksi Qvigstad keräsi Arjeplogista kasvi- ja eläinsanastoa (1901, 1902 ja 1904) sekä aineistoa tutkimukseensa saamen skandinaavisista lainasanoista (1893). Näissä lähteissä esitettyjen yksittäisten sanojen merkitys on kuitenkin vähäinen arjeploginsaamen lähteenä.

2.2.3. Eliel Lagercrantz

Eliel Lagercrantz tutki arjeploginsaamea vuoden 1921 helmikuusta huhtikuuhun Beiarnissa Norjassa. Hänellä oli kaksi kielenopasta. Enimmän aineiston hän keräsi Maria Persson-Johanssonilta (syntynyt 1877; Lagercrantz kirjoittaa sukunimen norjalaisittain Person-Johansonina), joka oli Lagercrantzin mukaan kotoisin Semisjaurin alueelta Keski-Arjeplogista. Toinen Lagercrantzin kielenopas oli Jonas Larsen Leuron (synty-

nyt 1865), jonka Lagercrantzin ilmoittaa olevan kotoisin Njargan alueelta Pohjois-Arjeplogista. (1926: 3—4, 1939: 1198.) Tässä tutkimuksessa käytettyjen murrenimitysten mukaisesti edellinen kielenopas on Svaipalta ja jälkimmäinen Rasjvärtalta, jotka sijaitsevat Etelä-Arjeplogissa. Maria Persson-Johansson toimitti Lagercrantzille myöhemmin joukon arkielämän kuvauksia saameksi. Lagercrantz julkaisi ensin arjeploginsaamen kieliopin (1926), sitten sanastoaineiston länsisaamen suursanakirjassaan (1939) sekä lopuksi kielenäytteet (1957 ja 1963).

2.2.4. Israel Ruong

Israel Ruong julkaisi väitöskirjaansa arjeploginsaamen verbien johtopista vuonna 1943. Tätä varten hän oli kerännyt aineistoa varten 1930-luvun lopussa pariltakymmeneltä arjeploginsaamelaiselta. Alkuaan Ruongin suunnitelmana oli kirjoittaa arjeploginsaamen kielioppi mutta hän päätti rajoittua verbien johto-oppiin (1943: V). Tärkeimmät kielenoppaat olivat Barturten murretta puhuvat Per Andersson (syntynyt 1869), Sara Enarsson (syntynyt 1865) ja Per Nilsson Ruong (syntynyt 1889), Barturten—Arvesin sekamurretta puhuvat Margareta Bengtsson (syntynyt 1865) ja Per Gimmon (syntynyt 1858) sekä Tjiddjakin murretta puhuva Jonas Gustav Fjällman (syntynyt 1866). Arjeploginsaame oli myös Ruongin oma äidinkieli. Myöhemmin hän on muutamassa artikkelissaan sivunnut arjeploginsaamea (mm. 1945, 1962 ja 1982).

Ruongin keräämän aineiston käsikirjoitukset on tallennettu Upsalan murre- ja kansanperinnearkistoon. Kaikkiaan Ruongin vuosien 1937 ja 1952 välillä keräämiä arjeploginsaamen muistiinpanoja on siellä yli 1 500 sivun verran. Joukossa on äänneopillisia, muoto-opillisia ja sanamuistiinpanoja sekä tekstejä. Kielenoppaita on kaikkiaan kolmisenkymmentä. Pääosa aineistosta on peräisin edellä mainituilta kielenoppailta. Lisäksi Ruong äänitti tuolloin myös joikuja ja kerrontaa šellakkalevyille ja litteroi myöhemmin muutamia äänitteitä. Vuonna 1952 hän keräsi jonkin verran tekstejä Pohjois-Arjeplogista ja vuonna 1967 hän äänitti seitsemää barturtelaista ja arvesilaista kielenopasta viitisen nauhatunnin verran. Litteroin kaikki Ruongin tekemät arjeploginsaamen äänitteet.

2.2.5. Muut lähteet

Arjeploginsaamelaisia joikuja on julkaistu kaksiosaisessa kokoelmassa (Grundström 1958 ja 1963). Joiut on kerätty 1940-luvulla Arjeplogista ja Arvidsjaurista. Kokoelmassa on laulettujen osuuksien ohella myös puhuttuja jaksoja. Harald Grundström on muokannut tekstit pohjoissaamen silloisen, ns. Bergslandin—Ruongin kirjoitustavan mukaisiksi ja kääntänyt ne ruotsiksi. Kokoelman ensimmäisessä osassa on Jonas Eriksson Steggon (syntynyt 1873) joikuja. Steggo oli kotoisin Semisjaurin—Njargan poronhoitoalueelta ja hänen kotimurteensa oli Tjijtjakin murre, mutta hän asui suurimman osan elämänsä pohjoisempana Luoktan—Mavasin alueella, jossa Arvesin murre on vaikuttanut hänen kieleensä (vrt. Collinderin esipuhetta sivulla 6). Kokoelman toisessa osassa on yhdeksän esittäjän joikuja. Kolme esittäjistä on uumajansaamelaisia (Jonas Jonsson, Sara Maria Nårsa ja Johan Persson Ragnefjäll), loput arjeploginsaamelaisia (Margareta Bengtsson, Anders Edmund Fjällås, Erik Fjällås, Arvid Kaddik, Per Nilsson Ruong ja Jonas Edvard Steggo).

Bo Wickman on julkaissut arjeploginsaamen fonologiaa käsittelevässä artikkelissaan (1964) yhden kertomuksen, jonka Ruong on äänittänyt jo mainitulta Per Nilsson Ruongilta. Wickman esittää kertomuksen sekä foneettisella tarkekirjoituksella, foneemisesti tulkittuna että arjeploginsaameen sovelletulla pohjoissaamen kirjoitustavalla.

Arjeploginsaamella ei ole käytännön kirjakieltä. Ainoastaan Lars Renslund on julkaissut arjeploginsaameksi muutaman sivun muisteluja ja yhden runon (1986: 100—112). Renslundin käyttämä omintakeinen, ruotsalaiseen kirjaimistoon pohjautuva kirjoitustapa on huomattavan horjuvaa. Se antaa kuitenkin kuvan siitä, miten yksi arjeploginsaamelainen kirjoittaa omaa kieltään.

Vanhimmissa saamelaisissa kirjoissa ja 1740-luvulta 1800-luvun loppuun käytetyssä ruotsinsaamen kirjakielessä on usein katsottu olevan arjeploginsaamelaisia piirteitä. Niissä ilmeisesti on ennemminkin Arvidsjaurin ja Arjeplogin metsäalueiden uumajansaamen kuin tunturialueiden arjeploginsaamen vaikutusta. Tässä yhteydessä asiaan ei kiinnitetä enempää huomiota, koska metsäsaamelaismurteet ovat toistaiseksi huonosti tunnettuja. Vanhoihin kielilähteisiin vetoaminen on spekulointia niin kauan, kun ei ole tutkittu tärkeitä kielitieteellisesti luotettavimpia lähteitä. Ongelmaa setvitään hieman luvussa 5.3.

Arjeplogin ja Arvidsjaurin kirkkoherra Johan Laestadius keräsi 1710-luvulla Arjeplogista lyhyen saamen sanalistan, joka on nyttemmin julkaistu (Nordberg 1970: 68—71). Sanalistan kieli ei ole arjeploginsaamea

vaan Arjeplogin metsäsaamelaisten puhumaa uumajansaamea, mistä kielivät esimerkiksi ensi tavun suppeen vokaalin piteneminen vokaalin ja puolivokaalin jaksoksi sanassa *pijra* ~ *pijr* 'ympäri' (~ arjeploginsaameessa *pirra*), ensi tavun suppea vokaali sanoissa *sije* 'paikka' ja *jellemus* 'ylin' (~ *sajjie*, *aliemus* tai *alijmus*), yksikön genetiivi *giäugesen* 'valo, kynttilä' (~ *tjuov'kasa*), yksikön inessiivi *kåtesn* 'kota' (~ *kåätien*) sekä sisäheitto sanoissa *raiders* 'portaat' ja *biwuls* 'lämmin' (~ *raaj'taris* ja *pivvalis*).

2.3. Aineiston luotettavuus ja kattavuus

Käytettävissä oleva arjeploginsaamen materiaali on varsin kirjavaa. Laajimmat julkaistut aineistot ovat eri murteista, Halászilla varsin pohjoisesta ja Lagercrantzilla varsin eteläisestä murteesta. Kumpikin suoritti arjeploginsaamen kenttätyönsä lyhyessä ajassa, joten tulos on vääjäämättä aukollinen (vrt. Itkonen 1975: 334—335 ja 338). Halászilla ja Lagercrantzilla oli vain muutama kielenopas eikä heillä ollut tilaisuutta varmistaa kielenoppaiden antamien tietojen luotettavuutta.

Muut tärkeät julkaistut arjeploginsaamen aineistot, Ruongin väitöskirja (1943) ja Grundströmin tekstit (1958 ja 1963) on käytännössä kokonaan kirjoitettu normaalistetulla ortografialla, ja ne pohjautuvat Halászin ja Lagercrantzin esittelemien murteiden välisiin murteisiin.

2.3.1. Ruong

Ellei Ruong olisi tehnyt laajaa ja monipuolista kenttätyötä, ei olisi mahdollista selvittää arjeploginsaamen murrejakoa eikä rakennetta täsmällisesti. Hänen aineistonsa on painottunut Barturten murteeseen, josta se antaakin varsin hyvän käsityksen. Myöskin Arvesin murteen ja Barturten—Arvesin sekamurteen aineistoa on melko paljon. Ruong keräsi suhteellisen vähän etelämurteiden aineistoa, mainittavammin vain Tjijtjakin murteesta. Onneksi Wiklundin ainoa arjeploginsaamen kenttätyö osui juuri eteläisimpään arjeploginsaameen. Muut tutkijat kuin Ruong löysivät kielenoppaansa jokseenkin sattumalta eikä heillä ollut mahdollisuutta kontrolloida keräämäänsä aineistoa muilla kielenoppailla.

Ruongin aineisto on myös ylivoimaisesti monipuolisin. Se sisältää tekstejä sekä foneettisesti että karkeasti kirjoitettuna usean sadan sivun verran. Tekstit käsittelevät pääasiassa arkista elämää, mm. muuttoreittejä, poronhoitoa, sukulaissuhteita, poron nimityksiä ja kansanomaista

lääkintää. Tarinoita on vähän, satuja ei lainkaan. Teksteistä puuttuu melkein täysin dialogi, joka on varmasti yleisin jokapäiväinen kielenkäyttömuoto.

Merkittävin yksittäinen Ruongin käsikirjoitus on kieliopilliset muistiinpanot, joissa on noin 370 sivua vuonna 1938 kerättyä äänne- ja muotooppia. Aineisto on kerätty melkein kokonaan Barturten murteesta ja Barturten—Arvesin sekamurteesta. Niissä on myös vähän Svaipan ja Arvesin murteen aineistoa mutta muista murteista ei mitään.

Ruongin äänitteissä on jonkin verran keskustelua, mutta sekin on pikemminkin vuorottaista — ja välillä päällekkäistä — puhetta kuin vuoropuhelua. Vuonna 1939 tehdyt usean kielenoppaan äänitteet ovat huonolaatuisia, koska silloisella tekniikalla ainakin jonkun kielenoppaan puhe äänitettiin varsin heikosti. Ruong on itse litteroinut foneettisesti muuttaman äänitteen, joissa kielenoppaana on hänen setänsä Per Nilsson Ruong. Näin on mahdollista arvioida hänen foneettisen merkintänsä luotettavuutta. Ruongin äänitteet vuodelta 1967 ovat sukupolvea nuoremmilta arjeploginsaamelaisilta, jotka eivät enää hallinneet arjeploginsaamea niin suvereenisti kuin vuoden 1939 äänitteiden kielenoppaat. Usein puhe kääntyy itsestään ruotsiksi.

Vaikka Ruongin aineisto on laaja, se ei silti anna täydellistä kuvaa edes parhaiten tutkituista murteista. Ensinnäkin, koska sanastoa ei ole kerätty systemaattisesti, on luultavaa, etteivät esimerkiksi kaikki arjeploginsaamen konsonanttiyhtymät esiinny aineistossa. Toiseksi, koska epäsuora esitys on hallitseva tekstiosuoksissa, verbien, pronominiinien ja omistusliitteiden toisen persoonan muotoja on hyvin vähän. Silti arjeploginsaamelaisista aineistoa on kaikkiaan niin paljon, että julkaistujen lähteiden sekä Ruongin ja Wiklundin käsikirjoitusten pohjalta olisi laadittavissa sanamäärältään lähes Hasselbrinkin eteläsaamen sanakirjan (1981—1985) tai Grundströmin luulajansaamen sanakirjan (1946—1954) laajuinen sanakirja.

On ilmeistä, että nykyään ei ole olemassa kielenoppaita, joilta saisi täydentävää arjeploginsaamen ainesta. Eniten siitä olisi hyötyä Tjiddtjakin—Rasjvårtan ja Svaipan murteiden yksityiskohtien kannalta. Näiden murteiden puhujia oli 1930-luvun lopullakin selvästi vähemmän kuin pohjoisempien murteiden puhujia. En ole käynyt paikalla tutkimassa tilannetta, koska uuden merkittävän aineiston löytymisen todennäköisyys on hyvin pieni.

2.3.2. Halász

Halászin ja Lagercrantzin keräämän aineiston luotettavuutta ei ole arvioitu täsmällisesti (vrt. kuitenkin Itkonen 1975: 334–335 ja 338). Lagercrantz mainitsee kielioppinsa esipuheessa, että Halászin äännejärjestelmän kuvaus on epätyytyttävä mutta että hänen taivutusparadigmansa ovat luotettavia ja että kieliopissa esitetään niihin vain täydennyksiä (1926: 10). Kuitenkin Halászin taivutusparadigmat ja Lagercrantzin esittämä aineisto ovat monessa suhteessa ristiriidassa.

Wiklund piti Halászin eteläsaamen tutkimuksia muun muassa äänneellisesti epäluotettavina (1893). Halászin arjeploginsaamen tutkimuksia ei ole vastaavalla tavalla arvosteltu. Syynä on ensinnäkin se, että Halászin taito oli karttunut ja toiseksi se, että kenelläkään toisella tutkijalla ei ollut omakohtaista tietoa hänen tutkimustaan murteesta. Oikeastaan Halászin arjeplogilaistutkimuksia voidaan arvioida ainoastaan niiden sisäisen johdonmukaisuuden perusteella. Halász käyttää melko yksinkertaista foneettista kirjoitustapaa, jossa varsinkaan kvantiteetin merkintä ei ole arjeploginsaamen fonologian kannalta aina tarpeeksi tarkkaa. Unkarilaisena hänen on myöskin vaikea erottaa avartuvia diftongeja ja pitkiä vokaaleja toisistaan.

2.3.3. Lagercrantz

Lagercrantz on julkaisut keräämänsä arjeploginsaamen materiaalia kolmessa laajemmassa työssään: kieliopissa (1926), länsisaamen sanakirjassa (1939) sekä tekstikokoelmissa (1957 ja 1963). Näitä verrattaessa huomaa helposti, että Lagercrantz merkitsee usein eri tavoilla samat sanat eri töissään ja jopa samankin tutkimuksen sisällä. Kysymys ei ole pelkästään kirjoitustavan mekaanisista eroista vaan selvästi erilaiseen foneettiseen tulkintaan viittaavista seikoista. Kieliopin loppupuolella on toistasaasivuinen jakso, jossa esitetään äänneiden kestonmittausten tuloksia (1926: 239–354). Useimmat tutkitut sanat ovat siinä moneen kertaan. Huomiota herättää, että saman, vieläpä kojeella mitatun sanan foneettinen merkintä poikkeaa usein eri paikoissa. Esimerkiksi sana *sjnjup'tju* 'roihuta (sg3)' on kirjoitettu tässä jaksossa viidellä tavalla ja sana *sjnjuptjuoj* 'roihuta (pret.sg3)' kuudella tavalla. Kun foneettinen merkintä horjuu tällä tavalla, on suhtauduttava varauksin Lagercrantzin aineiston äänneasuihin. Nämä esimerkit eivät ole kovin vakavia, vaikka nekin osoittavat, että konsonanttien kvantiteettisuhteita ei voi selvittää luotettavasti

näin horjuvasta aineistosta. Lagercrantzin julkaiseman aineiston sisäiset epäjohdonmukaisuudet merkitsevät sitä, ettei sen perusteella ole syytä tehdä liian ehdottomia päätelmiä hänen tutkimistaan murteista. Mainittakoon, että myös Ruong teki hieman äänne- ja muoto-opillisia muistiinpanoja Lagercrantzin kielenoppaalta Maria Persson-Johanssonilta.

Lagercrantzin keräämän aineiston sanaston pitäisi sisältyä hänen län-sisaamen suursanakirjaansa. Kuitenkin siitä puuttuu sadoittain sekä hänen kieliopissaan että tekstikokoelmissa esiintyviä arjeploginsaamen sanoja. Kieliopissaan ja sanakirjassaan hän sanoo aina erottavansa kummaltakin kielenoppaalta peräisin olevat sanat toisistaan (1926: 4 ja 1939: 1198). Todellisuudessa näin ei ole asia, sillä monet pohjoisemmalta kielenoppaalta peräisin olevat sanat ovat jääneet ilman merkintää ”N”, jolloin niiden pitäisi olla peräisin eteläisemmältä kielenoppaalta. Tällaiset sanat paljastuvat, kun kahdessa lähteessä on keskenään ristiriitaiset tiedot murteesta tai kun sanojen äänneasu viittaa selvästi pohjoisempaan murteeseen. Lagercrantzin kieliopissa ei ole juuri lainkaan sanojen taivutusparadigmoja, mikä vähentää huomattavasti sen käytettävyyttä lähteenä (vrt. Itkonen 1975: 335).

Kielennäytteissä on myös Lagercrantzin foneettisesti muistiinmerkityn tekstin näköisiksi muuttamina Maria Persson-Johanssonin myöhemmin lähettämät arkielämän kuvaukset (1957: 22–65; tekstien lähetysvuosi 1928 käy ilmi sivulta 62). Lagercrantz ei suoraan kerro, että kyseiset tekstit eivät perustu hänen omiin kenttämuistiinpanoihinsa vaan sivulla 7 ilmoitetaan vain: ”Einige Schilderungen aus dem Leben des Alltags hat sie mir später übermittelt”. Tästä kielivät kuitenkin muun muassa monet Lagercrantzille epäselviksi jääneet sanat sekä sanat, jotka on näissä teksteissä kirjoitettu oudon konservatiivisesti (mm. sivulla 32 on yksikön akkusatiivin muoto *käätiēp* ’kotaa’, kun kaikkialla muualla teksteissä, kieliopissa ja sanakirjassa sen päätte on puolivokaali *-v*). Vuonna 1928 lähetetyt tekstit eivät tietenkään olleet käytössä Lagercrantzin laatiessa kielioppiaan. Hän ei ole myöskään ottanut näiden tekstien sanoja sanakirjaansa kuin satunnaisesti. Mainitut sivujen 22–65 tekstit olen jättänyt kokonaan huomiotta. Todellisuudessa Lagercrantzin itse kielenoppaalta keräämiä tekstejä on foneemisesti kirjoitettuna vain viiden kirjansivun verran eli pari prosenttia Halászin tekstien määrästä!

Wiklundin sekä Qvigstadin arjeploginsaamen kenttätyöt olivat varsin suppeita ja lyhytaikaisia. Ne olivat myös siinä suhteessa yksipuolisia, ettei Wiklund kerännyt lainkaan tekstejä eikä Qvigstad kieliopillista ainesta. Kummankin tutkimat murteet ovat äärimurteita, joissa on ilmeisen paljon horjuntaa.

2.3.4. Aineiston synkronisuus

Tärkeimmät arjeploginsaamen kielenoppaat ovat syntyneet vuosien 1858 ja 1889 välillä. Ainoastaan Halászin kielenopasperheen vanhemmat ovat sukupolvea vanhempia — tosin pääasiallinen kielenopas, perheen tytär oli samanikäinen useimpien Ruongin kielenoppaiden kanssa. Muutamassa vuosikymmenessä ei arjeploginsaamessa ole voinut tapahtua merkittäviä muutoksia. Koska koko aineisto edustaa käytännössä yhden sukupolven kieltä, ei ole syytä kiinnittää kielen ajalliseen muutokseen huomiota. Ainoastaan Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa on pari kertaa mainittu, että rinnakkaisista muodoista toinen on enimmäkseen vanhan sukupolven suosima. Muuten arjeploginsaamen ajalliset muutokset peittyvät täysin epätäydellisen aineiston, alueellisten murreerojen sekä myös kirjasaamen ja puhekielen erojen varjoon.

Useimmat kielenoppaat ovat keski-ikäisiä tai vanhempia. Poikkeuksena ovat Wiklundin kielenopas Gustav Larsson ja Halászin pääkielenopas Elsa Brita Stomak, jotka olivat parikymmenvuotiaita ja lisäksi poikkeuksellisen sivistyneitä. Edellinen toimi katekeettana ja valmistui myöhemmin papiksi. Jälkimmäinen tunnettiin seudulla erityisen lukutaitoisena (Halász 1892: 264).

3. Äänneoppi

3.1. Äänne merkintä eri lähteissä

3.1.1. Halász

Halász ilmoittaa tekstikokoelmansa johdannossa, että hän käyttää siinä mahdollisimman yhtenäistä kirjoitustapaa, jossa vältetään mm. puutteellisesta kuulohavainnosta ja ääntämyksen horjunnasta johtuvaa vaihtelua (1893: V). Sanakirjassa käytetään samaa kirjoitustapaa. Hänen kvalitatiivinen äänne merkintänsä on pääosin arjeploginsaamen fonologian kannalta riittävän tarkkaa. Halász erottaa tenuis- ja meediaklusii-lien lisäksi puolisoinnilliset klusiilit, jotka hän merkitsee *p*:llä, *t*:llä ja *k*:lla. Sen sijaan hän ei havainnut avartuvien diftongien, homorgaanisen vokaalin ja puolivokaalin jaksojen sekä pitkien vokaalien eroa: [*r̄idnut*] 'paimentaa' on foneemisesti *riej'tnut*, [*rihkū*] 'rikas' taas *rij'hkuo*, mutta [*rijt̄t̄*] tai [*r̄idit*] 'valmistaa' on *riej'tit*. Halász sanoo merkinneensä [*ie*]-diftongin vain silloin, kun hän kuuli sen aivan puhtaana (1896: IV). Unkarilaisena hänen oli vaikea erottaa ne monoftongeista yhtä tarkkaan kuin esimerkiksi Lagercrantzin, jonka hallitsemassa suomessa on pitkien vokaalien ja avartuvien diftongien oppositio.

Halász erottaa käytännössä neljä monoftongien väljyysastetta: väljän (*a, ä*), puolisupean (*e, o*), suppeahkon (*é, ø*) sekä suppean (*i, u*). Mainittujen monoftongien ohella teksteissä ja sanakirjassa on melko usein myös *ø* ja *ø*, joista edellinen vastaa Halászin vokaalitaulukon mukaan (1896: IV) suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen *ɔ*:ta ja jälkimmäinen *ä*:ta. Toisaalla hän sanoo jälkimmäisen vastaavan taas eestin *õ*:ta eli siis suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen *ɔ*:ta (1893: VII). Teksteissä ja sanakirjassa esiintyvät lisäksi harvoin vokaalit *á, a, ə, ẽ* (= väljä *e*), ja *á*: [*váhhkū*] 'viikko', [*si'lǎp̄a*] 'hopea', [*kossə*] 'koska, milloin', [*tast̄ẽ*] 'siitä', [*táit̄e*] 'niitä'. Kaksi ensimmäistä osoittavat, että Halász on kuullut joskus ensi ja jälkitavuissa labiaaliseen *a*:n, josta hän mainitsee myös sanaston esipuheessa (1893: V—VI). Keskinen *á* tavataan tavua sulkevan *j*:n edellä. Ainoastaan kieliopissa Halász merkitsee *i*:n kanssa vaihtelevan *o*:n sijasta *á*:n ja *a*:n sijasta *ə*:n, jolla hän tarkoittaa "ei puhdasta", hieman suppeampaa *a*:ta (1896: IV).

Halász erotti oikeastaan vain kaksi vokaalien kestoa, lyhyen ja pitkän

(esimerkiksi [*paddê* : *pättê*] 'nauha (nom. : gen.)') ja kaksi konsonanttien kestoja, yksinäiskonsonantin ja geminaattakonsonantin. Nämä eivät riitä selittämään täsmällisesti arjeploginsaamen kvantiteettisuhteita. Vokaalien pituuden Halász merkitsee sekä pituuden viivalla että sirkumflexillä, joista jälkimmäisellä hän ei tarkoita niinkään vokaalin ylipituutta vaan sen diftongimaista ääntämystä (1893: VII ja 1896: IV). Hänen mukaansa arjeploginsaamessa on myös puolipitkiä vokaaleja, joita hän ei ole kuitenkaan transkriptiossaan osoittanut (1896: VI). Lisäksi hän käyttää diftongien osana ylilyhyen vokaalin merkkejä (esim. [*ī*] ja [*uo*]) sekä švaavokaaleissa vajaalyhyen tai ylilyhyen vokaalin merkkejä (esim. [*kirějê*] 'kirja' ja [*al^ebmê*] 'taivas'). Halász ei havainnut geminaattojen kvantiteettioppositiota vaan ainoastaan geminaattaplosiivien soinnillisuuseron (esimerkiksi mainittu [*paddê* : *pättê*]). Muissa geminaatoissa ei Halász havainnut lainkaan oppositiota, koska hän kirjoittaa samalla tavalla sanat [*kallū*] 'otsa' ja [*kallū*] 'kolea pilvinen sää' (edellisen genetiivi on [*källū* ~ *kallū*], jälkimmäisen [*kālū*]).

3.1.2. Wiklund

Wiklundin käsikirjoituksessa äänneiden merkintä on tarkempaa kuin Halászilla. Hän on usein myös kommentoinut sanojen äännesuhteita. Hän erottaa kolme vokaalien kestoja: lyhyen, puolipitkän ja pitkän (esim. *a*, *à*, *ā*). Nämä kestot ilmenevät myös konsonanttiyhtymän osilla. Sen sijaan vokaalienvälisillä konsonanteilla vaihtoehtoina ovat lyhyt ja geminaatta, muutamassa tapauksessa myös puolipitkä konsonantti. Lisäksi Wiklund merkitsee rivinylisinä, vajaa- tai ylilyhyinä, švaavokaalin ja siirtymäkonsonantin sekä myös kolmiosaisen konsonanttiyhtymän keskimmäisen osan (esim. nom. *paal'hkaa* [*bal^eəkā*] : akk. *paalhkaav* [*bāl^ekāu*] 'palkka'). Lyhyen vokaalin ja konsonantin hän osoittaa usein kaarella (esim. *pāl'tnie* [*bōl^eñē*] 'mätäs'), mikä ei merkitse niiden vajaalyhyyttä vaan yksinkertaisesti sitä, että ne eivät ole lyhyttä pitempiä. Kaaren voi jättää siis merkitsemättä.

Äänneiden kvalitatiiviset erot Wiklund osoittaa hieman tarkemmin kuin Halász. Hän erottaa etuvokaaleilla viisi väljyysastetta (*i*, *é*, *e*, *ε*, *ä*) ja takavokaaleilla neljä (*u*, *ω*, *o*, *a*). Tärkeimmät Wiklundin merkitsemät mutta Halászilta puuttuvat konsonantit ovat soinnittomat likvidat *L* ja *R*. Sen sijaan Wiklundin tutkimassa murteessa ei ole dentaalispirantteja *δ* ja *ϑ*, jotka tavataan Halászin tutkimassa murteessa. Wiklund kuuli Halászin tavoin toisen tavun pitkät vokaalit melkein yksinomaan monoftongeina.

gæhččat ~ *gæhčat* 'katsoa'. Dentaalispiranttien merkintä on erityisen horjuvaa: Qvigstad kirjoitti ne välillä odotuksenmukaisesti (esim. *oaddai* 'nukahtaa (pret.sg3)' ja *čada* 'kautta'), välillä odotuksenvastaisesti (esim. *dedi* 'tietää (pret.sg3)' eikä *dedi*) ja välillä odotuksenmukaisen spirantin asemesta on kirjoitettu klusiili (esim. *čude* 'vainolainen (pl.)' ja *iddiet* 'aamu').

3.1.5. Ruong

Ruong käyttää melko tarkkaa foneettista kirjoitusta taivutusparadigmoissa ja sanamuistiinpanoissa sekä suurimmassa osassa tekstejä. Enemmistöstä Margareta Bengtssonilta kerätyistä teksteistä on tallella myös alkuperäiset kenttämuistiinpanot. Hän on kirjoittanut osan teksteistä puhtaaksi — ilmeisesti julkaistavaksi — karkealla kirjoitustavalla, joka muistuttaa Nielsenin pohjoissaamen ortografiaa. Osassa muistiinpanoja hän on käyttänyt ruotsinsaamelaiseen kirjoitustraditioon pohjautuvaa karkeaa kirjoitustapaa, jossa yksittäiset, esimerkiksi Ruongille oudot sanat on joskus kirjoitettu foneettisesti. Satunnaisten kirjoitusvirheiden löytämistä harvinaisemmista sanoista ja muodoista auttaa se, että suuri osa teksteistä on sekä foneettisesti että karkeasti kirjoitettuna versioina ja osin myös alkuperäisinä kenttämuistiinpanoina. Vuosien 1944 ja 1952 muistiinpanot on tehty suureksi osaksi karkealla kirjoitustavalla, koska ne on tehty lähinnä saamelaisten perinteen eikä kielen tallentamiseksi. Arjeploginsaamen äännejärjestelmä oli Ruongille niin tuttu, että hän kykeni tekemään muistiinpanot suoraan normaalistetulla tai karkealla kirjoitustavalla. Ensimmäiset Ruongin muistiinpanot vuodelta 1937 ovat foneettisesti epätarkkoja. Selvä ero on myös kesien 1938 ja 1939 muistiinpanojen välillä jälkimmäisten hyväksi. Ruong hallitsi arjeploginsaamen foneettisen merkinnän kunnolla vasta vuonna 1939.

Ruongin merkintä pohjautuu oleellisesti akustiseen fonetiikkaan. Se ilmenee muun muassa siinä, että hän merkitsee hyvin tarkkaan ylilyhyet äänneet, joilla ei ole selvää ja itsenäistä artikulatorista taustaa. Hän kirjoittaa esimerkiksi sanan *tjaaj'hnie* 'tikka' [*tʃa ʃh̥n̥i̯eʷ*], jossa suurin osa rivinylisistä tai rivinalisista merkeistä ei vastaa niinkään reaalista artikulaatioelinten toimintaa vaan tarkkaa äänneiden siirtymien kuulohavaintoa. Ruongin foneettisen merkinnän luotettavuutta voi testata, koska hän on itse litteroinut vuonna 1940 muutaman vuotta aiemmin äänittämänsä näytteen, joissa kielenoppaana on hänen setänsä Per Nilsson Ruong. Näiden hyvälaatuisten äänitteiden ja litteraation vertailu

kertoo, että Ruongin foneettinen merkintä on varsin täsmällistä. Tärkein yksityiskohta, jonka kuulin eri tavalla kuin Ruong, koskee jälkitavujen diftongeja. Ruong merkitsee melkein aina monoftongin (esim. [ɔ̄] tai [ē]), kun itse kuulin niiden sijasta lähes yksinomaan selvän diftongin (esim. [uo] tai [ie]). Samanlainen ero on Wickmanin (1964) ja omien kuulohavaintojeni välillä eräästä Ruongin äänitteestä.

Ruong käyttää foneettisissa merkinnöissä kaikkia suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen äänteiden keston merkkejä. Ylipitkän keston merkinä hän käyttää kahta päällekkäistä pituudenviivaa (esim. $\bar{\bar{a}}$). Harvoin erotetun vajaapitkän keston merkinä on gravis ja pituudenviiva päällekkäin (esim. $\bar{a}$). Myös äänteiden kvaliteetin merkinnässä Ruong on varsin tarkka. Muistiinpanoissa on usein sanallisia kommentteja sekä äänteiden laadusta että kestopista. Normaalistettujen tekstien ja Ruongin väitöskirjan esimerkkisanojen ristiriitaisuudet johtuvat pääasiassa arjeploginsaamen äänneasujen sekä pohjoissaamen äänneasujen ja niitä vastaavan kirjoitustavan ristiriidasta. Ruong on esimerkiksi voinut kirjoittaa foneettisesti [põrrõt] 'syödä' mutta normaalistaa välillä *bõrrõt* ja välillä *bõr'rot*, koska edellinen vastaa esikuvana olevaa pohjoissaamen kirjoitusasua ja koska jälkimmäinen vastaa arjeploginsaamen todellista ääntämystä.

3.2. Arkkifoneeminen kirjoitustapa

Arjeploginsaamen murre-erot ovat niin suuria, että lyhyenkin puhunnoksen tai foneettisesti kirjoitetun tekstin voi melko varmasti todeta olevan peräisin joko Arvesin, Barturten, Tjiddtjakin—Rasjvårtan, Svaipan—Björkfjälletin murteesta tai jostakin sekamurteesta. Murre-erot ovat kuitenkin niin pieniä, että eri murteiden puhujat voivat mitä ilmeisimmin ymmärtää melko vaivattomasti toisiaan. Siksi on syytä ja hyödyllistä käyttää yhtenäistä ja selkeää kirjoitustapaa, josta murteiden äänteelliseterityispiirteet voidaan yksinkertaisin säännöin johtaa. Tällainen yleisarjeploginsaamelainen äännemerkintä voi perustua ainoastaan keskimmäisiin Tjiddtjakin ja Barturten murteisiin, koska niissä on käytännössä kaikki arjeploginsaamen murteissa esiintyvät äänteelliset oppositiot. Näistä murteista puuttuu ainoastaan Pohjois-Arvesin murteen geminaattojen ja eräiden konsonanttiyhtymien astevaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä (esimerkiksi NA *kat'tsa* : *kattsav*, B T *kattsä* : *kattsav* 'kynsi'; NA *lih'tie* : *lihtiev*, B T *lihtie* : *lihtiev* 'astia' (nom. : akk.)).

Tässä työssä käytettävä arkkifoneeminen kirjoitustapa pohjautuu arjeploginsaamen, ja erityisesti Tjiddtjakin ja Barturten murteiden syvä-

tason fonologiaan ja morfofonologiaan. Siitä on helppo johtaa muiden murteiden äänneasut muttei välttämättä päinvastoin. Toinen vaihtoehto olisi kirjoittaa kutakin murretta ja osin idiolektiakin sen oman pintatason foneemijärjestelmän mukaisesti. Tämä ei ole tarpeen, koska käytettävä arkkifoneeminenkirjoitustapa on varsin lähellä eri murteiden foneemijärjestelmiä ja koska murteiden pintatason foneemimerkintä tekisi äännejärjestelmän esittämisestä sekavan ja hankalalukuisen.

Pelkkä latinalainen tai ruotsalainen aakkosto ei riitä siihen, että arjeploginsaamen jokaiselle foneemille löytyisi oma merkkinsä. Tällöin merkivalikoimaa täytyy täydentää joko tarkkeilla ja uusilla perusmerkeillä tai käyttämällä digrafeja.

Pääasiassa edellistä tapaa arjeploginsaamen merkintään käyttävät Ruong (1943), Grundström (1958 ja 1963) sekä Wickman (1964). Jälkimmäinen tapa on tuttu vanhasta ruotsinsaamen kirjakiielestä sekä muiden ruotsinsaamelaiden kielten, eteläsaamen (Hasselbrink 1981—1985 ja Bergsland 1982), uumajansaamen (Schlachter 1958) ja luulajansaamen (Grundström 1946—1954) kirjoitustavoista. Peruskirjaimista muodostettujen digrafien etuna on se, että kieltä voidaan kirjoittaa tavallisin kirjaimin. Haittoina on sanojen kirjoitusasun piteneminen ja ongelmat yksiselitteisten digrafien löytämisessä.

Tässä tutkimuksessa käytetään arjeploginsaamesta digrafeihin perustuvaa kirjoitustapaa, joka perusratkaisuiltaan noudattelee ruotsinsaamen ortografiaperinnettä. Pitkät ei-avartuvat vokaalit merkitään digrafilla (*aa, åå*). Näin ei tarvita uumajan- ja luulajansaamen kirjoitustavoissa käytettyjä aksentteja tai pituudenviivoja ($\bar{a}$, $\grave{a}$, $\bar{\bar{a}}$, $\grave{\grave{a}}$) lainkaan. Digrafien valinta on arjeploginsaamessa ongelmatonta, koska on helppoa välttää se, että digrafi muodostuu kaksitulkintaiseksi. Muutenkin äännerakenteeltaan yksinkertaista arjeploginsaamea on useimpia saamelaiskieliä helpompi kirjoittaa ilman lisämerkkejä. Kirjoitustavan valinnassa on pidetty silmällä myös sitä, ettei se tarpeettomasti eroa lähimpien saamelaiskielten kirjoitustavoista. Näin pyöreät ei-suppeat vokaalit on merkitty ruotsinsaamassa perinteisesti käytetyllä *å*:lla eikä *o*:lla, joka olisi myöskin ollut käytettävissä.

3.3. Suprasegmentaali fonologia

Jotta puhe ymmärrettäisiin, se on ensin kyettävä segmentoimaan sanoiksi. Sitten on tajuttava sanojen leksikaalinen ja kieliopillinen merkitys. Lopuksi on ymmärrettävä sanojen keskinäinen syntaktinen yhteys. Sup-

rasegmentaali fonologia tutkii puheen tulkinnan ensimmäistä vaihetta. Se on siis varsin tärkeä osa kielen kuvausta.

Arjeploginsaamassa puhe voidaan segmentoida sanoiksi painon, rajaisilmiöiden ja myös kvantiteetin perusteella. Huolittelemattomassa ja nopeassa puheessa sanojen paino voi heiketä, rajaisilmiöt voivat kadota eikä kvantiteettirakennakaan aina auta sanojen erottamisessa. Tällöin ei voida äänteellisin perustein tunnistaa yksittäisiä sanoja puheesta ja kuulijan mahdollisuus ymmärtää puhuttu riippuu siitä, pystyykö hän tottumuksesta hahmottamaan puheen oikein. Kielen redundanssi sekä tuttu puheenaihe ja -kumppani saattavat auttaa kuulijaa ymmärtämisessä.

Suprasegmentaalista fonologiasta voidaan antaa vain luonnosmainen kuva, koska arjeploginsaamea tutkineet ovat kiinnittäneet siihen ainoastaan vähän huomiota. Päätelmiä voidaan tehdä lähinnä vain äänitteiden pohjalta.

3.3.1. Tahti

Tahti on arjeploginsaamen sanojen painotusyksikkö, joka muodostuu yhdestä, kahdesta tai kolmesta tavusta. Vain yksitavuiset sanat ja yhdyssanan osat muodostavat yksitavuisen tahdin (rakenne $(C)V_1(CCC)$, jossa C on konsonantti ja V on vokaali). Vain paritontavuisten sanojen viimeinen tahti voi olla kolmitavuinen. Sen rakenne on $(C)V_1C(CC)V_2C(C)V_3(CCC)$. Muulloin tahti on kaksitavuinen, rakenteeltaan $(C)V_1C(CC)V_2(CCC)$. Oheisesta virkkeestä löytyvät kaikki tavalliset yhdistämättömien sanojen tahtityypit: *kirjaatjav* (3) *kuottatahtalin* (2+3) *maanaajt* (2), *ihki* (2) *lin* (1) *juo* (1) *åpa* (2) *stuor* (1) *viekatiejjieh* (2+2) 'kirjanen annettiin lasten kannettavaksi, vaikka he olivat jo aivan isoja juoksevaisia'. Ruongin teksteissä on vain yksi kolmitahtinen sana: *tsiekkimahtiehtuvvum* (2+2+2) 'tulla viitoitetuksi (tie tai polku) (part. perf.)'.

Tahdin aloittaa aina painollinen tavu ja tahdin muut tavut ovat painottomia. Tahdin fonologisesta merkityksestä kertoo ensinnäkin se, että konsonanttien astevaihtelu ja vokaalien regressiivinen ja progressiivinen assimilatio vaikuttavat aina tahdin sisällä eivätkä koskaan tahtirajan yli. Toinen tahdin asemaa kuvaava seikka on se, että vokaalien minimiparadigma sanan ensi tavua kauempana riippuu siitä, monesko tahdin tavu on eikä siitä, monesko tavu on koko sanassa.

Oheisessa taulukossa 1. on esitetty puheen ja sanellun tekstin sanojen tavumäärän jakauma. Näytteet on poimittu kaikentyypisistä käytettä-

vissä olleista lähteistä (yhdyssanojen prosenttiosuus on laskettu yhdistämättömistä sanoista, ei koko sanastosta).

Yksitavuisten sanojen osuus on näytteissä keskimäärin lähes 40 prosenttia. Mitä spontaanimpaa kieltä teksti on, sitä suurempi on yksitavuisten sanojen osuus, koska puheessa on taajaan yksitavuisia täyteilmauksia (esim. *te* 'niin' ja *tel* 'sitten, nyt') ja koska puhekieli suosii pronomien ja partikkelien lyhyitä, loppuheittoisia muotoja, esim. *mån* 'minä', *kit* 'asti', *anj* 'vielä', *a(h)t* 'että' eikä *månna*, *kita*, *anje*, *ahte*. Siksi äänitteistä litteroiduissa näytteissä yksitavuisten sanojen osuus on suurempi kuin sanelun mukaan kirjoitetuissa teksteissä.

Lagercrantzin ja Ruongin tekstit ovat yksitavuisten sanojen osuudeltaan lähellä spontaania puhetta. Kauimpana siitä ovat Halászin tekstit, joissa loppuheitottomat, ei-puhekieliset muodot ovat hallitsevia ja joissa täyteilmauksia on vähemmän kuin muissa teksteissä. Hänen kielenoppaidensa kieli ei ole varmaan poikennut oleellisesti muiden arjeploginsaamen puhujien kielestä. Ero johtunee käytetystä sanelutekniikasta ja siitä, kuinka tarkkaan tutkija on halunnut sanellun vastaavan vapaata puhetta. Arjeploginsaamen eri murteiden välillä ei ole havaittavissa eroja yksitavuisten määrässä. Tähän viittaa sekin, että eri murteissa kaksitavuisten apusanojen loppuheiton edellytykset ovat hyvin samanlaiset.

Vastaavasti kaksitavuisten sanojen osuus on Halászilla selvästi suurempi kuin muissa näytteissä. Äänitenäytteissä kaksitavuisten sanojen osuus oli jopa lähes kolmanneksen pienempi kuin Halászilla. Puhekielessä yksi- ja kaksitavuisten sanojen osuus on suunnilleen yhtä suuri. Kolmetavuisia sanoja on kaikissa näytteissä varsin tasaisesti kymmenisen prosenttia,

Taulukko 1. Sanojen tavuluku teksteissä

tavuluku:	yhdistämättömät sanat							yhdyssanat	
	1	2	3	4	> 4	Σ			
	%	%	%	%			% %		
Halász	757 30	1503 60	196 8	40 2	2	2498	45	2	
Qvigstad	204 41	247 49	44 9	7 1	–	502	4	1	
Lagercrantz	273 42	283 44	74 11	16 2	–	646	12	2	
Ruong	1352 42	1452 45	355 11	90 3	7	3256	312	10	
äänitteet	585 47	525 42	115 9	11 1	–	1236	54	4	
<i>kaikkiaan</i>	3171 39	4010 49	784 10	164 2	9	8138	427	5	

Lähteet: Halász 1893: 101–107, 134–137, 260–261; Lagercrantz 1957: 15–17, 18–20, Qvigstad 1929: 503–504, 526; Ruongin muistiinpanot: J. G. Fjällman (T), M. Bengtsson (B), A. Johansson (B) P. N. Ruong (B); äänitteet: P. N. Ruong (levy ULMA GR663A), Brita Sjaggo (äänite 1967), Jon E. Steggo (Grundström 1958: 58).

nelitavuisia muutama prosentti sekä sitä pidempiä yhdistämättömiä sanoja noin promillen verran.

Yhdyssanojen määrä verrattuna yhdistämättömien sanojen määrään vaihtelee enemmän (yksittäisissä näytteissä pienin osuus on 0,4 % ja suurin 17 %). Suurin osuus on Ruongin sedältään Per Nilsson Ruongilta muis-tiinpanemassa tekstissä, joka käsittelee tunturisaamelaisten muuttoreit-tejä. Teksti vilisee paikannimiä, joista suuri osa on yhdyssanoja. Huo-mattavasti muita näytteitä enemmän on yhdyssanoja myös yhdessä Jonas Gustav Fjällmannilta peräisin olevassa paljon henkilönimiä sisältävässä kosiotarinessa sekä Per Nilsson Ruongin selostuksesta poron sar-vimuodoista. Arjeploginsaamassa henkilöistä käytetään useimmiten kak-siosaista nimeä, joka koostuu etunimestä sekä isännimestä tai sukuni-mestä (*sjul-pieng'saa* 'Sjul Bengtinpoika' tai 'Sjul Bengtsson'). Yhdyssa-nojen osuus riippuu siis oleellisesti puheenaiheesta. Enemmistö, noin 60 prosenttia näytteiden yhdyssanoista on sellaisia, joissa molemmat osat ovat kaksitavuisia.

3.3.2. Paino

Arjeploginsaamassa on neljä merkitsevää tavun painoastetta: 1) pääpai-no, 2) vahva sivupaino, 3) heikko sivupaino ja 4) painottomuus.

Pääpaino on sanan ensi tavussa, vahva sivupaino yhdyssanan jälkiosan ensi tavussa ja heikko sivupainon yhdistämättömän sanan toisen tai myöhemmän tahdin alussa. Tavun painottomuus siis ilmaisee, ettei tavu aloita sanaa, yhdyssanan jälkiosaa eikä omaa tahtia. Painollinen tavu voi kuitenkin nopeassa ja huolittelemattomassa puheessa äänntyä painot-tomana tai paino voi saattaa odottamattomalle tavulle.

3.3.2.1. Yhdistämättömien sanojen paino

Arjeploginsaamen yhdistämättömien sanojen paino on nuoria lainasanoja lukuunottamatta ennustettavissa eikä sitä tarvitse merkitä foneemisessa kirjoituksessa, jos yhdyssanat osoitetaan erikseen vaikka yhdysviivalla: esim. *tjal'pmie-tiepmie* 'silmanaukko taljassa' (vrt. *tjalmiehtiepmie* 'sokea').

Arjeploginsaamen tutkijoista ainoastaan Lagercrantz on käsitellyt sa-napainoa. Hänen mukaansa arjeploginsaamassa yhdistämättömän sanan pääpaino on ensi tavulla ja sivupaino on vähintään nelitavuisilla sanoilla kolmannella tavulla ja vähintään kuusitavuisilla myös viidennellä. Jos kol-

mannessa tavussa on lyhyt vokaali ja neljännessä pitkä vokaali, kieliopin mukaan jälkimmäinen tavu saa sivupainon, esim. [l̥i·s̥set̥ iʃi:ŋ] 'tahtoi opastaa' ja [s̥u·ptsqs̥ tik̥ ʌ̃n̥] 'kertoa (pret.du3)' (1926: 363). Edellinen on kuitenkin yhdyssana, joka on muodostettu infinitiivistä *luossit* 'opastaa' ja finiittisestä verbimuodosta *atjij* 'tahtoa (pret.sg3)' kuten teksteissä ja tekstien sanastossa on mainittu (Lagercrantz 1957: 18 ja 1966: 110). Sanakirjassa on jälkimmäisen sanan sivupaino merkitty kolmannelle tavulle (1939 n:o 7105:3). Kieliopissa esitetyn säännön vastaisesta sivupainosta on sanakirjassa ja teksteissä runsaasti esimerkkejä, mutta niissä ei ole yhtään sanaa, joka vahvistaisi Lagercrantzin kieliopissa esittämän säännön sivupainon siirtymisestä neljännelle tavulle lyhyen kolmannen tavun jäljessä.

Ruongin äänitteet vahvistavat sen, että yhdistämättömän sanan pääpaino on ensi tavulla ja vähintään nelitavuisten sanojen sivupaino kolmannella tavulla. Niistäkään ei löydy tukea Lagercrantzin käsitykselle sivupainon siirtymisestä neljännelle tavulle, jos kolmas tavu on lyhytvokaalinen, sillä äänitteissä on mm. *kaaratas'tiet* [k̄ā-rata:st̄iet] 'sitoa nopeasti', *suohputas'tiet* [s̄ū-hputa:st̄iet] 'lassoilla nopeasti' ja *kiesastahtiet* [ki-ēs̄asta:h̄tiet] 'valjastuttaa'. Näissä sanoissa sivupaino pysyy kolmannella tavulla kolmannen tavun lyhydestä ja neljännen tavun pituudesta huolimatta. Viisitavuisia ja pitempiä yhdistämättömiä sanoja on äänitteissä vain pari. Kaikissa tapauksissa sanan viimeisenä tavua edeltävät parittomat tavut ovat painollisia: esim. *raaduhtalajme* [r̄ē-duhta:laɣme] 'neuvotella (pret.pl1)', *tjanatastijme* [t̄ša-nati:st̄ijme] 'kiinnittää (subit. + frekv.) (pret.pl1)' ja *tsiekkimahtiehtuvvum* [ts̄iē-kkima:h̄tie^{htu}:β̄βum] 'tulla viitoitetuksi (tie tai polku) (part.perf.)'.

Yhdistämättömien sanojen sivupaino näyttää siis käytettävän aineiston valossa olevan säännöllisesti parittomilla tavuilla. Tätä vahvistaa välillisesti sekin, ettei kukaan arjeploginsaamea tutkineista ole kiinnittänyt asiaan huomiota: jos sivupainon esiintymisessä olisi selviä poikkeuksia, olisi siitä todennäköisesti mainittu.

Skandinaavisissa lainasanoissa pääpaino voi olla myös ensi tavua kauempana. Ruongin äänitteissä on muun muassa [p̄resi:ʃs] 'aivan' (< ruotsin *precis*) ja [p̄is̄ t̄i-emmahtu:v̄vum] 'määrätty, tietty' (ruotsin *bestäm*-sanan pohjalta muodostettu passiivijohdos, jonka sijasta käytetään tavallisesti muotoa *mierrietuvvum*). Lagercrantzilla on esimerkiksi [py:t̄ēē·ŋtūs̄] 'peruna' (< ruotsin *potatis*) (1926: 133). Mainittujen sanojen äännerakenne on myös muutenkin arjeploginsaamelle vieras.

3.3.2.2. Yhdyssanojen paino

Lagercrantz merkitsee sanakirjassa ja teksteissä yhdyssanojen perusosan ensi tavun painon samanlaisena kuin yhdistämättömän sanan sivupainon, esim. *faa-muohtis-vu:ohta* 'voimattomuus', *kää-s'tie-pie:r'kuo* 'vanha kuivanut liha'. Kieliopissa on lyhyt katsaus painotukseen, mutta siinä ei käsitellä yhdyssanojen painotusta lainkaan (1926: 362–363). Muut arjeploginsaamea tutkineista eivät mainitse asiasta mitään.

Äänitteistä käy kuitenkin selvästi ilmi, että ainakin Barturten ja Arvesin murteissa yhdyssanan perusosan paino on vahvempi kuin yhdistämättömän sanan sivupaino. Luultavasti tilanne on sama muissakin murteissa, vaikka niistä ei ole äänitteitä käytössä. Vahvan sivupainon merkinä voi tarvittaessa käyttää vaikkapa kahta perättäistä pistettä (esim. *sji-lla-kää-htie* 'lumimaja', *a-tnuo-mie-h'tsie-muo-t'taa* 'metsässä käytettävä työturkki').

Myös ominaisuudennimiä muodostavan *-vuohta*-aineksen ja inkoatiivisen *-käähtiet*-aineksen ensi tavut saavat vahvan sivupainon. Ne ovatkin arjeploginsaamessa ennemmin yhdyssanan perusosia kuin johtimia, siis *hiejuos-vuohta* 'köyhyys' (adjektiivi *hiejuo*, attr. *hiejuos* 'köyhä, kurja'), *faamuhtis-vuohta* 'voimattomuus' (adjektiivi *faamuhtiepmie*, attr. *faamuhtis* 'voimaton'), *påhtjie-käähtiet* 'alkaa lypsää' (*påhtjiet* 'lypsää') ja *sajjanatj-käähtiet* 'alkaa mennä ummelle (vaadin)' (*sajjanit* 'mennä ummelle'). Kuitenkaan *-vuohta*- ja *-käähtiet*-ainekset eivät esiinny itsenäisinä sanoina toisin kuin useimmat muut yhdyssanojen osat. On tosin muutamia substantiiveja, jotka tavataan vain yhdyssanan perusosina, esim. *tiepmie* 'raajan tai elimen aukko taljassa' (*njuonnie-tiepmie* 'nenän aukko' ja *aak'sie-tiepmie* 'sarven aukko') sekä *tiehpie* yhdyssanassa *maannuo-tiehpie* 'kuutamo' (*maannuo* 'kuu'). Muita yhdysverbejä kuin *-käähtiet*-loppuiset ei ole lukuunottamatta nuoria ruotsalaisia lainasanoja (esim. *an-miellit* 'tehdä ilmoitus; antaa ilmi' ja *av-aarrut* 'väheksyä', vrt. ruotsin *anmäla* ja *avära*).

Inkoatiivinen *-käähtiet* liittyy suoraan vain parillistavuisiin ja supistumaverbeihin (vrt. Ruong 1943: 219–221). Paritontavuisilla verbeillä *-käähtiet*-muoto liittyy näiden verbien *-tj*-loppuiseen johdokseen (esim. mainittu *sajjanatj-käähtiet*). Äänitteissä esiintyy *lataastatj-käätaav* [*la-tāstaʃkō-tāv*] 'alkaa leikata niveliä myöten poikki teurastettaessa (sg1)', jonka perusosaalla on myös yhdyssanoille ominainen vahva sivupaino. Inkoatiivisen *-käähtiet*-muodon pitämistä yhdyssanan perusosana tukee vahvan sivupainon ohella myös se, että *åå*-vokaali ei esiinny yhdistämättömissä sanoissa ensi tavua kauempana ja että sillä voidaan muodostaa

ainoa monitahtinen verbimuoto, jonka ensimmäinen tahti on kolmitavuinen. *käähtiet*-muotoa käytetään vain ainoan yhdyssanaisen verbirakenteen osana ja ehkä siksi kukaan arjeploginsaamea tutkinut ei ole käsitellyt sitä yhdysverbejä muodostavana (Lagercrantz 1926: 137 ja Halász 1896: XXXI pitävät sitä johtimena). Tosin *-käähtiet-* ja *-vuohta-*ainekset ovat kaksitulkintaisia koska ne ovat syntaktisesti, semanttisesti ja morfologisesti johtimien kaltaisia mutta fonologisesti yhdyssanan osan kaltaisia.

Outoon paikkaan sattuva sivupaino voi osoittaa sanan yhdyssanaksi. Lagercrantz on maininnut eriskummallisesta painosuhteesta sanassa *kåt-äär'vie* [ko:t₀o-r^vvv̥j̥e] 'poron neljä raajaa yhdessä', jonka taipuu kuten kaksitavuinen substantiivi ja jossa sivupaino on ensi tavulla ja pääpaino toisella tavulla mutta jota Lagercrantz silti pitää kolmitavuisena substantiivina (1926: 123). Valitettavasti tämä sana ei esiinny äänitteissä, joissa on muuten paljon porosanastoa. Ruongin muistiinpanoista se kyllä tavataan, mutta painomerkinnättä. Mahdollisesti Lagercrantzin kielenoppaalla sanan pääpaino on todella ollut toisella tavulla. Äänitteistä ei löytynyt tällaista painotustyyppiä muista kuin nuorista ruotsalaisista lainasanoista. Muiden vastaavanlaisten yhdyssanojen perusteella voidaan olettaa, että kyseisen sanan pääpaino olisi äänitteiden kielenoppailla ensi tavulla ja että toisella tavulla olisi vahva sivupaino, siis *kå-t-äär'vie kuten sanat *paa-rht-u-r'htie* 'Barturte (tunturialue)' tai *tjå-r-pi-ellie* 'poron lantio(pala)'. Lagercrantzin esittämässä muodossakin sanaa *kåt-äär'vie* on pidettävä yhdyssanana, koska muuten ei voida selittää sen painosuhteita ja taivutusta.

Käytännössä on vaikea löytää sellaisia minimipareja, joissa merkitystä erottaa ainoastaan sivupainon vahvuus. Tällaisia ei ole äänitteissä lainkaan. Niistä löytyy kuitenkin mm. yhdyssana *tjal'pmie-tiemie* [tʃa-lp̥mie^{ti}-ēmie] 'silmäaukko porontaljassa (gen.)', jonka perusosa eroaa ilmeisesti vain painotukselta äänitteistä puuttuvan sanan *tjalmiehtiemie* 'sokea (gen.)' kahdesta viimeisestä tavusta.

3.3.2.3. Tavupaino

Tavupaino eli painon keskittyminen tavun sisällä riippuu tavun kvantiteettirakenteesta eikä sillä ole itsenäistä fonologista asemaa. Painohuippu on tavun vokaalilla tai sen ja sitä seuraavan konsonantiston rajalla. Helpoiten tavupainon vaihtelu on havaittavissa diftongeissa, jotka ovat vahvimman konsonantiston edellä melko säännöllisesti loppupainoisia.

Muissa tapauksissa diftongi on joko alku- tai tasapainoinen. Wickman on huomauttanut, että pitkien monoftongienkin painohuipun sijainti vaihtelee, mutta että sitä on vaikea havaita (1964: 322). Äänitteiden perusteella on kyse siitä, että konsonantiston ollessa vahvimmassa asteessaan painohuippu on vokaalin ja konsonantin rajalla mutta muulloin melko tasaisesti painollisen tavun vokaalilla.

Muut arjeploginsaamen tutkijat kuin Wickman eivät käsittele tavupainoa. Lagercrantzin kieliopissa, sanakirjassa ja teksteissä sekä Wiklundin muistiinpanoissa on usein muttei aina merkitty diftongien paino. Kumpikin on kuullut painon olevan diftongin jälkiosalla, jos sitä seuraava konsonantisto on vahvimmassa kestoasteessa. Tosin molemmat ovat merkinneet diftongin loppupainoiseksi joskus silloinkin, kun konsonantistossa ei ole vahvinta kestoastetta. Lagercrantzilla on myös selviä kirjoitusvirheitä, koska saman sanan paino on merkitty eri julkaisuissa eri tavoin.

3.3.3. Kvantiteetti ja astevaihtelu

3.3.3.1. Kvantiteetti

Arjeploginsaamassa on sekä vokaalien että konsonanttien kvantiteettioppositio. Konsonanteilla on kolme ja vokaaleilla kaksi distinktiivistä kvantiteettiastetta. Kvantiteettioppositio voi esiintyä 1) tahdin ensi tavun vokaaleilla, esim. *kaah'tjat* [ka^hčat] 'pudota' — *kahtjat* [ka^hčat] 'kysyä', 2) tahdin toisen tavun vokaaleilla, esim. *viekatit* [βiēcavit] 'juoksennella' — *viekaatit* [βiēcāvit] 'lähteä äkkiä juoksemaan' sekä 3) tahdin ensi ja toisen tavun välisessä konsonantistossa, esim. *vallie* : *valie* [vallie : valiè] 'vikkelä (nom. : gen.)', *vaal'lie* : *vaallie* [va^llie : vällie] 'välitasanko (nom. : gen.)' sekä *tjal'kat* : *tjalkav* [čalčkat : čalkav] 'pudota avantoon (inf. : sg1)'.

Konsonantiston kvantiteetti heijastuu myös painollisen tavun ei-lyhyiden vokaalien ja vähäisemmin seuraavan tavun ei-lyhyiden vokaalien keston sekä myös diftongien laatuun, esim. nom. *paak'kie* [ba^cčē] : iness. *paakkien* [bāccēn] 'päitset' sekä inf. *tuok'ngat* [dūōčnat] : sg1 *tuokngav* [dūo^cčnqβ] 'paikata'.

Wiklundin muistiinpanot Björkfjälletin murteesta ja osittain Lagercrantzin Svaipan ja Rasjvårtan murteen merkinnät kertovat, että Wiklund ja Lagercrantz kuulivat ensi tavun pitkät vokaalit vahvimman konsonantiston edellä useimmiten lyhyinä. Wiklund merkitsi esimerkiksi *ää*:n aina lyhyenä (esim. *åat'tjuot* [ottšōd] 'saada' ja *åas'tiet* [ōstēd]

'ostaa') ja *aa*:n yleensä lyhyenä (esim. *taal'vie* [dalv̄e] 'talvi'). Vain harvoin hän oli kuullut *aa*:n pidempänä: *aa'pmie* [aj̄m̄e] 'kenkäneula' ja *paar'hkuo* [bār^hk̄ō] 'kaarna'. Lagercrantzin kieliopin mukaan *aa* ja *åå* ovat aina lyhyttä pidempiä, esim. *haaj'hka* [h`äj̄h̄k̄a] 'pitkä, paksu puu', *paak'kie* [pa`k̄k̄īe] 'päitset', *åj'htiet* [òj̄t̄īēt] 'tappaa' ja *påås'sjuo* [po`šš̄ūo] 'kodan peräosa' (1926: 189—190 ja 192; ks. myös 246—248). Sen sijaan sanakirjassa ja teksteissä Lagercrantz merkitsi *aa*:n ja *åå*:n useimmiten lyhyenä vahvimman konsonantiston edellä. Edellä mainitut sanat on sanakirjassa kirjoitettu [*haj'ħk̄a*] (1939 n:o 1188), [*rakk̄īē*] (n:o 4722), [*oj`ħtīēt*] (n:o 4550b) ja [*rošš̄ūo*] (n:o 5160). Kuitenkin sanakirjassakin on sanoja, joissa on ei-lyhyt vokaali vahvimman konsonantiston edellä, esim. n:o 8375 *vaat'tsiet* [*va`çç̄īēt*] 'kulkea, kävellä'.

Tahdin sisällä toisen tavun vokaalia edempänä ei ole kvantiteettioppositiota, sillä tahdin toisen ja kolmannen tavun rajalla on vain vaihtelemattomia lyhyitä konsonantteja ja konsonanttiyhtymiä sekä tahdin kolmannessa tavussa vain lyhyitä vokaaleja (vrt. Lagercrantz 1926: 342—344 ja 274). Ainoastaan sanan *uvm̄as* taivutumuodoissa on ainakin Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa geminaattakonsonantti toisen ja kolmannen tavun rajalla (esim. akk. *uvm̄assiev*).

Sanan toisessa ja kolmannessa tahdissa on samat oppositiot kuin ensimmäisessä tahdissa. Tosin erilaisia konsonantistoja ja vokaalistoja on vähemmän. Esimerkiksi geminaattojen kvantiteettioppositio on vain *-j'jie*-tekijännimillä (esim. *maaliestiej'jie* : *maaliestiejjie* 'keittäjä (nom. : gen.)') ja konsonanttiyhtymien kvantiteettioppositio vain *-st*-johdoksilla deminutiivisilla verbeillä (esim. *kanukas'tiet* : *kanukastaav* 'pysähtyä hieman (inf. : sg1)').

Lagercrantzin mukaan painollisen tavun lyhyen vokaalin jäljessä yksinäisklusiili on aina pitkä ja muu yksinäiskonsonantti puolipitkä, esim. *jātaav* [jot̄āu] 'kulkea (sg1)' ja *mānie* [mon̄īe] 'muna (gen.)' (1926: 206). Muut arjeploginsaamen lähteet eivät tue näin suoraviivaista käsitystä. Ruongin muistiinpanoissa ei ole merkitty lyhyen vokaalien jälkeisiä yksinäiskonsonantteja lyhyttä pidempinä. Wiklund on joskus kuullut konsonantin puolipitkänä, samaten minä ja Wickman (1964: 322) Ruongin äänitteissä, mutta tuskin Svaipankaan murteessa on ollut systemaattisesti lyhyttä pidempi yksinäiskonsonantti lyhyen vokaalin jäljessä.

3.3.3.2. Astevaihtelu

Astevaihtelu eli paradigmman sisäinen konsonanttien kvantiteettivaihtelu esiintyy kaikissa tahdeissa ja on äänneympäristöstä ennustamatonta. Se on usein ainoa kahta muotoa erottava äänteellinen piirre, esim. *naman* : *namman* 'nimi (iness. : ess.)', *luvatit* 'kostua (frekv.)' : *luvvatit* 'kostuttaa' ja *muj'htaliej'jie* : *muj'htaliejjie* 'kertoja (nom. : gen.)'.

Esiintymisalaltaan astevaihtelu on sekä morfologista, sanan taivutusparadigman sisäistä, että leksikaalista, sanapesueen johtoparadigman sisäistä.

Morfologisessa astevaihtelussa on tavallisesti kaksi astetta, vahva aste ja heikko aste. Sanassa *pies'sie* 'tuohi' nominatiivi on vahvassa asteessa ja genetiivi *piessie* heikossa asteessa sekä sanassa *piessie* 'pesä' nominatiivi on vahvassa asteessa ja genetiivi *piesie* heikossa asteessa. Muoto *piessie* voi siis olla toisessa taivutusparadigmassa vahvaa astetta ja toisessa heikkoa astetta.

Astevaihtelu on leimallisesti kvantitatiivista. Niissäkin tapauksissa, joissa asteiden välillä on kvalitatiivinen, lähinnä soinnillisuuden ero, asteet eroavat myös kvantitatiivisesti. Astevaihtelua on kahdenlaista: kestovaihtelu (esim. *ll* : *l*, *l'l* : *ll*, *l't* : *lt*, *h't* : *ht*, *t'n* : *tn*, *m'st* : *mst*) ja kato-vaihtelu (esim. *tn* : *n*, *ht* : *t*, *j'tn* : *jn*).

Geminaattojen välisessä sekä geminaattojen ja yksinäiskonsonanttien välisessä astevaihtelussa on kyse pelkästä kvantiteettivaihtelusta. Konsonanttiyhtymien astevaihtelu poikkeaa tästä siinä suhteessa, että niissä kvantiteettioppositio voi keskittyä joko yhtymän alku- tai loppuosalle. Sibilanttialkuisissa yhtymissä vaihtelee alkuosa, muissa yhtymissä vaihtelee loppuosa tai molemmat osat (vrt. Lagercrantz 1926: 205). Kumpikaan heikon asteen osa ei koskaan ole pidempi kuin vahvassa asteessa.

h ei esiinny geminaattana ja se on vokaalienvälisenä aina astevaihtelun ulkopuolella. Lyhyen vokaalin jäljessä ei ole geminaattojen välistä, *h:n* ja plosiivien yhtymien välistä eikä klusiilin ja samapaikkaisen nasaa-lin yhtymien välistä astevaihtelua, esim. nom. *kattsa* : akk. *kattsav* 'kynsi', nom. *missuo* : akk. *missuov* 'juoksute', nom. *lihtie* : akk. *lihtiev* 'astia' ja nom. *kutnie* : akk. *kutniev* 'kunnia'. Tämä astevaihtelun puuttuminen on systemaattista eteläisissä murteissa Tjiddjakille saakka Ruongin ja Wiklundin muistiinpanojen sekä Lagercrantzin julkaisujen valossa (vrt. Lagercrantz 1926: 204).

Tosin Lagercrantzin sanakirjassa on joitakin sanoja, joissa on kieliopista poiketen astevaihtelu, esim. *tjätta* 'ruokatorvi' : akk. *tjät'takav* (1939 n:o 640); kieliopissa sana on astevaihteluton (1926: 126). Lagercrantzin sa-

nakirjan mukaan sanassa *kättjatahtiet* [-*htëjët*] 'laittaa pissalle' on toisessa tahdissa astevaihtelu (esim. pret.sg3 *kättjatahtij* [-*htij*]) mutta kieliopin mukaan sana on astevaihteluton (1939 n:o 1871b:10β ja 1926: 137). Sekä kieliopissa että sanakirjassa omituinen astevaihtelutyyppejä verbissä *lahkanattat* 'lähestyä vähän' : sg1 *lahkanatav* (1926: 137 ja 1939 n:o 3153: 10). Mikään muu sana ei viittaa arjeploginsaamen *tt : t* -astevaihteluun. Kyse lienee virheellisestä merkinnästä, koska muissa lähteissä ei ole tällaista astevaihtelutyyppejä ja koska muut samalla johtimella muodostetut verbit ovat Lagercrantzilla odotuksenmukaisesti astevaihteluttomia (esim. 1939 n:o 2470 *klahkaasattat* 'hohottaa' : pret.sg3 *klahkaasattaj*).

Ruongin käsikirjoituksista saa ristiriitaisen kuvan Barturten ja sitä pohjoisempien murteiden geminaattojen, *h:n* ja plosiivien yhtymien sekä klusiilin ja samapaikkaisen nasaalin yhtymien välisestä astevaihtelusta lyhyen vokaalin jäljessä. Hänen varhaisimpien, horjuvien muistiinpanojensa mukaan astevaihtelu näyttäisi esiintyvän näissäkin tapauksissa. Mutta vuosien 1939, 1944 ja 1952 muistiinpanot sekä äänitteet kertovat vapaasta vaihtelusta. Myös Wickman on tällä kannalla (1964: 322).

Ruongin väitöskirjan ja Grundströmin tekstien normaalistetut kirjoitustavatkin antavat sen kuvan, että pohjoisemmissa murteissa olisi astevaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä myös yllä mainituissa tapauksissa, esim. Ruong *vâd'det* 'antaa' : *vâddestit* 'antaa (mom.)' (1943: 247) sekä Grundström *gåd'det* 'tappaa' : pret.sg3 *guddii* (1958: 44 ja 41). Ruongin kirjoitustavassa on tosin horjuntaa, esim. *rohtot* ~ *roh'tot* 'repiä' (1943: 98 ja 111), *ud'ně* ~ *udne* (mts. 52 ja 270) ja *buddistit* ~ *bud'distit* 'koristaa reunasaumalla' (mts. 195 ja 276). Ruong ja Grundström käyttivät pohjoissaamen kirjoitustapoja ja merkitsivät lyhyen vokaalin jälkeisen astevaihtelun samoin kuin pohjoissaamessa. Grundströmillä on muitakin pohjoissaamelaisuuksia, esimerkiksi ensimmäisen gerundin päätte *-tijn* kansankieleisen päätteen *-tin* sijasta (1958: 44 *čuoigatiin* 'hiihtäessään' ja s. 42 *viesodiin* 'eläessään').

Halászin kieliopin mukaan edellä mainitut yhtymät ja geminaatat ovat astevaihtelussa myös lyhyen vokaalin jäljessä (1896: VI—VIII). Kieliopissaan hän ei mainitse lainkaan niistä sanakirjansa sanoista, joissa ei ole *h:n* ja plosiivin astevaihtelua (esim. *kahhčat* : sg1 *kahhčau* 'pudota', *kihčūt* : sg1 *kihčūw* 'kangistua', *lihtê* : pl.akk. *lihtit* 'astia', *nihtêt* : sg1 *nih-tau* 'uhata'). On luultavaa, että Halászin kielenoppaillakaan ei ollut geminaattojen, *h:n* ja plosiivien yhtymien sekä klusiilin ja samapaikkaisen nasaalin yhtymien astevaihtelua lyhyen vokaalin jäljessä vaan vapaa vaihtelu. Luultavasti Halász systematisoi tämän astevaihtelun toisaalta aiemmin tuntemiensa luulajan- ja pohjoissaamen mallin ja toisaalta

yksipuolisesti tulkitun vapaan vaihtelun pohjalta.

Ainoastaan pohjoisimmassa Arvesin murteessa Nils Larsson Anderssonilla on Ruongin vuoden 1938 vähäisten kieliopillisten muistiinpanojen valossa lyhyen vokaalin jäljessä aivan samanlainen astevaihtelu kuin pitkän vokaalin jäljessä. Tosin on huomattava, että näiden muistiinpanojen valossa olisi myös Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa usein lyhyen vokaalin jäljessä astevaihtelu, vaikka Ruongin myöhempien muistiinpanojen mukaan sitä ei ole. Ruongilla ei ole myöhempiä muistiinpanoja Pohjois-Arvesin murteesta.

3.3.3.3. Astevaihtelu toisessa tahdissa

Sanan toisessa tahdissa esiintyvät samat astevaihtelutyypit kuin ensimmäisessä tahdissakin. Toisessa tahdissa on kuitenkin paljon vähemmän erilaisia geminaattoja ja konsonanttiyhtymiä kuin ensimmäisessä tahdissa. Toisen tahdin konsonanttikeskus on aina suffiksaalista. Arjeploginsaamen toisen tahdin astevaihtelutapaukset ovat seuraavat:

hk : k	<i>vattaaltahkaj</i> 'lahja (illat.)' : akk. <i>vattaaltakav</i>
htj : tj	<i>kaav'tjurahtjat</i> 'kieriskellä (dem.)' : sg1 <i>kaav'tjuritjav</i>
j'j : jj	<i>kul'taliej'jie</i> 'kuuntelija' : akk. <i>kul'taliejjiev</i>
ll : l	<i>råhkatalat</i> 'rukoilla' : sg1 <i>råhkatalav</i>
pm : m	<i>vuorrasumuos</i> 'vanhin' : akk. <i>vuorrasupmusav</i>
ssj : sj	<i>kuhkalussjat</i> 'pitää liian pitkänä' : sg1 <i>kuhkalusjav</i>
s't : st	<i>mieh'tjaanas'tiet</i> 'väistyä (dem.)' : sg1 <i>mieh'tjaanastaav</i>
vv : v	<i>kåhtjuohtuvvat</i> 'tulla kutsutuksi' : sg1 <i>kåhtjuohtuvav</i>

Nomineilta puuttuu toisessa tahdissa geminaattojen välinen ja geminaatan ja yksinäiskonsonantin välinen astevaihtelu, esim. *pårramussies* 'ruoka' : akk. *pårramussaav* ja *kånakis* 'kuningas' : illat. *kånakasaj* (vrt. Lagercrantz 1926: 104 ja 132 sekä Halász 1896: XXI—XXII). Ainoa poikkeus on *-j'jie*-tekijännimijohdin. Halászilla on kyllä *jiehtanis* 'jättiläinen' -sanon yksikön illatiivissa odotuksenmukaisen *jiehtanasaj*-muodon rinnalla myös astevaihtelullinen muoto *jiehtanessij* (mts. XXI sekä 1893: 175). Lagercrantzilla on sekaparadigmainen *kaajsakis* 'sananjalka', akk. *kaajsakassaav* (1939 n:o 2051b). Sen akkusatiivi edellyttäisi nominatiiviksi muotoa *kaajsakassies*. Tällaisia sekaparadigmoja ei tavata muista arjeploginsaamen lähteistä.

Toisen tahdin astevaihteluttomia konsonantistoja ovat:

hk	<i>pievastahkies</i> 'helposti hikoileva' : akk. <i>pievastahkaav</i>
ht	<i>riekaatahtiet</i> 'synnyttää' : sg1 <i>riekaatahtaav</i>
pp	<i>tjaah'patuppuo</i> 'mustempi' : akk. <i>tjaah'patuppuov</i>
s	<i>vuopierasas</i> '2-vuotias urosporo (ess.)' : akk. <i>vuopierasav</i>
tt	<i>kul'talattat</i> 'kuunnella (frekv.)' : sg1 <i>kul'talattav</i>
vv	<i>kähtjuohtuvvut</i> 'tulla kutsutuksi' : sg1 <i>kähtjuohtuvvuv</i>

3.3.3.4. Ylipidennys

Ainoastaan eräiden adjektiivien taivutuksessa tavataan kolmiasteinen kvantiteettivaihtelu, jossa on tavallisen astevaihtelun lisäksi ylipidennys. Adjektiivin *suohkat* 'tiheä' attribuuttimuoto on kaikkien arjeploginsaa-men lähteiden mukaan *suoh'kis* ja komparatiivissa on tavallisemman muodon *suohkatup* ohella myös heikkoasteinen *suokaap*.

Sama ylipidennys voi esiintyä periaatteessa kaikilla *-at*-adjektiiveilla, joiden attribuuttimuoto on *-is*-loppuinen ja joissa ensi tavussa on ei-lyhyt vokaali ja predikatiivimuodon nominatiivissa ensi ja toisen tavun rajan konsonantistossa on geminaatta tai konsonanttiyhtymä, jota heikossa asteessa vastaa yksittäiskonsonantti. Todellisuudessa lähteissä ei esiinny muita nämä ehdot täyttäviä adjektiiveja.

Muut adjektiivit, joissa on ylipidennys, ovat *stuories* 'suuri' ja *stuovas* 'rauhallinen, paikallaanpysyvä (poro)': attribuuttimuodot *stuorra* ja *stuovva* sekä komparatiivit *stuoraap* ~ *stuor'raap* ~ *stuoriep* ja *stuov'vaap*. Nämä muodot tavataan varmuudella Barturten ja Barturten—Arvesin sekamurteessa. Kyseiset adjektiivit ovat taivutukseltaan poikkeuksellisia.

Muulloin ylipidennys on aina leksikaalista ja kolme vaihteluastetta tavataan vain johtosuhteessa, ei taivutussuhteessa. Esimerkiksi infinitiivi *ääddiet* 'nukkua' on vahvassa asteessa ja preesensin yksikön ensimmäisen persoonan muoto *äädaav* heikossa asteessa. Tämän verbin taivutusmuotojen joukossa ei ole ylipidennystä. Sellainen on kylläkin verbin inkoatiivijohdoksessa *ääd'daat*, joka on itse astevaihteluton. Verbin *ääddiet* johdoksissa on myös heikkoasteisia johdoksia, esim. astevaihteluton deminutiivijohdos *äädiestit*. Kolmiasteinen leksikaalinen kvantiteettivaihtelu tavataan kaikista murteista. Lagercrantz esittää kieliopissaan, ettei arjeploginsaamassa ole ylipidennystä (1926: 229). Kuitenkin ylipidennys on hänen keräämässään aineistossa mm. verbin *ielliet* [*e·elljët*] 'elää' johdoksessa *iel'laat* [*ěäl'làt*] (1939 n:o 856:2). Halászín kieliopissa ei

ylipidennystä mainita, vaikka hänenkin teksteissään on siitä useita esimerkkejä. Ilmiön olemus näyttää jääneen hänelle vieraaksi, koska hän ei huomannut, että [tähhtē] 'taitaja' on tekijännimijohdos verbistä [tēhtēt] 'tietää' (1893: 314). Halász ei erottanut geminaattojen kahta eri kestoastetta, joten niiden ylipituudesta kieliin vain ensi tavun diftongien laatu, esim. [væssū] *vies'suo* 'elävänä' (vrt. [vêssū] *viessuo* 'elämä').

Ylipidennys on melko harvinainen. Yleensäkin kolmiasteinen kvantiteettivaihtelu esiintyy vain ei-lyhyen vokaalin jäljessä ja vain sellaisissa sanapesueissa, joissa heikossa asteessa on yksinäiskonsonantti. Ylivahva aste on vain seuraavissa tapauksissa:

- 1) *aa-*, *i-* ja *u-*vartaloisilla supistumaverbeillä (esim. *ååd'daat* 'nukah-taa', vrt. *ååddiet* 'nukkua'; *kuol'lit* 'kalastaa', vrt. *kuollie* 'kala'; *taap'mut* 'kesyyntyä', vrt. *taapmat* 'kesyttää'). Björkfjälletin ja Svai-pan murteissa *aa-*supistumavartaloisia verbejä vastaavat osin kolmitavuiset *aaji-* tai *aji-*verbit, joissa ei yleensä ole ylipidennystä, esim. *ååddaajit*.
- 2) Joillakin vokaaliloppuisilla tekijännimijohdoksilla (esim. *timpar-tjuol'lie* 'puunhakkaaja', vrt. *tjuollat* 'hakata'; *vies'suo* 'elävä', vrt. *viessuot* 'elää', *vooj'jie* 'ajaja', vrt. *voojjiet* 'ajaa').
- 3) Sanan *vuollie-* 'ala-' johdoksissa (esim. *vuol'liek* 'matala', jolla on suppletivistinen komparatiivi *vuoliiep* ja superlatiivi *vuolliemus*; *vuol'lien* ja *vuol'lielin* 'alhaalla', *vuol'liet* 'alhaalta', vrt. *vuollaaj* 'alas').
- 4) Järjestysluvussa *kieh'tjit* perusluvusta *kietjav* 'seitsemän'.

3.3.4. Rajaisilmiöt

Rajaisilmiöitä on sananrajaisia sekä sanansisäisiä. Edelliset ovat tärkeämpiä, koska sananrajojen tajuaminen on puhutun ymmärtämisen kannalta oleellista. Sen sijaan ainoat sanansisäiset rajaisilmiöt, švaavokaali ja aspiraatio ovat joko automaattisia tai valinnaisia konsonanttityhtymien sisällä.

3.3.4.1. Sananraja

Arjeploginsaamassa ennen kaikkea pääpaino osoittaa sananrajan. Sen ohella rajasignaaleita ovat tauot ja alukkeet. Näiden merkitys käy parhaiten ilmi silloin, kun normaalisti pääpainoinen tavu ääntyy painotto-

mana tai hyvin heikkopainoisena esimerkiksi nopeassa tai huolimattomassa puheessa. Tällöin sanojen välinen tauko on usein myös hyvin lyhyt tai olematon ja sananrajan erottaminen riippuu vain sanojen välissä olevasta heikkokosta alukkeesta, joka on äänitteistä päätellen yleensä laryngaalinen soinniton puolivokaali ja joka esiintyy vain vokaalialkuisen sanan edellä. Usein tähän liittyy myös ensimmäisen sanan loppukonsonantin ääntyminen pidempänä. Sen kuulee selvimmin vokaalialkuisen sanojen alussa: [ka-lkap̣aːlkkiet] on siis *kalkap aal'kiet* 'meidän täytyy alkaa' eikä ***kalka paal'kiet*. Jos edeltävä sana päättyy soinnilliseen konsonanttiin, alukkeen asemesta kuulin Ruongin äänitteistä soinnittoman siirtymä-äänteen, joka liittyy usein enemmän edeltävään sanaan kuin jälkimmäiseen: *takkaar ar'ta* [taḳkàr^Roɾto] 'sellainen puuraja'.

Jos pääpaino, sanojenvälinen tauko ja aluke puuttuvat, näyttää olevan mahdotonta havaita ääntämyksessä sananrajaa. Useamman kerran kuulin Ruongin äänitteistä *kaajhk akiev* [kaːjkkaḳiev] 'aina' (sananmukaisesti: 'kaiken aina'). Tässä tapauksessa keskimmainen lyhyt tavu on menettänyt painonsa seuraavan pitkän tavun edellä. Jos sanojen välistä taukoa ei ole, alukekaan ei ole kuultavissa, koska *-k* on sulauttanut sen itseensä.

Myös yhdyssanan osien välillä on usein kuultavissa aluke, jos jälkiosa alkaa vokaalilla. Jos yhdyssanan alkuosa päättyy *h*:hon, alukkeen sijasta kuuluu jälkiosan alkukonsonantin piteneminen: *njaarah-taak'tie* [ná-rah-tà-ḳ'tie] 'poron ylin kylkiluu'. Äänitteissä ei löytynyt esimerkkiä yhdys-sanasta, jossa alkuosa päättyisi *h*-foneemiin ja jälkiosa alkaisi vokaalilla. Jos yhdyssanan loppuosa alkaa vokaalilla ja alkuosa päättyy soinnilliseen vokaaliin, kuuluu osien välissä soinniton siirtymä-äänne, jollaisesta oli puhe jo ylempänä: *lajhnuon-ääj'vie* [laːjʰnuon^Noːj̣vie] 'poro, jolla on taaksesuuntautuvat suorat sarvet'.

3.3.4.2. Švaavokaali

Ensimmäisen ja toisen tavun rajaisen konsonanttiyhtymän sisäinen švaavokaali tavataan toisaalla pohjoisimmasta Arvesin murteesta ja toisaalla eteläisistä Rasjvårtan, Svaipan ja Björkfjälletin murteista.

Arvesin murteessa švaavokaali on Ruongin muistiinpanojen mukaan muulla soinnillisella konsonantilla kuin nasaalilla alkavan konsonanttiyhtymän vahvassa asteessa. Halászin mukaan švaavokaali voi olla myös *m-* ja *nj-*alkuisen eripaikkaisten konsonanttiyhtymien vahvassa asteessa sekä *l-* ja *r-*alkuisen yhtymien ja *pr-*yhtymän heikossa asteessa. Sen

sijaan se puuttuu *v*-alkuisilta yhtymiltä sekä *lt*-yhtymältä (Halász 1893: VII ja 1896: VIII–X). Švaavokaali on näissä yhtymissä muilla Ruongin tutkimilla Arvesin kielenoppailla paitsi Lars Nilsson Sjaggolla, jolla *lt*-yhtymä on aina švaaton ja jolla *v*-alkuisissa yhtymissä on sekä švaallisia että švaattomia muotoja. Muutenkin Halászin kielenopasperheen Stomakin murre on lähempänä Barturten—Arvesin sekamurretta ja Lars Nilsson Sjaggon puhumaa eteläisempää murretta kuin muiden Ruongin arvesilaisten kielenoppaiden murteita. Ruongin tutkimilla arvesilaisilla kielenoppailla švaavokaali on yleensä resonantin ja nasaalin yhtymien vahvassa asteessa (esim. [pa`r̥en̩] 'poika'), joita Halászilla vastaa säännöllisesti resonantin sekä samapaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymä, jossa voi olla myös švaavokaali (esim. [par̥dn̩]). Useimmilla Ruongin Arvesin murteen kielenoppailla on rinnalla myös eteläisemmille murteille tyypillisiä resonantin sekä samapaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymiä (esim. [βa`ɣ̣m̩ ~ βa`ɣ̣m̩] 'sydän').

Eteläisimmissä Rasjvärtan, Svaipan ja Björkfjälletin murteissa švaavokaali esiintyy epäsäännöllisesti sekä vahvassa että heikossa asteessa nasaalilla, likvidalla, puolivokaalilla ja soinnillisella klusiililla alkavissa konsonanttiyhtymissä. Lagercrantzin kieliopissa ei mainita švaavokaalin esittelyn yhteydessä puolivokaalialkuisia yhtymiä (1926: 342) vaikka niissäkin voi olla švaavokaali (esim. 1926: 210 *tij'ta* 'taikuus' ja *nav'ta* 'kahva'). Rasjvärtalla, Svaipalla ja Björkfjälletillä švaattomien ja švaalisten muotojen vaihtelu on vapaata, kuten Lagercrantz huomauttaakin (vrt. mts. 342). Myös Wiklund esittää usein švaattomat ja švaalliset muodot vaihtoehtoisina. *lt*-konsonanttiyhtymän sisällä ei Lagercrantzin ja Wiklundin mukaan ole švaavokaalia. Näinhän on myös osalla pohjoismurteiden puhujia.

Laadultaan švaavokaali on Ruongin muistiinpanojen mukaan Arvesin murteessa toisen tavun vokaalin kaltainen, paitsi jos toisessa tavussa on *uo*, jonka edellä ensi tavun vokaali näyttää hallitsevan. Toisen tavun *ie:n* edellä švaavokaalina on [e]. Halász on merkinnyt švaavokaaliksi yleisimmin [e]:n mutta ensi ja toisen tavun *aa:n* ja *a:n* välissä on usein [a], ensi tavun pyöreään vokaalin jäljessä usein [o] sekä toisen tavun *i:n* edellä [i]. Etelämurteissa švaavokaali on tavallisesti neutraali vokaali, jota sekä Wiklund että Lagercrantz merkitsevät [ɛ]:llä tai [e]:llä. Toisen tavun *i:n* ja *u:n* edellä švaavokaali on useimmissa tapauksissa näiden kaltainen. Jos ensi ja toisessa tavussa on *a*, švaavokaalina on yleensä [a].

Kestoltaan švaavokaali on yli- tai vajaalyhyt. Ainoastaan verbissä *aap'jat* 'pelastaa' Halász on merkinnyt švaavokaalin lyhyenä vokaalina, esim. part.perf. [abijam] pret.sg2 [äbijè] (1893: 149 ja 165).

Toisen ja kolmannen tavun välisestä švaavokaalista ainoa esimerkki on Lagercrantzin Svaipalta muistiinpanema /*mar'kngasm/* 'poimu' [*m̩ar^aḱ-ŋɔs^em*] (1939 n:o 3700) tai [*m̩ar^aḱŋɔs^em*] (1926: 131). Sanan kolmitavuisessa yksikön akkusatiivissa on sanakirjan mukaan švaavokaali ([*m̩ar^aḱŋɔs^em`ev*]) muttei kieliopissa ([*m̩ar^aḱŋɔsm̩qu*]).

3.4. Segmentaali fonologia

Yhdistämättömässä sanassa voi olla peräkkäin yhdestä kolmeen konsonanttifoneemia mutta vain yksi vokaalifoneemi (vrt. lukua 3.3.1.). Kolme perättäistä konsonanttia voi esiintyä niin sanan alussa, sanan lopussakin kuin myös sanan sisällä sekä tahdin sisällä tai rajalla, esim. *viel-jajstan* 'veli (pl.elat.pxsg1)' ja *spraj'tnat* 'loikata'.

Konsonanttien ja vokaalien ero on arjeploginsaamessa selvä. Ainoastaan *i:n* ja *j:n* sekä *u:n* ja *v:n* välinen äänteellinen ero on niin vähäinen, että Halász ja Wiklund ovat usein kirjoittaneet vokaalin ja tavua sulkevan puolivokaalin jakson pitkänä vokaalina, esim. Halász *riej'tnut* [*r̄id-nut*] 'paimentaa', *rij'hkuo* [*r̄ihkū*] 'rikas', *riej'tit* [*r̄ij̄t̄et ~ r̄idit*] 'valmistaa', *pruv'hkut* [*pr̄uhkut*] 'olla tapana' ja *tjuovkutit* [*č̄üwkūt̄et ~ č̄ükūtit*] 'sarastaa'; Wiklund *ruv'kuom* [*r̄ūc̄um*] 'talonpoikaisnainen (pxsg1)', *nij'pie* [*n̄-ḃē*] 'puukko'.

Foneemiparadigma on täydellisin sanan alusta ensimmäisen ja toisen tavun rajaiseen konsonantistoon asti. Sitä edempänä tavataan vain osa maksimiparadigman foneemeista eikä yhtään sellaista, joka ei esiintyisi myös aiempana sanassa.

3.4.1. Konsonantisto

Taulukko 2. Konsonanttifoneemit

labiaalit   dentaalit   palataalit   velaarit   laryngaalit

klusiilit				
affrikaatat	<i>p b ph</i>	<i>t th</i>		<i>k g kh</i>
sibilantit		<i>ts</i>	<i>tj</i>	
spirantit		<i>s</i>	<i>sj</i>	
nasaalit	<i>f</i>	<i>d dh</i>		<i>h</i>
likvidat	<i>m</i>	<i>n nh</i>	<i>nj</i>	<i>ng</i>
puolivokaalit		<i>l r lh rh</i>		

Konsonanttifoneemien yksinkertainen piirretaulukko on tällainen:

Taulukko 3. Konsonanttifoneemien distinktiiviset piirteet

	p	b	ph	t	th	k	g	kh	ts	tj	s	sj	f	d	dh	h	m	n	nh	ng	l	r	lh	rh	v	j
eksplosiivi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hälyinen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
nasaalinen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-
aspiroitunut	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
täryinen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-
soinnillinen	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
anteriöri	+	+	+	+	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+	-
koronaali	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-

Kiistattomia, kaikissa murteissa esiintyviä konsonanttifoneemeja on 18: *p b t k ts tj s sj f h m n nj ng l r v j*. Sanan alussa tavataan ilmeisesti kaikissa murteissa lisäksi aspiroituneet klusiilit *ph*, *th* ja *kh*. Spirantti *d* esiintyy Svaipan murteesta Etelä-Arvesin murteeseen ja spirantti *dh* Rasjvårtan murteesta Etelä-Arvesin murteeseen. Soinnillinen klusiili *g* tunnetaan vain Barturten—Arvesin sekamurteesta yhdestä konsonanttiyhtymästä. Soinniton nasaali *nh* ja soinnittomat likvidat *rh* ja *lh* esiintyvät varmuudella vain eteläisissä murteissa Rasjvårtalle saakka. Ne esiintyvät vain vokaalinvälisinä; konsonantin edellä *rh*, *lh* ja *nh* tarkoittavat kolmiosaisen yhtymän kahta ensimmäistä osaa.

Barturten murteessa ja pohjoisempana *j*:n geminaattaa vastaa affrikaatta [*dj*], joka on kvantitatiivisesti *ttj*:n kaltainen mutta jonka frikatiivinen laukeama on selvästi heikompi eli piirreanalyysissä se on [-hälyinen]. [*dj*]:lle ei tarvita yleisarjeploginsaamassa omaa merkkiä, koska se ja [*jj*] eivät ole arjeploginsaamen foneemisella syvätasolla missään murteessa oppositiossa. Pohjoismurteissa [*dj*] on itsenäinen foneemi /*dj*/, joka poikkeaa muista konsonanttifoneemeista siinä suhteessa, että se esiintyy vain geminaattana ja että se on astevaihtelussa toisen foneemin, *j*:n kanssa.

Ainoastaan osa konsonanteista esiintyy kaikissa asemissa eli sananalkuisena (#C-), vokaalinvälisenä (-VCV-), yhtymän alkuosana (-CC-), yhtymän loppuosana (-CC-) sekä sananloppuisena (-C#). Sanan toisen tavun vokaalin jäljessä esiintyvät vain samat konsonantit, jotka voivat olla sananloppuisia. Kolmiosaisen konsonanttiyhtymän keskimmäisenä osana tavataan vain *p*, *t*, *k*, *s* ja *h*.

Taulukko 4. Konsonanttien esiintyminen eri asemissa

	#C	VCV-	-CC-	-CC-	-C#
<i>p t k s sj m n nj l r v j</i>	+	+	+	+	+
<i>ts tj</i>	+	+	-	+	+
<i>h</i>	+	+	+	-	+
<i>f</i>	+	+	+	+	-
<i>ng</i>	-	+	+	+	-
<i>d</i>	-	+	+	+(?)	-
<i>ph th kh</i>	+	-	-	-	-
<i>b g</i>	-	-	+	-	-
<i>dh nh lh rh</i>	-	+	-*	-	-

* Esiintyy vain Tjidtjakin murteessa

On kolme selvää konsonanttien ryhmää: kaikissa asemissa esiintyvät (*p t k s sj m n nj l r v j*), useissa asemissa esiintyvät (*ts tj h f ng d*) sekä vain yhdessä asemassa esiintyvät (*b g dh nh lh rh*). Keskimmäisen ryhmän affrikaatat *ts* ja *tj* eivät voi olla konsonanttiyhtymien alkuosina ja *h* ei voi olla loppuosana. *f* tavataan muissa asemissa paitsi sanan lopussa. *ng* ja *d* esiintyvät vain ensi ja toisen tavun rajalla.

Vain yhdessä asemassa esiintyvät konsonantit ovat selvästi harvinaisempia kuin muut konsonantit. Näistä ainoastaan *b* on kiistattomasti kaikissa murteissa tavattava konsonantifoneemi.

3.4.1.1. Sananalkuiset konsonantit

Sanan alussa voivat esiintyä yksinäiskonsonantit *p t k ts tj s sj f h m n nj r l v j* eli kaikki ensi ja toisen tavun vokaalien välissä esiintyvät konsonantit paitsi *ng*, *d*, *dh*, *nh*, *lh* ja *rh* (vrt. Lagercrantz 1926: 202). Lisäksi ainoastaan sanan alussa esiintyvät aspiroituneet klusiilit *ph*, *th* ja *kh*.

Sananalkuinen *h* on *aa*:n edellä muutamassa sanassa labiili. Neljästä sanasta tunnetaan murteittain sekä *h*- että vokaalialkuinen muoto (ks. taulukko 5 seuraavalla sivulla).

Muissa sanoissa ei tavata vastaavaa vaihtelua. Kolmelle ensin mainitulle sanalle on yhteistä, että pohjoismurteissa voi esiintyä *h*-. Svaipan *h*:ttomuus on selvästi toissijaista. Viimeksi mainitussa sanassa taas Svaipan murteen *h*:llisuus on toissijaista. Lagercrantz toteaaakin, että *h* esiintyy etenkin hiatustapauksissa (1939 n:o 225).

Taulukko 5. Sananalkuinen *haa-*

	Svaipa	Barturte	Barturte —Arves	Arves
<i>haak'nguo</i> 'hankain'	<i>aa-</i>	<i>(h)aa-</i>	<i>(h)aa-</i>	
<i>haar'kie</i> 'arka'		<i>(h)aa-</i>	<i>haa-</i>	<i>haa-</i>
<i>haalmies</i> 'makea'	<i>aa-</i>	<i>haa-</i>	<i>haa-</i>	<i>haa-</i>
<i>aarnas</i> 'kotka'	<i>(h)aa-</i>			<i>aa-</i>

3.4.1.1.1. Sananalkuiset konsonanttiyhtymät

Sanan alussa esiintyvät kaksiosaiset konsonanttiyhtymät *pr pl tr tv kn kr kl kv sp st sk sm sn sr sl sv sjp sjt sjk sjnj sjl sjv fr fl* sekä kolmiosaiset konsonanttiyhtymät *spr str skr* (vrt. Lagercrantz 1926: 202—203). Sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat tavallisimpia tuoreissa skandinaavisissa lainasanoissa.

Sananalkuinen *sjk*-yhtymä tunnetaan vain etelämurteista, Lagercrantzilla kahdeksasta sanasta ja Wiklundilla yhdestä sanasta. Vain parille näistä sanoista löytyy vastine muista murteista. Lagercrantzin *sjkil'tjie*-sanaa (1939 n:o 7358) vastaa Barturten *skil'tjie* 'kuura poronjäkälillä ja varvikossa'. Lagercrantz on merkinnyt Svaipan murteesta *sjkiebtjas* 'sairas', mutta Rasjävaltalta *skiebtjas* (1939 n:o 6442), jossa muodossa sana on sekä pohjoisemmissa murteissa että Wiklundin mukaan myös Björkfjälletin murteessa. Björkfjälletin murteessa on kuitenkin sananalkuinen *sjk*-yhtymä sanassa *sjkiv'tnja* 'hanka (poromerkki)', jota ei ole kirjattu muista murteista (vaikka Ruongin muistiinpanoissa on huomattavan paljon poronhoitosanastoa, siitä puuttuvat sattumalta tyystin poromerkkien nimitykset!), mutta jota vastaa luulajansaamassa *sjkiu 'njē*.

Ruongilla ja Halászilla on *sn-* ja *sjnj*-yhtymien ohella myös [*śn*] ja [*śn*], esimerkiksi Halászilla [*śnērra*] 'hiiri' (/sjnjierraa/) ja Ruongilla (1943: 217) *snjupketit* 'töräyttää' (ilmeisesti /sjnjupkiehtit/). Ruongin muistiinpanoista löytyy myös sanoja, joissa on tavanomaisen [*śn*]:n tilalla [*śn*]. Osa näistä on ilmeisiä kirjoitusvirheitä. Äänitteissä nämä sananalkuiset konsonanttiyhtymät tavataan vain pari kertaa ja aina odotuksenmukaisesti [*śn*]:nä. Sananalkuiset [*śn*]- ja [*śn*]-yhtymät lienevät aina foneettisen *sjnj*-yhtymän väärinkirjoitettuja tai -kuultuja muotoja. Sananalkuinen *sn* ei ole missään murteessa sekaantunut [*śn*]- tai [*śn*]-ääntämyksen kanssa.

Vapaa vaihtelu näyttää vallitsevan ainakin pohjoismurteissa parissa

sanassa [sv]- ja [šv]-alkuisen ääntämyksen välillä. Tällaisia sanoja ovat kaikista murteista tunnettu *s(j)vahtjat* 'liikkua, huojuua' sekä *s(j)vaasj'-kuot* (Halász) ~ *s(j)vaasj'kat* (Ruong) 'lyödä, huitoa', jota ei löydy etelä-arjeloginsaamen lähteistä, mutta joka lienee ollut tunnettu siellä, koska sana on tuttu myös uumajansaamassa (Schlachter 1958: *svàsjkoot*). Kolmas sana on *s(j)vaampal* 'höpötys; höpöttäjä'. Svaipan murteessa kumpikin siellä esiintyvä sana on *šjv*-alkuinen ja Björkfjälletin ainoa sana on *šjv*-alkuinen. Tjiddtjakin—Rasjvårtan murteesta tiedot puuttuvat, mutta pohjoisemmissa murteissa on *sv*:n ja *šjv*:n välillä vaihtelua. Kahdessa ensin mainitussa sanassa on sanan sisällä hälyinen obstruentti *tj* tai *šj*, jonka assimiloiva tai dissimiloiva vaikutus voi olla sananalkuisen yhtymän äänneellisen horjunnan aiheuttaja. Samasta syystä voi johtua Barturtella esiintyvä vaihtelu sanassa *s(j)tab'tjat* ~ *stab'tjat* 'soutaa huonosti'. Muita esimerkkejä tällaisesta vaihtelusta ei ole. Aineisto on niin aukollinen, että ilmiötä ei voi arvioida täsmällisemmin.

Sananalkuiset yhtymät *kn-*, *kv-*, *fl-* ja *tv-* esiintyvät kukin vain muutamassa sanassa. Kaikissa tapauksissa on kyse nuorista skandinaavisista lainoista, joista useimmat esiintyvät vain yhdessä lähteessä: *knaah'pa* 'nappi' (Halász), (*täärruo-*)*knik'ta* 'sotilas' (Halász ja Lagercrantz), *kvier'tna* 'mylly' (Halász), *kvikk-jähka* 'Kvikkjokk' (Lagercrantz), (*piev'-la-*)*flied'ka* '(pälvi)paikka' (Grundström 1958) ja *flaas'ka* 'pullo' (Halász). Sen sijaan *fr*-alkuiset sanat *framma* ~ *fraam'ma* 'eteenpäin', *frijjaar* ~ *frijjier* 'kosija', *fris'ka* 'terve' (josta on pari verbijohdostakin) ja *fruvvaa* 'vaimo' tavataan useista murteista tai lähteistä.

3.4.1.1.2. Sananalkuiset aspiroituneet klusiilit

Sanan alussa on soinnittomien tai puolisoinnillisten klusiilien ohella myös aspiroituneita klusiileja. Etenkin sananalkuisissa konsonanttiyhtymissä aspiroituneet klusiilit vaihtelevat aspiroitumattomien klusiilien kanssa (esim. *kriet'ta* [kr̥ä`d̥ta ~ k'r̥ä`d̥ta] 'kerma', *pruvvutit* [p'ruv̥v̥uutit] 'koettaa', *skäävtahtit* [sk'öiv̥d̥ohtit] 'liihoitella pitkissä vyöttämättömissä vaatteissa' ja *skupmie* [skuβm̥iè] 'ongenkoukku'). Sananalkuisissa konsonanttiyhtymissä ei ole kuitenkaan aspiroituneiden ja aspiroitumattomien klusiilien oppositiota, vaikka sellainen vallitsee ruotsissa, josta suuri osa konsonanttiyhtymällä alkavista arjeloginsaamen sanoista on lainattu.

Sananalkuisen aspiroituneiden ja aspiroitumattomien klusiilien välillä on oppositio muissa tapauksissa kuin konsonanttiyhtymissä. Minimipareja löytyy tosin vain yksi: *tievva* 'täysi (attr.)' : *thievva* 'haju'. Jälkimmäinen sana tavataan vain Lagercrantzilla (1939 n:o 8149). Tavallisia

aspiroituneella klusiililla alkavia sanoja ovat *khaaraan* 'mies', *khuj'tna* 'nainen' ja *thijja* 'aika'. Sen sijaan sanassa *k(h)aaf'fa* 'kahvi' on useassa lähteessä sanan alussa myös aspiroitumaton klusiili. Äänitteissä sana esiintyy muutaman kerran ja aina [kʰ]-alkuisena.

Vähiten on [pʰ]-alkuisia sanoja. Sana *phaan'naa* 'pannu' on [pʰ]-alkuinen Ruongin muistiinpanojen ja äänitteiden mukaan Barturtella sekä Lagercrantzin mukaan Svaipalla (1939 n:o 5349). Useassa lähteessä etunimi *pher* 'Per' on [pʰ]-alkuinen, mutta sen ohella käytettävä *piera* yleensä aspiroitumaton. Edellisessä, nuorena lainasanassa on ruotsinkielistä nimeä vastaava ääntämys ja jälkimmäisessä sana on sopeutunut arjeploginsaamen äännejärjestelmään. Muita yleisiä [pʰ]-alkuisia sanoja ei ole.

Kaikkiaan aspiroituneiden ja aspiroitumattomien klusiilien välisen opposition kuormitus on hyvin vähäinen. Koska on olemassa sanoja, joissa esiintyy kaikissa murteissa sananalkuinen aspiroitunut klusiili ja jotka muodostavat todellisen tai potentiaalisen minimiparin aspiroitumattomalla klusiililla alkavan sanan kanssa, sananalkuista *ph:tä*, *th:tä* ja *kh:ta* on pidettävä itsenäisinä foneemeina silloin kun ne eivät ole sananalkuisen konsonanttiyhtymän osana.

3.4.1.2. Vokaalienväliset yksinäiskonsonantit

Kiistattomia, kaikissa arjeploginsaamen murteissa esiintyviä vokaalienvälisiä konsonanttifoneemeja ovat *p t k ts tj s sj f h m n nj ng l r v j*. Soinnittomat resonantit *rh*, *lh* ja *nh* ovat hyvin harvinaisia eikä niistä ole esimerkkejä Rasjvårtan murretta pohjoisempaa. Soinnillinen dentaalispirantti *d* tavataan Svaipan murteesta Etelä-Arvesin murteeseen ja soinniton dentaalispirantti *dh* Rasjvårtan murteesta Etelä-Arvesin murteeseen. Edellistä vastaa Björkfjälletin ja osin Svaipan murteessa *r* ja jälkimmäistä vastaa näissä murteissa soinniton tremulantti *rh*. Pohjois-Arvesin murteessa geminaatta-*d:tä* vastaa *ht*, yksinäis-*d:tä* *t* ja *dh:ta* astevaihteluton *ht*-yhtymä.

Myös pohjoismurteissa on joissakin tapauksissa dentaalispiranttien horjuntaa. Ainakin muutamalla Barturten—Arvesin sekamurteen puhujalla vokaalienvälinen *dh* vaihtelee parissa sanassa *s:n* ja *d:n* kanssa, esim. Margareta Bengtssonilla on vaihtelu *muodddhaa* ~ *muossaa* 'täti' ja Halászin kielenoppailla on vaihtelu *vaadda* ~ *vaassa* 'vaara' (Barturtella *muodddhaa* ja *vaaddha*). Kyse on harvinaisen, vain muutamassa sanassa esiintyvän vokaalienvälisen *dh:n* aseman horjuvuudesta. Halászilta ei ole yhtään sanaa, jossa olisi vokaalienvälinen *dh*, joten ei ole mahdotonta, että

hänen kielenoppailtaan se puuttui kokonaan (tosin Halászin tekstien selityksissä *muoddhaa* mainitaan muodossa [mʷhta] (1893: 304), mutta kyseinen muoto on tornion- tai luulajansaamea). Arjeplogin metsäalueiden uumajansaamessakin esiintyy vokaalienvälinen s arjeploginsaamen *dh:n* sijasta, esim. Sara Mattsonilla (Ståkken metsäsaamelainen) [muo^ʷʂà] 'täti'. Päinvastainen kehitys on ollut barturtelaisella Per Nilsson Ruongilla yksittäisessä sanassa *kåadhiehtis* 'viisivuotias urosporo', jota vastaa muualla arjeploginsaamassa *kåásiehtis*.

3.4.1.3. Geminaattakonsonantit

Muut vokaalienväliset konsonantit paitsi *h* voivat esiintyä myös geminaattoina.

Edempänä on esimerkkejä ensi ja toisen tavun vokaalien välisistä geminaatoista. Esimerkit on poimittu mahdollisuuksien mukaan ensi tavultaan sekä pitkä- että lyhytvokaalisista sanoista. Heikossa asteessa nomineista on mainittu yksikön akkusatiivi ja verbeistä yksikön ensimmäisen persoonan muoto.

- pp** *taap'pa* : *taappav* 'takajalan reisoluu'; *njappa* : *njappav* 'poron kyljen vatsapuoli'
- tt** *kaat'tie* : *kaattiev* 'ranta'; *lättie* : *lättiev* 'lintu'
- kk** *piek'ka* : *piekkav* 'tuuli'; *tåkkie* : *tåkkiev* 'juoksutusmaha'
- tts** *tsuot'tsa* : *tsuottsav* 'kesi'; *kattsa* : *kattsav* 'kynsi'
- ttj** *taat'tja* : *taattjav* 'ruotsalainen'; *kåttja* : *kåttjav* 'virtsa'
- ss** *kuos'sie* : *kuossiev* 'vieras'; *missuo* : *missuov* 'juoksute'
kuossa : *kuosav* 'kuusi(puu)'; *kussa* : *kusav* 'lehmä'
- ssj** *påås'sjuo* : *pååssjuov* 'kodan perä'; *tåssjie* : *tåssjiev* 'turha, joutava'
puossjie : *puosjiev* 'ilkeä'; *rassjie* : *rasjiev* 'heikko (jää)'
- ff** *raaf'fie* : *raaffiev* 'lampaantalja'; (*ff* : *ff* -sanoja ei esiinny)
raaffie : *raafiev* 'rauha'; *tuffat* : *tufav* 'puuhata joutavia'
- dd** *skååd'die* : *skååddiev* 'parkittu nahka'; (*dd* : *dd* -sanoja ei esiinny)
ååddiet : *åådaav* 'nukkua'; *kidda* : *kidav* 'kevät'
- ddh** (*d'dh* : *ddh* -sanoja ei esiinny); *middhit* : *middhiv* 'tarkkailla ja pitää mielessä'
muoddhaa : *muodhaa* 'täti'; *raddhie* : *radhiev* 'reenjälki'
- mm** *slaam'ma* : *slaammav* 'vanha lakki'; *kummuo* : *kummuov* 'muori'
naammie : *naamiev* 'nahka sarvissa'; *namma* : *namav* 'nimi'
- nn** *kraan'naa* : *kraannaav* 'naapuri'; *unna* : komp. *unniep* 'pieni'

- maannaa* : *maanaav* 'lapsi'; *mannat* : *manav* 'mennä'
- nnj** *sjkään'nja* : *sjkäännjav* 'vähämaitoinen'; *skannja* : *skannjav* 'penikka'
muonnjulas'tiet 'puhua vertausin'; *mannjie* : *manjiev* 'miniä'
- nng** *hanngu* : *hannguv* 'alli'
suongier S 'kuivausteline' (B—A *suongier*); *manngie* : *mangiev* 'perä-'
- rr** *hier'raa* : *hierraav* 'pappi'; *hurrie* : *hurriev* 'teeri'
muorra : *muorav* 'puu'; *varra* : *varav* 'veri'
- ll** *kaal'luo* : *kaalluov* 'otsa'; *kalle* : *kalliev* 'moni'
kuollie : *kuoliev* 'kala'; *tälla* : *tälav* 'tuli'
- vv** *suovvies* : *suov'vaav* 'kaivuukuoppa'; *tuvvaa* : *tuvvaav* 'luun paksu pää'
suovva : *suovav* 'savu'; *avvie* : *aviev* 'vyö'
- jj** *aaj'jaa* : *aajjaav* 'isoisä'; *lijjaa* : *lijjaav* 'viikate'
raajjie : *raajiev* 'raja'; *sajjie* : *sajiev* 'paikka'
- rrh** *muorrhaa* Bj—S 'täti' (R—A *muoddhaa*)
- llh** *skillhet* S 'kihlattu neito; kevytmielinen' (taivutusmuotoja ei esiinny)
- nnh** *haanhies* : komp. *haannhaa(su)p* R 'ahne'

Soinnittomat likvida- ja nasaaligeminaatat *rrh*, *llh* ja *nnh* ovat harvinaisia. Niitä käsitellään myöhemmin luvussa 3.4.1.4.8 *h:n* ja resonantin konsonanttiyhtymien yhteydessä, koska yhtymät *hr*, *hl* ja *hn* sekä geminaatat *rrh*, *llh* ja *nnh* vaihtelevat murteittain.

3.4.1.4. Sanansisäiset konsonanttiyhtymät

Kaikkiaan arjeploginsaamesta tunnetaan yli 180 erilaista ensi ja toisen tavun rajaista konsonanttiyhtymää. Suurin osa, noin 120, on kahden konsonantin yhtymiä. Erilaisia kolmen konsonantin yhtymiä on kuutisenkymmentä. Neljäosaisia konsonanttiyhtymiä ei esiinny. Kaikkia konsonanttiyhtymiä ei ole tavattu joka murteesta. Tämä johtuu ennen kaikkea lähteiden aukollisuudesta. Osittain syynä on myös se, että jotkut konsonanttiyhtymät puuttuvat osasta murteita. Esimerkiksi *d*-alkuiset yhtymät puuttuvat kokonaan Björkfjälletin murteesta ja osin Svaipan murteesta, koska niissä *r* vastaa muiden murteiden *d*:tä.

On todennäköisesti olemassa muitakin konsonanttiyhtymiä, kuin mitä lähteistä on löytynyt. Tähän viittaa se, että aineistossa on useita vain yhdestä tai muutamasta sanasta tavattuja konsonanttiyhtymiä ja että läheisessä luulajansaamassa on arjeploginsaamesta puuttuvia yhtymiä (esim. *rnj* Grundströmin sanakirjan sanassa *sjkir'njahit* 'olla vähissä vaatteissa').

Konsonanttiyhtymien jälkiosana eivät esiinny lainkaan *dh* ja *h* (sekä *b* ja *g*) eivätkä alkuosana *ts*, *tj*. Soinniton dentaalispirantti *dh* esiintyy yhtymän alkuosana vain Tjidtjakin murteessa. *f* on konsonanttiyhtymän alkuosana vain sanassa *krieffast* 'syöpä (elat.)', joka on nuori lainasana.

Kaikkiaan on 123 erilaista kaksiosaista konsonanttiyhtymää (ks. taulukkoa 6.). Lisäksi on seitsemän epävarmaa tai vain nuorissa lainasanoissa esiintyvää yhtymää. Ne on mainittu sulkeissa.

Enemmistössä kolmiosaisista konsonanttiyhtymistä keskimmäisenä osana on *h*. Tällaisia yhtymiä tunnetaan kaikkiaan 34 erilaista (ks. taulukkoa 7.). Tavallisimpia ovat likvidalla tai puolivokaalilla alkavat ja plosiiviin päättyvät yhtymät. Tällaisista yhtymistä esiintyvät kaikki paitsi *vhp*. Sen puuttuminen johtunee kombinaatorajoituksesta, koska arjeploginsaamassa ei näytä olevan *vp*-yhtymääkään. Ruongilla on ruotsin *utslag*-sanasta lainattu sana *wht-slaahka* 'ihottuma' ilman merkin-tää tavunrajasta, joten se näyttää *vhts*-yhtymältä. *vts*-yhtymä tavataan ja *vhts*-yhtymän puute voi johtua myös aineiston epätäydellisyydestä.

Muita kolmiosaisia yhtymiä on 24 erilaista (ks. taulukkoa 8.). Niistä useimmat ovat nasaaliloppuisia yhtymiä, jotka ovat astevaihtelussa kaksiosaisien yhtymien kanssa (esim *l'pm : lm*). Muutamassa yhtymässä on

Taulukko 6. Kaksiosaiset konsonanttiyhtymät

	p	b	t	k	g	s	sj	f	d	h	m	n	nj	ng	l	r	v	j
p						sp			dp	hp	mp				lp	rp		jp
t	pt	bt		kt	(gt)	st		(ft)	ht			nt			lt	rt	vt	jt
k	pk		tk			sk	sjk		dk	hk	mk	nk	njk	ngk	lk	rk	vk	jk
ts	pts	bts		kts					hts			nts				rts	vts	jts
tj	ptj	btj		ktj					htj			ntj	(njtj)		ltj	rtj	vtj	
s	ps			ks							ms	ns		ngs	ls	rs	vs	js
sj	psj			ksj							msj			ngsj	lsj	rsj	vsj	jsj
f				tf											lf	rf		jf
d																		vd
m	pm		tm			sm	sjm		dm						lm	rm	vm	jm
n	pn		tn	kn		sn			hn					ngn	ln	rn	vn	jn
nj	pnj		tnj	(knj)							mnj				lnj		vnj	
ng			tng	kng		sng	sjng	dng						lng	rng	vng	jng	
l	pl			kl			sjl		hl			(nl)				(rl)	vl	jl
r	pr								hr	(mr)							vr	jr
v						sv	sjv		dv						lv	rv		jv
j	pj														lj	rj		vj

Taulukko 7. Kolmiosaiset ChC-konsonanttiyhtymät

	m	n	ng	l	r	v	j
p	mhp			lhp	rhp		jhp
t	mht	nht		lht	rht	vht	jht
k	mhk		nghk	lhk	rhk	vhk	jhk
ts	mhts	nhts		lhts	rhts		jhts
tj		nhtj		lhtj	rhtj	vhtj	jhtj
m					rhm		
n				lhn	rhn	vhn	jhn
nj						vhnj	
l						vhl	
r						vhr	

Taulukko 8. Muut kolmiosaiset konsonanttiyhtymät

	p	s	d	m	n	l	r	v	j
st				mst	(nst)	(lst)		vst	jst
sk					nsk	(lsk)	rsk	vsk	jsk
pm			dpm			lpm	rpm		jpm
tn	ptn	(stn)				ltn	rtn	vtn	jtn
tnj	ptnj					ltnj		vtnj	
kng			dkng			lkng	rkng	vkng	jkng

alkuosana soinnillinen konsonantti ja jälkiosana on *st* tai *sk*. Niistä jotkut esiintyvät vain nuorissa lainasanoissa.

Jäljempänä esitetään esimerkit kaikista yhtymistä. Osa yhtymistä puuttuu joistain arjeploginsaamen murteista. Niiden yhtymien kohdalla on mainittu, mikä yhtymä vastaa puuttuvaa yhtymää näissä murteissa. Kustakin konsonanttiyhtymästä on esitetty mahdollisuuksien mukaan kaksi esimerkkiä.

3.4.1.4.1. Klusiilin ja plosiivin yhtymät

pt *láp'ta* 'tunturin välitasanne', *vuop'ta* 'hiukset'

kt *ak'ta* 'yksi', *taak'tie* 'luu'

pk *sääp'kat* 'saumata, liittää', *tsapkiehtit* 'tyrehtyä (verenvuoto)'

- tk** *kät'ka* 'muurahainen', *muot'kie* 'kannas' (Bj NA *rhk*, T *dhk*)
pts *tsuop'tsa* 'ikilumi tunturilla', *suptsas* 'tarina'
kts *kaak'tsie* 'kahdeksan', *ååk'tse* 'yhdeksän' (ainoat sanat)
ptj *tiep'tjuot* 'puristaa', *kåp'tjat* 'peittää'
ktj *tjak'tja* 'syksy', *njuoktjav* (B—A myös *njuoktjam*) 'kieli'

Soinnittoman klusiilin ja plosiivin yhtymien astevaihtelu on kaikissa murteissa tyyppiä [$p^t : p^t$].

Yhtymän *tk* astevaihtelu [$t^k : t^k$] on Arvesin murteesta Barturten murteeseen samanlainen kuin muilla soinnittoman klusiilin ja plosiivin yhtymillä. Barturtella on rinnalla myös [$t^k : t^k$]. Tjidtjakin murteessa astevaihtelu on kvantitatiivisesti samanlaista, mutta [t]:tä vastaa soinniton dentaalispirantti [$\theta k : \theta k$] ja yhtymä on tässä murteessa siis *dhk*. *dh* esiintyy konsonanttiyhtymässä vain tässä yhtymässä ja ainoastaan yhdessä murteessa. Äärimurteissa Björkfjälletillä ja Pohjois-Arvesilla muiden murteiden *tk*-yhtymää vastaa *rhk*-yhtymä. Svaipan murteessa esiintyy rinnan sekä *rhk*- että *tk*-yhtymä. Jälkimmäisessä on selvä siirtymäaines klusiilien välissä, esim. Lagercrantz 1939 n:o 2295 *kiet'kie* [*këët'kie*] 'ahma'. Yhtymä *tk* on Lagercrantzin aineiston valossa yleisempi kuin *rhk*. Sanassa *kät'ka* 'muurahainen' on [*r'hk*]-yhtymä (mt. n:o 2581) ja kahdessa sanapesueessa on johdoksissa sekä *rhk*- että *tk*-yhtymät: *laar'hkanit* [*lår'kanit*] 'paiskautua' — *laat'kit* [*læt'ket*] 'paiskata' sekä *mut'kuot* [*mut'kyöt*] 'murskautua' — *mur'hkit* [*mur'ḥkët*] 'murskata' (mt. n:ot 3184 ja 3714; edellisissä sanapesueessa Lagercrantzilla on muiden arjeploginsaamen lähteiden vastaisesti ensi tavussa lyhyt vokaaali). Lagercrantzilla ei ole yhtään esimerkkiä Rasjvårtan *tk*-yhtymästä mutta [*tk*]-edustus on siellä ilmeisesti yksinomainen, koska *d* ja *dh* eivät ole muuttuneet tremulanteiksi siellä missään ympäristössä. Ruongin niukassa Rasjvårtan murteen aineistossa esiintyy yksinomaan [*tk*].

Edellä esitettyjen klusiilien ja plosiivien yhtymien lisäksi esiintyvät seuraavat soinnillisen klusiilin ja plosiivin yhtymät:

- bt** *rab'ta* 'reuna', *suobtiak* 'juurakko'
bts *aab'tsaat* 'olla haalea, kiehumaton (vesi)', *tsibtsas* 'katkera'
btj *laab'tjie* 'ohjas', *rab'tja* 'vanha (maho) vaadin'
(gt) *nug'tat* BA 'tyytyä' (ainoa sana)

Arjeploginsaamassa on siis kaksi labiaaliksiiliä, *p* ja *b*. Niiden välillä on oppositio vain dentaali- tai palataaliplosiiviin päättyvissä konsonanttiyhtymissä. Eri murteissa ja lähteissä näiden oppositiot ovat seuraavat

(švaavokaaliksi on merkitty yksinkertaisuuden vuoksi tässä aina *e*):

Taulukko 9. <i>bt</i> - ja <i>pt</i> -yhtymät eri murteissa			
	lähde	<i>b't : bt</i>	<i>p't : pt</i>
murre			
Arves	Ruong	$\grave{b}et : p't$	$\bar{p}'t : p't$
Arves	Halász	$b^ed : pt$	$pt : pt$
Arves	Qvisgtad	$b'd : pt$	$(p\check{c}) : pt$
Barturte—Arves	Ruong	$\grave{b}\grave{d}t \sim b\grave{d}t : p't$	$\bar{p}'t : p't$
Barturte	Ruong	$\grave{b}\grave{d}t \sim b\bar{d}d : bt \sim BD$	$\bar{p}'t : p't$
Tjijtjak	Ruong	$b\bar{d}t : bt \sim pt$	$\bar{p}'t : p't$
Rasjvärta	Lagercrantz	$b\grave{e}t : p\grave{t} \sim b\grave{t}^*$	$p\grave{o}t : p\grave{o}t^*$
Svaipa	Lagercrantz	$b\grave{e}t : b\grave{e}t^*$	$p\grave{o}t : p\grave{o}t^*$
Björkfjället	Wiklund	$b\grave{e}d : b\grave{e}d$	$\bar{p}'t : p't$

Kaikissa murteissa on vahvassa asteessa *bt*:n ja *pt*:n oppositio, esim. *vuob'ta* 'rinta' ja *vuop'ta* 'hius'. Arvesin murteessa ja Barturten—Arvesin siirtymämurteessa ei ole heikossa asteessa näiden kahden konsonanttiyhtymän oppositiota. Kummankin substantiivin akkusatiivit olisivat Arvesin murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa *vuoptav*. Muissa murteissa heikossa asteessa on oppositio *vuobtav* — *vuoptav*.

Vastaavat suhteet ovat myös labiaaliksiilin ja affrikaattojen konsonanttiyhtymissä, esimerkiksi Barturte *laab'tjie* [la `bòtšē] 'ohjas', Svaipa *njuob'tsie* [nǔjēb^eççèjē] 'tylsämielinen'.

Yhdessä sanassa on Barturten—Arvesin sekamurteessa konsonanttiyhtymä *gt*: *nug'tat* [nugḡtat], sg1 *nugtav* [nuk'tau] 'tyytyä'. Sama sana on myös Halászilla Elsa Stomakin lähettämissä teksteissä asussa *nogdat*, jonka Halász on epäröiden olettanut vastaavan ääntämystä [nûkḡtat] (1893: 319).

Foneemeja *b* ja *g* ei tarvitsisi erottaa *p*:sta ja *k*:sta, jos aspiraatiota tai švaavokaalia voitaisiin pitää edellä esiteltyjen konsonanttiyhtymien segmentaalisina fonologisen opposition kantajina, esim. Tjijtjakin [bḡt] tulkittaisiin /p't/:ksi, [bt ~ pt] /pt/:ksi, [p't] vaikkapa /p^xt/:ksi ja [p't] /p^xt/:ksi. Tätä vastaan sotii se, että aspiraation ja švaavokaalin esiintyminen muissa konsonanttiyhtymissä riippuu yhtymän osista: aspiraatio on eripaikkaisten obstruenttien yhtymissä ja švaavokaali soinnillisella konsonantilla alkavissa yhtymissä.

Lagercrantz on merkinnyt aspiraation usein hyvin pitkänä mutta hänen merkinnöissään on paljon vaihtelua. Esimerkiksi *pt*:n vahva aste on sanakirjassa merkittynä viidellä tavalla ([pḡt ~ pht ~ pḡt ~ pḡt ~ p^{ht}]) ja heikko aste joko [p^{ht}]:na tai [pht]:na. Samanlainen *h*-aines on Lagercrantz-

zin merkinnöissä selvänä myös sellaisissa klusiilin ja obstruentin konsonanttiyhtymissä, joissa ei ole alkuosan soinnillisuusoppositiota (esim. 1939 n:o 604 *tjiek'tjat* [ččäkh'čqat] 'potkia'). Näissä tapauksissa on foneemisesti kyse konsonanttiyhtymistä, joiden kahden osan välissä on Lagercrantzin merkintöjen valossa usein kestoaltaan varsin pitkä siirtymäjako. Useasta Lagercrantzin sanakirjan sanasta, joissa on kahden plosiivin eripaikkainen yhtymä ja niiden välinen aspiraatio, näyttäisi puuttuvan astevaihtelu. Sen sijaan kieliopin mukaan astevaihtelu olisi säännöllinen (1926: 218–211). Tätä tukevat myös Ruongin muistiinpanot. Kyse lieenee siitä, että kieliopissaan Lagercrantzin piti ottaa selvä kanta plosiiviyhtymien astevaihteluun, vaikka hänen kenttäaineistonsa ei sitä oikeuttanutkaan. Myöhemmin ilmestyneessä sanakirjassaan hän esitti samat muodot astevaihteluttomina, koska niissä hän ilmeisesti noudatti tarkemmin kenttämuistiinpanojensa alkuperäisiä merkintöjä.

3.4.1.4.2. Klusiilin ja frikatiivin yhtymät

ps *hap'sa* 'haju', *ruop'sat* 'punainen'
psj *lip'sjuot* 'hulmuta(?)', *vip'sja* 'pasma'
ks *juok'sa* 'jousi', *jåk'sat* 'tavoittaa'
ksj *aak'sjuo* 'kirves', *ruok'sjie* 'reisi'
tf *raat'fuo* 'tavallinen (ihminen)', *staat'fuo* 'valkama'

Kaikissa murteissa astevaihtelu on tyyppiä [p'ss : ps].

3.4.1.4.3. Klusiilin ja samapaikkaisen nasaalin yhtymät

Suurin osa klusiilin ja nasaalin yhtymistä on samapaikkaisia. Näillä yhtymillä on kaksi astevaihtelutyyppiä: konsonanttiyhtymien välinen astevaihtelu (lyhyen vokaalin jäljessä ei ole lainkaan astevaihtelua) sekä konsonanttiyhtymän ja yksittäisnasaalin astevaihtelu. Tässä suhteessa nämä yhtymät ovat samanlaisia kuin *h*:n ja plosiivien yhtymät.

pm (: *pm*) *piep'muo* 'ruoka', *jåpma* 'suurehko harjanne'
 (: *m*) *läåpmie* 'laakso', *kippmie* 'soidin'
tn (: *tn*) *iet'nie* 'äiti', *påtnie* 'pohja'
 (: *n*) *suotna* 'suoni', *atniet* 'pitää'
tnj (: *tnj*) *pååt'njie* 'aviomies; isäntä'

(: *nj*) *räätnjat* 'sataa kaatamalla', *katnjala* 'kyynel' (gen.)
kng (: *kng*) *suok'nguo* 'kosinta', *vakngie* 'oksanhaarasta tehty koukku'
 (: *ng*) *jieknga* 'jää', *jakngat* 'kuivua'

Kaikissa murteissa samapaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymien astevaihtelu on tyyppiä [$\bar{b}m : \bar{p}m$ (: *m*)]. Yhtymä *tnj* on foneettisesti samapaikkainen (esim. Barturte *pätnjat* [$\bar{b}o\hat{p}n\hat{a}t$] 'vääntää'), sillä konsonanttiyhtymän palataalinen jälkiosa assimiloit *t:n* palataaliseksi.

3.4.1.4.4. Klusiilin ja eripaikkaisen nasaalin yhtymät

p(t)n *liep'tniet* 'kaataa nestettä', *kiep'tnie* 'kattila'
p(t)nj *rap'tnjuot* 'kohottaa (helmaa)', *kap'tnja* 'poropelätti'
tm *mit'miel* 'ovela', *faat'mie* 'syli' (NA Bj ?S *r'm : rm*)
tng (d'kng :) *pietngies* 'A–B lapaluu; S päläs' (T *dng*, R *dkng*, Bj NA *rng*)
kn *tsaknahtit* B 'jättää kyydistä', *jääk'naah* A '(vanha) sudenjälki (pl.)'.

Eripaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymät ovat harvinaisia. Kukin niistä tunnetaan vain muutamasta sanasta. Halászilla esiintyvässä sanassa *šugnātus* 'siunaus' näyttäisi olevan konsonanttiyhtymä *knj*. Tätä sanaa vastaa Ruongin muistiinpanoissa *sjiv'tnjatus*. Halászin merkitsemä muoto lienee kontaminaatio tai suora laina ruotsin verbistä *signa* 'siunata'.

Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa vahvassa asteessa on aina kolmiosaiset yhtymät *p'tn* ja *p'tnj*. Heikossa asteessa on rinnan kaksiosaiset yhtymät *pn* ja *pnj* ja kolmiosaiset yhtymät *ptn* ja *ptnj*. Arvesin murteesta ei ole yhtään esimerkkiä *pn-* ja *pnj-*sanoista, mutta siellä on arvattavasti myös vahvassa asteessa kaksiosaiset yhtymät *p'n* ja *p'nj*, koska muitakin eteläisempien murteiden kolmiosaisia nasaaliloppuisia yhtymiä vastaa Arvesin murteessa kaksiosainen yhtymä. Halászilla on rinnan astevaihtelu *p'n : pn* ja *p'tn : pn*, esim. *staap'nie : staapnie* [*stab-ēnē : stāpnē*] 'veneeseen kokka (nom. : gen.)' ja *stiep'tnuo : stiepmuo* [*stāb^ednū : stēpnū*] 'kutsu jumalanpalvelukseen (nom. : gen.)'. Edellinen vaihtelutyyppi on tuttu Arvesin murteesta ja jälkimmäinen Barturten murteesta. Svai-pan ja Rasjvårtan murteissa heikossa asteessa ovat kolmiosaiset yhtymät *ptn* ja *ptnj*, esim. Rasjvårta *vuop'tnie : vuoptniev* [*vūjāb^etnjē : vuoptnjēw*] 'uuni (nom. : akk.)' ja Svaipa *aap'tnas : aap'tnasijt* [*āb^ednqs : āb^ednqsijt*] 'tarvepuu (nom. : pl.akk.)' (Lagercrantz 1939 n:ot 8714 ja 132). Samanlainen astevaihtelu lienee myös Björkfjälletin ja Tjildtjakin murteissa, vaikka Wiklundin ja Ruongin muistiinpanoissa ei ole esimerkkejä

näistä murteista.

Yhtymä *tng* on vielä suppealevikkisempi kuin kaksiosainen *pn*, sillä se esiintyy vain pohjoisessa Etelä-Arvesin murteesta Barturtelle sekä etelässä Svaipan murteessa. Sitä vastaa Tjijtjakin murteessa *dng*, Rasjvårtan murteessa ja osin Barturten murteessa *dkng* sekä reunimmaisissa Björkfjälletin ja Pohjois-Arvesin murteissa *rng*. Rasjvårtalta on tietoja yhtymästä sekä Ruongilta että Lagercrantzilta. Ainoa laajasti tunnettu sana, jossa tämä yhtymä esiintyy, on *pietngies* 'päläs; lapaluu'. Ruong on merkinnyt konsonanttiyhtymän Etelä-Arvesin murteesta Barturten murteeseen melkein yhdenmukaisesti asussa [-tʰɕŋ-] (vahva aste [-ð̥ɕŋ-]; Barturtella heikossa asteessa on rinnalla [-δɕŋ-]). Lagercrantzin sanakirjan mukaan yhtymät *tng* ja *dng* ovat Svaipan murteessa oppositiossa sanoissa *pietngies* [-tʰɕŋ-] (~ *piekngier*) 'päläs' ja *piedngies* [-δɕŋ-] 'lapaluu' (1939 n:ot 4829 ja 4830).

Konsonanttiyhtymä *tm* tunnetaan neljästä Barturten murteen ja Barturten—Arvesin sekamurteen sanassa. Sen astevaihtelu on [tʰm : t̪m]. Muista murteista ainoa esimerkki on Ruongin Pohjois-Arvesin murteesta muistiinpanema *faar'mie* 'syli', jossa *tm*-yhtymää vastaa odotuksenmukaisesti *rm*-yhtymä. Ilmeisesti Björkfjälletin ja mahdollisesti myös Svaipan murteessa yhtymää *tm* vastaisi yhtymä *rm*. Lagercrantzin sanakirjassa on tosin yksi *tm*-sana, *tsuotmaa* 'variksenmarja', genetiivi *tsuomaa* (1939 n:o 429). Tämän sanan astevaihtelu sekä sen luulajansaamen vastine *tjuopmā* kertovat siitä, että kyse on alunperin *pm*-yhtymästä. Sanaa ei ole Ruongin käsikirjoituksissa, mutta sen sijaan eräässä Ruongin artikkelissa (1978: 35 karkeasti kirjoitettuna *tjuobma*). Jää arvoitukseksi, mikä on Lagercrantzin muistiinpaneman sanan oudon konsonantiston tausta.

kn-yhtymän eripaikkaisen alku- ja loppuosan välillä on siirtymä-äänteenä aspiraatio, esim. Barturten *tsaknahtit* [-kʰn-] 'jättää kyydistä', Arvesin *jääk'naah* [-kʰn-] '(vanhat) sudenjäljet' ja Svaipan *tjieknies* [č̥éékʰniēs] 'jättiläinen', akk. *tjiek'naav* [č̥éäkʰnāv] (Lagercrantz 1939 n:o 543). Viimeksi mainitussa sanassa ei ole Svaipan murteessa Lagercrantzin sanakirjan mukaan astevaihtelua, vaikka ensi tavun diftongin laatu- ja kestoastevaihtelu sitä edellyttääkin. Lagercrantzin sanakirjassa astevaihtelu näyttäisi puuttuvan osasta kaksiosaisia konsonanttiyhtymiä, joissa eripaikkaisen alku- ja loppuosan välissä on soinniton siirtymä (vertaa luvun 3.4.1.4.1. lopussa esitettyä arviota).

3.4.1.4.5. Klusiilin ja likvidan tai puolivokaalin yhtymät

- pl** *kuop'la* 'riippuva lumikinos', *hup'la* 'ikisarveton poro'
pr *kääp'rie* 'esiintyöntyvä kallio- tai lumiholvi', *rip'rie*, BA *lip'rie* 'maksa'
pj *rip'ja* 'nuotan koho', *kiep'jat* 'kevytkulkuinen'
kl *skuok'la* 'huuhkaja', *spiek'lie* 'rupitauti poron utareissa'

Astevaihtelu on tyyppiä [bll : bl] tai [bll : pl] muissa murteissa kuin Arve-
sin murteessa, jossa se on tyyppiä [b^hel : bl]. Klusiili on soinnillinen tai puo-
lisoinnillinen ainakin vahvassa asteessa, esim. Svaipa *siepla* : akk. *siep'la-*
kav [siebla : s^häbllaqaw] 'nuoska', Tjiddjak *spiek'lie* : gen. *spiek'lie* [sp^he`cl-
liè : sp^hèk'liè] 'rupitauti poron utareissa', Barturte *kap'ruot* : gen. *kapruo*
[kaβr^h `uot : kaβr^h r^huò] 'taipunut', Barturte—Arves *sipjuk* [sijjuk] 'veljen
vaimo'. Foneemisesti on kyse klusiileista *p* ja *k*, koska yhtymien jälkiosan
vaikutus selittää alkuosan mahdollisen soinnillisuuden. Sen sijaan
bt-tyyppisten yhtymien jälkiosa on useimmissa murteissa soinniton.

3.4.1.4.6. Sibilanttilätkäiset yhtymät

- sp** *lus'pie* 'joen niska järvessä', *raas'pa* 'raspi'
st *las'ta* 'lehti', *naas'tie* 'otsatäplä'
sk *kääs'kie* 'äidin vanhempi sisko', *päs'ka* 'väinönputki'
sjk *kisj'kiet* 'toughuta', *vuosjkun* ~ Bj—S *vuosjkunj* 'ahven'
sm *kuos'muot* 'polttaa pohjaan', *as'miel* 'huonokuntoinen'
sjm *riesj'mie* 'nuotan vetoköysi', *tasj'mat* 'tiivis (tulppa tms.)'
sn *aas'nat* 'kuivua (puu)', *kas'niet* 'aivastaa'
sng *kuos'ngat* 'tarttua (kala verkkoon)', *sisngutj-muorra* 'ydinpuu'
sjng *musj'ngies* S 'pilvinen' (ainoa sana)
sjl *viesjlimus* BA 'kamalin' (ainoa sana)
sv *vuos'vuot* 'persoilla raskauden aikana', *tas'vuot* 'puristaa'
sjv *masjvav* 'tovin', *kisj'vurit* 'madella'

Astevaihtelu on kaikissa sibilanttilätkäisissä yhtymissä tyyppiä [s̄p : sp].

Lagercrantz on kuullut *kuos'muot* 'polttaa pohjaan' -sanassa varsin pit-
kän alku- ja loppuosan välisen siirtymän [-s̄mm- : -s^hmm-] (1926: 210 ja
1939 n:o 2857). Muissa Lagercrantzin *sm*-yhtymäisissä sanoissa soinni-
tonta siirtymää ei ole. Ruongin käsikirjoituksissa on sibilantin ja nasaalin
yhtymissä usein ylilyhyt soinniton siirtymä, esim. [-s̄Mm- : -s^hMm-]. Lager-
crantz on kiinnittänyt huomionsa yhtymän sisäiseen soinnittomaan siir-

tymään sattumalta vain tuossa sanassa eikä kysymys varmastikaan ole foneemisesti **shm-yhtymästä.

Konsonanttiyhtymä *sjl* tunnetaan vain Barturten—Arvesin sekamurteen sanasta *viesjlimus* 'kamalin'. Alkuperäisten kenttämuistiinpanojensa vastaisesti Ruong on kirjoittanut sen puhtaaksi asussa *viesjtimus*. Sana on kirjoitettu alkuperäisissä muistiinpanoissa oikein, koska se tunnetaan myös eteläsaamesta (Hasselbrink 1981—1985: *viesjlie* 'riidanhaluinen'). Väärä korjaus johtunee siitä, että Ruong kuvitteli kirjoittaneensa tässä hänelle ilmeisesti tuntemattomassa sanassa alkuperäisissä muistiinpanoissa *t:n* sijasta vahingossa *l:n*.

Yhtymä *snj* puuttuu. Halászin sanakirjassa on tosin paradigmaltaan vaillinainen adjektiivi [*sisîê*] 'sisäinen', josta tunnetaan vain komparatiivi- ja superlatiivimuodot. Luultavasti kyse on kuitenkin *sng*-yhtymästä, joka esiintyy myös mm. samaan sanapesueeseen kuuluvassa sanassa *sisngal* 'sisus'. Halászin poikkeuksellisen merkinnän taustalla on ilmeisesti epätarkka kenttämuistiinpano, jota on myöhemmin tarkennettu virheellisesti Lindahlin ja Öhrlingin sanakirjan perusteella (1780 s.v. *sisneb* & *sisnjob*).

3.4.1.4.7. *h:n* ja plosiivin yhtymät

Arjeploginsaamessa on astevaihtelultaan kahdenlaisia *h:n* ja plosiivien yhtymiä: esinnäkin sellaisia, joiden heikossa asteessa on yksinäisklusiili ja toiseksi sellaisia, joiden heikossa asteessa on myös *h:n* ja plosiivin yhtymä tai jotka eivät ole lainkaan astevaihtelussa (joten niillä ei ole heikkoa astetta).

- hp** (: p) *lâhpie* 'lupa'; *aahpie* 'aapasuo'
(: hp) *saah'pie* 'sappi'; *tâhpa* 'tuppi'
- ht** (: t) *sihtat* 'tahtoa'; *kiehta* 'käsi'
(: ht) *maah'tiet* 'voida'; *lihtie* 'astia'
- hk** (: k) *tahkat* 'tehdä'; *maahka* 'lanko'
(: hk) *kaah'kuo* 'leipä'; *vahkuo* 'viikko'
- hts** (: ts) *kâhtsiet* 'herättää'; *tjaahtsie* 'vesi'
(: hts) *maah'tsat* 'taivuttaa'; *lâhtsa* 'Lotta (etunimi)'
- htj** (: tj) *kahtjat* 'kysyä'; *kiehtjie* 'kärki'
(: htj) *kaah'tjat* 'kiiruhtaa'; *kahtjat* 'pudota'

Astevaihtelu on kaikissa murteissa tyyppiä [$\bar{\chi}p$: $\dot{\chi}p$: (p)]. Lyhyen

vokaalin jäljessä ei ole muissa murteissa kuin Pohjois-Arvesin murteessa konsonanttiyhtymän vahvan ja heikon asteen oppositiota eikä astevaihtelua tapauksissa, joissa heikossa asteessa on *h:n* ja plosiivin yhtymä.

Barturten murteessa *h:n* tilalla on näissä yhtymissä joskus ylilyhyen [*h*]:n ja vokaalin jakso: esimerkiksi *jāhtaam* [*jo^HŌtām*] 'kulkea (part.)', *iehkke* [*iè^Hèkē*] 'setä (isää vanhempi)', *maah'tin* [*mɛ^Hätin*] 'kyetä, voida (pret.p3)', *sājaaltahtij* [*sojālti^Hitiĵ*] ~ [*sojāltiĵitiĵ*] 'taipua äkkiä (pret.sg3)'. Tavallisempia muotoja ovat [*johtām*], [*ièhkē*], [*mɛ^Htin*] ja [*sojāltihtiĵ*].

3.4.1.4.8. *h:n* ja resonantin yhtymät

hn *haahnies* 'ahne' (ainoa sana)

hl *kih'lie* 'kihlat', *maah'lie* 'koivunmahla'

hr *kuoj'hka-kaahriehk* 'koskikara', *kuhrijtit* 'kuorsata'

h:n ja soinnillisen konsonantin yhtymät ovat harvinaisia eikä niistä ole esimerkkejä useimmista arjeploginsaamen murteista.

Ruongin Barturten murteen muistiinpanoissa on muutama sana, joissa on konsonanttiyhtymä *hr*: Per Andersson *skohras* [*sk^oh^Rros*] 'kilisevä' ja *käähriem* [*Gòh^Rrēm*] (miehennimi) sekä Sara Enarsson *kuhrijtit* [*guh^Rriĵ-dit*] 'kuorsata', *kuoj'hka-kaahriehk* [*Guöĵ^hca-gàh^hrièhk*] 'koskikara' ja *tuh-ri-taahrihkit* [*Dŷ^hri-Dĵ^hrihkit*] 'huolimattomasti'.

Näiden sanojen tausta on enemmän tai vähemmän deskriptiivis-onomatopoeettinen. Jaksot [*h^Rr*], [*h^R,R*] ja [*h₁R*] viittaavat selvästi *hr*-konsonanttiyhtymään. Myös [*h^Rr*]-jakso on tulkittava näin, vaikka sen soinniton alkuosa on Ruongin merkinnän mukaan keveämpi kuin muissa sanoissa. Kaksiosaisissa konsonanttiyhtymissä kumpikin osa ovat kestoltaan arjeploginsaamassa vähintään lyhyitä. Käytännössä [*h^Rr*]-jakson soinniton alkuosa on yhteensä lyhyen konsonantin mittainen. Myös viimeisen yhdyssanan molemmassa osassa on sama yhtymä, sillä *h*:han muuttuu Barturten murteessa joskus myös plosiiviloppuisten konsonanttiyhtymien alkuosana ylilyhyen [*h*]:n ja vokaalin jaksoksi (vrt. lukua 3.4.1.4.7.). Konsonanttiyhtymän jälkiosan tremulantti on Sara Enarssonilla soinniton. Kaikissa viidessä tapauksessa on kysymys konsonanttiyhtymän heikosta asteesta.

Barturten pohjoispuolisista murteista ei ole lainkaan esimerkkejä *hr*-yhtymästä. Myöskään äänitteistä niitä ei löydy. Ruongin väitöskirjassa on *čohrot* 'ropista' (1943: 99), jota ei löytynyt foneettisena hänen käsikirjoituksistaan. Halászín, Wiklundin ja Lagercrantzín aineistoissa ei ole *hr*-yhtymiä. Sen sijaan Lagercrantzilta löytyy Svaipan murteesta sana

kārhaanj 'tikka' (1926: 131 [ko^hrān], 1939 n:o 2665 [ko^hrān]). Sanakirjankaan kirjoitusasu ei viittaa siihen, että sanassa on konsonanttiyhtymä *hr*, koska Svaipan murteelle ja yleisemmin koko arjeploginsaamelle on tyypillistä, että pääpainollisen tavun jälkeisten kaksiosaisten konsonanttiyhtymien osat ovat kestoltaan aina vähintään lyhyitä, eivät yli- tai vajaalyhyitä. Sanassa [ko^hrān] on vokaalien välissä täysin odotuksenmukainen yksinäiskonsonantin edustaja, koska Lagercrantzin mukaan tämä ääntyy Svaipalla lyhyen vokaalin jäljessä pitkänä.

Ruongin muistiinpanoista on kolme sanaa, joissa on konsonanttiyhtymä *hl*. Sara Enarssonilta Barturtelta hän merkitsi muistiin sanan *sjāhlies* [šoh^hliès] 'vastenmielinen, muukalainen'. Toinen sana on *maah'lie* 'koi-vunmahla', josta Ruongin muistiinpanoissa on Sara Enarssonilta nominatiivi [mā^hliè] ja inessiivi [mā^hlièn] sekä Barturten—Arvesin sekamurretta puhuvalta Margareta Bengtssonilta nominatiivi [mā^hliē]. Kolmas sana on *kihlie* 'kihla', josta on Jonas Fjällmanilta Tjijtjakilta pl.akk. [kih^hlijt] ja Ruongin vanhimmissa horjuvissa Barturten—Arvesin sekamurteen merkinnöissä nom. [ci^hliè] ja akk. [ci^hliēv]. Ruongin väitöskirjassa on lisäksi sanaa *šōhlot* 'roukua' (1943: 100), jota ei löytynyt foneettisena käsikirjoituksista.

Kaikki kolme Ruongin muistiinpanojen sanaa osoittavat, että Barturten ja Tjijtjakin murteessa on *hl*-konsosonanttiyhtymä myös heikossa asteessa.

Sen sijaan Barturten—Arvesin sekamurteessa on 'kihla'-sanassa heikossa asteessa Ruongin muistiinpanojen mukaan tavallinen soinnillinen lateraali ja se näyttää sopeutuneen *ht : t*-tyyppiseen astevaihteluun (kuten esim. *jähtiet* : sg1 *jātaav* 'kulkea, vaeltaa'). Toinen vaihtoehto olisi ollut mukauttaa sana astevaihteluttomuuteen (esim. *jahtiet* : *jahtaav* 'sanoa, vastata') ja kolmas vaihtoehto omaksua muille *h*-alkuisille konsonanttiyhtymille lyhyen vokaalin jäljessä vieras astevaihtelutyyppi *h' : hl*. Barturten—Arvesin sekamurteessa *kih'lie*-sana on siis sopeutunut yleisimmin *h*-alkuisilla konsonanttiyhtymillä esiintyvään tyyppiin. *kih'lie*-sana esiintyy myös Halászilla asussa [kilhlê]. Halász ei merkinnyt muistiin lainkaan heikkoasteisia muotoja. Halász tarkoittanee [lh]:lla soinnitonta lateraalia, jollainen on Barturten—Arvesin sekamurteessa myös konsonanttiyhtymissä (esimerkiksi *taalhkas* 'lääke' on Halászilla [tālhkas] ja Ruongilla [tā^hkas] tai [tā^hkas]). Ruongin muistiinpaneman [mā^hliē]-sanan ensi tavun vokaalin pituus vastaa geminaatan ja konsonanttiyhtymien heikon asteen edellä esiintyvän ei-lyhyen vokaalin pituutta (vahvan asteen edellä pitäisi olla [a^h]). Tätä tukee sekin, että heikossa asteessa on yksittäiskonsonantti, joko *l* tai soinniton *lh*.

Ruongin Barturten—Arvesin sekamurteen muistiinpanoista löytyy Margareta Bengtssonilta yksi sana, jossa konsonanttiyhtymä *hl* on kehittynyt toisesta konsonanttiyhtymästä: *kaahlan* [kāl̄L̄lan] 'kovettunut (poron sarvi) (iness.)', josta myös genetiivialkuinen yhdyssana *kaahla-vahkuo* [kāl̄L̄LA-βq̄x̄k̄w̄] 'Pärttelinviiikkoa edeltävä viikko (elokuun puolivälissä, jolloin hirvaan sarvet ovat jo kovettuneet)'. Kyseessä on koko arjeploginsaamassa tunnetun verbin *kaal'tnat* 'kovettua; turtua' johdos. Barturten—Arvesin sekamurteessa tavatut muodot edellyttävät, että heikon asteen *kaalna*:sta on tullut ensin **kaalhna* [kāl̄L̄na]. Tämä muutos on tuttu muuallakin arjeploginsaamassa (esimerkiksi *suol'hnie* ~ *suol'tnie* 'kaste'). **kaalhna* on muuttunut ainakin yhdellä kielenoppaalla edelleen asuun *kaahla* [kāl̄L̄LA].

Arvesin, Rasjvårtan ja Björkfjälletin murteista ei ole yhtään esimerkkiä *hl*-konsonanttiyhtymästä tai soinnittomasta lateraalista *lh*. Sen sijaan Lagercrantz on merkinnyt muistiin Svaipalta 'kihla'-sanan: [kiɔ̄L̄ij̄] (nom. : pl.akk.) (1926: 206) tai [kiHL̄līe : kilij̄T] (1939 n:o 2350). Tästä on johdettu [kiɔ̄L̄L̄`āt`èt] 'kihlata' (1926: 24) tai [kiHL̄L̄àtèt] (1939 n:o 2350:2). Sanat olisi kieliopin esittämässä muodossa luonteva foneemistaa *kih'lie* : *kihlijt* ja *kih'laatit*. Mutta sanakirjan mukaan heikkossa asteessa on pelkkä lyhyt ja soinniton lateraali, jolloin monikon akkusatiivi olisi foneemistettava toisin, asuun *kihlijt*. Tämä ratkaisu olisi luonteva, koska Svaipan murteessa esiintyy Lagercrantzin sanakirjan mukaan parissa muussakin sanassa vokaalientvälinen soinniton lateraali (nämä sanat eivät esiinny kieliopissa): 1939 n:o 6567b *skuolhuok* [skùòL̄yók] 'kevytmielinen'; 1939 n:o 6431b *skillhet(-niej'ta)* [skil̄L̄et-] 'kihlattu neito; kevytmielinen' (lienee kontaminaatio sanoista *kih'lie* 'kihla' ja *skalluo* 'rippi'; toisen tavun vokaali on tulkinnanvarainen).

Lagercrantzin kieliopissa on mainittu kolme sandhitapausta, joissa *h*:sta ja *l*:sta on syntynyt soinniton lateraali: [īL̄ij̄] 'et ole' (< *ih lieh*), [īL̄ij̄] 'eivät ole' (pl3) (< *ieh lieh*) ja [īL̄iq̄m] 'et ollut' (< *ih lam*) (1926: 121). Myös muita sandhitapauksia löytyy: [mq̄HLL̄e] (1939 n:o 721) ~ [mq̄L̄L̄e] (1926: 57) (< *mah lieh*) 'mitkä ovat' ja [mq̄HL̄`èn] (< *mah lin*) 'mitkä olivat' (1957: 21). Vastaavista sandhi-ilmiöistä löytyy esimerkkejä muistakin murteista, mutta niissä sandhissa on syntynyt kuitenkin tavallinen soinnillinen geminaattilateraali. Lagercrantzin esittämien vähäisten ja ristiriitaisten tietojen perusteella on vaikea foneemistaa varmuudella 'kihla'-sanaa.

h:n ja nasaalin konsonanttiyhtymä tunnetaan vain yhdessä sanasta. Ruong merkitsi muistiin Barturtelta sanan *haanies* : *haahnaah* [ha`nies : ha`h̄N̄nàh] 'ahne (nom. : pl.)'. Se esiintyy myös johdoksena yhdyssanassa

laan'ta-haahnuk 'maanhimoinen' (Ruongin karkealla kirjoitustavalla: *-hæhmuk*). Halász on kirjoittanut saman sanan [*hānês*] : gen. [*hatnasa*]. Hänen kielenoppaansa äänsivät nasaalin ilmeisesti soinnillisena, joten kyseessä on foneemisesti *haanies* : *haatnaasa*. Halászin teksteissä ja sanakirjassa esiintyy lisäksi [*luhnjahtit* ~ *lufnjahtit*] 'tulla (Staalon kielessä)'. Satujen Staaloo puhuu omituista ja virheellistä saamea, jossa on normaalissa kielessä esiintymättömiä sanoja (vrt. Itkonen 1976: 17 ja Halász 1893: 299). Tässä sanassa esiintyvä konsonanttiyhtymä *hnj* tai *fnj* lieinee tuntunut arjeploginsaamelle vieraalta. Halászin tässä sanassa kirjoittama *hnj* viittaa siihen, että Halász olisi varmasti kirjoittanut *haanies*-sanana asussa ******[*hāhnês*], mikäli sanassa olisi ollut hänen kielenoppaillaan *hn*-konsonanttiyhtymä.

Lagercrantz on merkinnyt saman sanan kieliopissaan Rasjvärtalta asussa [*hâɔNjês*] : komp. [*ha`ɔNNsùp*] (ɔ: [*ha`ɔNNàsùp*]) ja Svaipalta [*hâɔNjês* : *ha`ɔNNàsùp*] (1926: 206 ja 109) sekä sanakirjassaan Rasjvärtalta [*hâHNjês* : *hāHNnà(s`u)p*] ja Svaipalta [*hāHNjês* : *hāHNnàp*] (1939 n:o 1234). Lagercrantzin merkinnöistä on luontevinta päätellä, että kyseessä on soinniton nasaali, Rasjvärtalla astevaihtelullinen *haanhies* : *haannhaa(su)p* ja Svaipalla astevaihteluton *haanhies* : *haanhaap*. Tähän viittaa ensinnäkin ensi tavun vokaalien kesto, joka olisi oletettavasti lyhyempi, jos sitä seuraisi konsonanttiyhtymä. Toiseksi, konsonanttiyhtymäksi [*ɔN* : *ɔNV*] olisi poikkeuksellinen, koska muiden *h*-alkuisisten yhtymien astevaihtelussa vaihtelee alkuosa eikä loppuosa.

Konsonanttiyhtymät *hl*, *hr* ja *hn* esiintyvät varmuudella vain Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa. Todennäköisesti ne esiintyvät myös Tjiddjakin murteessa, josta on tosin esimerkki vain *hl*-yhtymästä, mutta ilmeisemmin siellä ovat olleet myös muut *h*:n ja sonorantin yhtymät. Lagercrantzin antamat tiedot näistä yhtymistä Rasjvärtan ja Svaipan murteissa ovat eri yhteyksissä niin horjuvia, että niiden pohjalta on vaikea ratkaista, onko kyse soinnittomista geminaatoista vai *h*:n ja sonoranttien konsonanttiyhtymistä. Varmoja esimerkkejä ei ole *h*:n ja sonoranttien konsonanttiyhtymistä Svaipan ja Björkfjälletin murteissa. Sen sijaan soinnittomat sonorantit *lh*, *rh* ja *nh* tavataan näistä murteista.

Lagercrantzin merkinnöistä voisi saada myös sen käsityksen, että olisi olemassa myös konsonanttiyhtymä *hf*, esim. Svaipa [*lahffjyò* : *lahffjyòp*] 'leuto (posit. : komp.)' (1939 n:o 3207; 1926: 109: [*la`ɔffjyò* : *lāɔffjyòp*]), mutta sivulla 75 [*lahffjyòp*!]), Rasjvärta [*lahffjês* : *lahffjà*] 'kirppu (nom. : gen.)' (1939 n:o 3208), Rajsvärta [*kāhffqst̪*] 'kahvi (elat.)' (1939 n:o 2963). Muiden lähteiden valossa näissä sanoissa on kyse *ff*-geminaatas-

ta. Myös Ruong on merkinnyt Barturtelta joskus ylilyhyen [h]:n ennen *ff*-geminaattaa illabiaalisen vokaalin jäljessä: [*lā^hϕ_iϕiès : la^hϕ_iϕ`à*] 'kirppu (nom. : gen.)'. Svaipan ja Rasjvårtan murteissakin on kyse siirtymä-äänteestä, joka syntyy kun *f*:n supistuma ei ennätä muodostua ajoissa illabiaalisen vokaalin jälkeen. Konsonanttien välisen siirtymä-äänteen Lagercrantz on kuullut yleensäkin pidempänä kuin Ruong. Kyseiset sanat ovat siis *laaf'fuo : laaffuop, laaffies : laaf'faa* ja *k(h)aaffast*.

3.4.1.4.9. Spirantin ja klusiilin tai puolivokaalin yhtymät

- dp** *kad'pat* 'riittyä' (ainoa sana)
dk *kied'kie* 'kivi', *tjud'ka* 'vaadin, joka ei laske vasaa imemään' (Bj NA *r'k : rk*)
dv *njååd'vuot* 'voidella leipää; liata', *sad'vat* 'lähteä lentoon'
(ft) *krieffast* R 'syöpä (sg.elat.)' (ainoa sana)

Ainoa useassa sanassa esiintyvä spirantin ja klusiilin yhtymä on *dk*, jonka astevaihtelu on Ruongin merkintöjen mukaan Barturtella [*ðčk : δk*] ja Barturten—Arvesin sekamurteessa [*ðčk : t^hk*] sekä Pohjois-Arvesilla [*ð^(e)k : t^hk*]. Halászin mukaan astevaihtelu on [*ð^ek : t^hk ~ thk*]. Tjidtjakin murteesta ei ole esimerkkejä tästä yhtymästä, mutta astevaihtelu lienee tyyppiä [*ðčk : δk*]. Ruongin Rasjvårtan murteen merkinnöissäänkin vahva aste on merkitty [*ðčk*]:na. Svaipan murteessa *dk*-yhtymä on Lagercrantzin mukaan osin [*d^ek*]:na tai [*t^hk*]:na (esim. 1939 n:o 2237 *kied'kie* 'kivi', n:o 1101 *pridku* 'pyy' ja n:o 8007 *tudkum* 'silmu') ja osin [*r^akk*]:na (esim. n:o 6307 *sied'ka* 'paju' ja n:o 665 *tjååd'kie* 'sotka'). Kerran esiintyy myös [*ð^ekk*] (n:o 2237:15 *kied'kaaj* 'kivinen'). Vaihtelu on Svaipalla samanlainen kuin aiemmin esitellyssä *tk*-yhtymässä. Äärimmäisissä murteissa Pohjois-Arvesilla ja Björkfjälletillä *dk*-yhtymää vastaa *rk*-yhtymä.

Kumpikin muu spirantin ja klusiilin yhtymä tunnetaan vain yhdestä sanasta. Ainoa *dp*-sana *kad'pat* 'riittyä' tunnetaan sekä Svaipalta (Lagercrantz 1939 n:o 1880:2) että Ruongin väitöskirjasta (1943: 204), minkä materiaali on kerätty suurelta osin Barturtelta ja Barturten—Arvesin sekamurteesta (Ruongin käsikirjoituksista sanaa ei löytynyt). Lagercrantzin sanakirjassa astevaihtelu on odotuksenmukaisesti [*d^eBB : d^eB*].

Sen sijaan ainoa *ft*-sana *krieffast* 'syöpä (elat.)' esiintyy vain Ruongin Rasjvårtan murteen karkesti kirjoitetuissa muistiinpanoissa. Jää vain arvailtavaksi, onko tuo sana satunnainen laina.

Konsonanttiyhtymää *dj* ei ilmeisesti esiinny, koska pohjoissaamen

đj-yhtymäisen sanan *gud'jo* vastine on Anna Johanssonilla Barturten murteessa *kur'juo* 'kiisan tai ahkion peite'. Dentaalispirantti ei ole muissa tapauksissa muuttunut Barturten murteessa tremulantiksi, joten konsonanttiyhtymän *đj* asemesta koko arjeploginsaamassa on ilmeisesti *rj*. Tästä ei ole kylläkään muita todisteita kuin tämä Ruongin merkitsemä sana.

3.4.1.4.10. Nasaalin ja plosiivin yhtymät

mp	<i>rääm'puo</i> 'kivinen ja mäkinen maasto', <i>rum'puo</i> 'eläimen ruho'
mhp	<i>kum'hpi</i> 'susi', <i>kiem'hpuo-miessie</i> '3—4 päivää vanha vasa'
mk	<i>suom'kat</i> 'tunkeutua (neste)', <i>läämkahtit</i> 'lörpötellä'
mhk	<i>kääm'hka</i> 'kovakuoriainen', <i>jam'hkalit</i> 'surmata'
mht	<i>jiem'hta</i> A 'aivan kuin' (ainoa sana)
mhts	<i>tsum'htsie</i> R 'pöly, rikka; pahna' (ainoa sana)
nt	<i>laan'ta</i> 'maa-alue', <i>pin'tiet</i> 'selviytyä'
nht	<i>san'htie</i> 'nököttäjä', <i>tjien'htaa</i> 'piika'
nk	<i>kääm'kat</i> 'pysäyttää', <i>kan'kahit</i> 'säilyä'
nts	<i>lien'tsuot</i> 'erilleensojottava (sarvi)', <i>pien'tsa</i> 'roju'
nhts	<i>slin'htsuo</i> 'likainen (ihminen)', <i>lääm'htsa</i> 'epätasainen (maasto)'
ntj	<i>pin'tjalis</i> 'helluntai', <i>ien'tja</i> 'niitty'
nhtj	<i>tjuon'htjuomis</i> A, <i>tjuon'htjuom</i> T 'poron takajalan reisiluu'
njk	<i>vanj'kat</i> 'juosta (eläin)', <i>lienj'kat</i> 'notkua (maaperä)'
(njtj)	<i>inj'tjafera</i> BA 'inkivääri' (ainoa sana)
ngk	<i>faang'ka</i> 'vanki', <i>ung'ka</i> 'nuorukainen'
nghk	<i>rung'hkaa</i> 'korppi', <i>krääng'hkie</i> 'poikkisakara'

Kaksiosaisissa nasaalin ja plosiivin yhtymissä astevaihtelu on Barturten ja Tjiddtjakin murteissa tyyppiä [$\bar{n}D \sim \bar{n}DD : nd$], Barturten—Arvesin sekamurteessa ja Arvesin murteessa [$\bar{n}D : \check{n}\check{N}t$]. Svaipalla ja Rasjärtalla on Lagercrantzin mukaan vaihtelu tyyppiä [$m\check{p}\check{p} : m\check{p}$] (1926: 208 ja 210), Björkfjälletillä Wiklundin mukaan tyyppiä [$mb : mb$].

Kolmiosaisissa nasaalin, *h:n* ja plosiivin yhtymissä astevaihtelu on kaikissa murteissa tyyppiä [$n\bar{N}t : \check{n}\check{N}t$]. Barturten pohjoispuolella kaksi- ja kolmiosaiset yhtymät eroavat toisistaan vain vahvassa asteessa, koska molempien heikossa asteessa on [$\check{n}\check{N}t$].

Nasaalin ja klusiilin yhtymät ovat harvinaisia. Useimmat niistä tunnetaan vain muutamasta sanasta, joista usea on skandinaavinen laina. Yhtymä *njtj* on vain sanassa *inj'tjafera* 'inkivääri', joka on nuori ruotsalainen laina. Myös ainoa *mt*-sana, Arvesin *jiem'hta* 'aivan kuin' on selvästi

nuori laina ruotsin *jämte*-sanasta. Sitä vastaa on Ruongin Tjiddtjakin murteesta muistiinpanema ja myös Halászilla esiintyvä vanhempaa perua oleva *jieb'ta*.

3.4.1.4.11. Muut nasaali alkuiset yhtymät

ms	<i>kraam'suot</i> 'tarrata kiinni', <i>kaam'sa</i> 'veripalttu'
msj	<i>kim'sja</i> 'kovakuoriainen' (ainoa sana)
ns	<i>krien'sa</i> 'raja', <i>aan'suhtit</i> 'ansaita'
ngs	<i>pang'sima</i> A 'huuli (gen.)', <i>Bieng'saa</i> 'Bengt' (ainoat sanat)
ngsj	<i>king'sja</i> 'kovakuoriainen', <i>rangsjaltit</i> 'lörpötellä'
mnj	<i>sjnjim'nja</i> '(pieni) täi', <i>njaam'njie</i> 'saamaton'
ngn	<i>kaang'na</i> 'hyöty', <i>tieng'na</i> 'vuorokausi' (ainoat sanat)
(nl)	<i>haan'laar</i> 'kauppias', <i>vaanli</i> 'tavallinen' (ainoat sanat)
(mr)	<i>k(h)amraahta</i> 'kumppani' (ainoa sana)

Myös nämä yhtymät ovat harvinaisia. Nasaalin ja likvidan yhtymät tavataan vain kolmessa skandinaavisessa lainasanassa, jotka ovat ilmeisen nuoria lainasanoja.

Nasaalin ja sibilantin yhtymien astevaihtelu on yleensä tyyppiä [*mss* : *ms*] paitsi Arvesilla, jossa esiintyy rinnalla [*m̄s* : *ms*]-astevaihtelu, ja Björkfjälletillä, jossa on Wiklundin mukaan [*m̄s̄* : *ms*]-astevaihtelu.

Yhtymä *ngn* esiintyy vain lainasanoissa vastaamassa ruotsin *gn*-yhtymää: *kaang'na* 'hyöty' (< ruotsin *gagn*) ja *tieng'na* 'vuorokausi' (< ruotsin *dygn*). Myös Halászilla esiintyvä [*piinnik*] 'rakennus' lienee foneemisesti *pingnik* (vrt. ruotsin *byggnad*). *ngn*-yhtymän astevaihtelu on Ruongin mukaan Barturtella tyyppiä [*ɲ̄n* : *ɲn*] ja *mnj*-yhtymän astevaihtelu Svai-palla tyyppiä [*m̄n̄n* : *m̄n̄*] ja Barturten—Arvesin sekamurteessa tyyppiä [*m̄ēn̄* : *m̄n̄*] (Lagercrantz 1926: 210, Halász 1896: X).

3.4.1.4.12. Sonorantin ja plosiivin yhtymät

lp	<i>aal'pie</i> 'halpa', <i>sil'pa</i> 'hopea'
lhp	<i>nul'hpuo</i> 'sarveton poro', <i>staal'hpie</i> 'susi'
lt	<i>vaal'tiet</i> 'ottaa', <i>pal'tiet</i> 'pelottaa'
lht	<i>aal'htat</i> 'kaapia (nahkaa)', <i>sal'hta</i> 'laumaa pakoileva vaadin'
lk	<i>åål'kie</i> 'olka', <i>sål'kie</i> 'mekon kiilapala; ahkion irtojalas'
lhk	<i>taal'hkie</i> 'kehno sää', <i>kål'hka</i> 'tiuku'

- lh** *tsul'htsuo* 'läpimärkä puu', *kaal'htsiet* 'pilailla' (ainoat sanat)
- ltj** *šnjil'tja* 'puli, karvaton', *pul'tjuot* 'jäättyä (rantakivi); olla pullol-
laan kalaa (verkko)'
- lhtj** *skil'htjaa* 'karvaton kulunut turkki', *svaal'htjaa* 'säämiskäinen
kesäturkki'
- rp** *jår'pa* 'pyöreä', *vuor'pie* 'onni, arpa'
- rhp** *aar'hpuo* 'lanka', *vaar'hpie* 'nuotan vetoköysi'
- rt** *pår'tiet* 'latoa', *vuor'tiet* 'odottaa'
- rht** *urhtas* 'väinönputken juuri', *vier'htit* 'täytyä'
- rk** *par'kat* 'tehdä työtä', *hier'kie* 'porohärkä'
- rhk** *kir'hkuo* 'kirkko', *vuor'hkit* 'kätkeä'
- rts** *tur'tsuo* A, *mur'tsuo* B (ainoat sanat, Ruongin sanamuistiinpanois-
sa ilman merkitystä)
- rhts** *vier'htsa* 'pässi', *kar'htsa* 'hihna'
- rtj** *kaar'tjie* 'ahdas, kapea', *kår'tjie* 'vesiputous'
- rhtj** *snjaar'htjaa* 'sidekudos; vatsanahka', *sjår'htja* 'muukalainen'
- vt** *taav'ta* 'tauti', *njuv'tiet* 'musertaa'
- vht** *tiev'htiet* 'täyttää', *råv'hta* 'laiha (kala); vanha ja joutava (hauk-
kumasana)'
- vk** *tjuov'ka* 'valo', *riv'kuo* (~ S Bj *ruv'kuo*) 'lantalaisnainen'
- vhk** *pruv'hkut* 'olla tapana', *raav'hkie* 'vainaja'
- vts** *saav'tsa* 'lammas', *aav'tsuo* 'tiheä kuusikko'
- vtj** *tjuov'tja* 'siika', *kuv'tjuo* 'kankea'
- vhtj** *spiev'htja* 'kummitus, njav'htja 'naarasporo, jonka sarvissa ei ole
etukaihlinta'
- jp** *laaj'pie* 'leipä', *kaj'pa* 'utu tunturin huipulla'
- jhp** *snajhpiehk* 'kivinen muistomerkki', *nuj'hpä* 'jyrkänteeseen päät-
tyvä pyöreä vuorenhuippu'
- jt** *kaaj'tat* 'väistyä', *māj'ta* 'päihtymys'
- jht** *luoj'htiet* 'päästää', *suj'htuo* 'poronhoito'
- jk** *lij'kie* 'liika', *raaj'kie* 'reikä'
- jhk** *kāj'hkat* 'kuivua', *paaj'hkie* 'paikka, alue'
- jts** *maajtsuos* 'puoliksipehmenyt', *snij'tsit* S 'irvistää (koira)' (ainoat
sanat)
- jhts** *aaj'htsat* 'havaita', *kaaj'htsa* 'vuohi'
- jhtj** *påaj'htja* 'poika' (ainoa sana)

Sonorantin ja klusiilin yhtymät ovat yleisin ja moninaisin konsonantti-
yhtymäryhmä. Niitä on 35 erilaista eli lähes neljännes kaikista konso-
nanttiyhtymistä. Monet niistä ovat hyvin yleisiä. Ainoat yhtymät, jotka

tunnetaan vain yhdestä tai kahdesta sanasta ovat *lhts*, *jhtj*, *jts* ja *rts*. Yhtymää *vhts* ei tavata aineistossa, mikä saattaa olla vain sen rajallisuudesta johtuva sattuma, koska sekä *vts* että *vhtj* esiintyvät (vrt. sivulla 48 *uvht-slaahka*-sanasta esitettyjä huomioita). Kumpikin *rts*-sana esiintyy vain Ruongin sanamuistiinpanoista ja ilman merkitystä.

Kaksiosaisten yhtymien astevaihtelu on Barturtella ja etelämpänä tyyppiä [*lpp* : *lp*] ja pohjoisempana tyyppiä [*lpp* : *l̥p*]. Kolmiossaisten yhtymien astevaihtelu on tyyppiä [*l̥p* : *l̥p*]. Barturten murteen pohjoispuolella heikossa asteessa ei ole kaksi- ja kolmiossaisten yhtymien eroa kuten ei nasaalin ja plosiivin yhtymilläkään. Yhtymänsäisäisen *h*:n Ruong on merkinnyt muissa murteissa kuin Arvesin murteessa aina soinnittomana, artikulaatiotavaltaan alkuosan kaltaisena äänteenä. Jos Arvesin murteessa alkuosaa seuraa švaavokaali, *h* ei assimiloitu artikulaatiotavaltaan (esim. *kir'hkuo* [*ki^hh^k̄*] 'kirkko'), mutta jos *h* edeltää švaavokaalia, se assimiloituu (esim. *spaa^j'hta* [*spa^hʔ^ata*] 'nopeasti').

Arvesin murteessa sekä Barturten—Arvesin sekamurteessa *h*:lliset ja *h*:ttomat yhtymät eivät ole oppositiossa heikossa asteessa. Siksi yksikön genetiiveistä [*miè^hlka*] 'rinta' ja [*miè^hkē*] 'maito' ei voi ennustaa, että edellisen sanan nominatiivi on *miel'ka* [*miä^hlka*] ja jälkimmäisen *miel'hkie* [*miä^hlikē*]. Näissä murteissa on sekä *l'k*:n että *l'hk*:n heikossa asteessa kummassakin *lk*-yhtymä.

3.4.1.4.13. Sonorantin ja frikatiivin yhtymät

ls	<i>kää^l'sie</i> 'koskelo', <i>mäl'suot</i> 'vaihtaa'
lsj	<i>kal'sja</i> 'kolea', <i>vuol'sjie</i> 'visva'
lf	<i>tjal'fas</i> 'kivikova', <i>skää^l'fa</i> 'nuija'
rs	<i>kār'sa</i> 'kuru', <i>määr'sie</i> 'morsian'
rsj	<i>par'sja</i> 'jyrkänne', <i>paar'sjut</i> 'touhuta'
rf	<i>tur'fie</i> ~ <i>tur'fuo</i> 'kääpä (männyllä)', <i>tjaar'fuo</i> 'tuura'
vs	<i>raavsies</i> 'rauhanen', <i>ruov'sie</i> 'utare'
vsj	<i>kävsjastit</i> 'teeskennellä', <i>kaav'sjuo</i> 'narttu' (ainoat sanat)
vd	<i>snievdutit</i> 'kaapiutua' (ainoa sana)
js	<i>kaaj'sie</i> 'vuori', <i>lij'sit</i> 'kannattaa, olla mahdollista'
jsj	<i>Nijsjaaht</i> 'Nils', <i>vaaj'sjie</i> 'susi'
jf	<i>kuj'fie</i> Bj 'tyhmä', <i>kaaj'vas</i> ~ <i>kaaj'fas</i> 'tyhmä'

Astevaihtelu on muissa murteissa tyyppiä [*lss* : *ls*], Arvesilla [*las* : *ls*]. Ainoa esiintyvä *d*-loppuinen konsonanttiyhtymä *vd* tunnetaan vain sanasta

snievdutit (Ruong 1943: 267 *snēwdudit*; sanaa ei ole käsikirjoituksissa).

3.4.1.4.14. Sonorantin ja nasaalin yhtymät

- l(p)m** *kāl'pma* 'kolme', *njaal'pmie* 'suu'
l(t)n *puol'tnat* 'kellastua (ruoho)', *pāl'tnie* 'turvemätäs'
lhn *suol'hnie* 'kaste', *sil'hmat* 'vaappua'
l(t)nj *vil'tnjie* 'eriparinen (sarvet)', *sjkåål'tnjuo* 'lantalaisnainen'
l(k)ng *jalngies* 'kanto', *jal'kngat* 'mennä lukkoon (korva)'
r(p)m *tjuor(p)mas* 'rae', *ur(p)mas* 'mäkäpä'
rhm *tjierhmak* B (~ BA *tjiermahk* 'yli vuoden vanha vasa') (ainoa sana)
r(t)n *kår'tnie* 'jyvä', *vuor'tniet* 'vanhoa'
rhn *maar'hnaa* 'markkinat' (ainoa sana)
r(k)ng *kar'kngiel* 'kynnärä', *kåår'kngaakit* 'jähmettyä'
d(p)m *kadmas* S 'riite', *tjidmak* B, *tjidpmak* T 'täplikäs'
d(k)ng *sid'kngat* 'kulua nukkavieruksi', *piedngies* S T 'lapaluu'
vm *uvmas* A—B 'kaikenlainen, erilainen' (ainoa sana; = S *uma(a)s*)
v(t)n *pāv'tna* 'ruohomätäs', *raav'tnuo* 'pihlaja'
vhn *lavhmas* 'aamu', *luv'hnie-aaj'jaa* B 'karhu'
v(t)nj *kåāv'tnjie* 'syötti', *sjiev'tnjiet* 'pimeä'
vhnj *lav'hnjie* 'turve', *tav'hnjat* 'ponkaista'
v(k)ng *taavngas* 'suksen jalkavuus', *aav'knguot* 'raadella'
j(p)m *kuoj'pmie* 'kumppani', *tjaj'pmat* 'nauraa'
j(t)n *vuoj'tniet* 'nähdä', *vij'tna* 'viina'
jhn *tjaaj'hnie* 'tikka', *laj'hna* 'poro, jolla on suorat, takaviistot, kärjestä ylöstaipuneet sarvet'
j(k)ng *vuoj'kngat* 'hengittää', *kaaj'kngiel* 'kainalo'

Nasaaliloppuiset konsonanttiyhtymät, joissa alkuosa on lateraali, puolivoikaali tai dentaalispirantti ovat muissa murteissa kuin Arvesin murteessa ainoastaan heikossa asteessa kaksiosaisia. Vahvassa asteessa on kolmiosainen yhtymä, jonka keskiosa on nasaalin kanssa samapaikkainen klusiili.

Arvesin murteessa kummassakin asteessa on kaksiosainen yhtymä, esim. *vaaj'muo* : *vaajmuon* [$\beta\alpha \text{ } \grave{\lambda}em\bar{\omega}$: $\beta\bar{\alpha}jm\bar{\omega}n$] 'sydän (nom. : iness.)'. Muutamalla Ruongin arvesilaisella kielenoppaalla esiintyy toisinaan rinnan myös eteläisempien murteiden mukainen vahva aste, esim. nom. *vaaj'pmuo* [$\beta\alpha \text{ } \grave{\lambda}è\grave{m}\bar{\omega}$].

Barturten—Arvesin sekamurteessa on vahvassa asteessa yleensä

samanlainen kolmiosainen klusiilillinen yhtymä kuin Barturten murteessa. Klusiilittomia, Arvesin murteessa esiintyvien kaltaisia muotoja esiintyy harvoin, Halászin sanakirjassa vain sanassa *sjal'mie* [ša'ləmê] 'neulan tai kirveen silmä'.

Tremulanttialkuiset yhtymät on heikossakin asteessa Barturten murteessa ja yleensä etelämpänä kolmiosaisia. Barturten murteen pohjoispuolella heikossa asteessa ei ole klusiilia. Barturten—Arvesin sekamurteessa on *r'tn : rn*-astevaihtelu, esim. *paar'tnie : paarnie* [pa`r̀dnē : p̄ar^Rnē] 'poika (nom. : gen.)', jollainen on myös vastaavilla lateraaliaikuisilla yhtymillä. Parissa tapauksessa esiintyy myös pohjoisempi vaihtelutyyppi *r'm : rm*, mm. *kierhmah : kier'maha* [kièr^Rm̄ah : k'q̄r^amaha] 'käärme (nom. : gen.)'. Halász on merkinnyt tavallisesti vaihteluksi *r'pm : rm*, esim. *aar'pmuo : aarmuo* [ar^abm̄u : arhm̄u] 'armo (nom. : gen.)'. Joskus on heikossa asteessakin klusiili, esim. *pier'tna : pier(t)na* [p̄a`r<sup>e</sup>dna : p̄erh(t)na ~ p̄erhna] 'karhu (nom. : gen.)'. Arvesin murteessa on Ruongin aineiston valossa aina vaihtelu *r'n : rn*, esim. *aarnas : aar'nasa* [ā`r̄nas : a`r̄nasq] 'kotka (nom. : gen.)'.

Barturten murteessa Sara Enarssonilla on heikossa asteessa selvä segmentaalinen klusiili, esim. *suorpmas* [sū`r̄p̄^Bmas] 'sormus'. Muilla Barturten kielenoppailla heikon asteen klusiiliaines on ylilyhyt, esim. Per Nilsson Ruong *tjiertnav* [t̄šⁱèr^Dn̄q̄] 'kirnu (akk.)'. Tämäkin on katsottava segmentaaliseksi foneemiksi eikä siirtymä-äänteeksi, koska Barturtella on sanoja, joissa on toinen tremulantin ja nasaalin välinen ylilyhyt äänne heikossa asteessa, esim. *maarhnaajst* [m̄ar^Rn̄ājst] 'markkinat (pl.elat.)' (nom. *maar'hnaa* [ma`r̄`n̄ā]). Muidenkin resonanttien ja nasaalien yhtymissä on oppositio *h*:listen ja *h*:ttomien muotojen välillä. Tällöin on kuitenkin kyse kolmiosaisen ja kaksiosaisen yhtymän oppositiosta, esim. *jhn* vastaan *jn* sanoissa *staaqnahk* [st̄āj̄n̄q̄hk] 'nelivuotias tai vanhempi maho vaadin' ja *laajhna* [laj̄'na] 'poro, jolla on suorat, taaksesuuntautuvat sarvet, joiden kärjet taipuvat ylös (gen.)' (nom. *laj'hna* [laj̄`ma]).

Tjidtjakin ja Rasjvårtan murteissa on *r:n* ja nasaalin konsonanttiyhtymässä kummassakin asteessa säännöllisesti niiden välissä nasaalin kanssa samapaikkainen klusiili: *r'pm : rpm*, *r'kng : rkng*, *r'tn : rtn* (esimerkit *rtnj*-yhtymästä puuttuvat). Svaipan ja Björkfjälletin murteissa on heikossa asteessa sekä klusiilillisiä että klusiilittomia muotoja, esim. Björkfjället (Wiklund) *tjuormas : tjuor'pmasa* [t̄š^uormas : t̄š^uör^Bm̄asan] 'rae (nom. : gen.)', mutta *kierpma : kier'pma* [ḡèer^Bma : ḡèr^Bm̄agan] 'käärme (nom. : gen.)'; Svaipa *suor'pma : suorma* [s̄öör^Bmq̄ : suör^Bmq̄] 'sormi (nom. : gen.)', mutta *vuor'tnuot : vuortnuoj* [v̄öör^Bdn̄uót : vuordn̄uój] 'vannoa (inf. : pret. sg3)' (Lagercrantz 1939 n:ot 7173 ja 8211).

Dentaalispirantin ja nasaalin yhtymistä *d(p)m*-yhtymän astevaihtelu

on melko samanlainen kuin tremulantin ja nasaalin yhtymien. Barturtelta ja Svaipalla astevaihtelu on $d'pm : dm$ ja Tjидtjakilla $d'pm : dpm$.

Björkfjälletin ja usein myös Svaipan murteessa dentaalispirantin ja nasaalin konsonanttiyhtymiä vastaa tremulantin ja nasaalin yhtymä, jossa nasaalin edellä on samapaikkainen klusiili samoin edellytyksin kuin muissa tremulantin ja nasaalin yhtymissä, esim. Svaipa (Lagercrantz 1939 n:o 587b) *tjirpmak* [*čir^epmak*] 'valkopilkkuinen harmaanmusta poro' (~ Barturte *tjidpmak* [*tšid^Bmak*], Tjидtjak *tjidpmak* [*tšid_Bmak*]). Muista murteista ei ole esimerkkejä *dpm*-yhtymästä.

Sen sijaan $d(k)ng$ -yhtymän astevaihtelu on eri murteissa kirjavampi. Klusiilin ja eripaikkaisen nasaalin yhtymien yhteydessä mainittiin, että heikkoasteinen yhtymä *dng* puuttuu Etelä-Arvesin murteesta, Barturten—Arvesin sekamurteesta ja osin Barturten murteesta, joissa sitä vastaa yhtymä *tng*, sekä Björkfjälletin ja Pohjois-Arvesin murteista, jossa sitä vastaa *rng*. Vahvassa asteessa on yhtymä $d'kng$ muissa murteissa kuin viimeksi mainituissa. Heikossa asteessa on Rasjvärtan ja osin Barturten murteessa *dkng* ja Tjидtjakin murteessa *dng*.

Lagercrantzin sanakirjan mukaan Svaipan ja Rasjvärtan murteissa *lm*-yhtymän heikossa asteessa on sekä tavanomainen švaallinen $[-l^qm-]$ -yhtymä että pitempi $[-lmm-]$ -yhtymä (esim. 1939 n:o 4500:4 Svaipa nom. *almasj* $[-l^qmm-]$ 'ihminen', mutta sg.gen. ja pl.nom *almatja* on $[-l^qm-]$). Tätä Lagercrantz ei lainkaan mainitse kieliopissaan (1926: 210—212). Sanakirjassa lienee virheellinen, seuraavan rivin luulajansaamen mukainen kirjoitusasu, koska kieliopissa ja muualla sanakirjassa on *almatj*-sana kirjoitettu odotuksenmukaisesti — myös sananloppuisen affrikaatan osalta (esim. 1926: 70 ja 1939 n:o 4175). Lagercrantzin sanakirjan mukaan on *lm*-yhtymän heikko aste myös Rasjvärtan murteessa $[-lmm-]$ sanoissa *älmaaj* 'mies' ja *suolnas* 'kasteinen' (1939 n:ot 4500 ja 7154:3). Jälkimmäisessä sanassa on kieliopissa odotuksenmukainen yhtymä (1926: 261). Edellisessä sanassa lienee kirjoitusvirhe. Samanlainen suhde on kieliopissa ja sanakirjassa sanan *maajniehtiepmie* 'syytön' *-jn*-yhtymässä (1926: 136 ja 1939 n:o 3735:2).

Kolmiosaiset likvidan, *h*:n ja nasaalin yhtymät ovat harvinaisia. Yhtymä *rhn* tunnetaan vain sanasta *maar'hnaa* 'markkinat' (esim. Tjидtjak [*ma r̄r`nà*] : pl.gen. [*mār^Rnāj*]) ja yhtymä *rh* vain Barturtelta sanasta *tjierhmak* [*tšir^Rmak*] 'yli vuoden vanha vasa'. Jälkimmäisessä sanassa on eteläisemmissä murteissa tavanomainen *rpm*-yhtymä (Svaipalla *tjierpmak*, Tjидtjakilla *tjierpmahk*) ja pohjoisempana Barturten—Arvesin sekamurteessa yhtymä [*r̄km*], joka voi vastata sekä Barturten tavallista *rpm*-yhtymää että *rh* yhtymää. Samaten yhtymä *lhn* esiintyy sanassa *suol'*

hnie 'kaste' vain murteittain: Svaipa *suol'hnie* 'kaste', Rasjärta *suol'tnie* (Lagercrantz 1939 n:o 7154) ja Barturte (Sara Enarsson) *suol'hnie* ~ *suol'tnie*. Sen sijaan sanassa *sil'hnat* 'vaappua' ei ole merkkejä horjunnasta *l'hn-* ja *l'tn-*yhtymien välillä.

Puolivokaalin, *h:n* ja nasaalin yhtymät ovat myös vähälukusia, mutta ne esiintyvät yhtenäisesti kaikissa murteissa ja myös monissa melko tavallisissa sanoissa, esim. *lavhnas* 'aamu', *lav'hnjie* 'turve', *tjaaj'hnie* 'tikka'. Kolmiosaisia puolivokaalin tai likvidan, *h:n* ja *ng:n* yhtymiä ei esiinny lainkaan.

Yhtymä *vm* tunnetaan vain sanasta *uvmas* 'kaikenlainen, erilainen', jonka Ruong on merkinnyt muistiin Barturtelta muodossa [*u^wmas*], Barturten—Arvesin sekamurteesta muodossa [*u^wmas*] ja Arvesilta muodossa [*u^wmas*]. Halász on kirjoittanut sanan [*omās, omās, umās*], mikä on foneemisesti *umas*, sillä Halász on muulloinkin (esim. sanassa *ul'kuon* 'ulkona') kuullut *u:n* väljempänä kuin muut tutkijat ja toisen tavun *a* pitenee Barturten murretta pohjoisempana yksittäiskonsonantin ja ensi tavun lyhyen vokaalin jäljessä. Lagercrantz on kirjoittanut sanan muodossa [*y₁màs*] (1939 n:o 8247, 1926: 42 ja 1963: 84) tai [*y₁mās*] (1957: 20 ja 1966: 257), siis foneemisesti *umaas* tai *umas*. Barturten murteen ja Barturten—Arvesin sekamurteen *uvmas*-sana on muutenkin poikkeuksellinen, sillä sen kolmitavuisissa muodoissa on ainakin toisen ja kolmannen tavun välillä ainutlaatuinen *ss*-geminaatta, esim. akk. *uvmassiev*. Sen sijaan Lagercrantzin muistiinpanema Svaipan *umaas*-sana taipuu normaalisti. Kuitenkaan tätä sanaa ei pidä sekoittaa nuorella skandinaavis-peräisellä karitiivisellä *uv-*etuliitteellä muodostettuihin yhdyssanoihin (esim. *uv-mahtalk* 'kyvytön', vrt. *mahtalk* 'kykenevä').

3.4.1.4.15. Kahden sonorantin yhtymät

- lv** *pal'va* 'pilvi', *puol'va* 'polvi'
- lj** *viel'ja* 'veli', *val'jie* 'kelpo määrä'
- (rl)** *hierluk* 'ihana' (ainoa sana)
- rv** *sarvies* 'hirvas', *tjuor'vuot* 'huutaa'
- rj** *jier'jier* 'isonieriä', *kir'jie* 'kirja'
- vl** *piev'la* 'päivi', *suv'lie* 'särvin, höyry'
- vhl** *kuv'hlie* 'kuhmu', *kuov'hluot* 'rakkoutua'
- vr** *jaav'rie* 'järvi', *ruv'ruo* 'taulukäärästä tehty pallo'
- vhr** *kluv'hrie* S R 'haaroittunut puu' (ainoa sana)
- vj** *jiev'ja* 'valkoinen (poro)' (ainoa sana)

- jl** *svaajliehk* 'kesyttämätön porohärkä', *aaj'liek* 'sunnuntai'
jr *aaj'ruo* 'airo', *sji'ra* 'harakka'
ju *tjääj'vie* 'vatsa', *mäj'vie* 'lika; tomu'

Yhtymä *nl* esiintyy Barturtella ja pohjoisempana melko tavallisessa adjektiivissa *vaanli* 'tavallinen' ja sen adverbijohdoksessa *vaanlit* 'tavallisesti'. Ne ovat äännejärjelmään sopeutumattomia lainasanoja senkin perusteella, että niissä esiintyy poikkeuksellisesti [$\bar{a}$] eikä [$\bar{a}$] toisen tavun *i*:n edellä. Adverbimuoto on lainattu suoraan ruotsin *vanligt*-sanasta kuten adjektiivia *hierluk* vastaava adverbi *hierlukt* 'ihanasti' ruotsin *härligt*-sanasta (arjeploginsaamassa on tosin myös omaperäinen yleinen modaalin adverbijohdin *-t*, esim. *nievriet* 'huonosti' adjektiivista *niev'rie*).

Yhtymä *vj* tavataan vain sanassa *jiev'ja* 'valkoinen (poro)'. Sana tunnetaan ilmeisesti koko arjeploginsaamassa. Tosin sitä ei ole Wiklundin Björkfjälletin murteen muistiinpanoissa. Svaipalla on takaheittoinen *jiej'va* (Lagercrantz 1939 n:o 1748). Pohjoissaamen *w'j*-yhtymäisten sanojen vastineissa on arjeploginsaamassa takaheittoinen yhtymä *ju*, esim. pohjoissaame *čoaŋ'je* ~ arjeploginsaame *tjääj'vie* 'vatsa'. Arjeploginsaamen *jiev'ja* on ehkä eteläinen tulokas, koska sana tunnetaan *vj*-yhtymäisenä uumajansaamassa (Schlachter 1958: *jauja* ja Bergsland —Hasselbrink 1957: 73 *jeavjja*). Tavallisempi valkoisen poron nimitys on arjeploginsaamassa *vielkuhk*, jota *jiev'ja* ei ole kyennyt missään syrjäyttämään.

Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa vahva-asteisten yhtymien *lj* ja *r'j* on jälkiosassa joskus puolivokaalin sijasta liudentunut affrikaatta, joka on vapaassa vaihtelussa puolivokaalin kanssa, esim. Barturte *kal'jie* [$cal'jje \sim cal'ð^Dje$] 'leveä' ja Barturte—Arves (Halász) *piel'jie* [$pä'ljê \sim pä'léd'ê$]. Yhtymässä *lj* on myös näissä murteissa liudentunut lateraali. Halász ei kylläkään merkitse sitä.

Lagercrantz merkitsi muistiin Svaipalta sanan [$pil'kt'jun$] 'iso harmaa rotta, jolla on suuret korvat ja pitkä häntä' (1939 n:o 4926), jonka hän kirjoitti kieliopissa [$pil'çun$] (1926: 130). Koska Lagercrantz huomauttaa sanakirjassaan, että edellinen käsikirjoituksen mukainen merkintä olisi ehkä kirjoitettava [$pil'çun$], on pääteltävissä, että hän oli jo kieliopissaan poikennut käsikirjoituksistaan. On vaikea ratkaista sanan foneemista asua, koska sanalle ei löydy vastineita läheisistä saamelaiskielistä. Eräs mahdollisuus on se, että sana on johdos *piel'jie* 'korva' -sanasta ja on foneemisesti *piel'jun*. Ruong on merkinnyt muistiin Barturten—Arvesin sekamurteesta tämän miehen nimenä. Tämä selitys edellyttää sitä, että Lagercrantz kuuli väärin *ie*-vokaalin metafoniamuodon pituuden ja

että Svaipan *piel'jun* on laina pohjoisarjeploginsaamesta, jossa konsonanttiyhtymän *lj* jälkiosa on usein muuttunut affrikaataksi, mm. Ruongin Barturten—Arvesin murteesta muistiin merkitsemä erisnimi on foneettisesti [pɪlʲdʲun]. Lagercrantzin käsikirjoituksen [pɪlʲʲyn] sopisi parhaiten tähän epävarmaan selitykseen.

Kolmiosainen yhtymä *vhr* tunnetaan vain yhdestä ja *vhl* neljästä sanasta.

3.4.1.4.16. Muut kolmiosaiset yhtymät

- mst** *riem'sti* 'vuoden vanha vasa' (ainoa sana)
nst *tjien'sta* 'nimismiehen apulainen', *khään'sta* ~ *kän'sta* 'keino' (ainoat sanat)
nsk *lien'ska* 'nimismies', *run'skit* 'irvistää'
lst *hiel'sta* 'mielummin' (ainoa sana)
lsk *faal'skie* 'väärä' (ainoa sana, esiintyy vain Halászilla)
rsk *hier'ska* 'herkku' (ainoa sana)
 (rst Halászin [*förstohpa*] 'eteinen' on yhdyssana)
vst *aavsta-kaarrie* 'äyskäri', *naav'stie* (Halász) 'venevaja' (ainoat sanat)
vs *haav'skie* 'mukava' (ainoa sana)
jst *tijstak* 'tiistai', *piej'stiet* 'pilata' (ainoat sanat)
jsk *riejskapa* 'työkalu', *nij'skat* 'käydä makuulle ja kieltäytyä jatkamasta matkaa (poro)'
stn *fiestnik* (Halász) 'linnoitus, vankila' (ainoa sana)

Muissa kolmiosaisissa yhtymissä paitsi yhtymässä *stn* on alkuosana likvida, puolivokaali tai nasaali, keskiosana *s* sekä loppuosana klusiili, joko *k* tai *t*. Nämä yhtymät esiintyvät enimmäkseen nuorissa skandinaavisissa lainasanoissa. Kuitenkaan näiden yhtymien esiintyminen ei ole pelkästään lainasanojen varassa.

Yhtymät *vs*, *vst*, *jst* ja *jsk* tavataan myös morfeemirajalla, esim. yksikön persoonapronomien elatiivissa (*muv'ste*, *tuv'ste*, *suv'ste*), interrogatiivi-, relatiivi- ja demonstratiivipronominien monikon elatiivissa (*kiej'ste* 'kuka', *taj'ste* 'se'), ja duaalin kolmannen persoonan omistusliitteen yksikön akkusatiivissa (*ietjavska* 'itse') sekä monikon genetiivin tai komitatiivin ja duaalin kolmannen persoonan omistusliitteen muodossa (*vieljavska* 'veli').

3.4.1.5. Toisen tavun jälkeinen sanansisäinen konsonantisto

Kuten luvussa 3.4.1. todettiin, sanan toisen tavun vokaalin jäljessä esiintyvät konsonantit *p, t, k, ts, tj, s, sj, m, n, nj, l, r, v, j* ja *h*. Konsonantteja *f, ng, d, dh, b, g, nh, lh* ja *rh* ei tavata ensi ja toisen tavun rajaa edempänä. Esimerkkejä toisen ja kolmannen tavun välisistä konsonanteista löytyy luvuista 4.2.1.2. ja 4.3.4.2., joissa käsitellään paritontavuisia verbejä ja substantiiveja, ja luvussa 3.3.3.3, jossa esiteltiin toisessa tahdissa tavatavat astevaihtelulliset konsonantistot.

Toisen tavun vokaalia edempänä esiintyviä konsonanttiyhtymiä on huomattavasti vähemmän kuin ensi ja toisen tavun välisiä.

Ainoat toisen tavun vokaalia edempänä sanassa esiintyvät kolmiosaiset yhtymät ovat *vsk, vst, jst* ja *jsk*, joista osan todettiin luvussa 3.4.1.4.16. esiintyvän myös ensi ja toisen tavun rajalla.

Toisen tavun vokaalin jälkeinen *hk* ja *ht* ovat yksinkertaistuneet Björkfjälletin ja Svaipan murteissa lähes täydellisesti *k*:ksi ja *t*:ksi niin sanan lopussa kuin vokaalien välissä, esim. Bj *tjalmietiepmie* 'sokea' (R—A *tjalmietiepmie*), S *tjiepuot* 'kaula' (R—B *tjiepuoht* ~ B—A *tjiepieht*), Bj *manak* 'kulkukelvoton' (R—A *manahk*) ja S *taapak* 'liete' (R—A *taapahk*). Kuitenkin sekä Wiklundilla että Lagercrantzilla on muutamia sanoja, joiden valossa *ht* ja *hk* ovat säilyneet osin näissäkin murteissa, esim. Bj (Wiklund) *pårahtallat* [*boroɔtallad*] 'joutua syödyksi' ja *pårahk* [*boroɔk*] 'syömättä' ja S *jamhkuohtit* [*jam̄k̄yö^Htét*] 'iskeä silmää' (Lagercrantz 1926: 136 ja 1939 n:o 1629; Lagercrantzin esittämässä sanassa ensi ja toisen tavun rajaisen konsonantiston kesto on outo, koska toisen ja kolmannen tavun rajaisen *ht*:n edellä pitäisi olla heikko aste).

3.4.1.6. Loppukonsonantin kato

Arjeploginsaamassa tavataan loppu-*h*:n heittyminen ja *-st*:n pelkistyminen *-s*:ksi sekä muutama muu sananloppuisen konsonanttiyhtymän yksinkertaistumistapaus.

h:n heittyminen yleistyy kohti eteläisiä murteita. Wiklundin mukaan Björkfjälletillä *-h* on heittyy lähes aina. Loppu-*h*:n kato on riippumaton seuraavan sanan alkuäänteestä ja siitä, kuuluuko *-h* vartaloon vai suffiksiin. *-h* esiintyy sanan lopussa monessa yhteydessä, esim. substantiivien yksikön nominatiivissa (esim. *kaamah* 'kenkä' ja *muohtah* 'lumi'), adverbeissä ja konjunktioissa (esim. *kååmuoh* 'kumollaan oleva', *tjuoluoh* 'vinossa oleva', *jalah* 'tai'), nominien monikon tunnuksena (esim. *kaapma-*

kah 'kengät' ja *muoh'takah* 'lumet', *tah* 'ne; he') sekä verbin taivutuspäätteissä (esim. sg2 ja imp.sg2 *manah*, du3 *manapah*, pl3 ja pret.pl1 *mannih*, pret.pl1 *manajmeh*, pret.pl2 *manajteh* 'mennä'). Kaikissa näissä tapauksissa loppu-*h* jää usein ääntymättä. Luvussa 3.4.1.1. mainittiin, että myös sananalkuinen *h* on muutamassa sanassa häilyvä.

Sananloppuisen *st*:n yksinkertaistuminen tavataan kaikissa murteissa mutta se yleistyy pohjoista kohti. Arvesin murteessa se on Ruongin aineiston mukaan säännöllistä. Useimmiten *st*:n yksinkertaistumisessa on kyse elatiivista, koska sananloppuinen *-st* tavataan yleisimmin siinä muodossa, mutta se esiintyy myös kolmitavuisten *st*-johtimisten verbien yksikön kolmannessa persoonassa, esim. sg3 *maalies* verbistä *maaliestit* 'laittaa ruokaa'.

Sananloppuinen konsanttiyhtymä on yksinkertaistunut myös Tjijtjakin murteessa yksittäisessä sanassa *tjielhkim* 'kyntynen' (ainakin Arvesin murteessa on yksinkertaistumaton *tjielhkism*; muista murteista ei sanasta ole esimerkkejä).

3.4.2. Vokaalisto

Tärkein ero arjeploginsaamen murteiden vokaalistossa ovat Barturten murteen ja sen pohjoispuolisten murteiden välillä toisen tavun *i*:n ja *u*:n vaikutuksessa ensi tavun vokaalistoon sekä Barturten ja sen eteläpuolisten murteiden välillä toisen tavun *i*:n ja *e*:n opposition esiintymisessä.

Vokaaleja on yhdeksän:

	lyhyet		pitkät	
suppeat	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ie</i>	<i>uo</i>
puolisuppeat	<i>e</i>	<i>ä</i>		
väljät	<i>a</i>		<i>aa</i>	<i>ää.</i>

Myös Wickman on esittänyt melkein samanlaista vokaalijärjestelmää. Hän merkitsee pitkät vokaalit toisella tavalla (*e o á á*) eikä hänellä ole lyhyttä puolisupeaa etuvokaalia (1964: 326–327).

Nuorissa lainasanoissa esiintyy lisäksi [ö], esim. *sööhkit* 'hakea'.

Pitkät vokaalit ovat kaksihuippuisia, ja -komponenttisia yksiköitä. Lyhyen ja pitkän vokaalin kestoero on — toisin kuin lyhyen konsonantin ja geminaatan kestoero — usein hyvin vähäinen, vaikkakin havaittava. Diftongien osat eroavat usein foneettisesti monoftongeista. Esimerkiksi sanan *kuos'sie* 'vieras' paradigmassa esiintyy laadullisesti kolmenlaisia

ensi tavun diftongeja tai monoftongeja: nom. [cũõ^õss'è], gen. [cũõss'è] ja pl.gen. [cũõss'ij], joista nominatiivissa esiintyvän diftongin osat eivät esiinny sellaisinaan lainkaan monoftongeina. Tahdin toisessa tavussa on diftongin ja monoftongin vapaata vaihtelua. Tämä liittyy siihen, että diftoangien *ie* ja *uo* lku- ja loppukomponentin ero yleisesti on pienempi kuin tahdin ensi tavussa. Siksi esim. Halász ja Ruong merkitsivät ne lähes säännöllisesti monoftongeina (vrt. lukuja 3.1.1. ja 3.1.5.).

Kaikki vokaalit voivat esiintyä sanan ensi tavussa mutteivät kauempana (ks. taulukkoa 10). Vokaalien esiintyminen kauempana sanassa riippuu tavun asemasta tahdin sisällä eikä siitä, monesko se on sanassa. Kolmitahtiset sanat ovat tuiki harvinaisia ja aineistossa esiintyy vain sanasta *vuorrasumuos* 'vanhin' muotoja, joissa kolmas tahti on kolmitavuinen.

Yhdistämättömissä sanoissa ei esiinny lainkaan ensi tavua edempänä *ä*:ta ja *ää*:ta. Aiemmin luvussa 3.3.2.2 on jo käsitelty verbien inkoatiivista *-käähtiet*-muotoa, joka muodostaa yhdyssanan jälkiosan eikä ole yhdistämättömän sanan osa.

Lyhyet vokaalit *a* ja *i* voivat esiintyä kaikissa asemissa (pystyviiva osoittaa tahdin rajaa): *tjähkalkhattatjav* 'istuskella (pot.sg1)', *vuorrasumulsavtah* 'vanhin (akk.pxsg2)', *sillijin* 'siivilöidä (pret.pl3)', *tjuovkielhtitin* 'kirkastua (1. ger.)', *tjähkalkhattalpihtit* 'istuskella (pl2)'. Lyhyt *u* esiintyy samoissa asemissa paitsi kolmannen tahdin toisessa tavussa: *smaah'kuljuhtutin* 'maistua (impII.du2)', *tsaapmielhtuvvujuskaa* 'tulla lyödyksi (imp.du3)'.

Taulukko 10. Vokaalien esiintyminen eri asemissa

tahti: tavu:	ensimmäinen			toinen			kolmas		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
<i>i</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	(+)
<i>u</i>	+	+	+	+	+	+	+	(+)	(+)
<i>a</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	(+)
<i>ä</i>	+	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>e</i>	+	+	+	+	–	+	+	+	(+)
<i>ie</i>	+	+	–	+	+	–	+	+	–
<i>uo</i>	+	+	–	–	+	–	–	–	–
<i>aa</i>	+	+	–	+	+	–	+	+	–
<i>ää</i>	+	–	–	–	–	–	–	–	–

(suluissa olevista asemista ei ole esimerkkejä)

Sen sijaan *e:n* esiintyminen on hyvin suppeata. Ensimmäisen tahdin ensi tavussa se on vain yksitavuisissa sanoissa, esim. *le* 'olla (sg3)' (vrt. imp.sg2 ja neg. *lie(h)*) ja *men* 'mutta'. Ensimmäisen tahdin toisessa tavussa *e* esiintyy vain apusanoissa kuten pronomineissa, numeraaleissa, postpositioissa ja prepositioissa sekä adverbeissä: *kāj'tne* 'joka (pl.iness.)', *kuok'te* 'kaksi' (vrt. gen. *kuoktie*), *lutne* 'luona' ja *utne* 'tänään'. Adjektiivi *tum'pe* 'tyhmä' on ainoa nimityssana, jossa on toisessa tavussa *e*. Toisessa tahdissa *e* esiintyy ensimmäisessä ja kolmannessa tavussa: *kuottiehtemien* 'laiduntaa (2. gerundi)', *aajhtsahtalajmen* 'jääda kiinni, joutua yllätetyksi (pret.du1)'. Toisen tahdin toisessa tavussa sitä vastaa aina pitkä *ie*, esim. pret.du1 *tjuojkatijmien* ja toinen gerundi *tjuojkatimien* 'hihdellä'.

Eteläisissä murteissa Björkfjälletiltä Tjидtjakille ei ole oppositiota tahdin jälkitavujen *i:n* ja *e:n* välillä vaan niitä vastaa yksi foneemi *e*. Se ääntyy *j:n* edellä suppeampana kuin muulloin, esim. *tjäärvijs* 'sarvi (pl. elat.) on Tjидtjakilla [tʃ̥ʷr̥βi̯jst] mutta *riem'sti* 'vuoden vanha vasa' on [r̥i̯m̥ʃ̥tə] (nämä sanat ovat etelämurteiden kannalta foneemisesti *tjuurvejst* ja *riem'ste*).

Pitkät vokaalit *ie*, *aa* ja *uo* eivät esiinny lainkaan tahtien kolmansissa tavuissa. *aa* puuttuu myös kolmannen tahdin ensi tavusta. Morfofonologisesti kyse on siitä, että pitkävokaalista suffiksia vastaa tahdin kolmannessa tavussa aina lyhytvokaalinen suffiksi, esim. toinen gerundin *-min* ~ *-mien* (*vuol'kiemin* verbistä *vuol'kiet* 'lähteä' mutta *tjuojkatimien* verbistä *tjuojkatit* 'hihdellä'), preesensin kaksikon kolmannen persoonan *-pa(h)* ~ *-paa* (*vuolkiepa* mutta *tjuojkatepaa*) ja superlatiivin *-mus* ~ *-muos* (*tipmaamus* 'pehmeä' mutta sen rinnalla *tipmaasumuos*). *uo* esiintyy ensimmäisen tahdin kahden ensimmäisen tavun lisäksi vain toisen tahdin toisessa tavussa, esim. *vuorrasumuos* 'vanhin'.

3.4.2.1. Vokaalien allofonit

Taulukossa 11. seuraavalla sivulla on esitetty Ruongin Barturten ja Tjидtjakin murteiden muistiinpanojen mukaiset ensi tavun vokaalien allofonit (harvinaisemmat allofonit ovat sulkeissa; pitkien vokaalien yhteydessä on esitetty myös ensi ja toisen tavun rajan konsonantiston kesto merkinnöin **x**, **xx**, **x'x**).

Allofonit ovat hyvin samanlaiset metafoniatapauksia lukuunottamatta myös Barturten pohjoispuoleisissa murteissa. Svaipan ja Rasjvårtan murteessakin allofonit ovat lähes samat kuin Barturtella ja Tjидtjakilla (vrt. Lagercrantz in vokaalitaulukkoja 1926: 184 ja 1939: 1223—

Taulukko 11.

Ensi tavun vokaalit Barturten ja Tjидtjakin murteissa

arkki- foneemi		allofonit yleensä	allofonit toisen tavun i:n ja u:n edellä
<i>a</i>		<i>a</i> (<i>a</i>)	<i>i</i>
<i>ǎ</i>		<i>ó</i> (<i>ó</i> , <i>o</i>)	<i>u</i>
<i>i</i>		<i>i</i>	<i>i</i>
<i>u</i>		<i>u</i> (<i>u</i>)	<i>u</i>
<i>e</i>		<i>ǎ</i> , <i>ǎ</i> , <i>ǎ</i> `	—
<i>aa</i>	x	<i>â</i> , <i>ā</i>	<i>ǎ̂</i> , <i>â</i> (T myös <i>ā</i>)
	xx	<i>ā</i> , <i>à</i>	<i>ǎ̄</i> , <i>ā</i> , <i>ǎ̂</i> , <i>ǎ̄</i>
	x'x	<i>a</i> `	<i>ǎ</i> ` , <i>ǎ</i> `
<i>ǎǎ</i>	x	<i>ô</i> , <i>ô</i> (<i>ô</i>)	<i>ù^ω</i> , <i>ū^ω</i> (<i>û</i>)
	xx	<i>ô̄</i> , <i>ô̄</i> (<i>ô̄</i> <i>ô̄</i>)	<i>ū^ω</i> , <i>ù^ω</i> (<i>ū^ω</i> , <i>ū</i>)
	x'x	<i>ô</i> ` , <i>ô</i> ` (<i>ô</i> `)	<i>u</i> `
<i>ie</i>	x	<i>iē</i> , <i>iè</i>	<i>î̂</i> , <i>iē̄</i> , <i>iè̄</i> , (<i>ê̂</i>)
	xx	<i>iè̄</i> , <i>ie</i> ` , <i>iē̄</i>	<i>î̂</i> ` , <i>î̄</i> , <i>iè̄</i> ` , <i>iè̄</i> , (<i>iē̄</i> , <i>î̄</i>)
	x'x	<i>iǎ</i> (<i>iǎ</i> , <i>ǎ</i> `)	<i>î̂</i> ` , <i>iè̄</i> ` , <i>iǎ̂</i> (<i>î̂</i> `)
<i>uo</i>	x	<i>ùò</i> , <i>ùó</i>	<i>û^ω</i> , <i>ū^ω</i>
	xx	<i>ùó</i> , <i>u</i> <i>ò</i> , <i>ùò</i> (<i>ùó</i> `)	<i>ū^ω</i> , <i>ū</i> (T harvoin <i>ùó</i>)
	x'x	<i>ǎ̂^{ǎ̂}</i> , <i>ǎ̂^{ǎ̂}</i> , <i>ǎ̂^{ǎ̂}</i>	<i>u</i> ` <sup>ω</sup> , <i>u</i> ` , <i>u</i> ^ω

1229). Ainoastaan Rasjvårtan murteen *a*:n metafoniamuoto [ɛ] on väljempi kuin muissa murteissa. Lagercrantzin mukaan lyhyt *a* on Svaipalla ja Rajsvårtalla [a]:na suppeampi kuin pitkä *aa*. Ruongin vähäiset näiden murteiden muistiinpanot eivät tue Lagercrantzin käsitystä.

Ensi tavua kauempana vokaalien allofonit ovat pääpiirteissään samat kuin ensi tavussa. Huomattavin ero on se, että diftongit *uo* ja *ie* eivät avarru tahdin toisessa tavussa yhtä selvästi kuin tahdin ensi tavussa. Halász ja Wiklund sekä usein myös Ruong kirjoittavatkin diftongin asemesta pitkän vokaalin.

3.4.2.2. Vokaaliassimilaatio

Tahdin ensimmäisen ja toisen tavun vokaalien välillä vaikuttaa sekä progressiivinen labiaaliassimilaatio että metafoonia eli regressiivinen suppeus- tai etisyysassimilaatio. Ne eivät vaikuta limittäin, koska niiden esiintymisehdot ovat toisensa poissulkevat.

3.4.2.2.1. Metafonia

Barturten ja sitä eteläisemmissä murteissa on täydellinen muita tahdin ensi tavun vokaaleja kuin *i*:tä ja *u*:ta koskeva metafonia, jonka laukaisee toisen tavun *i* ja *u*. Sen seurauksena toisen tavun *i*:n ja *u*:n edellä ensi tavussa ei ole *a*:n ja *i*:n, *å*:n ja *u*:n sekä *uo*:n ja *åå*:n oppositiota, esim.

[*ilmij*] = pl.gen. 'ilma; maailma' (nom. *il'pmie*) ja 'taivas' (nom. *al'pmie*);
 [*juhtusav*] = akk. 'taival' (nom. *jåtuos*) ja akk. '(villi)eläin' (nom. *jutuos*);
 [*tūjij*] = pl.gen. 'käsityö' (nom. *tuojjie*) ja pret.sg3 'murtaa' (inf. *tååjjiet*).

Toisessa ja kolmannessa tahdissa metafonia koskee vain *a*:ta, koska *å* ja *åå* eivät esiinny näissä tahdeissa, esim. *sukatastij* [*sycavis`tiĵ*] 'soutaa nopeasti tai vähän (pret.sg3)' (inf. *sukatas'tiet*) ja *tjåhkahattin* [*tʃoχcohiĵ*] 'istuskella (pret.pl3)' (inf. *tjåhkahattat*).

Lagercrantzin kieliopin mukaan *å*:n ja *a*:n metafoniamuodot [*y*] ja [*ĵ*] (~ Rasjvårtalla [*ɛ*]) ja eroaisivat väljempinä *u*:sta ja *i*:sta (1926: 184). Todellisuudessa Lagercrantz merkitsee myös *a*:n metafoniamuodon toisinaan [*i*]:nä (esim. 1926: 105 *pas'ti* [*piʃtɛ*] 'lusikka') ja *i*:n toisinaan [*ĵ*]:nä (esim. 1957: 13 *silpav* [*sɪl'pɔw*] 'hopea (akk.)'). Hän mainitsee myös tästä tekstikokoelmansa johdannossa (1957: 11). Halászin, Wiklundin ja Ruongin mukaan sekä *a*:n metafoniamuoto että *i* voivat ääntyä sekä suppeana [*i*]:nä että väljempänä [*ĵ*]:nä tai [*é*]:nä, jotka ovat vapaassa vaihtelussa keskenään (vrt. Halász 1896: XII). Myöskään *å*:n metafoniamuodot ja *u* eivät eroa toisistaan. Lagercrantzin kieliopissaan esittämä *a*:n ja *å*:n metafoniamuotojen ja *i*:n ja *u*:n suppeusero ei saa myöskään vahvistusta Ruongin vähäisistä muistiinpanoista Lagercrantzin kielenoppaalta Maria Persson-Johanssonilta, esim. *vattiv* [*viĵĵov*] 'antaa (pret.sg1)' (vrt. Lagercrantz 1939 n:o 10 [*viĵĵew*] sekä Ruongin käsikirjoituksessa *låhkih* [*luχciʰ*] 'lukea (pret.sg2)').

Tahdin toisen tavun vokaali vaikuttaa myös ensi tavun *ie*:hin ja *aa*:han, esim. Tjидtjakilla ja Barturtella *hier'kie* 'porohärkä' : pl.gen. [*hīrkij*], *vaal'tiet* 'ottaa' : pret.sg3 [*våĵĵij*] ja *åådartiepmie* 'suonenisku' : pl.akk. [*q̄δortĕmij.t*]. Kuitenkaan tällä metafoniolla ei ole merkitystä vokaalien oppositioihin.

Metafonian luonne ja asema ovat selvästi erilaisia arjeploginsaamen eri murteissa. Eteläisimmissä Björkfjälletin, Svaipan, Rasjvårtan ja Tjидtjakin murteissa kyse on yksiselitteisesti foneemivaihtelusta, koska toisen tavun *e* ja metafonian aiheuttava *i* ovat ainakin osittain sulautuneet yhteen. Esimerkiksi Wiklundin Björkfjälletiltä merkitsemät nom. [*bisʃtɛ*]

ja pl.gen. [*bišti*] 'lusikka' sekä iness. [*danne*] 'täällä' vastaavat pohjoismurteiden muotoja *pas'ti*, *pastij* ja *tanne*. Myös Lagercrantzin Svaipan ja Rasjvärtan murteiden sekä Ruongin Rajsvärtan ja Tjiddjakin murteiden merkinnöistä ilmenee, ettei niissäkään murteissa ole toisessa tavussa *i:n* ja *e:n* oppositiota. Mainitut sanat ovat kolmessa eteläisimmässä murteessa foneemisesti /*pis'te*/, /*pistej*/ ja /*tanne*/.

Barturten murteessa sekä yhdellä Barturten—Arvesin sekamurteen puhujalla, Per Gimmonilla metafoonia on säännöllistä. Näissä murteissa on myös ero metafonian aiheuttavien toisen tavun vokaalien ja muiden vokaalien välillä. Metafoniattomia muotoja tavataan vain hyvin nuorisessa lainasanoissa (esim. *vaanli* [*vānli*] 'tavallinen' < ruotsin *vanlig*), pikapuheisissa kahden sanan yhteenliittymissä (esim. *mah lin* [*mallin*] 'mitkä olivat') sekä äänitteissä, joissa kielenopas puhuu ajoittain kansankielen asemesta kirjasaamea. Näissä murteissa on toisen tavun *i:n* ja *u:n* edellä ensi tavun arkkifoneemien *a:n* ja *i:n* asemesta foneemi /*i*/, *å:n* ja *u:n* asemesta foneemi /*u*/sekä *uo:n* ja *åå:n* asemesta foneemi /*uu*/. Kahdessa ensimmäisessä tapauksessa foneemi on suppeamman arkkifoneemin kaltainen. Foneemi /*uu*/ ääntyy tavallisesti suppeana monoftongina [*u*]:na, harvemmin lievästi avartuvana diftongina [*uó*]:na, jotka eroavat puolisuppeasta monoftongista *åå*:sta ja selvästi avartuvasta diftongista *uo*:sta.

Barturten pohjoispuolella metafoonia vähenee kohti pohjoista. Barturten—Arvesin sekamurretta puhuvalla Margareta Bengtssonilla ja arvesilaisella Lars Nilsson Sjaggolla on *a:n* metafonisen ja metafoniattoman muodon vapaa vaihtelu, mutta *å*:sta ja *åå*:sta vain metafonisia muotoja sekä *aa*:sta enimmäkseen metafoniattomia muotoja. Halászkin kielenoppaiden puhuma murre on oleellisesti samanlainen. Ainoa merkittävä ero on se, että myös *å* ja *åå* ovat usein metafoniattomia. Arvesin murteessa metafoonia vaikuttaa ainoastaan *åå*:hon ja *å*:hon. Qvigstadin Fausken teksteissä ei esiinny lainkaan *a:n*, *aa:n*, *å:n* ja *åå:n* metafonisia muotoja, joskin kyse voi olla hyvin myös Qvigstadin tai kielenoppaan normaalista muodoista.

Kaikissa murteissa diftongit *ie* ja *uo* yleensä oikeenenevät suppeiksi monoftongeiksi toisen tavun *i:n* ja *u:n* edellä. Näiden rinnalla esiintyvät harvemmin lievästi avartuvat diftongit [*ié*] ja [*uó*] muissa lähteissä paitsi Wiklundin Björkfjälletin murteen muistiinpanoissa. Wiklund merkitsi muutenkin usein Ruongin ja Lagercrantzin kuuleman diftongin sijasta monoftongin. On mahdollista, että Björkfjälletin murteessakin on ollut suppean monoftongin rinnalla lievästi avartuva diftongi kuten muissakin murteissa. Qvigstadin keräämissä Fausken teksteissä on vapaa vaihtelu oikeinemattomien ja oienneiden diftongien välillä, esim. *vuini* ~ *vuoini* (/

vuojnij/) 'nähdä (pret.sg3)' (1926: 518 ja 526).

Lagercrantzin mukaan Rasjvårtan murteessa *a:n* metafoniamuoto ei ole suppea [i] vaan selvästi väljempi [ɛ] (1926: 184). Kieliopin esimerkeistä selviää, että Rasjvårtallakin esiintyy rinnalla suppea vokaali esim. sanoissa *njammiv* 'imeä (pret.sg1)' (mts.), *savvunav* 'suvanto (akk.)' (mts. 131), *hanngu* 'alli' (mts. 242). Lisäksi joissakin sanoissa on *a:n* metafoniamuodoissa välillä [ɛ], välillä taas [i], esim. *passum* 'paistua (part. 82 perf.)' (mts. 242 ja 263). Ainoat muissa lähteissä kuin Lagercrantzilta tavattavat esimerkit *a:n* väljästä metafoniamuodosta ovat Wiklundin Björkfjälletiltä merkitsemä *avuhtis* [ävutis] 'selkävyö' (vrt. *avvie* 'vyö') ja Halászin *jahkie* 'vuosi' -sanana metafoniamuodot, esim. pl.gen. *jakij* [jäki] (1896: XVIII). Jälkimmäisessä tapauksessa metafooniaan on ilmeisesti vaikuttanut synonyyminen *jaahpie*, jonka metafoniamuodoissa on säännönmukaisesti väljä vokaali, esim. pl.gen. [jääpi]. Ilmeisesti *a:n* väljät metafoniamuodot ovat arjeploginsaamassa poikkeuksia, joiden taustalla on pyrkimys saada pitkän *aa:n* ja lyhyen *a:n* metafoonia yhdenmukaiseksi.

Lagercrantzin esittämiin tietoihin on suhtauduttava varauksin, koska hänen aineistonsa on paitsi vähäinen myös ristiriitainen.

Lagercrantzin mukaan verbissä *massiet* 'kadottaa' ei esiinny metafoonia Rasjvårtan murteessa (1939 n:o 3710; kieliopissa 1926: 188 on infinitiivi virheellisesti *massat*). Ruongin ja Halászin mukaan sanassa on Barturten—Arvesin sekamurteessa normaali metafoonia. On mahdoton päätellä, perustuuko Lagercrantzin tieto virhemerkintään, kielenoppaan huolimattomuuteen vai kielenoppaalla todella esiintyneeseen poikkeamaan.

3.4.2.2.2. Labiaaliassimilaatio

Progressiivisessa labiaaliassimilaatiossa ensi tavun puolisupeat pyöreät monoftongit *ä* ja *ää* assimiloivat toisen tavun *a:n* [o]:ksi, esim. *jähka* [johko] 'joki' (vrt. Halász 1896: XI—XII ja Lagercrantz 1926: 191—192). Toisessa tavussa ei tavata [o]:ta muualla kuin mainittujen ensi tavun vokaalien jäljessä. *ä* ja *ää* esiintyvät vain yhdistämättömän sanan ensi tahdin ensi tavussa eikä ilmiö siis voi esiintyä kauempana sanassa (vrt. taulukkoa 10 sivulla 74).

Barturten pohjoispuolisissa murteissa lyhyen konsonantiston jäljessä toisen tavun *a* ääntyy pitkänä [ā]:na ja vastaavasti ensi tavun *ä:n* ja *ää:n* jäljessä [ō]:na. Sen sijaan toisen tavun alkuperäinen *aa* ei muutu koskaan pyöreäksi. Barturten—Arvesin sekamurteessa toisen tavun pitkä [ō] on

muuttunut edelleen sporadisesti toisen tavun *uo*:n kaltaiseksi, esim. Per Gimmonilla *jăkav* [jocùðw] 'joki (akk.)' ja Margareta Bengtssonilla *hää-laj* [hōlōj] 'sanoa, puhua (pret.sg3)'.

Labiaaliassimilaatio on säännöllistä ja näennäisiä poikkeuksia on vain muutama. Niissä on kyse virheellisestä tai epätarkasta merkinnästä eikä itse kielessä olevasta epäjohdonmukaisuudesta. Lagercrantzilla on eniten poikkeuksellisia muotoja. Sanassa [çòv̀̀va] 'puron uoma' (1939 n:o 662) ensi tavun vokaalin väljyys voi yhtä hyvin viitata *â*:hon kuin *u*:hun. Ruongin muistiinpanot Barturtelta ja Arvesilta kertovat sanan olevan foneemisesti *tjuvva*. Lagercrantzin merkinnän epätäsmällisyydestä kertoo myös se, että sanassa näyttäisi olevan ensi tavun lyhyen vokaalin jäljessä tuntematon geminaattojen astevaihtelu, sekä se, että toisessa tavussa on [a], vaikka odotuksenmukaiset vaihtoehdot olisivat joko [q] eli /a/ tai [à] eli /aa/. Sanaa [çòâp̄q] 'lakki' (1939 n:o 713) vastaa Halászin ja Ruongin mukaan *tjuhpa*, joten Lagercrantzin sanassa on ensi tavussa virheellinen vokaali. Sanassa [moiv̄k̄k̄at] 'synketä (taivas ennen myrskyä)' ei esiinny myöskään labiaaliassimilaatiota (1939 n:o 3925). Tämä lienee eri merkityksestä huolimatta sama sana kuin Ruongin Barturtelta muistiinpanema *muv'kat* 'tappaa nopeasti ja leikillisesti (kärpänen tms.)'. Sanassa *kâhpat* 'kovertaa' (1939 n:o 2561) on puolestaan muuten säännöllinen labiaaliassimilaatio, mutta infinitiivissä on toisessa tavussa sen sijaan [yô]. Kyseessä on varmasti virheellinen merkintä. Lagercrantz on kirjoittanut teksteissä väärin [tòðp̄qlèn] 'siepata (pret.pl3)' (1963: 83; sana puuttuu sanakirjasta), koska se on kieliopissa kolme kertaa asussa [tòðp̄qlèn] (1926: 35, 46 ja 76; tätäkään ei löydy sanakirjasta). Myös Ruongin muistiinpanoissa on tämä *tuop'palit*-verbi. Lagercrantz on tekstikokoelmassaan mitä ilmeisemmin erehtynyt luulemaan sanaa verbin *tââhpuot* 'tarttua' johdokseksi ja siksi poikennut alkuperäisestä merkinnästä. Sen sijaan sana *pâr'kasa* 'pöllytä (sg3)' on kirjoitettu kieliopissa väärin ilman labiaaliassimilaatiota (1926: 43) mutta sanakirjassa on toisessa tavussa assimiloitunut vokaali (1939 n:o 5077:10).

Ainoa Halászilta löytyvä labiaaliassimilaation kannalta poikkeuksellinen sana on *kââr'kngat* 'pysähtyä'. Sana esiintyy vain kerran teksteissä (1893: 143 pret. sg3 *koroknaj*). Luultavasti tässä on kyse inkoatiivijohdoksen muodosta *kââr'kngaaq*, sillä Halászin karkeahko kirjoitustapa ei aina muulloinkaan erota perusverbiä sen inkoatiivijohdoksesta. Sanakirjan virheellinen muoto perustunee siihen, että Halász on huolimattomasti rekonstruoinut perusverbin tuntien todellisuudessa vain sen inkoatiivijohdoksen. Halászin teksteissä ja sanakirjassa on monia muitakin sanoja, joissa ensi tavun [o]:n tai [ō]:n jäljessä on toisessa tavussa lyhyt [a]. Täl-

laisissa tapauksissa on kuitenkin kyse siitä, ettei Halász erottanut aina toisen tavun lyhyttä pitempiä vokaaleja lyhyistä vokaaleista.

3.4.2.3. Toisen tavun *a*:n piteneminen

Arvesin murteessa vastaa Barturten ja eteläisempien murteiden tahdin toisen tavun lyhyttä *a*:ta yksinäiskonsonantin jäljessä pitkä [a]. Barturten—Arvesin sekamurteessa on sekä Ruongin että Halászin aineiston perusteella vapaa vaihtelu etelämurteiden lyhyen ja Arvesin murteen pitenevän [a]:n välillä.

Etelämpänä Barturten, Tjiddjakin ja Svaipan murteessa lyhyt *a* piteenee epäsäännöllisesti ainoastaan sanan *ijja* 'yö' heikkoasteisissa muodoissa. Sanaa ei esiinny Wiklundin Björkfjälletin murteen muistiinpanoissa. Lagercrantz on kirjoittanut samassa lauseessa esiintyvän yksikön akkusatiivin toisaalla [ij̥əv] (1963: 85) ja toisaalla [ij̥əv] (1926: 38) sekä monikon akkusatiivin yhtäällä [ij̥əjt] (1926: 41) ja toisaalla [ij̥əjt] (1963: 86). Tämä horjunta kertoo paitsi Lagercrantzin merkintöjen epätäsmällisyydestä myös siitä, että Svaipan murteessakin esiintyy *ijja*-sanan heikkoasteisissa muodoissa samanlainen horjunta kuin Barturten ja Tjiddjakin murteissa. Toisen tavun vokaalin piteneminen *ijja*-sanan heikossa asteessa on leksikaalista, koska on mahdotonta löytää mielekäästä fonologista sääntöä, joka selittäisi, miksi tässä sanassa vokaali piteenee muttei esimerkiksi sanassa *mijah* 'me'.

3.4.2.4. Vokaalin sisäheitto

Vokaalin sisäheitto on arjeploginsaamassa lähes tuntematonta, sillä ainoastaan Lagercrantz on merkinnyt muistiin kaksi tapausta Svaipan murteesta: *kul'talit* 'kuunnella' -verbin deminutiivijohdos *kultlattat* (1939 n:o 2781: 330; kuitenkin sisäheitoton muoto n:o 2618 sg1 *kul'talattaav*) ja *vuojjiet* 'ajaa' -verbin inkoatiivijohdos *vuoj-käähtiet* odotuksenmukaisen muodon *vuojjie-käähtiet* asemesta (1926: 49 ja 1957: 16). Molemmissa sanoissa sivupaino on toisella tavulla. Jälkimmäinen sana on todellisuudessa yhdyssana, jossa alkuosana on verbin vahva-asteinen vartalo ja jälkiosana finiittinen epäitsenäinen inkoatiiviverbi. Vokaalin sisäheitto on muutoin tuntematon arjeploginsaamassa ja Lagercrantzin muistiinmerkitsemät muodot selittää hänen kielenoppaansa Maria Persson-Johanssonin sorselelaisen puolison puhuman uumajansaamen vaikutus.

3.4.3. Vokaalien ja konsonanttien väliset kombinaatorajoitukset

Arjeploginsaamassa on vain yksi selvä vokaalien ja konsonanttien välinen kombinaatorajoitus: sananalkuista *v*:tä ei voi seurata muita pyöreitä vokaaleja kuin *uo* eikä *uo* esiinny lainkaan sanan alussa. Ainoa sana, jossa sananalkuista *v*:tä seuraa *åå*, on Ruongin Tjijtjakin ja Barturten murteista muistiinpanema *våån'ta* 'maamyyrä', joka ilmeisesti on tunnettu koko arjeploginsaamassa. Toinen mahdollinen poikkeus on Halászin sanakirjassa esiintyvä *våång'na* [*voŋna*] 'vaunu', jonka hän on kirjoittanut rinnan myös [*vaŋna*], joka viittaisi foneemiseen asuun *vaang'na*. Jälkimmäisen asun puolesta puhuu se, että labiaalisen *v*:n jäljessä muulloinkin *a* tai *aa* voivat ääntyä pyöreinä, (esimerkiksi Halász kirjoitti sanan *vahkuo* 'viikko' [*vohhkū ~vahhkū*]). Itse asiassa kombinaatorajoituksen olemassaolosta kertoo sekin, että *a* ja *aa* voivat muihin foneemeihin sekaantumatta muuttua *å*:n ja *åå*:n kaltaisiksi sananalkuisen *v*:n jäljessä.

Vaikka kaksitavuisilla *ie*-vartaloisilla verbeillä ja substantiiveilla toisen tavun *ie*-vokaalia näyttää vastaavan *j*:n edellä aina *i*-vokaali, tekijännimijohdoksissa toisen tavun *ie* esiintyy ennen *j*:tä (esim. *jåhtiet* 'kulkea', pret.sg3 *jåtij* mutta *jåhtiej* 'kulkeva'). Ilman *iej*-tekijännimijohdoksia olisi kyseessä toinen täydellinen kombinaatorajoitus.

4. Taivutusoppi

4.1. Morfeemirakenne

Paradigman muotojen eroa voi kantaa 1) suffiksin ero (gen. *nama* — akk. *namav* — iness. *naman* 'nimi'); 2) astevaihtelu (nom. *namma* — gen. *nama*), 3) vartalon loppuvokaalin ero (sg1 *vattaav* — pret.sg1 *vattiv* 'antaa'). Usein muotoja erottaa toisistaan usea tekijä, esim. sg3 *kääruru* [kūr-ru] — pret.sg3 *kääruoj* [kōruoj] 'ommella' (kaikki kolme tekijää; lisäksi astevaihtelusta seuraa ensi tavun vokaalin pituusvaihtelu ja toisen tavun vokaali vaikuttaa ensi tavun vokaalin laatuun). Astevaihtelua ja vartalon loppuvokaalin eroa ei voi ennustaa äänneympäristöstä.

Vartalon ja suffiksien rajaa ei voi määritellä aina yksiselitteisesti. Tämä koskee erityisesti tapauksia, joissa paradigman muotojen oppositiota kantaa vain vartalon loppuvokaalin ero (esim. sg1 *vattaav* — pret. sg1 *vattiv* 'antaa', sg1 *maaliestav* — pret.sg1 *maaliestiv* 'laittaa ruokaa') tai loppuvokaalin olemassaolo (esim. nom. *ietnam* — gen. *ietnama* 'maa'). On tosin myös sanoja, joissa ainoastaan suffiksien ero kantaa muotojen oppositiota eikä sanan segmentoinnissa ole ongelmia. Jotkut *u*-vartaloista substantiiveista ovat tällaisia, esim. *hanngu* 'alli', *pienu* 'rukouspäivä; hartaushetki' (akk. *hannguv* ja *pienuv*).

Kieliopin kirjoituksen näkökulmasta yksinkertaisinta ja käytännöllisintä on katsoa, että parillistavuisilla verbeillä ja nomineilla vartalo on vokaaliloppuinen ja että niillä voi olla useita alivartaloita.

Erityypisiin vartaloihin voidaan liittää erilaiset päätteet. Tämä koskee mm. verbien preesensin kaksikon ja monikon toisen persoonan päätteitä (esim. du2 *vattiepiehtien* — pot.du2 *vattitjehpien* 'antaa').

4.2. Verbit

Muilla verbeillä kuin 'olla'- ja kieltoverbillä sekä nesessiivisillä apuverbeillä *kalka-*, *vier'htit-* ja *atja-* 'täytyä' — Svaipalla ja Björkfjälletillä ilmeisesti myös nesessiivisellä verbillä *tjuovvarit* tai *tjuovvurit* — on täydellinen taivutus. Verbit taipuvat finiittisesti moduksissa, aikamuodoissa sekä persoonissa. Pääluokkia ei ole, sillä muodoltaan ja merkitykseltään

yhtenäinen passiivi puuttuu (vrt. Lagercrantz 1926: 72 ja Ruong 1943: 36–42). Infiniittinen taivutus ei ole yhtä selkeä kuin finiittinen. Moni verbimuoto on infiniittisten muotojen ja nominien tai adverbien rajalla tai esiintyy niin harvoin, ettei sen kuuluminen verbin paradigmaan ole varmaa. Erillisessä katsauksessa käsitellään johdokset, jotka on yleensä laskettu verbin infiniittisiksi muodoiksi.

Poikkeuksellinen on *amaah* 'jotta ei' + infinitiivi -rakenne, jossa ei ole lainkaan finiittistä verbiä. *amaah* on taipumaton konjunktiivi, esimerkiksi sg1 *mån kalkav kaah'tit, vaj amaah járrat* 'minun täytyy varoa, jotta en kaadu' ja *vaar'rit vanj vier'htijin, amaah påduos naavhkaah vuol'kiet málut alaas* 'täytyi kuitenkin varoa, jotta hajallaan olevat poroparvet eivät lähde sekoittuen toisiinsa länteen'. Halász pitää *amaa(h)*-sanaa konjunktiona ja Lagercrantz apusanana (Halász 1896 s.v. *amā*; Lagercrantz 1926: 39). Lagercrantzin mukaan sana on toiselta tavultaan lyhytvokaalinen *ama*, mille käsitykselle ei löydy tukea muista arjeploginsaamen lähteistä, sillä myös Wiklundin muistiinpanoissa ja Grundströmin teksteissä on aina pitkävokaalinen *amaa(h)*. Halászin sanakirjassa on mainittu rinnakkaismuotoina *apma*, *apmaa* ja *apmasam*, joita ei tunneta muista arjeploginsaamen lähteistä. Nämä ovat ilmeisimmin kirjasaamen perua, koska muut lähteet tuntevat ainoastaan *amaa(h)*-muodon. *apmasam* esiintyy Halászin teksteissä vain kerran: *paartrijtis kát-tjuhtalaj ijaan, apmasam kalkam tjaahtsie sijaa lahtasijta mannat* 'hän pissatti lapsensa yöllä, jottei heidän niveliinsä tulisi vettä' (1893: 92).

4.2.1. Verbien vartalo- ja taivutustyyppit

Verbien vartalotyyppejä on kolme: parillistavuiset, paritontavuiset ja supistumaverbit (vrt. Lagercrantz 1926: 122). Parillistavuisten ja paritontavuisten verbien päätteet eroavat osittain toisistaan. Supistumaverbit taipuvat osin kuten parillistavuiset ja osin kuten paritontavuiset verbit. Parillistavuisilla ja supistumaverbeillä on alaryhmiä, jotka eroavat toisistaan vartalon viimeisen tavun vokaalin osalta.

Parillistavuisia ja supistumaverbejä yhdistää useimpien persoonapäätteiden yhdenmukaisuus, parillistavuisia ja paritontavuisia vartalon tavuluvun vaihtelemattomuus sekä paritontavuisia ja supistumaverbejä vartalon astevaihteluttomuus.

4.2.1.1. Parillistavuiset verbit

Näiden verbien infinitiivi sekä indikatiivin preesensin muodot paitsi kaksoikon kolmannen persoonan muoto ovat parillistavuisia. Parillistavuisia verbejä on kaksi- ja nelitavuisia. Edelliset ovat *ie-*, *a-* ja *uo-*vartaloisia, esim. *päähtiet* 'tulla', *kullat* 'kuulla', *käärruot* 'ommella'. Halász mainitsee lisäksi *o-*vartaloiset verbit (1896: XXXI), joiden toisen tavun [o] on todellisuudessa ensi tavun *ä:n* ja *ää:n* jäljessä *a:n* allofoni. Nelitavuisia on vain *ie-* ja *a-*vartaloisia, esim. *vaattsatjas'tiet* 'alkaa kävellä vähän' ja *pakaatallat* 'opettaa'. Edellä mainitut verbit ovat astevaihtelullisia kuten enemmistö parillistavuisista verbeistä.

On myös astevaihteluttomia parillistavuisia verbejä, joiden vartalon toiseksi viimeisessä tavussa on lyhyt vokaali ja sen jäljessä vaihtelematon geminaatta tai *h:n* ja plosiivin yhtymä tai klusiilin ja samapaikkaisen nasaalin yhtymä, esim. *vattiet* 'antaa', *kahtjat* 'pudota', *lækkuot* 'irrottaa, murtaa', *puok'taatahtiet* 'taluttaa', *lahkanattat* 'lähestyä (frekv.)'. Myös nesessiivinen apuverbi *atja-* 'täytyä' ja ainakin Tjijtjakin murteessa ja pohjoisempana myös *kalka-* 'täytyä' ovat astevaihteluttomia. Kuitenkin Halászin sanakirjassa on jälkimmäisestä hakusanana vahva-asteinen vartalo, vaikka teksteissä sana on astevaihteluton (1896 s.v. *kaläka-*). Samoin Lagercrantzin sanakirjassa on mainittu vahva-asteinen infinitiivi, jota ei esiinny hänen kieliopissaan eikä teksteissään (1939 n:o 1895; Maria Persson-Johanssonin lähettämässä teksteissä hän on normalistanut *kalka-*verbin astevaihtelulliseksi, esim. 1957: 24 sg3 [kälkäkä]), mikä ei välttämättä vastaa kielenoppaan todellista ääntämystä. Myös Grundströmin (1958) ja Qvigstadin (1929) teksteissä sekä Ruongin väitöskirjassa (1943) on *kalka-*verbi normalistettu usein astevaihtelulliseksi, vaikka Ruongin samoihin murteisiin perustuvissa foneettisissa teksteissä ei ole viitteitä astevaihtelusta. *kalka-*verbin vartalo on yksinkertaistunut Ruongin muistiinpanojen mukaan Tjijtjakin murteessa ja pohjoisempana usein *kaka:*ksi.

Kuusitavuisista parillistavuisista verbeistä ei ole esimerkkejä, vaikka niitä varmaan voi esiintyä, sillä Ruongin muistiinpanemalla supistumaverbillä *tsiekkimahtiehtuvvut* 'tulla viitoitetuksi (tie tai polku)' voi ilmeisesti olla *-uvvat-*johtiminen rinnakkaismuoto, joka kuuluisi parillistavuisiin verbeihin. Myös inkoatiivijohdin *-käähtiet* muodostaa päällisin puolin kuusitavuisia verbejä (vrt. Ruong 1943: 221—222), mutta johtimen vahva sivupaino sekä ainutlaatuinen ensi tavua edempänä esiintyvä *-ää-*viittaavat siihen, että todellisuudessa on kyse yhdyssanasta, jossa alkuosana on vahva-asteinen verbivartalo ja loppuosana finiittinen inkoatiiv-

viverbi, esim. *kieh'tjalatta-käähtiet* 'alkaa koetella'.

4.2.1.2. Paritontavuiset verbit

Paritontavuisia verbejä on yksi-, kolme- ja viisitavuisia. Ne ovat aina astevaihteluttomia. Ensin mainittuja on vain kaksi: 'olla'-verbi (sg1 *lev*, infinitiivi puuttuu) ja kieltoverbi (sg1 *iv*, infinitiivi puuttuu). Tosin kieltoverbilläkin on kaksitavuinen preteritivartalo *ittji-* ja imperatiivivartalo *allu-* tai *iellu-* sekä 'olla'-verbin imperatiivimuodot ja lähes kaikki infiniittiset muodot rakennetaan verbistä *árruot* 'oleskella, pysyä'. Viisitavuiset verbit ovat hyvin harvinaisia (esim. *raaj'tarah'talit* 'laittaa tikapuut (frekv.)'). Sen sijaan kolmitavuiset verbit ovat yleisiä (esim. *maaliestit* 'laittaa ruokaa'). Halászin sanakirjassa ja teksteissä on kolmitavuinen verbi *ritjierut* 'metelöidä', joka taipuu kuten supistumavartaloisen verbi ja jollaista ei tunneta muista lähteistä (1893: 51 sg3 *ritjieruja*, 1896 pret.sg1 *ritjierujiv*). Tämä lainasana ruotsin *regera-*verbistä on mukautunut yksitavuisella tahdilla alkavaksi supistumaverbiksi.

Björkfjälletin ja Svaipan murteissa pohjoisempien murteiden *aa-*supistumaverbejä vastaavat osittain kolmitavuiset *j-*vartaloiset verbit, joiden preteritissä käytetään monikon kolmatta persoonaa lukuunottamatta kuitenkin kaksitavuisista vartaloa (vrt. seuraavaa lukua).

Olla-verbillä on eri muodoissa ja eri murteissa vartalo *le-*, *lie-* ja *li-*. Vartalo *li-* on yksinomainen potentiaalissa, indikatiivin preteritin yksikön persoonassa ja monikon kolmannessa persoonassa. Muissa muodoissa kaksi tai kolme vartaloista *le-*, *lie-* ja *li-*vaihtelevat murteittain ja muodoittain.

4.2.1.3. Supistumaverbit

Supistumaverbit eroavat muista verbeistä siinä, että niillä on osassa taivutusmuotoja paritontavuinen *j:*llinen vartalo ja osassa taivutusmuotoja parillistavuinen *j:*tön vartalo. Infinitiivi on kaksi-, neljä- tai kuusitavuisen. Ensin mainitussa ryhmässä on kolme vartalon loppuvokaalia: *-aa*, *-u* tai *-i*, esim. *áád'daat* 'nukahtaa', *vaak'sjut* 'tarkkailla' ja *vier'htit* 'täytyä'. Neli- tai kuusitavuiset supistumaverbit ovat kaikki *u-*vartaloisia ja merkitykseltään refleksiivis-passiivisia, esim. *tjanahtuvvut* 'tulla sidotuksi' (vrt. *tjatnat* 'sitoa') ja *tsiekkimahtiehtuvvut* 'tulla viitoitetuksi (tie tai polku)' (vrt. *tsiekkimahtiet* 'viitoittaa').

Svaipaa pohjoisemmissa murteissa supistumaverbeillä on *j*:llinen vartalo vain preesensin yksikön kolmannessa, kaksikon ensimmäisessä ja monikon kolmannessa sekä preteritin yksikön ensimmäisessä, toisessa ja monikon kolmannessa persoonassa. Björkfjälletin ja Svaipan murteissa *j*:llinen vartalo voi esiintyä myös preesensin muissa persoonissa sekä preteritin yksikön kolmannessa persoonassa. Näissä murteissa pohjoismurteiden toisen tavun *aa*-vokaalia vastaa joissakin sanoissa jakso *-aji-*, esimerkiksi Björkfjället *párrajit* 'alkaa syödä', (pohjoisessa *párraat*). Lagercrantzin Svaipan murteen ja Wiklundin Björkfjälletin murteen aineistosta käy ilmi, että *j*:llistä taivutuksen ja toisen tavun vokaalin esiintymiselle ei ole selviä sääntöjä: on inkoatiivijohdos *tjatnajit* verbistä *tjatnat* 'sitoa', mutta toisaalta inkoatiivijohdos *vatnaajit* verbistä *vatnat* 'venyä' ja toisaalta inkoatiivijohdos *puoh'tsaat* verbistä *puohtsat* 'sairastaa'. Tämä ristiriitaisuus johtuu siitä, että pohjoisen toisen tavun *aa*-supistumavokaalin ja sitä vastaavan etelän supistumattoman *-aji*-jakson törmäyksessä syntynyt *-aaji*-jakso ei ole vakiinnuttanut asemaansa. Samaten ylipidennys näyttää välillä esiintyvän ja välillä puuttuvan *a(a)ji*-verbeiltä (vrt. lukua 3.3.3.4.).

Tjijtjakin ja Rasjvårtan murteiden supistumaverbien taivutuksesta on vähän tietoja, mutta on ilmeistä, että se on niissä murteissa pohjoisempien murteiden kaltainen (vrt. Ruong 1943: 25). Lagercrantzin sanakirjassa on Rasjvårtalta ainoastaan verbi *mannajit* 'alkaa mennä', jonka infinitiivi on poikkeuksellisesti kolmitavuinen (1939 n:o 3692:4). Sanakirjassa voi olla väärä murremerkintä, koska sana löytyy Lagercrantzin teksteistä vain Maria Persson-Johanssonin lähettämässä ja Lagercrantzin muokkaamassa osuudessa taatusti epäkansankielisenä muotona pret. du1 *mannaajijmien* (Lagercrantz 1957: 29).

Halászin kieliopin mukaan *aa*-supistumaverbien taivutuksessa on rinnan sekä etelä- että pohjoismurteiden muotoja vaikka *i-* ja *u*-supistumaverbien taivutus on sama kuin muissa pohjoisissa murteissa, esim. sg1 [*muihtāp* ~ *muihtājaw*] verbistä [*mujhtāt* ~ *mujhtājet*] (Halász 1896: XXXVI—XXXVII). Kyse on kirjasaamelaisuudesta (vrt. Lindahl—Öhrling 1780 s.v. *mujtajet*: sg1 *mujtajab*), jolla ei ole pohjoismurteissa kansankielistä taustaa.

4.2.2. Modukset

Moduksia on neljä: tunnuksen perusmodus indikatiivi sekä potentiaali, imperatiivi ja konditionaali. Viimeksi mainittu on liittomuotoinen.

4.2.2.1. Potentiaali

Potentiaalilla on ainoana moduksena selkeä ilmiäsuinen tunnus (*-tj-*). Se esiintyy myöskin eri lähteissä suhteellisen usein. Siihen liittyvät samat persoonapäätteet kuin indikatiivin preesensiin.

Potentiaalilla on luonnostaan futuurinen sivumerkitys, koska se ilmaisee mahdollista tai aiottua tekemistä, joka voi toteutua vain tulevaisuudessa.

Lagercrantz puhuu sanakirjassaan ja tekstikokoelmassaan potentiaalilin asemesta optatiivista, esimerkiksi 1963: 87 opt.sg3 *päättijtja ~ päätitj* 'tulla' (mutta 1926: 24 potentiaali); 1939 n:o 1969:2 opt.sg3 *karatj* 'kovettua'. Kysymys on samanlaisesta optatiivisesta sivumerkityksestä, joka on suomen konditionaalilla: *tulisit nyt*. Sama optatiivinen sivumerkitys on selvä myös Ruongin teksteissä: *faakkuhtalatjin mi* 'painiskelkaamme (me kaksi)'.

Svaipan murteessa on Lagercrantzin mukaan potentiaalia merkitykseltään ja muodoltaan muistuttava rakenne, joka muodostuu pääverbin infinitiivistä ja siihen osittain tai kokonaan sulautuneesta apuverbistä *atja* 'täytyä' (1926: 23). Lagercrantzin kielioopin esimerkit ovat ristiriitaisia. Sanat *muj'htietatjav* 'muistaa (sg1)', *pallatatjav* 'pelätä (sg1)', *parratatjav* 'syödä (sg1)', *piejjatatjav* 'laittaa (sg1)', *parratatjiv* 'syödä (pret.sg1)' (1926: 23) sekä *luossititjij* 'opastaa (pret.sg1)' (1926: 36) ovat tällaisen agglutinaation tulosta. Ristiriidasta kielii vakuuttavasti sekin, että kyseiset verbit voivat esiintyä myös preteritissä, jollainen on apuverbillä *atja* muttei potentiaalilla. Osa Lagercrantzin esimerkeistä on muodoltaan ja merkitykseltään täysin potentiaalilin kaltaisia (perässä on koko arjeploginsaamessa tavallinen enklittinen persoonapronominin muoto): *jukatjapaan-si* 'juoda (pot.du3)', *pâratja-sa* 'syödä (pot.sg3)', *râkiertitjip-mi* 'höylätä (pot.pl1)', Sen sijaan sanan *vuoh'tatja(-ma)* 'seurata (sg1)' Lagercrantz kirjoittaa sanakirjassa asussa *vuoh'taatjama* ja selittää sen olevan futuurinen muodoste verbistä *vuoh'tiet* (1939 n:o 8847:3). Kuitenkin se on inkoatiivisen verbin *vuoh'taajit* 'alkaa seurata' (pohjoisemmissa murteissa *vuoh'taat*) potentiaalilin yksikön ensimmäisen persoonan muoto.

Inkoatiiviverbien potentiaalimuodoista on varmasti kyse myös sanois-

sa *muj'htaatja-ma* 'alkaa muistaa (pot.sg1)', *vuor'taatja-ma* 'alkaa jäljit-
tää (pot.sg1)' ja *pallaatjapaan-si* 'alkaa pelätä (pot.du3) (1926: 23; vii-
meisen sanan toisessa tavussa on Lagercrantzin kieliopissa virheellisesti
lyhyt vokaali). Sanakirjassa on mainittu myös sanojen *nääjtuotjama* ja
nääjtuotjata 'taikoa (pot.sg1 ja sg2; Lagercrantz: futuuri)' olevan *atja*-
verbin avulla muodostetuja. Kuitenkin vartalon heikkoasteisuus kielii sii-
tä, että ne ovat tavallisia potentiaalin muotoja. Sen sijaan *vuojjiet* 'ajaa'
-verbin johdoksiin kuuluvan sanan muotoa *vuojaatja-sa* [vũõjãtšãšã] 'er-
pfllegt wohl zu reisen' ei voi uskottavasti selittää kuuluvaksi kumpaan-
kaan ryhmään (eikä sitä ole mainittu Lagercrantzin sanakirjassakaan).
Olisipa kyse tavallisesta potentiaalista tai sanasta, johon on sulautunut
apuverbi, kyse olisi kuitenkin täysin ainutlaatuisesta verbin *vuojaat*
-muodosta.

4.2.2.2. Imperatiivi

Imperatiivilla ei ole tunnusta. Persoonapäätteet ja osin myös vartalon
kestoaste ja vartalovokaali erottavat sen muodot indikatiivin muodoista
(vrt. Lagercrantz 1926: 119). Ainoastaan 'olla'-verbin kolmansissa per-
soonissa on imperatiivivartalo *liehku-*, jota ei esiinny muissa taivutus-
muodoissa. Se on jaettava vartaloon *lie-* ja vain tässä sanassa esiinty-
vään imperatiivin tunnukseen *-hku-*, vaikka 'olla'-verbille on muutenkin
tyypillistä vartaloiden monimuotoisuus ja myös *arruot*-verbin suppleti-
vistinen käyttö.

Lagercrantz jakaa imperatiivin (varsinaiseen) imperatiiviin ja optatii-
viin (1926: 118), joita hän nimittää toisaalla I ja II imperatiiviksi
(esim. 1926: 22). Halász, Ruong ja Wiklund käyttävät jälkimmäisiä
nimityksiä. Ensimmäisen ja toisen imperatiivin muodot ovat rinnakkai-
sia Ruongin muistiinpanojen mukaan vain toisessa persoonassa, Halászin
mukaan myös kolmannessa persoonassa (1896: XXXV—XXXVII). Wik-
lundin muistiinpanoissa esiintyy vain yksi imperatiivisarja, jossa toisen
persoonan muodot ovat ensimmäisestä imperatiivista ja muiden persoo-
nien muodot toisesta imperatiivista. Lagercrantzin kieliopissa I ja II
imperatiivin rinnakkaisuus esiintyy kieltoverbin toisissa persoonissa
(1926: 121). Muiden verbien imperatiivitaivutuksesta kielioppi ei kerro.
Sen sijaan Ruong on merkinnyt muistiin Lagercrantzin kielenoppaalta
Maria Persson-Johanssonilta verbin *vattiet* 'antaa' paradigman, josta
ilmenee, että yksikön toisessa persoonassa I ja II imperatiivi esiintyvät
rinnakkain.

On tuskin syytä jakaa imperatiivia kahdeksi modukseksi, koska I ja II imperatiivin muodot ovat rinnakkaisia varmasti vain toisessa persoonassa ja koska toisen persoonan optatiiviset, II imperatiivin muodot on harvinaisia. Ne eivät esiinny kertaakaan Ruongin, Lagercrantzin tai Halászin teksteissä.

Halászilla on I imperatiivin kaksikon toisessa persoonassa kaikista muista lähteistä poikkeava toisen tavun vokaali: *vattin* 'antaa', *kullin* 'kuulla', *käärrun* 'ommella' (Ruongilla, Wiklundilla ja Lagercrantzilla *vattien*, *kullien*, *käärruon*). Halászin esittämät muodot ovat analogisia ja niiden mallina ovat olleet monikon toisen persoonan I imperatiivin muodot *vattit*, *kullit*, *käärut*.

Muista lähteistä poiketen Halászin kieliopin mukaan I imperatiivia käytetään myös kolmansissa persoonissa. Sellainen esiintyy vain kerran hänen teksteissään ja silloinkin runoissa, joissa on muutenkin paljon kansankielelle vierasta ylättyliä: *raam'puo*, *kutnie*, *hievihtis liehkis tunjij* 'maine, kunnia ja ylistys olkoon sinun' (1893: 271). Usein Halászin esittämät muista arjeploginsaamen lähteistä poikkeavat muodot ovat kansankielelle vieraita kirjasaamesta omaksuttuja piirteitä, jotka esiintyvät kansankielisinä arjeploginsaamea etelämpänä. Tässä tapauksessa ei ole ehkä aihetta vetää samaa johtopäätöstä, koska luulajansaamessakin on I imperatiivin kolmas persoona (Grundström 1946—1954: 1851—). Se on tuttu myös ruotsinsaamen kirjakielessä (Lindahl—Öhrling 1780: LXVII).

Kielteisessä imperatiivissa käytetään kieltoverbin finiittisiä imperatiivimuotoja ja pääverbistä yksikön toisen persoonan imperatiivin kaltaista taipumatonta muotoa: impI.sg2 *ielieh kaarah* 'älä sido', mutta impII.sg2 *alluh kaarruh* 'ällös sido'. Ruongin muistiinpanojen mukaan pääverbistä käytetään I imperatiivissa (sg2, du2 ja pl2) I imperatiivin yksikön toisen persoonan kaltaista muotoa ja II imperatiivissa (kaikki persoonat) II imperatiivin yksikön toisen persoonan muodon kaltaista muotoa. Tosin tämä on johdonmukaista vain barturtelaiselta Per Andersonilta kerätyissä muistiinpanoissa. Barturtelaisella Sara Enarssonilla on pääverbistä I imperatiivin muoto myös monikon ensimmäisessä persoonassa, joka on merkitykseltään ja muodoltaan II imperatiivia: *iellup kaarah* 'älkäämme sitoko'. Barturten—Arvesin sekamurretta puhuva Per Gimmon käyttää taas II imperatiivissa kaksikossa ja monikossa pääverbistä rinnalla myös I imperatiivin muotoja, tosin ilmeisesti toissijaisesti, koska ne on kirjoitettu Ruongin muistiinpanoissa jälkikäteen rivien välille tai sulkeisiin. Myös Lagercrantzin kieliopissa ilmenee pääverbin muodon horjunta II imperatiivin kielteisessä taivutuksessa: kahdesti mainitaan kokonaan II imperatiivia oleva rakenne (*allut käl'tuh* 'ällös

ammenna' ja *allus murruh* 'ällös murskaa'), kerran I ja II imperatiivin sekarakenne (*allut laahpieteh* 'ällös kadota') ja kaksi kertaa molemmat rakenteet rinnan (*allut vaaltieh* ja *allut häälah* (tai Lagercrantzin mukaan paremmin: *allut vaal'tuh* ja *allut häälluh*) (1926: 22).

Imperatiivimuotoa seuraa usein persoonapronominin enklittinen vahvistava muoto, esimerkiksi *tjaalluh-ta tån* 'kirjottaisitko sinä, ole hyvä'.

4.2.2.3. Konditionaali

Ainoa kaikissa murteissa tunnettu konditionaali on analyyttinen rakenne, joka on muodostettu 'olla'-verbin preteritistä ja pääverbin infinitiivistä (esimerkiksi *liv tahkat* 'tekisin; olisin tehnyt') (vrt. Lagercrantz 1926: 24 ja Halász 1896: XXXIX).

Halászin ja Lagercrantzin kielioppi esittävät konditionaalien moduksena (Halász 1896: XXXI ja Lagercrantz 1926: 118–119). Sen sijaan Ruongin ja Wiklundin kieliopillisissa muistiinpanoissa todetaan, ettei konditionaalia esiinny. Kuitenkin molemmat mainitsevat konditionaalisen *liv tahkat*-rakenteen.

Vaikka konditionaali on aina liittomuotoinen, sitä voidaan pitää itsenäisenä moduksena, koska liittomuotoinen rakenne on merkitykseltään pysyvä ja koska se voidaan muodostaa kaikista muista verbeistä paitsi 'olla'- ja kieltoverbistä.

Halászin kielioppi mainitsee myös synteettisen konditionaalien. 'Olla'-verbistä se muodostetaan alivartalosta *lulu-* (tai *luli-*). Tämä esiintyy hänen keräämissään teksteissä kymmenisen kertaa. Kaikissa tapauksissa on kyse analyttisestä rakenteesta, jossa on 'olla'-verbin konditionaalien *lul(u)-* finiittinen muoto ja pääverbin infinitiivi (vrt. Halász 1896: XXXIX), esimerkiksi *vaj luhuj kaav'tnat ja jak'sat* 'jotta olisi löytänyt ja tavoittanut' (Halász 1893: 136). Konditionaali esiintyy teksteissä kerran *jus* 'jos' -sivulauseen ja muulloin *vaj* 'jotta' -sivulauseen yhteydessä. Halászin teksteissä *liv tahkat* -konditionaali esiintyy useammin kuin rakenne *luluv tahkat*.

Halászin kielioppi tuntee myös *l*-tunnuksisen konditionaalien parillistavuisista ja supistumaverbeistä, esim. sg1 *päätaliv*, *kaah'tjaliv*, *tuostaliv*, *tuostuliv*, *saat'tiliv*, *ååd'daaliv* ja *svaar'ruliv* (verbeistä *päähtiet* 'tulla', *kaah'tjat* 'kiirehtiä', *tuos'tuot* 'uskaltaa', *tuos'tuot* 'saada kiinni', *saat'tit* 'lähettää', *ååd'daat* 'nukahtaa' ja *svaar'rut* 'vastata'), joiden sijasta voidaan käyttää myös analyttistä rakennetta *luluv päähtiet* jne. (1896: XXV–XXXVII). Kuitenkin *l*-konditionaali esiintyy vain kahdesti hänen

teksteissään ja kummallakin kerralla samassa runossa: *atjaj silpav kaav-nalij* 'jotta löytäisi hopeaa' ja *jus akt paar'tnie päätalij* 'jos yksi poika tulisi' (1893: 276 ja 277).

Myös Lagercrantzin mukaan ”pohjoisella alueella” esiintyy *-le*-tunnuk-sinen konditionaali (Lagercrantz 1926: 119). Siitä ei ole yhtään esi-merkkiä Lagercrantzin kieliopissa tai sanakirjassa, joten voi vain arvail-la, mahdetaanko sillä tarkoittaa Halászin mainitsemaa *l*-konditionaalia. Lagercrantzin vähäsanaisuus asiassa voi merkitä sitä, että hänen rasj-värtalainen kielenoppaansa tunsii tällaisen konditionaalin muttei käyttä-nyt itse sitä. On kyllä mahdollista, että ”pohjoinen alue” ei tässä viittaa-kaan hänen pohjoisempaa murretta puhuvaan kielenoppaaseensa vaan Halászin kielioppiin.

Ilmeisesti *l*-konditionaali ei ole esiintynyt kansankielessä, vaan kielen-oppaat ovat tunteneet sen kirjasaamen kautta. Välillisesti käsitystä tukee se, että myös luulajansaamen eteläisimmässä murteessa Etelä-Jokkmokissa käytetään ainoastaan *liv tahkat* -tyyppistä rakennetta (Grundström 1946—1954: 1849—).

Ruong on merkinnyt muistiin yhdeltä kielenoppaalta, barturtelaiselta Per Anderssonilta tavallisen *liv tahkat* -konditionaalinn rinnalla myös muodon *takaliv* ja rakenteen *luluv tahkat*. Jälkimmäisestä Ruong huomauttaa, että kielenopas sanoi sen vasta tiedustelun jälkeen ja pitää sitä lipsahduksena. Sana *takaliv* on kirjoitettu jälkeinpäin sanojen *liv tahkat* yläpuolelle ja sanan alalaidassa on viiva, josta on mahdoton päätellä, tarkoittaako se alle- vai yliviivausta. Koska Ruongin muissa Per Anderssonilta merkitsemissä verbiparadigmoissa ei ole mainintaa konditionaa-lista, lienee *takaliv* kielenoppaan ehkä kirjasaamesta tuntema muttei itse käyttämä muoto. Muualla Ruongin muistiinpanoissa ei esiinny lain-kaan synteettistä *takaliv*-tyyppistä tai analyyttistä *luluv tahkat*-tyyppis-tä konditionaalia.

Ainoastaan konditionaalinen *liv tahkat* -rakenne on tunnettu kaikissa murteissa. Tyyppi *luluv tahkat* tunnetaan vain Halászilta, jolla on muitakin muusta arjeploginsaamesta poikkeavia mutta kirjasaamesta tuttuja piirteitä. Se esiintyy Halászin teksteissä harvoin ja aina samankaltaisis-sa yhteyksissä.

E erityisen usein arjeploginsaamesta esiintyy rakenne, jossa on *jus-* tai *vaj-*sivulauseessa tavallinen pluskvamperfekti ja päälauseessa on *liv tahkat* -tyyppinen konditionaali: *vaj ta kujht li(h) jaah'kaam, te ta maj li(h) pallaat* 'jos olisit uskonut, olisit myös pelästynyt' (Halász 1893: 70); *hää-laj nej'ta, aht jaapmiet lij sán, jus ij lam vuohpatjam kaajjum* 'neito sanoi, että hän olisi kuollut, jos appeni ei olisi pelastanut' (Per Nilsson Ruong,

Barturte); *jus tav ijav lijn árrum päätsuoj-vaarien, te lijmieh pies'tiet hierkijtemieh* 'jos se yö olisi vietetty Porovaaralla (= Renberget Arjeplogin kirkonkylän kupeessa), niin olisimme menettäneet porohärkämme' (Jonas Gustav Fjällman, Tjijtjak).

4.2.3. Aikamuodot

Yhdistämättömiä perusaikamuotoja ovat preesens ja preteriti. Näiden lisäksi on neljä liittomuotoista tempusta, jotka rakentuvat 'olla' -verbin finiittisestä muodosta ja pääverbin infiniittisestä muodosta: perfekti (*sån le tahkam* 'hän on tehnyt'), pluskvamperfekti (*sån lij tahkam* 'hän oli tehnyt'), progressiivinen preesens (*sån le tahkamin* 'hän on tekemässä') ja progressiivinen preteriti (*sån lij tahkamin* 'hän oli tekemässä'). Kahdessa ensimmäisessä liittomuodossa infiniittisenä muotona on partisiipin perfekti ja kahdessa jälkimmäisessä toinen gerundi.

Indikatiivissa voidaan käyttää kaikkia aikamuotoja mutta potentiaalisissa vain preesensia, perfektiä ja progressiivista perfektiä. Imperatiivissa ja konditionaalissa on vain yksi aikamuoto.

Parillis- ja paritontavuisten verbien preteritillä on ilmiasuinen tunnus *j* paitsi yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa ja monikon kolmannessa persoonassa. Yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa preesensin ja preteritin muotojen eron ilmaisee toisen tavun vokaali ja parillistavuisilla verbeillä myös usein astevaihtelu, esim. sg1 *manav* — pret.sg1 *manniv* 'mennä', sg2 *tjieruoh* — pret.sg1 *tjierruh* 'itkeä' sekä sg1 *kiehtutav* — pret.sg1 *kiehtutiv* 'kertoilla'.

Supistumaverbien preteritissä on kaikissa persoonissa *j*-aines, mutta se kuuluu vartaloon, koska se on myös osassa preesensin muotoja. Esimerkiksi *tjier'ruj* on sekä preesensin että preteritin yksikön kolmas persoona verbistä *tjier'rut* 'alkaa itkeä'. Supistumaverbeillä ei siis ole ilmiasuista preteritin tunnusta.

4.2.4. Persoonapäätteet

Verbintaivuksessa on kolme lukua (yksikkö, kaksikko, monikko) ja kolme persoonaa. Persoonapäätteitä on kolme sarjaa: 1) indikatiivin preesensissä ja potentiaalisissa, 2) preteritissä ja 3) imperatiivissa esiintyvät.

Lisäksi kaksikossa ja monikossa on usein eri päätteet parillisen ja parittoman tavun jäljessä (vrt. Halász 1896: XXXIII—XXXIV ja Lagercrantz

1926: 120).

Vain yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa on samat päätteet kaikissa sarjoissa. Yksikön kolmas persoona on puolestaan vain imperatiivissa päätteellinen.

Halászin teksteissä ja sanakirjassa esiintyy yksikön ensimmäisen persoonan *-v*-päätteen rinnalla myös *-p* ja monikon ensimmäisen persoonan *-p*-päätteen rinnalla myös *-pe* tai *pie*, jotka ovat varmasti epäkansankielisiä ja peräisin ruotsinsaamen kirjakielestä (vrt. esim. Lindahl—Öhrling 1780: LXV sg1 *etsab* ja pl1 *etsebe* 'rakastaa'). Halászillahan on monia muitakin toisista arjeploginsaamen lähteistä poikkeavia piirteitä, joiden taustalla on Halászin ja hänen pääkielenoppaansa kirjasaamen tuntemus. Mikäli yksikön ja monikon ensimmäisessä persoonassa olisi 1890-luvulla ollut nykyisten päätteiden rinnalla kirjasaamen mukaiset päätteet, ne eivät olisi muutamassa vuosikymmenessä voineet kadota täydellisesti.

Sananloppuinen *-h* heittyy usein yksikön toisesta persoonasta ja useasta monikon päätteestä. Kuten luvussa 3.4.1.6. todettiin, *h*:n loppuheitto yleistyy eteläisiä murteita kohti ja on riippumaton *h*:n funktiosta.

Kaikissa päätteissä, jossa parittoman tavun jäljessä on pitkä vokaali, parillisen tavun jäljessä on lyhyt vokaali. Tämä johtuu siitä, ettei tahdin kolmannessa tavussa voi olla pitkiä vokaaleja (vrt. lukua 3.4.2.).

Preesensin kaksikon kolmannessa persoonassa parilliseen tavuun liittyvät päätteet *-pah* ja *-pan* ovat vapaassa vaihtelussa muissa murteissa paitsi Arvesilla, jossa päätte *-pah* on yksinomainen. Lisäksi on olemassa harvinaisempi päätte *-punuj* ~ *-punuoj*, josta on tietoja Svaipalta ja Barturtelta. Lagercrantz esittää sen verbin persoonapäätetaulukossaan tavallisen *-pan*-muodon rinnalla mutta ei mainitse niiden suhteesta mitään

Taulukko 12. Verbien persoonapäätteet

	preesens		preteriti		imperatiivi	
	parillinen	pariton	parillinen	pariton	parillinen	pariton
sg1	<i>-v</i>	<i>-v</i>	<i>-v</i>	<i>-v</i>	<i>-v</i>	<i>-v</i>
sg2	<i>-h</i>	<i>-h</i>	<i>-h</i>	<i>-h</i>	<i>-h</i>	<i>-h</i>
sg3	—	—	—	—	<i>-s</i>	<i>-s</i>
du1	<i>-n</i>	<i>-n</i>	<i>-men</i>	<i>-mien</i>	<i>-n</i>	<i>-n</i>
du2	<i>-pehtien</i>	<i>-hpien</i>	<i>-ten</i>	<i>-tien</i>	<i>-n</i>	<i>-tien</i>
du3	<i>-pah, -pan</i>	<i>-paa</i>	<i>-kah, -kan</i>	<i>-kaa</i>	<i>-ska</i>	<i>-skaa</i>
pl1	<i>-p</i>	<i>-p</i>	<i>-meh</i>	<i>-mieh</i>	<i>-p</i>	<i>-p</i>
pl2	<i>-pihtit</i>	<i>-hpit</i>	<i>-teh</i>	<i>-tieh</i>	<i>-t, -teh</i>	<i>-htit</i>
pl3	<i>-h</i>	<i>-h</i>	<i>-n</i>	<i>-n</i>	<i>-seh, -sah</i>	<i>-saah</i>

(1926: 120). Hänen mukaansa tämä pääte on merkitykseltään optatiivinen, mistä kertoo myös ainoa lause, jossa tämä muoto tavataan: *njul'-htjipunuj si tel pajaas tuh kuok('te) tjillika ja rahtjapunuj per sis-hiekkaj* 'nuo kaksi kiliä loikatkoot ylös ja yrittäkööt voimiensa takaa / diese zwei Zicklein möchten hinaufspringen und bemühen sich aus allen Kräften' (mts. 45). Ruongin samalta kielenoppaalta tekemien muistiinpanojen mukaan verbistä *vattiet* 'antaa' käytetään tavallisen muodon *vattiepa* sijasta muotoa *vattiepunuoj*, jos halutaan ilmaista, että jotain annetaan välittömästi. Ehkä tämänkin selityksen mukaan olisi kyse optatiivista. Sen sijaan Ruong on merkinnyt muistiin barturtelaiselta Stina Ruongilta verbistä *atja-* 'täytyä' kaksikon kolmannen persoonan preesensin muodon *atjapunuj* ~ *atjapan* sekä lisäksi preteritin muodon *atjijkan* ~ *atjijkunuj*. Tässä ei voi olla kyse optatiivista tai muusta moduksesta, koska vain indikatiivilla on synteettinen preteriti. Preesensin *-punu(o)j* on arjeploginsaamassa ilmeisen toissijainen. Vastaavanlainen muoto tunnetaan myös uumajansaamesta (vrt. Bergsland 1962: 36). Preteritin *-kunuj* on muodostettu analogisesti preesensin pohjalta.

4.2.5. Verbin infiniittiset muodot

Verbin infiniittinen taivutus on huomattavasti epäyhtenäisempi kuin finiittinen taivutus. Myös arjeploginsaamen kieliopit ja muut lähteet esittävät verbin infiniittiset muodot vaihtelevasti. Edempänä käytetään infiniittisistä muodoista yhdenmukaisia, saamen tutkimuksessa yleisesti käytettyjä nimityksiä.

Lagercrantzin mukaan infiniittisiä muotoja ovat infinitiivi, konnegaatiivi (kieltomuoto), toinen gerundi, partisiipin preesens ja perfekti sekä verbaaliadverbi (1926: 120–121). Lisäksi hänen kieliopissaan esiintyy ensimmäinen gerundi.

Halászin kieliopissa mainitaan infiniittisinä muotoina infinitiivi, supiini, ensimmäinen gerundi, verbaaliadverbi, toinen gerundi sekä partisiipin preesens ja perfekti (1896: XXXVIII–XL).

Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa on useimmista verbeistä esitetty finiittisten muotojen ohella infinitiivi, ensimmäinen ja toinen gerundi, aktio, partisiipin preesens ja perfekti, supiini sekä verbaaliabessiivi. Sen sijaan verbaaliadverbia ei mainita lainkaan.

Wiklundin keräämissä verbiparadigmoissa esiintyvät infinitiivi, ensimmäinen ja toinen gerundi, verbaaliabessiivi, supiini, aktio, partisiipin preesens ja perfekti sekä verbaaliadverbi.

Mainittujen muotojen lisäksi arjeploginsaamassa on aktion elatiivi, joka esiintyy Lagercrantzin, Halászin ja Ruongin teksteissä mutta jota ei kieliopissa eikä Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa esitetä tai käsitellä itsenäisenä muotona, vaikka sen käyttö ja asema on erilainen kuin sijapäätteettömän aktion.

Kaikki esitetyt muodot eivät ole arjeploginsaamassa yksiselitteisesti infiniittisiä muotoja. Korhosen mukaan verbin infiniittisten muotojen erottamisessa nomini- ja adverbijohdoksista voidaan käyttää morfologisia, funktionaalisia, syntaktisia, semanttisia ja produktiivisuuden kriteerejä (1974: 9–14). Morfologista kriteeriä voidaan Korhosen mukaan käyttää harvoin eikä sillä ole arjeploginsaamen infiniittisten muotojen määrittelyssä merkitystä. Infiniittisten muotojen funktionaalisenä tunto-merkkinä Korhonen pitää sitä, että niitä käytetään infiniittisten muotojen rakennusosina. Niille on syntaktisesti ominaista se, että ne voivat saada verbin määritteet, sekä semanttisesti ominaista se, että niiden merkityssuhde verbin vartaloon on pysyvä ja merkitys on yhteinen kaikille verbeille. Neljäs infiniittisten muotojen kriteeri on produktiivisuus: verbin taivutusmuodot voidaan muodostaa jokaisesta verbistä mutta nomini- tai adverbijohdoksia ei tavallisesti voida.

Edellä esitettyjen kriteerien perusteella kiistattomia infiniittisiä muotoja ovat infinitiivi, partisiipin perfekti, konnegatiivi ja toinen gerundi. Sen sijaan mikään ei puolusta aktion ja partisiipin preesensin kuulumista infiniittisiin muotoihin. Ensimmäiseen gerundiin ja verbaaliadverbiin

Taulukko 13. Infiniittisten muotojen syntaktiset ominaisuudet

	esiintyy liittomu- don osana	saa ver- bin mää- ritteet	esiintyy attribuut- tina	esiintyy adverbi- aalina	esiintyy yhdyssa- noissa
infinitiivi	+	+			
partisiipin perfekti	+	+	+		
II gerundi	+	+			
konnegatiivi	+	+			
supiini		+			
aktion elatiivi		+			
I gerundi				+	+
verbaaliadverbi				+	
verbaaliabessiivi			+	+	
partisiipin preesens			+		+
aktio			+		+

liittyvistä verbin määritteistä ei ole esimerkkejä.

Taulukossa 13. on yhteenveto infiniittisten muotojen syntaktisista ominaisuuksista. Seuraavassa niitä käsitellään yksityiskohtaisemmin.

4.2.5.1. Infinitiivi

Infinitiivi, jonka tunnus on vahva-asteiseen vartaloon liittyvä *-t*, voidaan muodostaa kaikista verbeistä paitsi vaillinaisesti taipuvista kieltoverbitä ja 'olla'-verbistä. Infinitiivin kuuluminen verbin infiniittisiin muotoihin on selvää. Se täyttää funktionaalisen kriteerin, koska konditionaalinen rakenne *liv mannat* 'menisin; olisin mennyt' täydentää verbin finiittistä taivutusta. Infinitiivi voi saada myös verbin määritteet, joten se täyttää myös syntaktisen kriteerin: *lij lähpie vier'tiet* (inf.) *tuov unnies pietsiev* (obj.) *lahpuo tihta hierkijta* 'oli lupa kaataa tuo pieni mänty naavan takia härille'. Infinitiivi on myöskin semanttisesti yhtenäinen.

4.2.5.2. Konnegatiivi

Konnegatiivia käytetään vain verbin finiittistä taivutusta täydentämässä. Se täyttää hyvin muutkin infiniittisten muotojen kriteerit. Vaikka sitä on mahdoton pitää muuna kuin infiniittisenä muotona, ainoastaan Lagercrantzin kieliopissa se mainitaan niiden yhteydessä. konnegatiivin tunnus on *-h* ja se on imperatiivin yksikön toisen persoonan muodon kaltainen (vrt. lukua 4.2.2.2).

Muista infiniittisistä muodoista poikkeavasti konnegatiivilla on potentiaalissa ja toisessa imperatiivissa omat, indikatiivissa ja ensimmäisessä imperatiivissa esiintyvistä muodoista eroavat muodot; esim. verbistä *mannat* 'mennä' yksikön toisessa persoonassa indikatiivissa (*ih*) *manah* ja ensimmäisessä imperatiivissa (*ielieh*) *manah* mutta potentiaalissa (*ih*) *manatjah* ja toisessa imperatiivissa (*alluh*) *mannus*.

Halászin kieliopissa esiintyy supistumaverbeillä myös kolmitavuinen konnegatiivi, esim. *muj'htaaje(h)* verbistä *muj'htaat* (1896: XL). Muissa lähteissä tavataan vain kaksitavuinen konnegatiivi (esim. *muj'htaah*).

4.2.5.3. Partisiipin perfekti

Partisiipin perfektin tunnus on *-m*, joka liittyy vahva-asteiseen vartaloon. Se täydentää verbin finiittistä taivutusta liittomuotoisten tempusten perfektin ja pluskvamperfektin sekä 'olla'-verbin kielteisen preteritin osana, esim. *lev mannam* 'olen mennyt', *liv mannam* 'olin mennyt' ja *iv lam* 'en ollut'. Se saa myös verbin määritteet, esim. *te lijka nuorra kieskas* (adv:li) *vaal'tum* (part.perf.) *almatjah* 'niin oli nuoria äskettäin avioituneita ihmisiä (=nuori pari)'. Se täyttää myöskin hyvin semanttisen ja produktiivisuuden kriteerin.

Barturten—Arvesin sekamurteessa ja ilmeisesti myös Arvesin murteessa nelitavuisten refleksiivis-passiivisten *-uvvut*-johtimisten verbien partisiipin perfektissä on tavallisen muodon rinnalla lyhyempi muoto, joka esiintyy sekä attribuuttina että liittomuodoissa, esim. *ruop'sis maal'lihtum stäähpuo* 'punaiseksi maalattu tupa' ja *mah lijn takatum muorast* 'jotka oli tehty puusta' (Halász 1893: 34 ja 61) verbeistä *maal'lihtuvvut* 'tulla maalatuksi' ja *takatuuvvut* 'valmistua', joiden tavalliset partisiipin perfektin muodot ovat *maal'lihtuvvum* ja *takatuuvvum*. Tällaisia muotoja tavataan vain Halászilla ja Ruongin Barturten—Arvesin sekamurteen teksteissä. Ruongin vähäisissä Arvesin murteen muistiinpanoissa ei ole lyhempää partisiipin perfektiiä, mutta se esiintyy mitä ilmeisimmin Arvesin murteessakin, koska se tunnetaan myös luulajansaamassa.

'Olla'-verbillä on poikkeuksellisesti kolme partisiipin perfektin muotoa: *lam*, *lemaatj* ja suppletivistinen *årrum*. Halászin mukaan muotoa *lam* käytetään kielteisessä taivutuksessa ja muotoja *årrut* ja *liemaatj* muulloin (1896: XL; jälkimmäinen on Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa aina ensi tavultaan lyhytvokaalinen *lemaatj*). Myös Ruongin muistiinpanoissa ovat nämä kolme muotoa mutta Lagercrantzin kieliopissa, sanakirjassa ja teksteissä sekä Wiklundin muistiinpanoissa ei tavata lainkaan *lemaatj*-muotoa. Ruongin muistiinpanojenkin mukaan *lam*-perfektiiä käytetään kielteisessä taivutuksessa ja *årrum*-perfektiiä muulloin.

Ruongin muistiinpanoista voi päätellä, että *lemaatj*-muotoa käytetään vain *modus obliquus* -rakenteissa, joissa ei ole lainkaan verbin finiittistä muotoa. Teksteissä se esiinny kahdesti: (Barturte—Arves) *te lemaatj tan Ruovatin mierhkah åjvien, ku riekaatij* 'sillä Ruovatalla oli kuulemma (tietäjän) merkit päässään, kun syntyi' ja (Barturte) *te lemaatj kal'sja jalah kuostah kidda* 'siltoin oli kuulemma kolea ja kostea kevät' (käännökset minun). Kieliopillisissa muistiinpanoissa on lisäksi Barturtelta lause *tat lemaatj tanne* 'hän oli kai täällä / han var väl här' sekä progres-

siivinen perfektin taivutus (*tån lemaatj kullamin* 'sinä olet (kuulemma) ollut kuulemassa' jne.), josta todetaan, että rakennetta ei voida käyttää ensimmäisessä persoonassa. Ruong ei mainitse *lemaatj*-muodon merkityksestä mitään. Sen puuttuminen ensimmäisestä persoonasta liittyy mitä ilmeisemmin sen asemaan modus obliquus -rakenteena, jossa luontevimmin on kyse toisesta tai kolmannesta persoonasta (esimerkkiverbistä *kullat* ensimmäisen persoonan muodot ovat semanttisesti mahdottomia: ***mån lemaatj kullamin* 'minä olen kuulemma ollut kuulemassa').

Myös Halászin kieliopin esimerkissä *son līmāč lühkōlač* voi hyvin olla kyse modus obliquus -rakenteesta, vaikka Halászin käännös 'szerencsés volt / hän oli onnekas' ei sitä kerrokaan. Tämä lause ei esiinny lainkaan Halászin teksteissä, joten sen kontekstia ei tunneta. Barturtelainen Per Andersson arvelee Ruongin muistiinpanojen mukaan *lemaatj*-muodon olevan eteläistä alkuperää. Tämä kuten saman kielenoppaan arvelu supiin eteläisyydestä on *lemaatj*-muodon levikin näkökulmasta väärä ja kertoo siitä, että omassa murteessa harvinaiset muodot selitetään helposti vierasta alkuperää oleviksi (mainittakoon, että luulajansaamen Etelä-Jokkmokin murteessa vastaavan *lāmātj*-muodon arvellaan olevan puolestaan pohjoista alkuperää, ks. Grundström 1946—1954: 1888). Myös Lindahlin—Öhringin sanakirja tuntee modus obliquus -merkityksen: *die lämats naute* 'ita forte fuerit / så torde det vara' (1780 s.v. *lämats*). Kuitenkaan arjeploginsaamen *lemaatj*-rakenne ei ole kirjasaamelaista alkuperää, koska se tavataan myös kielenoppailla, joiden kielessä ei ole havaittavissa muutakaan kirjasaamen vaikutusta. Edellä esitetyn valossa *lemaatj* ei kuulu 'olla'-verbin paradigmaan.

4.2.5.4. Toinen gerundi

Parillistavuisten ja supistumaverbien toisen gerundin päätte on *-min*, harvemmin *-men*, esimerkiksi *kullamin*, *tjåhkahattamin* ja *smaah'kumin* verbeistä *kullat* 'kuulla', *tjåhkahattat* 'istuskella' ja *smaah'kut* 'maistua' (vrt. Halász 1896: XXXIX). Paritontavuisilla verbeillä päätte on Barturten murteessa ja pohjoisempaan *-mien*, etelämpänä *-men*, esimerkiksi *muj'htalemien* tai *muj'htalimen* verbistä *muj'htalit* 'kertoa'. Lyhytvokaalinen päätte esiintyy Ruongin muistiinpanoissa myös kaksi kertaa Barturten ja Barturten—Arvesin sekamurteessa. Paritontavuisilla verbeillä toisen gerundin päätettä edeltävä sidevokaali on *e* tai *i*, esimerkiksi *kåttalimien* verbistä *kåttalit* 'tappaa (frekv.)'.

Toinen gerundi täyttää hyvin infiniittisten muotojen ehdot. Se esiintyy

liittomuotoisen progressiivisen preesensin ja preteritin osana, esim. *lev mannamin* 'olen menossa' ja *liv mannamin* 'olin menossa'. Se saa myös verbin määritteet, esim. *lij pierkuojt* (obj.) *maaliestimien* (2. ger.) 'oli lihoja keittämässä'. Myös infiniittisten muotojen semanttisen ja produktiivisuuden kriteerin se täyttää hyvin.

4.2.5.5. Ensimmäinen gerundi

Ensimmäinen gerundin tunnus on tavallisesti *-tin*, joka liittyy heikkoasteiseen vartaloon. Sen rinnalla esiintyy ainakin Barturten murteessa ja sitä pohjoisempana parillistavuisilla verbeillä harvinainen pitempi muoto, jonka tunnus on *-tittin*. Grundströmin normaalistetulla kirjoitustavalla kirjoitetuissa teksteissä tavataan tunnus *-tijn*, esim. [čuoigatiin] 'hiihtää' (1958: 44). Tämä on tuskin aitoa kansankieltä, koska Ruongilta ei tavata vastaavia *tijn*-muotoja, vaikka hän yleensä huomasi tarkkaan *i:n* ja *ij*-jakson eron. Sen sijaan ensimmäisen gerundin omistusliitteellisissä muodoissa tavataan *tijn*-muotoja. Grundström on ilmeisesti noudattanut pohjois- ja luulajansaamen mallia kirjoittaessaan tunnukseksi *-tiin*.

Lagercrantzilla ensimmäinen gerundi esiintyy vain kerran: Rasjvärta *håålatitin*, Svaipa *håålatitin* verbistä *håållat* 'puhua' tai sen johdoksesta *håålatit* 'sopia (jostakin)' (1926: 268 ja 275 sekä 1939 n:o 1205: 6). Kielopissa annettu merkitys 'puhua' viittaa verbiin *håållat*, mutta sanakirjassa se on asetettu johdoksen *håålatit* yhteyteen. Hän kutsuu sitä kerran verbaalisubstantiiviksi, kerran gerundiksi ja kerran gerundin inessiiviksi. Sanakirjassa käytetään nimitystä gerundi. Mikäli Rasjvärtalla on todella ensimmäisessä gerundissa tunnus *-(ti)tien*, on kyseessä ilmeisesti toisen gerundin analogia.

Verbistä *viessuot* 'elää' voidaan muodostaa ensimmäisen gerundin omistusliitteellinen muoto, esim. *kåk taht käämpaltij viesuotittijnis* (pxsg3) 'kuinka hän seikkaili eläessään'; *mån liv viesuotittinam* (pxsg1) *pruvvutam* 'minä olen eläessäni yrittänyt' sekä *vasjulatja(h) lijka tajna taattjajn viesuotijnies* (pxdu3) *årrom* 'he olivat olleet vihollisia sen ruotsalaisen kanssa eläessään' (vrt. Halász 1896: XXXIX). Viimeksi mainitussa ensimmäisen gerundin muodossa on tunnusainesta *-tijn*, joka on omistusliitteellisissä muodoissa vapaassa vaihtelussa *-tin*-tunnuksen kanssa. Ruongin kieliopillisten muistiinpanojen mukaan ensimmäisen gerundin omistusliitteellisiä muotoja käytetään myös muutamasta liikeverbistä, esim. *jåhtiet* 'kulkea' ja *suhkat* 'soutaa'. Näistä ei ole tosin yhtään lause-esimerkkiä.

Ensimmäisen gerundin kuuluminen infiniittisiin muotoihin ei ole yhtä

yksiselitteistä kuin aiemmin esiteltyjen muotojen. Se saa verbin määritteet vain yhdyssanan määriteosana, esim. *iemieta lutne áruoj ijav mierramanatin* 'oli yön emännän luona merelle menessään' (ei ****mierraj manatin**). Se ei siis täytä kunnolla syntaktista kriteeriä. Ensimmäinen gerundi ei myöskään täydennä verbin finiittistä taivutusta, joten sen funktionaalinen asema verbin paradigmassa on heikko. Se on kuitenkin jokseenkin yleinen ja ilmeisesti muodostettavissa kaikista verbeistä. Ensimmäinen gerundi on myös semanttisesti vakioinen.

4.2.5.6. Verbaaliadverbi

Verbaaliadverbin päätte on Björkfjälletin ja Svaipan murteissa *-n*, esim. *vaattsien, kásan, káaluon* ja *kahpatin* verbeistä *vaat'tsiet* 'kävellä', *kássat* 'yskiä', *káalluot* 'palella' ja *kahpatit* 'laukata'. Muissa murteissa se on päätteetön, esim. *vuojie, tjuojka, tjuoskuo* ja *taajjuola* verbeistä *vuojjiet* 'ajaa', *tjuoj'kat* 'hiihtää', *tjuos'kuot* 'loikkia' ja *taajjuolit* 'hullaantua'. Astevaihtelullisilla verbeillä se on heikkoasteinen.

Halászin kieliopin *a*-vartaloisten verbien esimerkkisanassa *tjajmaa* (inf. *tjaj'pmat* 'nauraa') on selittämätön ja ilmeisesti virheellinen pitkä vokaali toisessa tavussa (1896: XXXIX). Samoin kirjoitettuna se esiintyy myös teksteissä: *vuol'kin tuh tjajmaa* 'nuo lähtivät nauraen' (1893: 164; tosin tämän verbin konnegatiivissakin on teksteissä odottamaton pitkä vokaali: *ittij tjajma(a)*, s. 188). Sen sijaan muualla Halászin teksteissä esiintyvät lyhytvokaaaliset muodot: *sijah vuoja päähtin* 'he tulivat uiden' (1893: 181).

Verbaaliadverbi saa verbin määritteet vain yhdyssanan määriteosana, esim. *ittij muv khaal'li hier'kie-málsuo jätieh* 'ei minun mieheni kulkenut härkiä vaihtaen' (ei ****hierkijt málsuo**). Sen asema on muutenkin samanlainen kuin ensimmäisen gerundin: se on produktiivinen ja merkitykseltään vakioinen, mutta funktionaalisesti ja syntaktisesti ei kovin vankka infiniittinen muoto.

Verbaaliadverbi muodostaa verbin *piejjet* 'laittaa' kanssa ainakin Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa konverbirakenteen. Halász mainitsee tästä tekstikokoelmansa viitteissä (1893: 311; vrt. myös Wiklund 1928: 326). Teksteissä *piejjet* + verbaaliadverbi -rakenne esiintyy kahdeksasta verbistä. Myös Ruongin muistiinpanoissa konverbirakenne esiintyy kolmasti, esim. *taajjuola piejaj* 'tuli sekopäiseksi' ('laittoi tullen sekopäiseksi'). Wiklundin muistiinpanoissa huomautetaan, ettei hänen björkfjällettiläinen kielenoppaansa tunne tällaista rakennetta.

4.2.5.7. Verbaaliabessiivi

Verbaaliabessiivilla on useita päätteitä: *-hk*, *-htiehk(ie)* ~ *-iehk* sekä abessiivin sijapäätteet *-htaka* ja *-htaa*. Ne liittyvät heikkoasteiseen vartaloon.

Tavallisin on parillistavuisten ja supistumaverbien heikkoasteiseen vartaloon liittyvä päätte *-hk*: *takahk*, *vattiehk*, *kääruehk*, *kul'talattahk*, *smaah'kuhk* ja *suoh'pikh* verbeistä *tahkat* 'tehdä', *vattiet* 'antaa', *käärueht* 'ommella', *kul'talattat* 'kuunnella (dem.)', *smaah'kut* 'maistua' ja *suoh'pit* 'lassota (mom.)'. Tämä päätte tunnetaan koko arjeploginsaamesta. Björkfjälletin ja Svaipan murteessa päätte on yleensä pelkkä *-k*, koska sananloppuinen *-hk* on yleensäkin näissä murteissa yksinkertaistunut, esim. Björkfjället (Wiklund) *manak* 'kulkematon' ja Svaipa (Lagercrantz 1939 n:o 1903:5) *kalmiek* 'jäätymätön' verbeistä *mannat* 'mennä' ja *kal'pmiet* 'jäätymä'. Kuitenkin Wiklund on merkinnyt Björkfjälletiltä myös *pårakh* ja Ruong Maria Persson-Johanssonilta (eli Lagercrantzin svaipalaiselta kielenoppaalta) *vattiehk* verbeistä *pårat* 'syödä' ja *vattiet* 'antaa'. Tämä päätte esiintyy Björkfjälletin murteessa myös paritontavuisilla verbeillä, esim. *maaliestak* verbistä *maaliestit* 'laittaa ruokaa'. Vaikka Halászin kielenoppailla sananloppuinen *-hk* on yleensä säilynyt, verbaaliabessiivin päätte on pelkkä *-k*, esim. *kiehtjatallak* (huomaa outo vahva aste päätte edellä) ja *lákak* verbeistä *kiehtjatallat* 'tarkastaa' ja *lähkat* 'lukea'.

Päätte *-htiehk(ie)* esiintyy edellä mainitun päätte rinnalla kaksitavuisilla ja supistumaverbeillä ainakin Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa, esim. *päähtiehk*, *kääruehtiehk*, *tjuojkatiehk* ja *ååd'dahtiehk* verbeistä *päähtiet* 'tulla', *käärueht* 'ommella' *tjuojkat* 'hiihtää' ja *ååd'daat* 'nukahtaa'. Se tavataan vain Ruongin kieliopillisista muistiinpanoista. Paritontavuisilla verbeillä päätte on *-iehk*: *muj'htaliehk*, *tjuojkahtiehk* verbeistä *muj'htalit* 'kertoa' ja *tjuojkahtit* 'ajaa hiihtäen takaa'. Tämä päätte tavataan myös Halászin teksteissä, esim. *jaaviestiehk* verbistä *jaaviestit* 'haudata' (1893: 230).

Abessiivin sijapäätettäkin käytetään verbaaliabessiivin muodostamisessa, esim. *kaarahtaka*, *päähtiehtaka*, *kääruehtaka*, *ååd'daataka* verbeistä *kaarrat* 'sitoa', *päähtiet* 'tulla', *käärueht* 'ommella' ja *ååd'daat* 'nukahtaa'.

Barturten murteesta Ruong on merkinnyt muistiin myös synteettisen, merkitykseltään pleonastisen rakenteen, jonka muodostaa pre- tai postpositio *vaanij* ~ *vaanih* 'ilman' ja verbaaliabessiivi, esim. *vaanij kulahk* tai *kulahk vaanih* 'kuulematta' verbistä *kullat* 'kuulla'.

Verbaaliabessiivin asema infiniittisenä muotona on vaikea selvittää,

koska se esiintyy teksteissä aniharvoin. Sen verbaalisista määritteistä ei ole esimerkkejä. Muotojen moninaisuus kertoo myös siitä, että se on ennemmin johdos kuin infiniittinen muoto.

4.2.5.8. Supiini

Supiinin tunnus on *-tjit* ja se liittyy heikkoasteiseen vartaloon.

Myös supiini on harvinainen. Sitä ei löydy Ruongin keräämistä teksteistä kertaakaan. Tosin se esiintyy kieliopillisissa muistiinpanoissa. Halászin teksteistä yhdeksästä verbistä löytyy supiinimuoto. Lagercrantzin kieliopissa, sanakirjassa ja hänen keräämissään teksteissä sitä ei tavata. Maria Persson-Johanssonin lähettämässä ja Lagercrantzin myöhemmin foneettisen näköisiksi muuttamissa teksteissä on lause *te suv paar'tnie Johan ja aaj ietjaa saapmie vuolkijkkan kiehtjatjit tajt almatjijt* 'niin hänen poikansa Johan ja myös toinen saamelainen lähtivät katsomaan niitä ihmisiä' (1957: 60), jonka sanaa *kiehtjatjit* Korhonen on pitänyt supiinina (1974: 38). Kyse voi olla supiinin sijasta myös samannäköisestä verbin deminutiivijohdoksen infinitiivistä, kuten Lagercrantz esittää teksteihin liittyvässä sanastossa (1966: 157).

Vain Wiklund on merkinnyt muistiin parillistavuisten verbien supiinin *maaliestatjat ~ maaliestatjit* 'laittaa ruokaa'. Wiklundin käsikirjoituksessa on maininta, että muoto hyvin epävarma.

Supiini voi saada verbaalisen määritteen, esim. *kiesaatjit* (supiini) *lin måáj tajt* (obj.) 'meidän kahden täytyi vetää ne'. Muutenkin sitä käytetään paljon samalla tavalla kuin infinitiiviä. Halász kutsuukin sitä finaalisiksi infinitiiviksi. Ilmeisesti supiini oli häviämässä oleva infiniittinen muoto, jota ei tällä vuosisadalla juuri käytetty. Ruongin kieliopillisten muistiinpanojen mukaan barturtelainen Per Andersson pitää supiinia harvinaisena muotona, jota ei voi muodostaa kaikista verbeistä ja joka on hänen mukaansa eteläistä alkuperää. Halászin teksteissä se esiintyy sentään parikymmentä kertaa.

4.2.5.9. Aktion elatiivi

Aktion elatiivin tunnus on *-mist*, jossa *-st* on elatiivin päätettä. Se liittyy vahva-asteiseen vartaloon.

Se voi saada verbin määritteet, esim. *lin tulutj saamieh alvuos vaarruokah nuppijt* (pl.akk.) *njier'tiemist* 'entisajan saamelaiset olivat hyvin va-

rovaisia muita ahdistelemasta'. Funktionaalisesti se siis täyttää infiniitisten muotojen kriteerin. Se esiintyy myös suhteellisen usein teksteissä ja on merkitykseltään vakaa. Aktion elatiivi tavataan usein verbien *hie'htiet* 'lakata', *vaar'rit* 'varoa' ja *piessat* 'päästä' määritteenä, esim. *pähtjiemist hiehtijmeh* 'lakkasimme lypsämästä', *ristahtis khujnajt vaar'-rijin pallaamist* 'varottiin pelottamasta ripillä käymättömiä naisia' ja *piessapihtit tij kujht piep'mamist* 'te pääsette kuitenkin ruokkimasta'.

4.2.5.10. Katsaus infiniittisiksi muodoksi luettuihin johdoksiin

4.2.5.10.1. Aktio (teonnimijohdos)

Vahva-asteiseen vartaloon liittyvän aktion tunnus on muodollisesti sama kuin partisiipin perfektinkin eli *-m*. Ne eroavat toisistaan vartalon loppuvokaaliltaan parillistavuisilla *ie-* ja *uo-*vartaloisilla verbeillä: akt. *tiehtiem* — part.perf. *tiehtaam* 'tietää' ja akt. *käärnuom* — part.perf. *käärnum* 'ommella'. Sen sijaan *a-*vartaloisilla verbeillä ei ole eroa: *man-nam* on sekä aktio että partisiipin perfekti verbistä *mannat* 'mennä'.

Aktio on useimmiten selvä teonnimijohdos ja sillä voi olla synonyymina kiistaton substantiivi, esim. *tuok'ngam* ~ *tuoknguos* 'paikkaus' (verbistä *tuok'ngat* 'paikata'). Näin se ei täytä infiniittisten muotojen semanttisia kriteerejä.

Aktio ei voi myöskään saada verbin määritteitä vaan ne kangistuvat yhdyssanan määrite- tai perusosaksi, esim. *luk'sa-jähtiem lij aaluh slijhtap ku alaas-jähtiem* 'itään vaeltaminen oli aina rankempi kuin länteen vaeltaminen' sekä *akta sajjaaj kakin maanaa-laav'kuom-tjaatsijt liej'hkuot* 'yhteen paikkaan täytyi lapsenpesemisvedet kaataa'. Aktiota käytetään agenttipartisiippina, esim. *viessun munuo vuohpatjan taalhkutim aaltuoh* 'elivät meidän appemme hoitamat vaatimet'. Agenttipartisiippina olevan aktion adverbiaalimääritteistä ei ole yhtään esimerkkiä eikä se ole tässäkään asemassa verbaalinen muoto (vrt. Korhonen 1974: 30).

4.2.5.10.2. Partisiipin preesens (tekijännimijohdos)

Partisiipin preesensin muodostus parillistavuisista verbeistä on kirjavaa. Tavallisin tunnus on vahva-asteiseen vartaloon liittyvä *-j*, esim. *mannaj, jähtiej, käärnuoj* ja *kaastahtallaj* verbeistä *mannat* 'mennä', *jähtiet* 'kulkea', *käärnuot* 'ommella' ja *kaastahtallat* 'antaa kaste'. Halászin teks-

teissä on kerran poikkeuksellisesti tunnuksena *-j*:sta kehittynyt [d]: [*kal-lēd' olmaj*] *kaalliej ālmaaj* 'kahlaava mies' (1893: 49). Se on paritontavuisten verbien partisiipin perfektin tunnuksen *-j'jie* (Halász 1896: XXXIX [-d'd'ê-]) analogiaa.

Harvinainen, etelämurteita kohti yleistynyt tunnus on vahva-asteiseen vartaloon liittyvä vokaliiloppuinen *-ja*, josta on esimerkkejä pohjoisessa aina Barturten—Arvesin sekamurteeseen asti. Tunnuksen vokaali voi olla suppeampi Svaipan ja Björkfjälletin murteissa, esim. Svaipa *paallieje* [-je] verbistä *paalliet* 'kaivaa' (Lagercrantz 1939 n:o 4759) ja Björkfjället *juhkaaje* ~ *juhkaaja* [-je ~ -ja] verbistä *juhkat* 'juoda'. Ainoat tiedot *-je*-muodoista pohjoisemmissä murteissa ovat Halászin teksteissä ja kieliopissa, jonka mukaan ne esiintyvät supistumaverbeillä ja nelitavuisilla verbeillä rinnan *-j*-muotojen rinnalla (1896: XXXIX—XL). Halászilla esiintyvät *-je*-muodot eivät ole kansankielisiä vaan niiden mallina on kirjasaame, jossa partisiipin preesensin säännöllinen tunnus on *-je* (esim. Lindahl—Öhring 1780: LXI ja LXIX *orroje* ja *etseje* verbeistä *orrot* 'olla, jäädä' ja *etset* 'rakastaa').

Kolmanneksi kaikissa murteissa on kaksitavuisia vokaliiloppuisia muotoja, esim. *tjuoj'kie*, *vuoj'jie* ja *käär'ruo* verbeistä *tjuoj'kat* 'hihtää', *vuoj'jiet* 'ajaa' ja *käärruot* 'ommella'. *a*-vartaloisten verbien toisen tavun vokaalin tilalla on *-ie*. Jos verbin ensi tavussa on pitkä vokaali, on partisiipin preesensissä ylivahva aste, mikäli sitä seuraavan konsonantiston heikossa asteessa on lyhyt konsonantti (vrt. lukua 3.3.3.4.). Kaksitavuisien vokaliiloppuisten tekijännimijohdosten merkitys on useimmiten leksi-kaalistunut, esim. *lähkie* 'ihminen, joka on innokas lukemaan' mutta *lähkaj almatj* 'lukeva ihminen'. Kuitenkin se voi olla myös tavallisen *j*-loppuisen partisiipin preesensin synonyymi, esim. *spiev'htja njammie maanaav vaalahajtj* 'kummitus itketti imevää lasta', mutta myös *lin njam-maj maanaah* 'oli imeväisiä lapsia' (verbistä *njammat* 'imeä').

Toisin kuin parillistavuisilla verbeillä, paritontavuisilla ja supistumaverbeillä on ero attribuuttisen ja substantiivisen partisiipin preesensin tunnuksen välillä, esim. substantiivisena lauseessa *ti lij movne Aannaa-Läh-taahkutj njamatiej'jien* (ess.) 'niin minulla oli edesmennyt Anna-Lotta imeväisenä (= rintalapsena)' mutta attribuuttisena lauseessa *tjiehtsaat lij jis njamatej maannaa* 'setäsi oli myöskin imeväinen lapsi (= rintalapsi)' (verbistä *njamatit* 'imeä (rintaa)'). Attribuuttisen partisiipin preesensin tunnus on *-j* ja substantiivisen *-j'jie*, esim. *viekatej* ~ *viekatiej'jie*, *ååd'daaj* ~ *ååd'daajiej'jie*, *tjier'ruj* ~ *tjier'rujiej'jie* ja *raav'vij* ~ *raav'vijiej'jie* verbeistä *viekatit* 'juoksennella', *ååd'daat* 'nukahtaa', *tjier'rut* 'alkaa itkeä' ja *raav'vit* 'komentaa, käskeä'. Substantiivinen *-j'jie*-tunnus on astevaih-

telussa, esim. ensin mainitun sanan akkusatiivi on *viekatiejjiev*. Parillistavuisten verbien attribuuttisen partisiipin tunnuksen edellä on *e*-vokaali mutta substantiivisen muodon edellä *ie*-vokaali: edellinen on ensimmäisen tahdin kolmannessa tavussa, jossa ei esiinny *ie*-vokaalia mutta jälkimmäinen toisen tahdin toisessa tavussa, jossa ei esiinny *e*-vokaalia (vrt. lukua 3.4.2.). Halászin kieliopissa mainitaan supistumaverbien *-j*-loppuisten partisiipin preesensin rinnalla on *-je*-loppuiset muodot (1896: XXXIX—XL), jollaisia ei tavata muista pohjoismurteiden lähteistä.

Partisiipin preesens on ilmeisesti muodostettavissa kaikista verbeistä, mutta se on kokonaisuudessaan rakenteeltaan ja merkitykseltään epäyhtenäinen. Lagercrantz huomauttaakin kieliopissaan, että jotkut infinitiiviset muodot ovat puhtaita substantiiveja ja mainitsee toisena esimerkkinä partisiipin preesensin virkkeessä *mangijmus, maav lij sán káttam, te lij áásiestiej'jie* 'viimeinen, jonka hän oli tappanut, oli kauppias' (1926: 81).

Lisäksi partisiipin preesensin verbaalista luonnetta vastaan sotii se, että se voi muista verbimuodoista poiketen esiintyä yhdyssanoissa: esim. *saahka-saar'tnuoj* 'sanomankertoja' ja *vies'suo-áarraa* 'valtimo' ('elävä suoni'). Partisiipin preesens saa verbin määritteet vain yhdyssanan määriteosana, esim. *tajt ittjin iehtjaatah kir'hkuo-mannajah ááttjuoh kuotuohtit* 'niitä eivät muut kirkkomenijät saaneet laiduntaa' (ei ***kir'kuj manna-jah* 'kirkkoon menevät').

4.3. Nomininit

Nominien alaluokkia ovat substantiivit, adjektiivit, pronominit ja luku-sanat. Ne eroavat toisistaan myös taivutuskategorioiltaan. Kaikille on yhteistä luku- ja sijataivutus. Sen sijaan omistusliitteet esiintyvät käytännössä vain substantiiveilla. Adjektiivien attribuuttimuotojen ja vertailuasteiden muodostus sekä lukusanojen järjestyslukujen muodostus kuuluvat johto-oppiin ja katsaus niihin esitetään edempänä vain vertailukohdaksi Halászin ja Lagercrantzin kieliopissa esitettyyn. Pronominit ovat lähimpänä substantiiveja, mutta muuten pronominien sanaluokka on varsin kirjava ja moninainen. Muilla pronomineilla kuin refleksiivipronominilla *iehtja* 'itse' ja resiprookkipronominilla *kas'ka* 'keskenään' ei esiinny omistusliitteitä. Taivutusrakennetta paremmin substantiivit ja pronominit erottaa toisistaan niiden merkitys: edelliset ovat autosemanttisia, jälkimmäiset synsemanttisia sanoja, joiden tarkoite riippuu täysin kontekstista.

Nominivartaloon liittyvien suffiksien järjestys on:

vartalo	järjestysluku / vertailuaste	luku	sija	omistus- liite	
<i>vielja</i>		<i>j</i>	<i>sta</i>	<i>t</i>	'veli (pl.elat.pxsg2)'
<i>käälmää</i>	<i>t(a)</i>		<i>v</i>		'kolmas (akk.)'
<i>uhtsie</i>	<i>p(u)</i>	<i>j</i>	<i>t</i>		'pieni (komp.pl.akk.)'

Poikkeuksellinen suffiksien järjestys on omistusliitteellisten sanojen monikon nominatiivissa: *vieljatah* '(useat) veljesi', *ääp'paatah* '(useat) sis-kosi' (Ruongin kielenoppailla on näissä muodoissa horjuntaa heikon ja vahvan asteen välillä). Poikkeus johtuu siitä, että monikon tunnus *-h* esiintyy vain sanan lopussa eikä ****vieljahat** ole siis mahdollinen ja siitä, että monikon *-j*-llisinä sanat olisivat monikon genetiivin ja komitatiivin kaltaisia (*vieljajtah*, *ääppajtah*).

4.3.1. Luku

Nominien absoluuttisessa taivutuksessa on kaksi lukua, yksikkö ja monikko. Verbintaivuksesta tuttu kaksikko esiintyy vain persoonapronomeineilla ja omistusliitteillä.

Monikon tunnus on sanan lopussa eli vain monikon nominatiivissa *-h*, muissa sijoissa *-j-*. Sanan loppu-*h* jää usein ääntymättä. Kaikki muut nomininit paitsi harvat monikolliset sanat voivat esiintyä kummassakin luvussa. Monikollisia sanoja ovat esimerkiksi *aajhtikah* 'vanhemmat', *saakngarah* 'katumus' ja *kaavluoh* 'kehon kohta, josta raajat alkavat'.

4.3.2. Sijat

Arjeploginsaamassa on yhdeksän sijaa: nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi, inessiivi, elatiivi, illatiivi, komitatiivi, essiivi ja abessiivi. Ne tunnetaan kaikista murteista ja niiden päätteet ovat eri murteissa varsin yhdenmukaiset (vrt. taulukkoa 14. seuraavalla sivulla). Essiivi ja abessiivi esiintyvät vain yksikössä.

Nominatiivi ja genetiivi ovat sijapäätteettömiä sekä yksikössä että monikossa. Monikossa komitatiivi on genetiivin kaltainen ja siis sijapäätteetön.

4.3.2.1. Genetiivi

Vain demonstratiivipronomineilla *taht*, *taht*, *tuht* ja *tuht* sekä interrogatiivi- ja relatiivipronomineilla *mij* ja *kie* on yksikön genetiivin päätteennä säännöllisesti *-n*. Yksikön persoonapronominien genetiivi on akkusatiivin kaltainen (*muu*, *tuu*, *suv*). Kaksikon ja monikon persoonapronomineilla on kolmenlaisia muotoja. Tavallisin on päätteetön muoto (esim. du1 *munuo* ja pl1 *mijaa*). Sen rinnalla Barturtella ja pohjoisempänä esiintyy monikossa *j*:hin päättyvä, muiden nominien monikon genetiivin kaltainen muoto (esim. pl1 *mijaa*). Näiden rinnalla Lagercrantz ja Halászin mukaan on myös *n*-päätteinen genetiivi, jollaista ei esiinny muissa arjeploginsaamen lähteissä (esim. du1 *munuon* ja pl1 *mijaan*; vrt. Halász 1896: XXII ja Lagercrantz 1926: 110).

Halászin mukaan muiden nominien kuin edellä esitettyjen pronomien yksikön genetiivissä päätteetön ja *n*-päätteinen muoto olisivat vapaassa vaihtelussa. Yksikön genetiivin päätteetön ja *n*-päätteinen muoto ovat teksteissä lähes yhtä yleisiä (edellinen 514 kertaa, jälkimmäinen 338 kertaa).

Wiklundin Björkfjälletin murteen taivutusparadigmoissa on aina *n*-päätteinen yksikön genetiivi. Ainoa poikkeus on *ietnu* 'enon', joka on toisessa paikassa merkitty *ietnun*. Wiklund ei kerännyt tekstejä, mutta hänen muistiinpanoissaan yksikön genetiivi esiintyy kolme kertaa muussa yhteydessä kuin taivutusparadigmoissa. Kaikissa tapauksissa on kyse päätteettömästä genetiivistä: *jaka taap'pielin* 'tällä puolella jokea', *uksa*

Taulukko 14. Nominien sijapäätteet

	parillistavuiset		paritontavuiset		pronominit <i>taht, mij, kie</i>	
	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
nom.	—	—	—	—	—	—
gen.	—	—	—	—	<i>-n</i>	—
akk.	<i>-v</i>	<i>-t</i>	<i>-v</i>	<i>-t</i>	<i>-v</i>	<i>-t</i>
iness.	<i>-n</i>	<i>-n</i>	<i>-n</i>	<i>-n</i>	<i>-n(')ne*</i>	<i>-'tne</i>
elat.	<i>-st</i>	<i>-st</i>	<i>-st</i>	<i>-st</i>	<i>-s'te</i>	<i>-'ste</i>
illat.	<i>-j</i>	<i>-ta</i>	<i>-j</i>	<i>-ta</i>	<i>-sa</i>	<i>-ta</i>
kom.	<i>-jn(a)</i>	—	<i>-jn(a)</i>	—	<i>-jna</i>	—
ess.	<i>-n</i>	—	<i>-n</i>	—	<i>-n(')n)ien</i>	—
abess.	<i>-hta(h)k ~ -htaka</i>	—	<i>-htaa</i>	—	—	—

* Björkfjället—Tjdtjak: rinnalla *-s(')ne*.

tjada 'oven kautta', *mååt'te paalie* 'monta kertaa'.

Halászin ja Wiklundin muista arjeploginsaamen lähteistä poikkeava yksikön *n*-genetiivi on peräisin kirjasaamesta eikä ole kansankielinen. Halászin pääasiallinen kielenopas Elsa Brita Stomak ja Wiklundin kielenopas Gustav Larsson tunsivat sen ruotsinsaamen kirjakielestä, Larsson varmasti myös viereisestä uumajansaamesta. Ehkä Björkfjälletin arjeploginsaamelaiset osasivat käyttää *n*-genetiiviä puhuessaan uumajansaamelaisten kanssa. Oman väen keskuudessa he käyttivät mitä todennäköisimmin samanlaista yksikön genetiiviä kuin muutkin arjeploginsaamelaiset. Tähän viittaavat myös Ruongin vähäiset karkealla kirjoitustavalla merkityt muistiinpanot Greta Parkilta Björkfjälletiltä.

Yksikön genetiivin *-n* esiintyy hämärtyneenä koko arjeploginsaamessa joissakin yhdyssanoissa, joiden jälkiosa alkaa vokaalilla: *miesien-iet'nie* 'vasan emä', *äälkien-ääj'vie* 'olkapää', *påskan-ääj'vie* 'väinönputken kukinto' (vrt. Lagercrantz 1926: 139).

4.3.2.2. Akkusatiivi

Yksikön akkusatiivin *-v* esiintyy koko arjeploginsaamessa. Halászilla on sen rinnalla *p*-akkusatiivi, joka on hänen teksteissään melko yleinen: *v*-akkusatiivi esiintyy 1305 kertaa ja *p*-akkusatiivi 872 kertaa. Kerran *p*-akkusatiivi on myös Maria Persson-Johanssonin lähettämässä ja Lagercrantzin foneettisen näköisiksi muuttamissa teksteissä (1957: 32 *käätiep* 'kotaa'). Luultavasti Maria Persson-Johansson on kirjoittanut sanan kirjasaamelaisittain eikä Lagercrantz huomannut tai halunnut normalistaa sitä. *p*-akkusatiivi on yhtä lailla kirjakielinen kuin substantiiveihin liittyvä *n*-genetiivikin.

4.3.2.3. Paikallissijat

Björkfjälletin, Svaipan ja Tjijtjakin murteissa eräillä pronomineilla on tavanomaisen yksikön inessiivin *n*-päätteen rinnalla *sne*-pääte. Svaipalla se esiintyy yksikön persoonapronomineilla sekä demonstratiivi- ja interrogatiivipronominien yksikössä (Lagercrantz 1926: 110–111 *muv'sne* ~ *muvne* 'minä', *tuv'sne* ~ *tuvne* 'sinä', *tas'ne* ~ *tanne* 'se'; 1939 n:o 2331 *kies'ne* 'kuka' ja n:o 3850 *mas'ne* 'mikä'). Wiklund on merkinnyt muistiinpäätteen Björkfjälletin murteesta demonstratiivipronominien yksikömuodoista mutta ei persoonapronomineista (interrogatiivipronominien

taivutuksesta ei ole tietoja). Myös Tjidtjakin murteessa *sne*-inessiivi on tunnettu yksikön persoonapronomineissa, sillä Jonas E. Steggolla esiintyy sg1 *musne* (toisinaan *mune*) ja sg3 *susne* (esimerkkejä Grundström 1958: 23, 25, 49). Sen sijaan Ruongin Tjidtjakin teksteissä ei ole *sne*-inessiiviä, joskin yksikön persoonapronominien inessesiiivi esiintyy vain kahdesti, kummallakin kertaa *muvne*. *sne*-inessiivi tunnetaan varmaan myös Rasjvårtan murteesta, vaikka sitä ei löydykään murteen vähäisestä aineistosta.

Ruongin muistiinpanoista *sne*-inessiivi puuttuu kokonaan ja on varmaa, ettei se ole kansankielinen Barturten murteessa tai pohjoisempana.

Halászin kieliopin ja tekstien mukaan olisi *n*- ja *sne*-inessiivi vapaassa vaihtelussa muilla nomineilla kuin supistumavartaloisilla substantiiveilla, lukusanoilla sekä omistustusliitteen edessä (1896: XV—XXX). Teksteissä *sne*-illatiivi ei ole yhtä yleinen kuin *n*-illatiivi. Tässäkin tapauksessa *sne*-illatiivi on kirjasaamelaisuus, jolla ei ole kansankielistä taustaa siinä murteessa, jota Halászin kielenopasperhe puhui.

Lagercrantz erehtyy luulemaan kieliopissa ja sanakirjassa, että monikon inessiivissä päätteellä on *-s* lauseessa *vuossuo l stuor-jákajs, ku unna aatatj kunik unna savvunatj juohkaata jákast* 'sivujoki on suurissa joissa, kun pieni osanen kuten pieni suvanto erkanee joesta' (1926: 59 ja 1939 n:o 8836). Tässä on varmastikin kyse loppuheittoisesta monikon elatiivista, koska merkitys voi yhtä hyvin elatiivinen: 'sivujoki on suurista joista...'

Elatiivin päätteellä ei ole muuta eroa eri murteissa kuin se, että *st:n* yksinkertaistuminen *s:ksi* yleistyy pohjoista kohden. Attribuuttisilla demonstratiivipronomineilla ja lukusanoilla on *-te*-päätteinen elatiivi, esim. *tate muorast* 'siitä puusta', *kaaktsiet ál'pmaast* 'kahdeksasta ihmisestä'.

Illatiivin päätte on substantiivien absoluuttisessa taivutuksessa eri murteissa täysin yhdenmukainen. Demonstratiivi- ja interrogatiivipronomineilla sekä omistustusliitteiden yhteydessä on yksikön illatiivissa muussa taivutuksessa esiintyväästä *j*-päätteestä poikkeava *sa*-päätte, esim. *tasa*, *masa*, sg.illat.px.sg1 *käähtaasam*, nomineista *taht* 'se', *mij* 'mikä' ja *käähtie* 'kota'. Yksikön persoonapronomineilla on oma illatiivin alivartalo ja *j*-päätte voi kokonaan puuttuakin, koska pelkkä alivartalokin kertoo, mistä muodosta on kysymys: *munji(j)* ~ *munje*, *tunji(j)* ~ *tunje*, *sunji(j)* ~ *sunje*. Kaksikon ja monikon persoonapronomeihin liittyy tavallisesti yksikön inessiivin *j*-päätte, esim. du1 *munnuj* ja pl1 *mijjaj* ~ *mijjij*. Monikon persoonapronomineissa on rinnalla käytössä myös monikon inessiivin päätte, esim. pl1 *mijajjt*. Tämä mainitaan Lagercrantzin kieliopissa (1926: 110) ja tällaisia muotoja tavataan myös Ruongin teksteissä kerran

Arvesilta ja kerran Barturtelta. Kummassakin tapauksessa on kyseessä rakenne, jossa persoonapronominia seuraa appositiona monikon illatiivissa oleva nomini: Arves *mijaajt* (~ *mijaajta*) *nuorapujta* 'meille nuoremille' ja Barturte *mijaajt paarht-urhtiehkijta* 'meille barturtelaisille'.

4.3.2.4. Komitatiivi

Yksikön komitatiivin päätteessä ei ole arjeploginsaamen murteissa eroja. Sekä *-jn* että harvemmin esiintyvä vokaaliloppuinen *-jna* tunnetaan kaikista murteista. Sen sijaan *uo*-vartaloisilla substantiiveilla se voi liittyä joko *u*- tai *uo*-loppuiseen alivartaloon. Halászin kieliopissa ja teksteissä esiintyy vain *u*-loppuiseen alivartaloon liittyvä yksikön komitatiivi, esim. *muotujn* substantiivista *muohtuo* 'kasvot' (1896: XVII). Tämä on yleisin myös Ruongin Barturten ja Barturten—Arvesin sekamurteen muistiinpanoissa. Sen rinnalla esiintyy *uo*-loppuiseen alivartaloon muodostettu komitatiivi, esim. *ieluojn* (~ *ielujn*) sanasta *ieluo* 'poroelo'. Yksikön komitatiivi tunnetaan kahdestakymmenestäyhdestä *uo*-vartaloisesta substantiivista, joista kahdessatoista on *ielujn*-tyyppi, viidessä *ieluojn*-tyyppi ja neljässä esiintyvät molemmat tyypit.

Muista murteista *uo*-vartaloisten substantiivien yksikön komitatiivi tunnetaan todella huonosti, koska esimerkkejä ei ole mistään murteesta yhtä enempää. Ruongin Arvesin murteen muistiinpanoissa esiintyy vain *ielujn* sanasta *ieluo* 'poroelo'. Tjijtjakin murteesta tunnetaan vain *riej-tuojn* sanasta *riej'tuo* 'kapine; ajoneuvo'. Vaikka Lagercrantzin sanakirjassa, kieliopissa ja teksteissä on noin sata erilaista *uo*-vartaloista substantiivia, ainoa yksikön komitatiivin muoto on *aaksjujn* substantiivista *aak'sjuo* 'kirves' (1926: 64 ja 1939 n:o 7; sanaa ei mainita hakusanan 180 yhteydessä lainkaan). Samaten Wiklundin muistiinpanoissa Björkfjälletiltä esiintyy vain sanan *ietnuo* 'eno' yksikön komitatiivi *ienuojn*. Grundströmin joikukokoelmista löytyy vain kahdesti *ielujn* 'poroelon kanssa' (1958: 22 ja 62).

Vähäinen aineisto ei kerro muuta kuin sen, että Barturten ja Barturten—Arvesin sekamurteen ulkopuolella esiintyy kumpaakin tyyppiä. Uumajansaamassa on *ieluojn*-tyyppinen yksikön komitatiivi ja luulajansaamassa *ielujn*-tyyppinen (Schlachter 1958: XV ja Grundström 1946—1954: 1724). Arjeploginsaame on näiden tyyppien raja-alue, jossa molemmat tunnetaan ja jossa ne ovat ainakin osassa murteita vapaassa vaihtelussa.

Arjeploginsaamen lähteissä esiintyy merkintöjä kahdenlaisista moni-

kon komitatiivin muodoista. Yleisempi on monikon genetiivin kaltainen. Sen ohella tunnetaan muoto, jossa monikon alivartaloa seuraa *kum*-pääte. Ruongin muistiinpanojen mukaan ensin mainittu muoto on yksinomainen kaikissa hänen tutkimissaan murteissa. Ainoastaan barturtelaiselta Sara Enarssonilta on kieliopillisissa muistiinpanoissa kuusi kertaa kirjoitettu jälkikäteen edellisen rinnalle *-kum*-loppuinen monikon komitatiivi.

Halászin kieliopissa on mainittu molemmat muodot (1896: XV) ja *kum*-matkin löytyvät hänen teksteissään, joskin *-kum*-päätteinen on tavallisempi. Lagercrantzin kieliopissa ja myös teksteissä on yksinomaan monikon genetiivin kaltainen muoto (1926: 104). Omistusliitteet ovat sekä Halászin että Wiklundin mukaan *-kum*-päätteen edellä mutta muiden sijapäätteiden jäljessä, esim. *paartnijs kum* 'poika' (Halász 1896: XXIV). Jonas Eriksson Steggolta kerätyissä joiuissa ja teksteissä pitempi muoto esiintyy kerran: *päähtsuj-kum* 'porojen kanssa' (Grundström 1958: 30). Wiklundin Björkfjälletin murteesta keräämät paradigmat ovat ainoa lähde, jossa tavataan pelkästään *-kum*-päätteisiä muotoja. Sen sijaan Ruongin tekstimuistiinpanoissa björkfjälletiläiseltä Greta Perssonilta on yksinomaan sijapäätteetön monikon komitatiivi, esim. *ak'tan tjivraj áruojmeh* 'oleskelimme yhdessä petojen kanssa', *hierkij jätijmeh* 'jutasimme härillä'.

Tässäkin tapauksessa harvinaisempi, lähinnä vain Halászilta ja Wiklundilta tavattava muoto on kirjakielinen. Kansankielessä lienee käytetty vain monikon genetiivin näköistä monikon komitatiivia.

4.3.2.5. Essiivi

Essiivi on muodoltaan aina yksiköllinen mutta merkitykseltään myös monikollinen. Supistumavartaloisten substantiivien essiivi voidaan muodostaa joko yksikön nominatiivin tai obliikvisijojen vartalosta, esimerkiksi nom. *suoluo(j)* : ess. *suoluon* ~ *suollun* 'saari', nom. *faalies* : ess. *faalien* ~ *faallaan* 'valas'. Tämä kahtalaisuus on kaikissa murteissa.

Persoonapronominien essiivi on harvinaisen. Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa on kysymysmerkillä varustettuna yksikön ensimmäisen persoonan muodot *mánnan* ~ *muvnen* ja Lagercrantzin sanakirjassa on mainittu kaksikon ensimmäisen persoonan muoto *munnuon* (1939 n:o 3688:2). Essiiviä ei esiinny myöskään refleksiivipronominilla *iehtja*.

4.3.2.6. Abessiivi

Abessiivi on harvinaisin sija. Se voidaan muodostaa Ruongin kieliopillisten muistiinpanojen mukaan kaikentyypisistä substantiiveista, mutta se tavataan hänen teksteissään vain neljä kertaa (kaksi kertaa *almatjahtaa* 'ihmisettä' sekä kerran *aahtjiehtaka* 'isättä' ja *ristahtahk* 'kasteetta'). Abessiivilla ei ole monikkoa eikä omistustaivutusta. Lukusanoista ja pronomineista ei voi muodostaa abessiivia. Halászin kieliopissa on mainittu persoona- ja demonstratiivipronominien abessiivimuodot: *muvhtaa* [mūhta] 'minutta', *munuohtak* 'meittä kahdetta', *mijaahtak* 'meittä', *taptaa* 'ilman sitä', *tuptaa* 'ilman tuota' (1986: XXII ja XXVII), mutta niitä ei ole kertaakaan hänen teksteissään. Luultavasti niitä ei ole käytetty kansankielessä, vaan Halászin kielenopas on tuntenut ne kirjakielestä.

Lagercrantzin mukaan *hta(h)k*-päätteen ja *htaa*-päätteen ohella esiintyy lyhentynyt *t*-päätte (1926: 104), josta sanakirjasta löytyy kaksi esimerkkiä nelitavuisista vartaloista (1939 n:o 5001:3 *piepmuokasat* 'kasvattilapsetta' ja n:o 2141:1β *karaanasaht* 'korpitta') ja yksi kolmitavuisista vartaloista (n:o 4458 *njuok'tjamat* 'kielettä', jonka rinnalla esiintyy tavallinen muoto *njuok'tjamatak*). Muista lähteistä ja murteista ei löydy tällaisia lyhentyneitä abessiivimuotoja.

4.3.2.7. Prolatiivis-temporaalinen adverbijohdin -k

Eräs adverbijohdin ansaitsee tulla mainituksi sijojen yhteydessä, koska se on säilynyt arjeploginsaamassa paljon paremmin kuin naapurikielessä.

Muutamasta parillistavuisesta *a*- ja *ie*-vartaloisesta nominista voidaan muodostaa prolatiivinen tai temporaalinen adverbi, joka on *k*-päätteinen ja liittyy vahva-asteiseen vartaloon (Halász 1896: XVI ja Lagercrantz 1926: 95). Se esiintyy ensinnäkin prolatiivisena joissakin maastotermeissä: *jaav'riek*, *kaat'tiek*, *sievvak*, *vaarriek*, *vuopmiek* 'järveä, rantaa, merta, vaaraa, metsää pitkin'. Halászin kieliopissa mainitaan myös *pajjiek* 'ylöspäin' ja *vuolliek* 'alaspäin' (1896: XVI), joita ei esiinny muissa lähteissä. Jälkimmäistä ei ole mainittu myöskään sanakirjassa. Edellinen esiintyy vain Elsa Brita Stomakin Halászille myöhemmin lähettämässä tekstissä (1893: 311).

Temporaalinen *k*-päätteinen muoto tunnetaan parista vuorokauden- tai vuodenaikaa merkitsevästä sanasta: *taal'viek*, *tjak'tjak*, *kiessiek*, *kid-dak*, *piej'viek*, *ijjak* 'talvisin, syksyisin, kesäisin, keväisin, päivällä, yöllä'.

Neljä viimeksi mainittua tavataan vain Lagercrantzilta (1926: 95). Hän mainitsee samassa yhteydessä myös sanat *vuostak* 'aluksi', *aarrak* 'aamulla varhain', *iehkiek* 'iltais'. Sana *vuostak* ei vartaloltaan heikkoasteisena kuulu tähän ryhmään. Sanaa *aarrak* vastaa kaikissa muissa arjeploginsaamen lähteissä *aarrat*, joka löytyy myös Lagercrantzin teksteistä (1957: 16). Sekään ei esiinny muissa lähteissä kuin Lagercrantzilla. Ilmeisesti *aarrak* ja *iehkiek* ovat suppealevikkisiä sanoja elleivät ne ole peräti Lagercrantzin kielenoppaan erikoisuuksia, koska samassa merkityksessä käytetään muiden lähteiden valossa systemaattisesti sanoja *iehkietta* ja *aarrat*. Poikkeavaa on myös se, että *iehkiek* on muodostettu substantiivista *iehkiet* 'ilta' korvaamalla vartalon loppu-*t* suffiksaalisella *-k*:lla.

4.3.3. Omistusliitteet

Omistusliitteitä eli possessiivisuffikseja käytetään nominitaivutuksessa ilmaisemaan omistajaa, esim. illat.pxsg3 *käähtaasis*, nom.pxsg1 *aah'tjaam* substantiiveista *käähtie* 'kota' ja *aah'tjie* 'isä' (vrt. Lagercrantz 1926: 84–85). Tavallisimmin omistusliitteitä käytetään sukulaisuutta ilmaisevien substantiivien yhteydessä. Ne voivat liittyä substantiivien ohella adjektiiveihin, esim. pxsg1 *vuorrasupmusam* adjektiivin *vuoras* 'vanha' superlatiivista. Omistusliitteiden käytöstä lukusanojen yhteydessä ei ole mitään tietoja. Refleksiivipronominin *iehtja* kanssa käytetään aina muissa sijoissa paitsi yksikön nominatiivissa omistusliitteitä ja resiprookkipronomini muodostetaan vartalosta *kas'ka-* 'keski' ja omistusliitteestä, esim. *saakastih khaaraanah kaskavseh* 'miehet keskustelevat keskenään' (vrt. Lagercrantz 1926: 85–86). Ainoa tieto muiden pronominien omistusliitteellisistä muodoista on Lagercrantzin muistiinpanema pronominin *taht* 'se' yksikön ensimmäisen persoonan muoto *tahtam*, jonka merkitys on 'kumppanini, mieheni' (1926: 54 ja 1939 n:o 7672). Lisäksi Barturtella käytetään Ruongin muistiinpanojen mukaan rakennetta *aktu ienalis* (sg3)

Taulukko 15. Omistusliitteet

	yksikkö	kaksikko		monikko	
		parillinen	pariton	parillinen	pariton
1	<i>-n, -m</i>	<i>-nien, -mien</i>	<i>-nen, -men</i>	<i>-nieh, -mieh</i>	<i>-neh, -meh</i>
2	<i>-t</i>	<i>-tien</i>	<i>-ten</i>	<i>-tieh</i>	<i>-teh</i>
3	<i>-s</i>	<i>-skaa, -skaan</i>	<i>-ska</i>	<i>-sieh</i>	<i>-seh</i>

'omin päin', jossa *ienal*-vartalo saa omistusliitteet ja jonka synonyymi on niin ikään omistusliitteellinen refleksiivipronominin elatiivi *ietjastis* (sg3).

Omistusliitteet sijoittuvat mahdollisen lukutunnuksen ja sijapäätteen jälkeen paitsi monikon nominatiivissa (vrt. lukua 4.3.). Ainoa tapaus, jossa akkusatiivin päätte seuraa omistusliitettä, on barturtelaiselta Sara Enarssonilta muistiin merkitty sekundäärinen *aah'tjaameniev* 'isä (akk.pxdu1)' (vrt. akk.pxdu2 *aah'tjievten*). Lagercrantz on pitänyt puolestaan kieliopissa muotoa *håålanasan* sanan *håålla* 'puhe' omistusliitteellisenä yksikön inessiivinä, jossa olisi inessiivin päätte myös omistusliitteen jälkeen (1926: 84). Todellisuudessa on kyse *håålanis* 'puhe' -johdoksen omistusliitteettömästä inessiivistä, kuten Lagercrantzin sanakirjasta käy ilmi (1939 n:o 1205:14).

Ruong on merkinnyt muistiin barturtelaiselta Sara Enarssonilta omistusliitteellisen monikon nominatiivin, jossa duaalin kaikissa persoonissa on *-n*-aines, joka voi kuulua vain ensimmäisen persoonan omistusliitteisiin: pxdu1 *ååp'paanenieh*, pxdu2 *ååp(')paanetieh*, pxpl2 *ååp'paanesieh* 'sisar'. *-n*-aines voi olla näissä muodoissa vain monikon tunnusta. Tosin näin vähäisestä aineistosta ei ole syytä tehdä yleistystä, että monikolla olisi erityinen *-n*-tunnus omistusliitteiden yhteydessä. Myös monikon genetiivissä yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan omistusliitteen yhteydessä on sijapäätteeseen kuulumaton *-n*-aines, esim. pxsg1 *ååppaajnan*, pxsg2 *ååppaajnat*, mutta pxsg3 *ååppaajs* ja pelkkä pl.gen. *ååppaaj* 'sisar'. Usea kaksikon ja monikon omistusliite on Ruongin barturtelaisilla kielenoppailla pleonastinen, esim. pl.nom.pxpl1 *ååp'paamemieh*, pl.nom.pxpl2 *ååp'paatetieh*, pl.nom.pxpl3 *ååp'paasesieh*, pl.gen.pxpl1 *ååppaajnenieh*, sg.gen.&akk.pxdu1 *viel'jamenien*, sg.nom.pxdu2 *viel'jatetien*, ja pl.gen.pxdu2 *viel'jatetien* substantiiveista *ååp'paa* 'sisar' ja *viel'ja* 'veli'. Pleonasmin ilmeisenä tarkoituksena on tasata paradigman muotojen tavulukku neljään.

Omistusliitteet on esitetty edellisellä sivulla taulukossa 15. (vrt. Lagercrantz 1926: 110). Halászin mukaan kaksikon ja monikon ensimmäisen persoonan omistusliitteet eroaisivat toisistaan vain yksikön nominatiivissa (1896: XXIV—XXV). Ensimmäisen persoonan *m*:llistä omistusliitettä käytetään vain yksikön ja monikon nominatiivin sekä yksikön akkusatiivin ja genetiivin yhteydessä. *n*:llinen omistusliite voi esiintyä myös yksikön nominatiivin yhteydessä parillisessa tavussa, esim. Ruongin teksteissä on rinnan *tjietsaatjam* ja *tjietsaatjan* 'setä', joista jälkimmäinen on samanlainen kuin yksikön genetiivin muoto. Barturtella on yksikön toisen persoonan omistusliite akkusatiivin yhteydessä myös *-tah*, jonka loppu-*h* lienee peräisin verbin persoonapäätteestä. Sen esiintyminen vain yksikön

akkusatiivin yhteydessä johtuu siitä, että näin on haluttu välttää sananloppuista konsonanttiyhtymää *-vt*, jota ei tavata muissa sanoissa ja muodoissa.

Liitteen taivutuskaavoista näkyy, että eri kielenoppailla on omistusliitteisissä muodoissa eroja ja vaihtelua sekä vartalon kestoasteissa, vartalovokaalissa että itse omistusliitteissä. Ruongin kielenoppaat antoivat monia epävarmoja tai vaihtoehtoisia muotoja. Myös Wiklundin muistiinpanot kertovat samanlaisesta epävarmuudesta. Tämä osoittaa omistusliitejärjestelmän rappeutuneisuutta ja toissijaisuutta analyyttisiin genetiiviattribuuttirakenteisiin verrattuna. Esimerkiksi Ruongin runsaissa tekstimuistiinpanoissa omistusliite esiintyy vain kahdeksan kertaa muun substantiivin kuin sukulais- tai henkilönimen yhteydessä. Koska teksteistä puuttuu täysin elävä dialogi, toisen persoonan omistusliitteitä ei juuri tavata. Kieliopillisissa muistiinpanoissa on täydellinen omistustaivutus vain sanasta *ááp'paa* 'sisar' Sara Enarssonilta ja sanasta *viel'ja* 'veli' Per Andersonilta (molemmat Barturtelta). Lisäksi muutamasta muusta substantiivista on osaparadigmoja. Wiklund merkitsi muistiin *björkfjälletiläiseltä* Gustav Larssonilta omistustaivutusta, mutta muistiinpanoista käy ilmi, että hänen kielenoppaansa oli hyvin epävarma useista muodoista ja osaa muodoista ei kielenoppaan mukaan voinut muodostaa. Halászin kieliopin omistustaivutuksen kaavat ovat huomattavan siloiset ja vaihteluttomat verrattuna Ruongin ja Wiklundin muistiinpanoihin. Osittain tämä johtuu siitä, että Halászin kielenoppaat käyttivät teksteistä päätellen enemmän omistusliitteitä kuin Ruongin kielenoppaat ja myös hallitsivat ne paremmin. Mutta osin syynä on se, että Halász on selvästi tehnyt kielenoppaansa kanssa työtä saadakseen aikaan kunnolliset taivutuskaavat. Myös Halászin omistustaivutuksen kaavoissa tavataan samat kansankielelle vieraat sijapääätteet, jotka tavataan absoluuttisessa taivutuksessakin (sg.akk. *-p*, sg.iness. *-sne* ja pl.kom. *-kum*). Ehkä Halászin kieliopin omistustaivutuksessa on muutenkin kansankielelle vieraita piirteitä, mutta niitä on mahdoton osoittaa, koska vertailuaineisto on niukkaa ja ristiriitaista.

4.3.4. Substantiivien vartalotyypit

Substantiiveja on kuten verbejäkin parillistavuisia, paritontavuisia ja supistumavartaloisia (vrt. Halász 1896: XI—XXII). Lagercrantzin luokittelusta puuttuvat supistumavartaloiset, koska hän ryhmittelee vartalotyypit vain tavuluvun mukaan (Lagercrantz 1926: 104—107). Kai-

kissa kolmessa ryhmässä on sekä astevaihtelullisia että astevaihteluttomia substantiiveja.

4.3.4.1. Parillistavuiset substantiivit

Suurin osa parillistavuisista substantiiveista ovat kaksitavuisia. Vartalon toisen tavun vokaali vaihtelee *ie*- ja *uo*-vartaloisilla substantiiveilla (esim. astevaihtelulliset *juol'kie* 'jalka' ja *riej'tuo* 'kalu' sekä astevaihteluttomat *pätnie* 'pohja' ja *vahkuo* 'viikko').

ie-vartaloisilla substantiiveilla on toisessa tavussa *ie* muissa yksikön sijoissa paitsi illatiivissa ja komitatiivissa. Monikossa *ie* on vain nominatiivissa. *aa* on toisessa tavussa vain yksikön illatiivissa. Toisessa tavussa on *i* muissa tapauksissa eli yksikön komitatiivissa ja kaikissa muissa monikon sijoissa paitsi nominatiivissa (ks. liitteen taivutuskaavoja).

uo-vartaloisten substantiivien yksikön illatiivissa ja komitatiivissa on toisessa tavussa *u*, muissa sijoissa *uo*. Nelitavuisilla *ie*- ja *uo*-vartaloisilla substantiiveilla vokaalivaihtelu on samanlainen kuin kaksitavuisilla (esim. astevaihtelullinen *pakatiepmie* 'opetus' ja astevaihteluton *sipjukuppuo* 'veljen vaimo').

Substantiivin *kistah* ~ *kis'tah* ~ *kis'taa* 'rukkanen' taivutus on poikkeuksellinen sekä eri murteissa että eri kielenoppailla. Siksi se on esitetty erikseen taivutuskaavoissa.

Kaksitavuisien *a*-, *aa*-, *i*-, ja *u*-vartaloisten substantiivien toisen tavun vokaali ei vaihtelee (esim. astevaihtelulliset *namma* 'nimi', *aa'jaa* 'isoisä' ja *pas'ti* 'lusikka' sekä astevaihteluttomat *käppa* 'ukko', *pihtaa* 'palanen' ja *pienu* 'rukouspäivä'). *a*-vartaloiset substantiivit ovat hyvin yleisiä ja *i*- ja *u*-vartaloiset puolestaan hyvin harvinaisia. Viimeksi mainittuja ei mainita lainkaan Halászin kieliopissa eikä Lagercrantzkaan esitä niitä omana ryhmänään (1926: 105). Halász ei puolestaan mainitse *aa*-vartaloisia (1896: XIII), vaikka niitä löytyykin hänen sanakirjassaan. Tämä voi johtua osittain siitä, että Halász kuuli usein pitkän *aa*:n lyhyenä. Ryhmän pienuudesta johtuvaa sattumaa lienee se, ettei tunneta yhtään astevaihtelutonta *i*-vartaloista substantiivia lukuunottamatta Svaipan sanaa *pas'ti* 'lusikka' (Lagercrantz 1926: 105), joka on muissa murteissa astevaihtelullinen. Lagercrantzin mukaan alunperin *j*-supistumavartaloiset substantiivit *kaallu* 'kalliopaasi' ja *laattu* 'lampi' ovat siirtyneet Rasjärtalla parillistavuisiksi *u*-vartaloisiksi (mts. 105).

Neli- ja kuusitavuiset *a*-vartaloiset substantiivit taipuvat kuten kaksitavuiset. Tosin niiden nominatiivi on kolmi- tai viisitavuinen ja konso-

nanttiloppuinen (esim. astevaihtelullinen *jātahtak* 'reitti', illat. *jātaah-tahkaj*, akk. *jātahtakav* ja astevaihteluttomat *vuopieris* 'kaksivuotias urosporo', illat. *vuopierasaj* sekä *rāhkatallamus* 'rukous', illat. *rāhkatallamusaj*).

Lagercrantzin kieliopissa on mainittu nelitavuisina substantiiveina *maannuo-tiehpie* 'kuutamo' ja *njuonnie-tiepmie* 'sierainaukko' (1926: 132), jotka ovat todellisuudessa yhdyssanoja. *tiepmie* esiintyy myös yhdyssanoista *aak'sie-tiepmie* 'sarvenreikä porontaljassa' ja *tjal'pmie-tiepmie* 'silmänreikä porontaljassa'.

4.3.4.2. Paritontavuiset substantiivit

Useimmat paritontavuiset substantiivit ovat kolmitavuisia. Yksikön nominatiivi on kaksitavuinen ja konsonanttiloppuinen (vrt. Halász 1896: XX—XXII ja Lagercrantz 1926: 106—107 ja 123—132). Vartalokonsonanttina eli toisen ja kolmannen tavun rajaisena tai yksikön nominatiivissa sananloppuisena konsonanttina voivat esiintyä kaikki sananloppuiset konsonantit paitsi *sj* (vrt. taulukkoa 4. sivulla 42).

Vartalokonsonantti vaihtelee kahdessa ryhmässä. Ensinnäkin astevaihtelullisilla *k*-vartaloisilla substantiiveilla on yksikön nominatiivissa lopukonsonantti *-h* ja muissa sijoissa toisen ja kolmannen tavun rajalla *-k-*, esim. *pienah* 'koira', akk. *pietnakav*. Usein sananloppuinen *-h* jää ääntymättä. Halászin sanakirjan ja tekstien *kaamah* 'kenkä' -sanan yksikön nominatiivin rinnakkaismuoto *kaamak* lienee kirjakielinen (esim. Lindahl—Öhrling 1780 *kabmak*), koska muissa lähteissä ja sanoissa tällaista ei muotoa tunneta.

Toiseksi astevaihtelullisilla *m*-vartaloisilla substantiiveilla on *v ~ m*-konsonanttivaihtelu etelämurteissa Rasjvärtalle saakka, esim. *njuoktjav* 'kieli', akk. *njuok'tjamav* (vrt. Lagercrantz mts. 107). Barturten murteessa ja Barturten—Arvesin sekamurteessa vartalokonsonantti ei vaihtelee ja mainitun sanan nominatiivi on *njuoktjam*. Tjiddtjakin ja Arvesin murteessa tavataan molemmat tyypit.

Astevaihteluttomien *k*- ja *m*-vartaloisten sanojen vartalokonsonantti ei vaihtelee (esim. *pietnik* 'raha' ja *ietnam* 'maa'). Lisäksi on olemassa astevaihtelullisia *h*- ja *v*-vartaloisia sanoja, esim. *kierpmah* 'käärme', akk. *kier'pmahav* ja *vuoniev* 'anoppi', akk. *vuotnaavav*. Mainittujen sanojen taivutusta ei voi siis ennustaa yksittäisistä muodoista. Tämä tilanne on johtanut myös muutamaan sekamuotoon, jotka kertovat pyrkimyksestä välttää harvinaisia ja ennustamattomia taivutusluokkia: Björkfjälletillä

on Wiklundin mukaan yllä mainitun nominatiivin *kierpmah* rinnalla *kierpmak* ja Per Gimmonilla Barturten—Arvesin sekamurteessa on *vuoniev*-sanassa *v*:llisten taivutusmuotojen rinnalla *m*:llisiä muotoja (esim. akk. *vuotnaavav* ~ *vuotnaamav*). Lagercrantz on merkinnyt muistiin Svai-pan murteesta kaksi poikkeuksellista *v*-loppuista substantiivina. Toinen on *kuolpav* 'palanut metsämaa', jonka genetiivi on *kuol'pama*, mutta essiivi *kuol'panin* (1939 n:o 2892). Toinen sana on *savuov* 'suvanto', jonka muissa sijoissa on vartalokonsonanttina *-n-* (1939 n:o 6072). Kummassakin sanassa on Ruongin muistiinpanojen mukaan vartalokonsonanttina vaihtelematon *n* (edellinen sana merkitty muistiin Arvesilta Barturtelle ja jälkimmäinen vain Barturten murteesta).

Melkein kaikki kolmitavuiset *s*-vartaloiset substantiivit ovat astevaihtelullisia. Vartalokonsonanttia voi edeltää vaihtelematon *a* (esim. *vanas*, akk. *vatnasav* 'vene'), vaihteleva *ie* ~ *aa* (esim. *ååhpies*, akk. *ååh'paasav* 'tuttu') tai vaihteleva *uo* ~ *u* (esim. *aaluos*, akk. *aallusav* 'mahla'). Jälkimmäisissä tyypeissä *ie* ja *uo* esiintyvät vain yksikön nominatiivissa ja osittain essiivissä. Muissa sijoissa on *aa* ja *u*. Viisitavuisia *s*-vartaloisia substantiiveja ei ole, mutta kolmitavuisilla adjektiiveilla on superlatiiveja, jotka taipuvat paritontavuihin *s*-vartaloisten substantiivien lailla (esim. *vuorrasumuos*, akk. *vuorrasupmusav* adjektiivista *vuoras* 'vanha'). Substantiivi *kier'ries* 'ahkio' on poikkeuksellinen, koska se on astevaihteluton eikä siinä ole toisen tavun *ie* ~ *aa* -vaihtelua kuten muilla kolmitavuisilla nominatiivissa *ies*-loppuisilla substantiiveilla.

Myös *n-*, *l-* ja *r-*vartaloiset paritontavuiset substantiivit voivat olla joko astevaihtelullisia tai astevaihteluttomia. Edellisiä ovat mm. jo mainittu *kuolpan*, akk. *kuol'panav* 'nummi', *ååluol*, akk. *åållulav* 'leuka' ja *tuottar*, akk. *tuot'tarav* 'ylänkö' sekä jälkimmäisiä *khaaraan* 'aviomies', *jupmiel* 'jumala' ja *tuopmaar* 'tuomari'.

Muut vartalokonsonantit *p*, *t*, *ts*, *tj*, *nj* ja *j* sekä vartalonloppuiset konsonanttiyhtymät *hk*, *ht*, *rm*, *sm*, *sk*, *st*, *lk*, *lm* ja *lt* tavataan vain astevaihteluttomissa paritontavuisissa substantiiveissa, esim. *vieljap* 'oma veli', *rakat* 'rykimäaika', *kääkkiets* 'konkelopuu', *almatj* 'ihminen', *sjuovunj* 'paimenkoira', *ååddiej* ~ *ååddieja* 'nukkuja', *luohpiehk* 'yksivuotias synnyttänyt vaadin', *tjiepuoht* 'kaula', *sahparm* 'eläimen siitin', *tjielhkism* 'kyntynen', *pirask* 'ympäristö', *vuoliest* 'poron selkä', *tjavielk* 'harju', *taaktaalm* 'vainajan luut maassa' ja *vieralt* 'maailma'. Näistä yleisiä ovat vain *t*, *tj*, *j*, *hk* ja *ht*. *tj* esiintyy lukuisissa deminutiivijohdoksissa ja *j* verbikantaisissa tekijännimijohdoksissa, joiden yksikön nominatiivissa esiintyy *j*-loppuisen ohella etenkin etelämurteissa kolmitavuisia *ja*-loppuisia muotoja. Halászin teksteissä (1893: 76) ja sanakirjassa esiintyvä (*rissie-*)*supliep-*

ma 'risukimppu' -sana on ainoa sana, jossa vartalokonsonantistona on *pm*. Se on laina ruotsin *supplement* 'täydennys' -sanasta.

Kuten luvussa 3.4.1.5. mainittiin, Björkfjälletin ja Svaipan murteissa painottoman tavun jäljessä *hk* ja *ht* ovat yksinkertaistuneet *k*:ksi ja *t*:ksi. Esimerkiksi yllä mainitun substantiivien *luohpiehk* ja *tjiepuoht* asemesta näissä murteissa on *luohpiek* ja *tjiepuot* (Lagercrantz 1939 n:ot 3644:2 ja 544).

4.3.4.3. Supistumavartaloiset substantiivit

Supistumavartaloisille substantiiveille on tyypillistä, että niiden yksikön nominatiivin sananloppuinen konsonantti ei esiinny muissa taivutusmuodoissa paitsi toisinaan essiivissä.

Ainoa merkittävä supistumavartaloisten substantiivien ryhmä on *ies*-loppuiset substantiivit. Niitä on kaksi- ja nelitavuisia, esim. *sarvies* : akk. *sar'vaav* 'hirvas' ja *aahkaatjassies* : akk. *aahkaatjassaav* 'tuleva vaimo'. Kumpiakkin on sekä astevaihtelullisia että astevaihteluttomia.

Muita supistumavartaloisia substantiiveja on vain *älmaaj* 'mies' (akk. *äl'pmaav*) ja muutama *uoj*-loppuinen substantiivi, esim. *päätsuoj* 'poro' (akk. *päähtsuv*) (vrt. Lagercrantz 1926: 106, jonka luokittelussa on unohdettu *älmaaj*-sana). Nämä ovat ainoat substantiivit, jossa kaikissa murteissa on yksikön nominatiivissa *-j*.

Substantiivin *ienuoj* 'eno' yksikön nominatiivi on Ruongin muistiinpanojen mukaan Rasjvärtalta Arvesille *-j*-loppuinen. Myös Lagercrantzin sanakirjassa yksikön nominatiivi on Rasjvärtalla *ienuoj* mutta Svaipalla *ietnu* (1939 n:o 872). Halászin mukaan Barturten—Arvesin sekamurteessa ja Wiklundin mukaan Björkfjälletin murteessa ovat rinnan *ienuoj* ja *ietnu*. Halászin sanakirjan äänneasu [*ēdnū*] on ristiriitainen, sillä [*-dn-*] viittaa ylivahvaan konsonantistoon, mutta [*ē-*] tavalliseen vahvaan asteeseen sekä [*-ū*] toisen tavun pitkään *uo*-vokaaliin, jonka edellä olettaisi olevan ensi tavussa [*ä*]:n, mikäli konsonantisto on ylivahvassa asteessa. Ehkä Halászin sanakirjan *ietnu* on Foldan tai Kvikkjokin lualajansaamea mutta sanakirjassa se on jäänyt osoittamatta (tekstien selityksissä 1893: 304 mainitaankin vain *ienuoj*).

Lisäksi on kuusi substantiivia, jotka taipuvat muuten kuten *ienuoj* ja *päätsuoj*, mutta joiden yksikön nominatiivissa ei ole loppu-*j*:tä: *kuolmuo* 'hämärä', *kuorkuo* 'kari', *kuottuo* 'lieko(puu)', (*s*)*laattuo* 'lampi', *suoluo* 'saari' ja *tsuoppuo* 'sammakko', (vrt. Lagercrantz 1926: 106). Halászin mukaan loppu-*j* voi esiintyä kahdessa viimeksi mainitussa sanassa (muut

puuttuvat hänen sanakirjastaan). Kaikki sanat esiintyvät Ruongin Barturten ja pohjoisempien murteiden muistiinpanoissa eikä niissä ole merkkiäkään loppu-*j*:stä. Sen sijaan niissä on loppu-*h*, joka jää usein ääntymättä. Etelämpänä loppu-*h* puuttuu lähes tyystin, joten on luonnollista, että Lagercrantz on merkinnyt nämä sanat vokaaliloppuisina. Lagercrantzin mukaan myös *raavnuo* 'pihlaja' taipuu Svaipalla kuten mainitut sanat, mutta Halászin ja Ruongin mukaan kyse on normaalista kaksitavuisesta substantiivista *raav'tnuo*. Lisäksi Lagercrantzin mukaan alunperin supistumavartaloiset substantiivit *laattu* 'lampi' ja *kaallu* 'kallio' ovat Rasjværtalla siirtyneet parillistavuisiksi *u*-vartaloisiksi substantiiveiksi (Lagercrantz 1926: 105; vrt. lukua 4.3.4.1.). Jälkimmäinen sana on Barturten murteessa sekä supistumavartaloisena että parillistavuisena *uo*-vartaloisena substantiivina: *kaallu* : akk. *kaal'luv* ~ *kaal'luo* : akk. *kaalluov*. Halászin sanakirjan mukaan myös 'sammakko'-sana näyttää osin siirtyneen *uo*-vartaloiseksi (*tsuop'puo* : gen. *tsuoppuo*; rinnalla on taivutus *tsuoppuoj* : *tsuop'pu*).

Arjeploginsaamassa on selvä pyrkimys päästä eroon harvinaisista *j*-supistumavartaloista. Vain usein esiintyvät *päätsuoj* 'poro' ja *álmaaj* 'mies' ovat täysin kyenneet vastustamaan tätä pyrkimystä. Myös tavallinen sana *ienuoj* 'eno' on yleensä säilynyt *j*-vartaloisena. Sen sijaan muut sanat ovat muiden lähteiden kuin Halászin valossa muuttuneet *h*- tai vokaalivartaloisiksi. Ehkä Halászin kielenoppailla oli vielä vanha *j*-vartaloisuus osin säilynyt. Tosin ei ole mahdotonta, että *suoluo*- ja *tsuoppuoj*-sanojen *j*-vartaloisuus ei ollut kansankielistä vaan eräs monista Halászilla esiintyvistä kansankielelle vieraista piirteistä.

4.3.5. Katsaus adjektiivien taivutukseen

Adjektiiveilla on kaksi perusmuotoa, predikatiivi- ja attribuuttimuoto, jotka useimmilla adjektiiveilla eroavat toisistaan. Näiden väliset muotosuhteet ovat hyvin moninaiset. Lisäksi joidenkin adjektiivien komparatiivi ja superlatiivi muodostetaan erillisestä vartalosta, esim. predikatiivi *lässat*, attribuutti *lässis*, komparatiivi *läsiep* ja superlatiivi *läsimus* ~ *läsiemus* 'raskas'.

Itse asiassa adjektiivin predikatiivi-, attribuutti- ja vertailumuotojen taivutus kuuluu sana- ja johto-oppiin eikä muoto-oppiin. Kuitenkin ne esitellään tässä katsauksenomaisesti, koska näin tarjotaan vertailukohta Halászin ja Lagercranzin kieliopeissa esitetyle.

4.3.5.1. Adjektiivien predikatiivi- ja attribuuttimuoto

Adjektiivin attribuuttimuoto on taipumaton mutta predikaattimuoto taipuu, esim. adjektiivi *nuorra* 'nuori' attribuuttina *nuorra aaltuojt svaalla pal'taa* 'nuoria vaatimia naali pelottaa' mutta predikatiivisena *nuorajt kakin aat'tjuot* 'nuoria heidän piti saada'.

Ainoastaan adjektiivin *puorrie* 'hyvä' attribuuttimuodot voivat kongruoida. Tästä on kolme esimerkkiä: Israel Ruongin Per Nilsson Ruongilta muistiinmerkitsemä *pååtsuoj lij puorien fiedan arrum* 'poroelo oli ollut hyvällä ravinnolla' sekä Halászin muistiinmerkitsemät *te lev mån talle kaav'tnam puoriev kiejnuov* 'nyt olen löytänyt hyvän tien' ja *te ma mån tietitjav puoriev raadiev* 'minäpä tietänen hyvän neuvon' (1893: 101 ja 209). Halászin teksteistä ei löydy muita tapauksia, jossa olisi adjektiivi *puorrie* attribuuttina muun kuin yksikön nominatiivin yhteydessä. Tämä johtuu osin siitä, että arjeploginsaamassa adjektiivin *puorrie* sijasta käytetään usein varsinkin ihmisistä puhuttaessa adjektiivia *puorahk*, jonka komparatiivina ja superlatiivina käytetään *puorrie*-adjektiivin muotoja. Muulloin Ruongin teksteissä on attribuuttina taipumaton *puorrie*. Näin on myös Jonas E. Steggolta kerätyissä teksteissä, esim. *puorrie vivav lev val aat'tjum* 'olen saanut hyvän vävyn' (Grundström 1958: 39).

Adjektiivien predikatiivi- ja attribuuttimuodoilla ei ole yksiselitteisiä tunnuksia. Joidenkin adjektiivien predikatiivi- ja attribuuttimuodot eivät eroa toisistaan. Halászin kielioppi esittelee adjektiivien taivutuksen hyvin lyhyesti (1896: XXIX) Lagercrantzin kieliopissa käsitellään erikseen adjektiivien vartalotyypit ja johtaminen (1926: 107–109 ja 133–136). Edellisessä kohdassa on esillä vain adjektiivit, joiden predikaattimuoto on vokaali- tai *s*-loppuinen ja jälkimmäisessä muut adjektiivit. Tämä jako on osin perusteeton, koska adjektiivien predikaattimuodon loppukonsonantti ei ole aina yksiselitteistä johdinainesta (samalla tavalla Lagercrantz käsittelee myös substantiiveja erottelematta johtamattomaan vartaloon kuuluvia toisen tavun vokaalin jälkeisiä konsonantteja johdinaineksista).

Edempänä esitellään arjeploginsaamen adjektiivityypit ryhmiteltyinä predikatiivi- ja attribuuttimuotojen keskinäisten suhteiden mukaan. Monesta adjektiivista esiintyy vain joko predikatiivi- tai attribuuttimuoto eikä esiintymättömiä muotoja voida varmuudella päätellä. Osa adjektiiveista kuuluu eri lähteissä tai murteissa erilaisiin ryhmiin. Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa ei ole selvitetty adjektiivien predikatiivi- ja attribuuttimuotojen suhteita ja siksi tässä esitetyt tiedot perustuvat enemmän Halászin ja Lagercrantzin aineistoon kuin muulloin. Monet poikkeukselliset tai ainutlaatuiset predikatiivi- ja attribuuttimuodon

suhteet esiintyvät vain Lagercrantzin aineistossa eikä niiden todenperäisyyttä tai levikkiä arjeploginsaamassa voi arvioida tarkemmin.

4.3.5.1.1. Predikatiivimuoto vokaaliloppuinen

Yleisin adjektiivityyppi on sellainen, jossa predikatiivimuoto on vahva-asteinen ja vokaaliloppuinen ja attribuuttimuoto heikkoasteinen ja *s*-loppuinen. Näitä on *ie*-, *uo*-, *a*- ja *aa*-vartaloisia (esim. pred. *kal'jie* : attr. *kaljies* 'väljä', *faav'ruo*, attr. *faavruos* 'komea, kaunis', *kiev'ra*, attr. *kievräs* 'vahva' ja *pään'taa*, attr. *pääntaas* 'rikas, vauras'). Tällaisia adjektiiveja tunnetaan kaikkiaan yli viisikymmentä. Enemmistö niistä on *ie*-vartaloisia. Lagercrantzilla on lisäksi kaksi sekamuotoista adjektiivia, joiden predikatiivimuodot ovat vokaaliloppuisia ja attribuuttimuodot *s*-loppuisia mutta joiden toisen tavun vokaali vaihtelee: *njuod'vie*, attr. *njuodvas* 'likainen, rasvainen' ja *siej'va*, attr. *siej'vis* 'tavallisenvärinen, ruskeanharmaa (poron karva)' (1926: 108).

Lisäksi on adjektiiveja, jotka ovat vokaaliloppuisia sekä predikatiivina että attribuuttina. Kolmella adjektiivilla muodot ovat identtisiä (*puorrie* 'hyvä', *nuorra* 'nuori' ja *jalla* 'hullu'). Lagercranzin mukaan myös *tuol'va* 'likainen' olisi tällainen, vaikka sen komparatiivi *tuol'vasup* viittaisikin mielummin *s*-loppuiseen attribuutti- tai predikatiivimuotoon (1939 n:o 8081). On myös kuusi adjektiivia, joiden predikatiivi on vahva-asteinen ja *ie*-loppuinen ja attribuutti *a*-loppuinen: *njaal'kie* 'hyvänmakuinen', *kuhkie* 'pitkä', *unnie* 'pieni', *vaatnie* 'vähäinen', *tjaap'pie* 'kaunis' ja *fij'tnie* 'hieno' (attribuutit *njaalka*, *kuhka*, *unna*, *vaatna*, *tjaappa* ja *fijna*). Neljällä ensin mainitulla on tosin osassa murteita tai vaihtoehtoisena *s*-loppuiset attribuuttimuodot *njaalkies* (Halászilla vaihtoehtoisena), *kuhkies* (vain Halászilla ja Lagercrantzilla), *unnies* (harvoin vaihtoehtoisena Barturtella ja Barturten—Arvesin sekamurteessa) ja *vaanies* (Halászilla vaihtoehtoisena), jolloin ne kuuluisivat edelliseen adjektiivien ryhmään.

4.3.5.1.2. Predikatiivimuoto *t*-loppuinen

Lähes kaikki *t*-loppuiset adjektiivit ovat predikatiivimuodoltaan *at*-loppuisia ja attribuuttimuodoltaan *is*-loppuisia, esim. *lässat*, attr. *lässis* 'raskas'. Näitä tunnetaan kuusitoista adjektiivia, joiden joukossa ovat myös useimmat värien nimitykset: *ruop'sat* 'punainen', *tjaah'pat* 'musta', *tjuoj'vat* 'harmaa; sininen', *viel'kat* 'valkoinen' ja *vis'kat* 'keltainen'. Näi-

den adjektiivien vertailuasteiden muodostus on hyvin moninaista, sillä esimerkiksi adjektiivilla *lássat* 'raskas' on komparatiivissa muodot *lásiep*, *lássatup* ja *lássasup* ja superlatiivissa muodot *lásiemus*, *lássatumuos*, *lásiemus* ja *lásaamus*. Tämä kirjavuus johtuu osin siitä, että vertailuasteissa käytetään erillistä *-ie*-loppuista vartaloa (vrt. Lagercrantz 1926: 134).

Lisäksi on muutama predikatiiviltaan *t*-loppuinen adjektiivi, joiden attribuuttimuodot ovat poikkeuksellisia: *jálat*, attr. *jálat* 'kovaksitallattu' (Lagercrantz); *juollat*, attr. *juoluos* 'tilava; vähätöinen' (Barturte); *jal'kat*, attr. *jal'ka* (Lagercrantz; Barturte; jossa attribuuttina myös *jal'kis*) 'tasainen'; *márriet*, attr. *márrietis*, komp. *márrietup* 'mukava' (Lagercrantz; Halászilla attribuuttina *márris*) (vrt. Lagercrantz 1926: 134).

4.3.5.1.3. Predikatiivimuoto *k*-loppuinen

k-loppuisia adjektiiveja on aineistossa 25, mutta niitä on kuutta tyyppiä. Suurin ryhmä on adjektiivit, joissa ei ole astevaihtelua ja joiden attribuuttimuoto on *kis*-loppuinen, esim. *tjalmak*, attr. *tjalmakis* 'tarkkanäköinen' ja *vuol'liek*, attr. *vuol'liekis*, komp. *vuol'liekup*, sup. *vuol'liekumuos* 'korkea' (vrt. Lagercrantz 1926: 135). Näitä tunnetaan yhdeksän vahva-asteista ja viisi heikkoasteista. Useimmat ovat selviä johdoksia mutta joukossa on myös skandinaavisia lainoja, esim. *ruvlik* 'hauska; mielenkiintoinen'.

Toiseksi tunnetaan neljä astevaihtelutonta adjektiivia, joiden attribuutti on vokaaliloppuinen: *kassak*, attr. *kassa* 'paksu', *allak*, attr. *alla* 'korkea', *káb'tak*, attr. *káb'ta* 'leveä' ja *ietnak*, attr. *ietna* 'paljo' (vrt. Lagercrantz 1926: 134). Näiden adjektiivien vertailuasteille on tyyppillistä muotojen moninaisuus ja niissä esiintyvä *ie*-loppuinen vartalo, jollainen on myös *at*-loppuisilla adjektiiveilla, esim. komp. *aliep* ~ *allakup* ja sup. *aliemus* ~ *alimus* ~ *allakumuos* adjektiivista *allak*. Tähän ryhmään kuuluu Lagercrantzin sanakirjan mukaan myös adjektiivi *pahaa(h)k*, attr. *pahaa* 'paha' (1939 n:o 4623), joka on ilmeisesti vain adjektiivin *pahaa* rinnakkaismuoto.

On myös muutamia *k*-loppuisia adjektiiveja, jotka taipuvat joidenkin lähteiden mukaan poikkeuksellisesti: *luostak*, attr. *luos'tis* 'valkoraitainen (poro)' (Lagercrantz); *kraavuok*, attr. *kraavvis* 'harmaa' (Halász; Lagercrantzilla *kraavies*, attr. *kraavies*); *puojuok*, attr. *puojuos* 'veres (jälki)' (Lagercrantz), *haalmuok*, attr. *haalmies* 'makea' (Halász; Ruong ja Lagercrantz: *haalmies*, attr. *haalmies*). Lisäksi on *-hk*-loppuiset adjektiivit *puorahk*, attr. *puorahk* 'hyväluontoinen' (komparatiivi *puoriep* ja

superlatiivi *puorriemus* adjektiivista *puorrie* 'hyvä') ja *musahk*, attr. *musahk* 'tummanruskea' (komparatiivi *musahkup*).

4.3.5.1.4. Predikatiivimuoto s-loppuinen

Arjeploginsaamesta tunnetaan viitisenkymmentä s-loppuista adjektiivia. Näistä noin puolella predikatiivi- ja attribuuttimuodot ovat samanlaiset, esim. *kiluos*, attr. *kiluos* 'sinnikäs'. Näille adjektiiveille on tyypillistä, että vertailuasteet voidaan muodostaa sekä s:llisestä että s:ttömästä vartalosta: esim. komparatiivi *killusup* ~ *kiluop* ja superlatiivi *killumus* ~ *killusumuos*.

Toinen huomattava ryhmä on adjektiivit, joiden attribuuttimuoto on vokaaliloppuinen ja vahva-asteinen, esim. *kalmas*, attr. *kal'pma* 'kylmä'. Tällaisia adjektiiveja tunnetaan 16. Kyseisten adjektiivien vertailuasteet muodostetaan predikatiivimuodon pohjalta. Lisäksi on kolme adjektiivia, joissa toisen tavun vokaali vaihtelee: *stuories*, attr. *stuorra* 'suuri', *vijties*, attr. *vij'ta* 'avara' ja Lagercrantzin Svaipalta muistiinmerkitsemä *jienjies*, attr. *jietnja* 'suuri'. Viimeksi mainittu on muualla arjeploginsaamessa tuntematon uumajansaamelainen muoto, joka on varmasti peräisin Lagercrantzin kielenoppaan sorselelaiselta aviomieheltä.

On myös muutama hajatapaus, jotka tunnetaan vain yhdestä lähteestä: *mivhkas*, attr. *mivhkis* 'pehmeä' (Lagercrantz; Barturtella sana on *mivhkies*, attr. *mivhkies*), *suvries*, attr. *suvra* 'hapan' (Barturte) ja *kruonas*, attr. *kruotnis* 'vihreä' (Lagercrantz). Nämä kaikki ovat skandinaavisia lainasanoja.

4.3.5.1.5. Predikatiivimuoto j-loppuinen

Arjeploginsaamesta tunnetaan seitsemäntoista adjektiivia, joiden predikatiivi on j-loppuinen, esim. *vis'taaj*, attr. *vis'taas* 'runsassieninen'. Toisen tavun vokaali on kaikissa adjektiiveissa *aa*. Näiden attribuuttimuoto on Svaipalla ja Rasjvårtalla usein kolmitavuinen predikaattimuotoon perustuva, esim. *vis'taajis* (vrt. Lagercrantz 1926: 133). Kyseinen attribuuttimuoto ei ole vieras pohjoisempanakaan, koska Tjiddjakilta kotoisin olevalla Jonas E. Steggollakin on *jier'vaajis* (*laan'ta*) 'ahmainen (maa)' (vrt. Grundström 1958: 43 *jär'vajis*; toisessa tavussa on äänitteen mukaan pitkä vokaali) ja barturtelaisella Anna Johanssonilla *al'vajis* 'kauhea'. Kolmitavuisissa attribuuttimuodoissa esiintyy toisessa tavussa

osassa sanoja lyhyt *a* kuten viimeksi mainitussa sanassa ja myös Svaipan sanassa *puol'tajis* 'kukkulainen' (Lagercrantz 1939 n:o 5316:2; tämä muoto on tuskin sekä attribuutti- että predikatiivimuoto kuten Lagercrantz esittää). Pidempi attribuuttimuoto on tunnettu luultavasti myös Björkfjälletin murteessa, vaikka Wiklundin käsikirjoituksissa näitä muotoja ei esiinny. Näiden adjektiivien vertailuasteiden muodot ovat kirjavia, esim. komparatiivi *vis'taap* ~ *vis'taajup* ja superlatiivi *vis'taamus* ~ *vis'taajumuos* ~ *vis'taasumuos*. *j*:lliset komparatiivi- ja superlatiivimuodot ovat tavallisia Rasjværtalla ja etelämpänä.

4.3.5.1.6. Muut adjektiivit

Tunnetaan parikymmentä adjektiivia, joissa toisen tavun vokaalia seuraa kaikissa muodoissa *l*. Näitä on kolme tasavahvaa ryhmää. Ensimmäkin tunnetaan seitsemän adjektiivia, joiden predikatiivimuoto on *-l*-loppuinen ja attribuuttimuoto *lis*-loppuinen, esim. *tjiekngal*, attr. *tjiekngalis* 'syvä'. Toiseksi on kymmenisen adjektiivia, joiden predikatiivi- ja attribuuttimuoto ovat *-lis*-loppuisia, esim. *pallulis*, attr. *pallulis* 'arka'. Kolmanneksi on kymmenen adjektiivia, joiden predikatiivi- ja attribuuttimuoto *-latj*-loppuisia, esim. *lihkulatj*, attr. *lihkulatj* 'onnekas'. Kaikkien näiden adjektiivien vertailuasteet muodostetaan yhdenmukaisesti suoraan *l*-vartalosta: *tjiekngalup* : *tjiekngalumuos*, *pallulup* : *pallulumuos* ja *lihkulup* : *lihkulumuos*.

Karitiiviadjektiivien predikatiivimuoto on *-htiepmie*-loppuinen ja attribuuttimuoto *-htis*-loppuinen, esim. *tjalmiehtiepmie*, attr. *tjalmiehtis* 'sokea'. Näiden adjektiivien vertailuasteet muodostetaan attribuuttivartalosta, esim. komparatiivi *tjalmiehtup* ja superlatiivi *tjalmiehtumuos*. Svaipan ja Björkfjälletin murteissa toisen ja kolmannen tavun välistä *ht*:tä vastaa *t* (vrt. Lagercrantz 1926: 136).

4.3.5.2. Vertailuasteet

Adjektiivitaivutuksen erikoisuus on komparaatio. Lähes joka adjektiivista voidaan muodostaa kolme vertailuastetta: tunnuksen perusaste positiivi sekä komparatiivi ja superlatiivi, esim. *nuorra* : *nuorap* : *nuoramus* 'nuori'.

Myös joistakin substantiiveista voidaan muodostaa komparatiivi ja superlatiivi, jolloin kyseessä on todellisuudessa adjektiivijohdos, jolla ei

ole positiivia: esim. sanasta *kaat'tie* 'ranta' komp.iness. *kaattiepan* 'rannempana', sup. *kaattimus* ~ *kaattiemus* 'lähimpänä rantaa oleva' ja sanasta *uk'sa* 'ovi' komp. *uksap* 'lähempänä ovea (oleva)'. Monilla adverbeilla, postpositioilla ja prepositioilla on myös komparatiivi ja superlatiivi, jotka voivat olla merkitykseltään sekä adjektiivisia että adverbisiä, esim. *lahka* 'lähellä': *lakap* 'lähempi; lähempänä'; *manngie* 'perä-, taka-': *mangiep* 'myöhempi, jäljempi; myöhemmin': *mangiemus* ~ *mangimus* 'viimeinen; lopulta, viimeiseksi' (vrt. myös Lagercrantz 1926: 114–115).

Komparatiivin ja superlatiivin yhteydessä esiintyvää vartaloa ei usein voi ennustaa positiivin predikatiivi- tai attribuuttimuodosta. Ainoastaan parissa edellä esitetyssä ryhmässä komparatiivin ja superlatiivin muodostaminen on yhdenmukaista. Moninaisuuden syy on se, että komparatiivi- ja superlatiivivartalot voidaan muodostaa sekä predikatiivi- että attribuuttimuodosta ja vieläpä usealla tavalla. On tavallista, että adjektiivilla on rinnan useita komparatiivi- ja superlatiivimuotoja, esim. Barturten murteessa pred. *kassak*, attr. *kassa*, komp. *kasiap* ~ *kassakup*, sup. *kasimus* ~ *kasiemus* ~ *kassakumuos* 'paksu'. Sen sijaan on säännöllistä, että superlatiivi muodostetaan aina samasta vartalosta kuin komparatiivi.

Komparatiivilla ja superlatiivilla ei ole erillisiä predikatiivi- ja attribuuttimuotoja. Ainoastaan kaksitavuisista konsonanttiloppuisista adjektiivivartaloista muodostetuilla komparatiiveilla voi esiintyä rinnan nelitavuinen vain predikatiivina käytettävä yksikön nominatiivin muoto, sekä lyhempi lähinnä attribuuttina käytettävä muoto (esim. *karrasuppuo* ja *karrasup* adjektiivista *karras* 'kova'). Halász ja Lagercrantz eivät mainitse tätä kieliopissaan, mutta Lagercrantzin sanakirjasta käy ilmi, että Rasjvårtan murteessa adjektiivilla *suohkat* 'tiheä' on komparatiivin predikatiivimuoto *suohkatuppuo* ja attribuuttimuoto on *suokaap* (1939 n:o 7139; Ruongin muistiinpanoissa attribuuttimuotona on *suohkatup*). Halászin sanakirjassa ja Ruongin kieliopillisissa muistiinpanoissa tällaisten adjektiivien kolmitavuinen ja nelitavuinen predikatiivimuoto on usein esitetty rinnan ilman mainintaa niiden käytöstä. Esimerkkejä komparatiivin pitemmän muodon käytöstä predikatiivina löytyy teksteistä, esim. Barturte (Ruong) *tjavielk-tjår'kie lij tjaah'patuppuo* 'selkäkaista oli mustempi', *ak'ta, kuti lij ville vuorrasuppuo* 'yksi, joka oli vanhempi' (Halász 1893: 29) ja *vuorrasuppuo l taht muv'ste* 'hän on minua vanhempi' (Grundström 1958: 72) (adjektiiveista *tjaah'pat* ja *vuoras*). Predikatiivina voidaan käyttää myös lyhempää muotoa, esim. Ruong *vuorrasup sjat-taj* 'tuli vanhemmaksi'. Sen sijaan mistään lähteestä ei löydy tietoja siitä, että pitempää komparatiivimuotoa käytettäisiin attribuuttina.

4.3.5.2.1. Komparatiivi

Painottoman tavun jäljessä komparatiivin tunnus on yksikön nominatiivissa *-p*, muissa sijoissa *-pu-*, harvemmin *-pa-*, esimerkiksi komparatiivin nominatiivi *puoriep* ja akkusatiivi *puoriepuv* adjektiivista *puorrie* 'hyvä'. Komparatiivin tunnus on painollisen tavun jäljessä yksikön nominatiivissa *-p*, yksikön illatiivissa ja komitatiivissa *-ppu-* ja muissa sijoissa *-ppuo-*, esim. komp.nom. *viel'katup*, komp.akk. *viel'katuppuov* ja komp. illat. *viel'katuppuj* adjektiivista *viel'kat* 'valkoinen' (vrt. Halász 1896: XXXIX ja Lagercrantz 1926: 107). Taivutus on siis samanlainen kuin kaksitavuisilla *uo*-vartaloisilla substantiiveilla. Kolmennen tavun lopussa olevan komparatiivin tunnuksen edessä sidevokaalina on *-u-*, esim. *viel'katup* sekä *vuorpiehtuppuo* adjektiivista *vuorpiehtiepmie* 'onneton'.

Ruongin teksteissä esiintyy kaksi komparatiivimuotoa, jotka on muodostettu eriskummallisesti: *Barturte* (Per N. Ruong) *mivhkalkup sjattaa* 'tulee pehmeämmäksi' ja *karralkup sjattaa* 'tulee kovemmaksi'. Kyse ei ole kirjoitusvirheistä, koska ne on kirjoitettu samalla tavalla myös tekstien normaalistetussa versiossa. Komparatiivit on muodostettu adjektiiveista *mivhkies* 'pehmeä' ja *karras* 'kova'. Näistä adjektiiveista käytetään muualla teksteissä normaaleja komparatiivimuotoja *mivhkaap* ja *karrasup*. Kahden tekstissä esiintyvän sanan pohjalta on mahdoton ratkaista, onko kyse erillisistä adjektiivijohdoksista vai tavallisten adjektiivien poikkeuksellisista komparatiivimuodoista.

4.3.5.2.2. Superlatiivi

Superlatiivin tunnus on painottoman tavun jäljessä *Barturtella* ja pohjoisempana *-mus*, *Barturten* eteläpuolella *-jmus*, esimerkiksi *puoriemus* ~ *puorimus*, etelässä *puorijmus* adjektiivista *puorrie* 'hyvä'. Lagercrantzin kieliopin mukaan superlatiivin tunnus olisi *Svaipan* ja *Rasjvärtan* murteissa painottoman tavun jäljessä *-mus* (1926: 107), mutta myös *j:n* on katsottava kuuluvan superlatiivin tunnukseen, koska muutoin sen täytyisi olla vain superlatiivin yhteydessä esiintyvän alivartalon osa. Painollisen tavun jäljessä superlatiivin tunnus on yksikön nominatiivissa kaikissa murteissa *-muos* sekä obliikvisijoissa *-pmus-*, esimerkiksi *vuorrasumuos*, akk. *vuorrasupmusav* adjektiivista *vuoras* 'vanha'.

Painottoman tavun jäljessä esiintyvien *mus-* ja *jmus-*superlatiivin esiintymisalueen raja ei ole täysin ehdoton. On muutama yksittäinen esimerkki pohjoisissa murteissa esiintyvästä *jmus-*superlatiivista: *Bartur-*

telta (Per N. Ruong) *fijnaajmus* 'hienoin', *vieraajmus* 'pahin', (Sara Enarsson) *ävtijmus* 'etummainen' ja *vaajvijmus* (~ *vaajviemus*) 'hankalin'. Ainoa esimerkki Barturten pohjoispuolelta on Margareta Bengtssonilta Barturten—Arvesin sekamurteesta muistiinpantu *nuorajmus* 'nuorin'. Etelämurteista löytyy puolestaan muutama esimerkki pohjoisemmasta *j:ttömästä* superlatiivista: Lagercrantz Svaipa *kiehpiemus* 'kevein', *nievriemus* 'pahin, huonoin' ja *vuolijemus* 'matalin, alhaisin'. Sen sijaan Lagercrantzin sanakirjan [*iljëm*] 'korkein' adjektiivista *allak* 'korkea' (1939 n:o 51) on virheellinen, koska kieliopissa esiintyy normaali [*iljijemus*] (1926: 134), joka selittää myös ensi tavun vokaalin suppeuden.

4.3.6. Katsaus lukusanojen muodostamiseen

Lukusanojen muodostamisen erikoisuudet eivät ole taivutus- vaan johtopillisiä. Ne esitellään itse asiassa vain täydennyksenä ja vertailukohtana Halászin ja Lagercrantzin kieliopissa esitettyyn.

Perusluvuista vain *tjuohtie* 'sata' sekä *a*-päätteiset lukusanat *ak'ta* 'yksi', *käl'pma* 'kolme', *vihta* 'viisi' ja *kuhta* 'kuusi' taipuvat kuin vastavartaloiset substantiivit. Perusluvut *kuok'te* 'kaksi', *niel'je* 'neljä', *kaak'tse* 'kahdeksan' ja *ääk'tse* 'yhdeksän' taipuvat muuten kuten *ie*-vartaloiset substantiivit mutta niiden yksikön nominatiivi on *e*-loppuinen. Peruslukujen *kietjav* 'seitsemän' ja *lækiev* 'kymmenen' yksikön nominatiivi on yksikön akkusatiivin kaltainen. Muuten ne taipuvat kuin *a*- ja *ie*-vartaloiset substantiivit. Lukusanan *lækiev* nominatiivina on toisinaan *lähkie* yhdistetyissä lukusanoissa: *niel'je-lähkie* 'neljäkymmentä' (vrt. myös Halász 1896: XXX).

Huomautettakoon, että *ääk'tse* 'yhdeksän' on pitkävokaalinen kaikissa murteissa, vaikkeivat Halászin ja Lagercrantzin merkinnät tätä selvästi osoitakaan (vrt. Halász 1896: XXX, Lagercrantz 1926: 109—110) ja vaikka naapurikielissä uumajan- ja luulajansaamessa sana on lyhytvokaalinen (Schlachter 1958 s.v. *äktse*, Grundström 1946—1954 s.v. *aktse*).

Lukusana *kietjav* 'seitsemän' on Halászin ja Wiklundin merkintöjen mukaan *tj*-alkuinen. Halászin tutkimassa murteessa olettaisi esiintyvän *kietjav*-muodon, koska Ruongin aineiston mukaan pohjoismurteissa käytetään yksinomaan tätä muotoa. Sen sijaan Wiklundin kaikkein eteläisimmästä arjeploginsaamesta merkitsemä *tjietjav* on vähemmän yllättävä, koska sana on viereisessä uumajansaamessakin *tj*-alkuinen (esim. Schlachter *tjihtja*).

4.3.6.1. Järjestysluvut

Järjestyslukujen johdin on *-t*, joka liittyy perusluvun heikkoasteiseen vartaloon. *ie*-vartaloisilla lukusanojen toisessa tavussa on *aa*-vokaali, esim. *kaaktsaat* 'kahdeksas' (*kaak'tse* 'kahdeksan').

Lukusanan *kietjav* 'seitsemän' järjestysluku *kieh'tjit* on poikkeuksellinen, koska siinä on ylivahva aste (vrt. lukua 3.3.3.4.). Samoin perusluvun *käl'pma* 'kolme' järjestysluku on molempien tavujen vokaaliltaan poikkeuksellinen *kåålmaat*. Lukusanojen *ak'ta* 'yksi' ja *kuok'te* 'kaksi' järjestysluvut on muodostettu eri vartalosta eikä niissä ole järjestysluvun tunnusta: *vuostas* 'ensimmäinen' ja *nuppie* (~ *muppie*) 'toinen'. Jälkimmäistä käytetään myös indefiniittipronominina. Pohjoisissa murteissa Tjijtjakille saakka tavataan *nuppie*, Rasjvårtan murteessa ja etelämpänä *muppie*. Barturtella esiintyy Ruongin keräämässä aineistossa myös *muppie*, mutta lähes pelkästään äänitteissä, joissa kielenopas on muulloinkin käyttänyt kirjakielisempiä sanoja kuin normaalissa puhekielessä. Tjijtjakilla tunnetaan molemmat, joskin *nuppie* on tavallisempi. Halászin teksteissä ja sanakirjassa on eteläisempi *muppie*, mikä johtuu varmasti hänen pääkielenoppaansa kirjakielen tuntemuksesta.

4.3.6.2. Yhdistetyt lukusanat

Yhdistetyt luvut 'kymmenestä' ylöspäin voidaan muodostaa eri tavoilla. Täydet kymmenet ilmaistaan rakenteella, jossa on ensin kymmenluku yksikön nominatiivissa (usein lyhentyneenä) ja sitten taipuvana *låkiev*, esim. *maak'siet kalkav mán tunji vihta-låkiev* (akk.) 'minun pitää maksaa sinulle viisikymmentä', *juo liv mán lahka kuok'te-låkie* (genetiivi preposition yhteydessä) 'jo olin liki kaksikymmentä (vuotta)' (vrt. Halász 1896: XXX). Yhdistetyn luvun ollessa attribuuttina myös jälkiosa voi lyhentyä: *tjuottjuoj tanne uhtsiemus kuok'te-låk minuvhta* 'hän seiso siellä vähintään kaksikymmentä minuuttia'.

Järjestysluvut voidaan muodostaa joko kardinaalilukujen lailla (*kål'pma-låkaat* tai *kålma-låkaat* 'kolmaskymmenes') tai käyttämällä järjestyslukua myös kummastakin lukusanasta (*kåålmaat-låkaat*).

Muiden yhdistettyjen lukusanojen kuin täysien kymmenien muodostamisessa on kaksi tapaa. Ensinnäkin käytetään täysiä kymmeniä ja peruslukuja, esim. *ak'ta-låk-ak'ta* 'yksitoista', *kuok-låk-vuostas* 'kahdeskymmenesyhdes' (vrt. Halász 1896: XXX ja Lagercrantz 1926: 109). Toiseksi käytetään postpositiota *nal('t)ne* 'päällä, yllä', esim. Ruong *kuok'te-låkie-*

nal'tne 'kaksitoista' ("kaksi kymmenen päällä"), *lâkie-nan-kââlmaat* 'kolmastoista' ("kymmenen päällä kolmas") ja Lagercrantz (1926: 110) *vuostas-lâkie-nal'tnie* 'yksitoista' ("ensimmäinen kymmenen päällä"). Halász mainitsee vielä monimutkaisemman rakenteen *ak'ta-kââlmaat-lâkie-nal'tne* 'kaksikymmentäyksi', sananmukaisesti "yksi kolmannenkymmenen päällä" (1896: XXX). Tällaista rakennetta ei tunneta muissa lähteissä.

4.3.6.3. Lukusanat attribuutteina

Peruslukusanat kongruoivat attribuuttina ollessaan pääsanansa kanssa lähes samalla tavalla kuin demonstratiivi- ja interrogatiivipronominit. Lukusana *ak'ta* 'yksi' kongruoi täydellisesti pääsanansa kanssa. Ainoa poikkeus on Halászin teksteissä esiintyvä omituinen rakenne *âruoj ak'ta puorrie kânakasan* 'oli hyvä kuningas' (1893: 150). Elatiivissa on absoluuttisen taivutuksen *aktast*-muodon asemesta *aktat* (vrt. lukua 4.3.2.3.).

Ruongin muoto-opillisissa muistiinpanoissa ei ole lukusanasta *ak'ta* attribuutin monikollista taivutusta, mutta teksteistä löytyy esimerkkejä, jotka osoittavat, että monikossa kongruenssi on samanlainen kuin muillakin lukusanoilla: esim. *jâhtiet tajt aktajt aajtuojt vuohus* 'kulkea niitä yksiä (= samoja) poropolkuja alas', *naakin aktajn tjaah'pis päähtsujn lij njuonnie kaajhk viel'kat* 'joillakin yksittäisillä mustilla poroilla oli nenä kokonaan valkoinen'. Yksikön akkusatiivissa muut lukusanat kuin *ak'ta* ovat yksikön nominatiivin kaltaisia ja niiden pääsana on yksikön genetiivin kaltainen. Yksikön illatiivissa lukusana on yksikön genetiivin kaltainen. Monikossa kaikkien lukusanojen kongruenssi on täydellinen (ks. liitteen taivutuskaavoja).

Järjestysluvuista vain *nuppie* (~ *muppie*) 'toinen' kongruoi samalla tavalla kuin perusluvut. Se taipuu samalla tavalla myös indefiniittipronominina. Yksikön inessiivissä on Ruongin keräämissä teksteissä vaihtelua nominatiivin ja genetiivin kaltaisen muodon *nuppie* ja inessiivisen *nuppien*-muodon välillä. Halászin teksteissä on säännöllisesti inessiivimuotoinen *muppien*. Muut järjestysluvut ovat attribuutteina taipumattomia.

4.3.7. Pronominit

Pronominit on taivutukseltaan kirjava sanaluokka. Tärkeimmät ryhmät ovat persoona-, demonstratiivi-, interrogatiivi- ja relatiivipronominit. Muita pronomineja ovat indefiniitti-, refleksiivi- ja resiprookkipronominit. Vartaloltaan yksitavuisia ovat demonstratiivipronominit, yksikön persoonapronominit ja interrogatiivi- ja relatiivipronominit *kie* 'kuka' ja *mij* 'mikä, kuka'. Useimmat muut ovat vartaloltaan kaksitavuisia. Jotkut johdetut interrogatiivi- ja relatiivipronominit ovat vartaloltaan kolmi- tai nelitavuisia, esim. *takkaar* 'sellainen', *kuhtimutj* 'mikä (monesta)' ja *kalliekis* 'montako (poroa)' (vrt. *ta(h)t* 'se, *kuhti* 'joka' ja *kalle* 'montako'). Attribuutteina demonstratiivi-, interrogatiivi- ja relatiivipronominit kongruoivat ainakin osittain pääsanansa kanssa.

4.3.7.1. Persoonapronominit

Yksikön ja kaksikön persoonapronominien taivutuksessa on poikkeuksellista se, että yksikön nominatiivissa on ensi tavussa puolisuoppea vokaali ja obliikvisijoissa suppea vokaali. Sijamuotojen yhteydessä luvussa 4.3.2. esiteltiin useita persoonapronominien sijataivuksen erikoisuuksia.

Lagercrantzilla on kerran tekstissä persoonapronomineista *mån* 'minä' ja *tån* 'sinä' lyhentymämuodot [*mo*] ja [*tò*] (1957: 13), jollaisia ei esiinny muissa lähteissä. Kysymys on ilmeisesti kirjoitusvirheistä, koska molemmat sanat on kirjoitettu kieliopissa samoissa lauseissa normaalisti (1926: 21: *maav tån vuojnaah*; 27: *mån lev vuoj'taam*). Myöskään Lagercrantzin sanakirjassa ei näitä lyhentymämuotoja mainita (1939 n:ot 3688:2 ja 7647:2).

Monikon persoonapronominien genetiivissä on toisessa tavussa pitkä vokaali, esim. pl1 *mijaa* (vrt. nom. *mijah*). Ruong on merkinnyt Barturten—Arvesin sekamurteesta kerran muistiin muodon *mijaaaj*, jonka loppu-*j* on substantiivien monikon genetiivin analogiaa. Tällaisia muotoja on myös Halászín kieliopissa (1896: XXII).

Persoonapronomineilla on erityiset taipumattomat vahvistavat muodot: yksikön ensimmäisessä persoonassa *ma*, toisessa *ta*, ja kolmannessa tavallisesti *sa*, esimerkiksi *iv lam ma lijhk maah'tiet tjaj'pmusijt aniehtit* 'enpä minäkään ollut voinut nauruani pidätellä', *piadak litjah maaj ta tåt-na* 'hullu se lienet sinäkin' ja *laahka sa tunji kaav'tnuj aaj* 'laki se löytyi hänellekin'. Kolmannessa persoonassa voi olla myös *si*, jos sen vieressä on 'olla'-verbin preteritin yksikön kolmannen persoonan muoto *lij* tai poten-

tiaalin muoto *litj*, esimerkiksi *men jaapmaam si lij val maannaa* 'mutta lapsipa olikin kuollut' ja *pålas-taal'hkie si litj utnaatj piejviev* 'tämän päivän lienee kuurosateinen sää'. Lisäksi yksikön kolmannella persoonalla on vahvistava muoto *se*, joka tavataan 'olla'-verbin preesensin yksikön kolmannen persoonan muodon *le* sekä yksikön toisen ja monikon kolmannen persoonan muodon *leh* yhteydessä, esimerkiksi *spiev'htja-jutuos se le maaj staal'hpie* 'susipa on myös aave-eläin' ja *påhtsutjah se leh tel anj tan mierhkan taalaatj nievries aajkij mihte* 'porosilla on vieläkin se korva-merkki kehnoihin nykypäiviin saakka'.

Halász pitää muotoja *ma*, *ta*, *sa* ja *si* kieliopissaan persoonapronominien lyhentymämuotoina (1896: XXII). Lisäksi hän esittää, että monikossa vastaavia muotoja ovat *mij*, *tij* ja *sij*. Todellisuudessa viimeksi mainitut ovat useimmiten tavallisia monikon persoonapronomineja, joiden merkitys ja asema eivät eroa pitemmistä muodoista *mijah*, *tijah* ja *sijah*. Ruongin tekstien valossa *mij*, *tij* ja *sij* esiintyvät vain muutamassa tapauksessa epäitsenäisinä vahvistavina pronomineina, esimerkiksi *kal mij akta paalie mijah manngiel Nijjsaahta jätijmeh tappien* 'kylläpä me kerran Nilsin perässä kuljimme siellä' ja *mijah niejhtsuoh mij kujht miehtsien nåvh vuojav tjier'tnijmih* 'me neidotpa kirusimme voita sillä tavoin'. Näitä käytetään myös kaksikon persoonapronominien vahvistavina muotoina, esimerkiksi *men måj Stijnaajn mij kujht akiev kuoktiev sajiev pätijmen* 'mutta minä ja Stinapa kuitenkin lypsimme aina kahdelta puolelta' ja *ilmie piep'muo-laakijah tij lehpjen tåj* 'te kaksipa olette turhanpäiväisiä ruoanlaittajia'. Lagercrantz kutsuu persoonapronominien vahvistavia muotoja enkliittisiksi optatiivisiksi apusanoiksi (1926: 22–23 ja 121). Hän tajusi ne pelkästään epäitsenäisiksi. Tosin hänen muistiinpanemissaan teksteissä on usein yhdistetty itsenäisiä sanoja yhdysviivalla sana-liitoiksi.

Persoonapronominien vahvistavat muodot ovat muuttuneet muutamassa tapauksessa kaikissa murteissa enkliittisiksi tai kokonaan agglutiinoituneet. Tällaisia ovat etenkin kieltoverbin vahvistavat muodot, esimerkiksi sg1 *ipma* (< *iv ma*) *kujht mån håålah* 'enpä minä kuitenkaan sano', vrt. tavalliseen rakenteeseen *mån iv kujht håålah* (vrt. Lagercrantz 1926: 121). Persoonapronominien enkliittiset muodot liittyvät usein myös verbien imperatiivimuotoihin, nesessiiviseen apuverbiin *atja-* 'täytyä' ja finaaliseen konjunktioon *amaa* 'jotta ei' (vrt. lukuja 4.2.2.2., 4.2.2.1. ja 4.2.).

4.3.7.2. Demonstratiivipronominit

Tavallisin demonstratiivipronomini on *taht* 'se'. Huomattavasti harvinaisempi on *taaht* 'tämä'. Ainoastaan Björkfjälletillä *taaht* voi olla suositumpi kuin *taht*, sillä Wiklund huomauttaa muistiinpanoissaan, että ”*taht* näyttää olevan vähemmän tavallinen ja kielenopas oli hyvin epävarma siitä, onko sitä lainkaan olemassa; sen sijasta hän käytti *taaht*-pronominia”. Naapurimurteessa Svaipalla on *taht* jo yleisin (Lagercrantz 1926: 111). Sama pätee myös Ruongin ja Halászin tutkimiin murteisiin. Muut demonstratiivipronominit ovat *tuht* 'se siellä', *tuoh* 'se siinä'. Yksikön nominatiivissa esiintyvät rinnalla myös *tat*, *taat*, *tut* ja *tuot*, joissa loppukonsonantisto on yksinkertaistunut.

Ruongin muistiinpanemissa teksteissä on *taht* ylivoimaisesti yleisin, noin seitsemän kertaa yleisempi kuin seuraavaksi yleisin *tuht*. Loput kaksi *tuoh* ja *taaht* ovat puolestaan yli kaksikymmentä kertaa harvemmin esiintyviä kuin *taht*. Yksi syy *taht* -pronominin ylivoimaiseen yleisyyteen muihin demonstratiivipronomineihin verrattuna on se, että sitä käytetään paljon myös yksikön kolmannen persoonan persoonapronominin sijasta, esim. *kaajhk faavrujmus lij taht tajst åappaatjiist* 'hän oli kaikkein komein niistä sisaruksista' ja *vielkuhk ja tjuorak ielluo lij tanne* 'hänellä oli valkoinen ja harmaa porokarja'. Toiseksi sitä käytetään determinanttina, esim. *Nijsjaah* *tel taht tappien jätij* 'Nils se silloin siellä jutasi' ja *taht almaaj, mij päähtaa* 'se mies, joka tulee' *mij litj te taht sijaa tij'ta* 'mikä lienee sitten se heidän taikuutensa'.

Attribuutteina demonstratiivipronominit kongruoivat pääsanansa kanssa. Attribuuttimuodot eroavat absoluuttisessa taivutuksessa esiintyvistä muodoista yksikön inessiivissä, elatiivissa ja illatiivissa sekä monikon inessiivissä.

Yksikön inessiivissä demonstratiivipronomineilla on arjeploginsaamessa kahdenlaisia attribuuttimuotoja: toisaalta genetiivin kaltaiset *tan*, *taan*, *tun*, *tuon* ja toisaalta pidemmät, yksinomaan inessiiviset *tatne*, *taatne*, *tutne*, *tuotne*. Ruongin muistiinpanojen perusteella Barturtella ja pohjoisempana esiintyvät aina genetiivin kaltaiset muodot. Wiklundin mukaan myös Björkfjälletillä käytetään normaalisti näitä muotoja, mutta jos demonstratiivipronominia korostetaan, käytetään pidempää muotoa. Tämä näyttää sopivan myös Ruongin Jonas Fjällmanilta muistiinmerkitsemiin Tjidtjakin murteen teksteihin, joskin aineisto on niukka, seitsemän kertaa inessiivinen *tan* ja kerran *tatne* (ainoa esimerkki jälkimmäisistä on *kaaj'hka iehtjaata jaapmin tatne käätien* 'Kaikki muut kuolivat siinä kodassa'). Myös tjidtjakilaisella Jonas E. Steggolla esiintyy

joskus *tatne* (esim. Grundström 1958: 29 *dadne*).

Ruongin Barturtea eteläisempien murteiden muistiinpanoissa esiintyy muutoin vain genetiivin kaltaisia muotoja. Lagercrantzin kieliopin mukaan Svaipalla — ja ilmeisesti myös Rasjärtalla — käytetään pidempiä muotoja (1926: 89). Teksteissäkin esiintyykin yksinomaan pidempiä muotoja. Ainoa tulkinnanvarainen tapaus on *tanne tuon paaktie-vuolien* 'hier unter diesem Felsen' (1957: 18), jossa yhdysviiva kätkee sen, että *tuon*-sanan pääsana on *paaktie* 'kallio (sg.gen.)' eikä postpositio *vuolien* 'alla'.

Halászin kieliopin mukaan attributtina käytetään pidempiä muotoja (1896: XXVII). Hänen teksteissään *tatne* onkin melkein yksinomainen, sillä ainoastaan kerran inessiivin yhteydessä esiintyy *tan: tan aajkien* 'siihen aikaan' (1893: 110), jota ei pidä sekoittaa aikaa ilmaisevien sanojen genetiiveihin (sellainen on esimerkiksi sivulla 119: *tan paalien* 'sen kerran'). Pronomineilla *tut* ja *taat* on myös genetiivin kaltaisia muotoja: *taan mijaan kirhkuon* 'tässä meidän kirkossamme' (1893: 185) mutta *taadne al'pmaan* 'tällä miehellä' (mts. 122); *tun muoran* 'tuossa puussa' (mts. 56), mutta *tutne talan* 'tuossa tulella' (mts. 135). Pronominin *tuot* inessiiviattribuutista ei ole esimerkkejä. Qvigstadin Fausken teksteissä esiintyy säännöllisesti genetiivin kaltainen muoto, mm. *tan almatjin* 'sillä ihmisellä' (1929: 514).

Halászilla on useita muista arjeploginsaamen lähteistä poikkeavia muoto-opillisia piirteitä, jotka tavallisesti selittyvät hänen pääkielenoppaansa kirjasaamen taidolla ja joiden käytössä esiintyy horjuntaa kansankielen ja kirjasaamen välillä. Vaikka *tatne* onkin Halászin teksteissä attribuuttimuodon inessiivinä lähes yksinomainen, on tässäkin ilmeisesti kyse kansankielestä poikkeamisesta.

On olemassa myös painotetut demonstratiivipronominit *tahtak* 'se (juuri)' ja *tahtak* 'tämä (juuri)', joiden obliikvisijoissa lukutunnusta ja sijapäätettä seuraa *-k*, jos ne ovat yhden foneemin mittaisia, tai *-ka*, jos ne ovat pidempiä, esimerkiksi sg.akk. *tavka* (= vartalo *ta-* + akk. *-v- +ka*) ja pl.akk. *tajtak* (= vartalo *ta-* + pl. *-j-* + pl.akk. *-t-* + sidevokaali *-a- +k*).

Demonstratiivipronomineja ovat myös adjektiiviset *takkaar* 'sellainen', *taakkaar* 'tällainen', *tuokkaar* 'tuollainen tuolla', *tukkaar* 'sellainen siinä' (rinnalla harvinaisemmat *takkir*, *taakkir*, *tuokkir*, *tukkir* ja deminutiiviset *takkaaratj*, *takkiratj* jne.). Ne ovat attribuutteina taipumattomia mutta itsenäisinä kolmitavuisten substantiivien ja deminutiiviset demonstratiivipronominit nelitavuisten substantiivien tapaan taipuvia, esimerkiksi *ittjin hav takkaar aaltuojt paajah viessuot* 'eihän sellaisia vaatimia jätetty eloon' mutta *pruvvujmeh takkaarijt aaj lierahtit* 'koetimme myös opettaa sellaisia'.

4.3.7.3. Interrogatiivi- ja relatiivipronominit

Eläimiin ja asioihin sekä myös ihmisiin viittaava interrogatiivi- ja relatiivipronomini on *mij*. Pelkästään ihmisiin viittaava interrogatiivipronomini on *kie*. Lagercrantzin sanakirjassa on rinnalla virheellisesti *kij* (1939 n:o 2331:2), jota ei mainita hänen kieliopissaan tai teksteissään ja joka ei esiinny missään muussakaan arjeploginsaamen lähteessä. Vastaava relatiivipronomini on *kuhti* ~ *kuti*, jota käytetään harvoin. *kie*-pronominiakin käytetään joskus relatiivipronominina, esim. *iellam kin aktakah, kiej'ste kakin aas'tiet raaffijt* 'ei ollutkaan keitään, joilta voitiin ostaa lampaantaljoja'. Halászin kieliopista käy ilmi, että *mij*-pronominia käytetään myös ihmisistä (1896: XXVIII). Sen sijaan Lagercrantzin kieliopissa ja sanakirjassa annetaan sen merkitykseksi vain 'mikä' (1926: 90–91 ja 111 sekä 1939 n:o 3850), vaikka se viittaa hänen teksteissään yhtä lailla ihmisiin, esim. *vala fruvvaa te kalk piessat hiekkajn, mij sitaj saamie aal'pmukav vaar'jalit* 'mutta rouva, joka tahtoi saamelaista rahvasta suojella, saa jäädä henkiin' sekä *tah saamie, mah lin mieh'tsaaj vuolkatam...* 'ne saamelaiset, jotka olivat paenneet metsään...' (1957: 17 ja 21; vertaa myös 1926: 38, jossa Lagercrantz selittää edellisellä relatiivilauseella olevan finaalisien sivumerkityksen). Ruongin teksteissä *mij* on paljon yleisempi ihmisiin viittaavana relatiivipronominina kuin *ku(h)ti*.

mij-pronominin sijasta käytetään interrogatiivi- ja relatiivipronominina *kå*-vartalosta tai harvemmin *ku*-vartalosta muodostettuja paikallissijoja paikoista ja esineistä, harvemmin eläimistä, esim. inessiivissä *kånne: tjien'htaa lij kiepniev vaal'taam mangien, kånne laav'kuom-tjaatsiev liekkatin* 'piika oli ottanut mukaan kattilan, jossa lämmitettiin kylpyvettä'. Sen sijaan omistusrakenteessa on yleensä *mij*-pronominin inessiivi: *takkaar päätsuoj, manne lin tjalmieh aaj kunik viel'katak* 'sellainen poro, jolla silmätkin olivat lähes valkoiset'. Vain Lagercrantzin teksteistä löytyy esimerkki omistusrakenteessa esiintyvistä *ku*-vartalosta: *muvne, kus'ne l tan ietna fuol'hkie* 'minulla, jolla on niin paljon perhettä' (1926: 65 ja 91).

Yksikön nominatiivissa attribuuttina olevan *mij*-interrogatiivipronominin määrite on poikkeuksellisesti monikon akkusatiivissa, esim. *mij lättijt?* 'mikä lintu?' (vrt. yksikön genetiivi *man lättie?* 'minkä linnun?'). Tästä erikoisuudesta eivät Halászin ja Lagercrantzin kieliopit mainitse eikä esimerkkejä löydy myöskään heidän teksteistään. Ruongin teksteissä tämä rakenne on yksinomainen.

mij 'mikä' -pronominin yksikön akkusatiivissa on odotuksenmukaisen

mav-muodon rinnalla vapaassa vaihtelussa myös pitkävokaalinen *maav* ilmeisesti kaikissa arjeploginsaamen murteissa. Lagercrantzin aineiston valossa se näyttää olevan yksinomainen Svaipan murteessa. Silti hän mainitsee kieliopissaan, että pronomini *mij* 'mikä' taipuu kuten demonstratiivipronominit, joissa ei vartalon lyhyen ja pitkän vokaalin vaihtelua esiinny (1926: 111). Essiivimuoto *manien* esiintyy teksteissä vain merkityksessä 'minkä takia?' kuten myös demonstratiivipronominin essiivimuoto *tanien* vain merkityksessä 'sen takia' (inessiivi *manne* esiintyy myös merkityksessä 'minkä takia?' mutta yleisemmin merkityksessä 'missä?'; sen sijaan *tanne* vain merkityksessä 'siellä, sillä').

kie 'kuka' -pronominia ei käytetä attribuuttina vaan sen korvaa pronomini *kuhti*. Lagercrantz mainitsee myös interrogatiivipronominin *kielnie* 'kenen' ja esittää perustellusti, että se voisi olla syntynyt *kien lie* 'kenen on' -rakenteesta (1926: 111). Tällaiseen alkuperään viittaa myös se, että Lagercrantzin toisaalla esittämästä esimerkistä käy ilmi, että kyseisen pronominin aloittamassa kysymyslauseessa ei ole verbin finiitistä muotoa: *kielnie tah kaapmaka(h)?* 'kenen nämä kengät (ovat)'. Myös vastauksessa on samanlainen rakenne: — *talnie tah kaapmaka(h)* 'nämä (ovat) hänen kenkensä' (mts. 90). Lagercrantz ei mainitse kuitenkaan muotoja *kielnie* ja *talnie* lainkaan sanakirjassaan.

Halász mainitsee lisäksi *-tas/-tes*-päätteiset painotetut interrogatiivipronominit *kietas* 'kuka', *kutes* 'kuka, mikä' ja *mijtes* 'mikä, kuka' (1896: XXVIII). Sanakirjassa esitetään taivutusmuotoja vain viimeksi mainitusta pronomineista: akk. *mavtes* ~ *mavtas*, ess. *mannes*, elat. *mastes*, pl.nom. *mahtes* ja pl.akk. *majtes* (s.v. *mijtes*; essiivimuodon merkitys 'miksi'). Lisäksi paikallissijoissa käytetään *kå*-vartalon *s*-päätteisiä muotoja iness. *kånnes*, elat. *kås'tes* ja illat. *kåsas*. Ruongin aineistossa tavataan *tas/-tes*-päätteisistä pronomineista vain elatiivi *kås'tes* ja akkusatiivi *mavtas*, molemmat Arvesin murteesta. Pronominit *kutes* ja *kietas* eivät esiinny Ruongilla kertaakaan. Lagercrantzin aineisto ei tunne mitään näistä pronomineista. Jäänee arvoitukseksi, ovatko ne voineet taipua muissa sijoissa kuin tässä mainituissa ja ovatko ne esiintyneet Barturten murteessa tai sitä etelämpänä.

Halászin mukaan on myös relatiivipronomini *juhku* 'joka, kuka' (1896: XXVIII), jota ei tavata lainkaan Ruongin muistiinpanoissa. Wiklundin muistiinpanoissa se on mainittu harvinaiseksi. Luultavasti pronomini ei ole arjeploginsaamessa lainkaan kansankielinen, koska se tunnetaan vain kahdesta lähteestä, joissa kummassakin on muutakin selvää kirjasaamen vaikutusta (luulajansaamen Tysfjordin murteessakin *juhku* tunnetaan vain kirkollisesta kielestä, ks. Lagercrantz 1939 n:o 1806d).

Muita interrogatiivipronomineja ovat *kuhtimutj* 'mikä (useammasta)', *kääp'paa* 'kumpi'. Edellinen ei kongruoi attribuuttina mutta jälkimmäinen kongruoi.

Adjektiivinen interrogatiivipronomini on *makkaar* ~ *makkir* 'millainen' ja sen deminutiivijohdos *makkaaratj* ~ *makkiratj*. Nämä taipuvat kuten vastaavat demonstratiivipronomit (mm. *takkaar*, *takkaaratj* 'sellainen'). Kysyviä numeraalisia pronomineja ovat *kalle* 'montako (esinettä)', *kallies* 'montako (ihmistä)', *kalliekis* 'montako (poroa)' ja *kallaat*-pronomi 'monesko', joita käytetään myös attribuuttisina. Näistä *kalle* kongruoi ja taipuu kuten perusluvut 2—9, esim. nom. *kalle maanaah anaah?* 'montako lasta sinulla on?' ja gen. *ij lam tel taht nāv̄h kallie paalie* 'ei sitä ollut monta kertaa'.

4.3.7.4. Indefiniitti-, refleksiivi- ja resiprookkipronomininit

Indefiniittipronomininit ovat attribuuttina yleensä taipumattomia, esim. *muhtiem sajijn le kuohpah ietnamin* 'joissakin paikoissa on hometta maassa' (mutta absoluuttisena: *muhtiemijst le(h) jaapmaam sjalla kaaj'hka kierrakah* 'joiltakin ovat kuolleet täysin kaikki sukulaiset') (vrt. Lagercrantz 1926: 92). Ainoastaan muutama indefiniittipronomini voi kongruoida pääsanansa kanssa. Lagercrantz mainitsee kieliopissaan tällaisina pronominiin *nuppie* 'toinen' ja *kāpaa* 'kumpikin' attribuuttimuodot (1926: 93). Ruongin tekstien mukaan myös *māat'te* 'muutama, pari', *suhtie* 'moni, usea' ja *fier'hta* 'jokainen, kaikki' kongruoivat, esim. *āat'tjuv mǎn aaj'vuojt'niēt tajt māattien sajien* 'minäkin sain nähdä niitä monessa paikassa', *sutien sajien anijmeh laav'tie-kāātijt* 'meillä oli monessa paikassa lautakodat' ja *fierhtan pāāntin lijjin vissa taal'vie-āruhtakah* 'jokaisella isännällä oli tietyt talviasuinpaikat'. Halászin tekstien valossa myös *muhtiem* 'joku' voi kongruoida, esim. *taa(h) svienska(h) muhtiemij kāātij kǎj'kuo pāāhtih* 'nämä ruotsalaiset tulevat muutamien kotien luokse' (1893: 107)

Muutamit indefiniittipronomininit ovat samoja kuin relatiivi- ja interrogatiivipronomininit tai niistä johdettuja: *kie(-ke)* 'joku', *mij(-ke)* 'jokin, mikään', *kuhtik* 'kukin', *kāpa* ~ *kāappaatjak* 'molemmat', *kallie* 'moni' ja *kalliehka* 'muutama'. Indefiniittipronomini *nuppie* ~ *muppie* 'toinen' on myös lukusana ja *aktak* 'joku, mikään, kukaan' on johdettu lukusanasta *ak'ta* 'yksi'. Jälkimmäisen indefiniittipronominin yksikön akkusatiivi on joko *aktavk* tai *aktakav*, esim. *ittijkan hāālah aktavk* 'he kaksi eivät puhuneet mitään' ja *ij siel'ka aktakav takah* 'ei myrkky vaikuta mitään'.

Edellisessä loppu-*k* on tajuttu enkliittiseksi ja jälkimmäisessä jakamattomaan sanaan kuuluvaksi.

Kuitenkaan useimmilla indefiniittipronomineilla ei ole tällaisia yhteyksiä lukusanoihin tai muihin pronomineihin. Tärkeimpiä näistä ovat *muhtiem* 'joku' (gen. *muhtiema*), *säämies* 'joku' (gen. *sääpmaasa*), *naakan* ~ *naakin* 'joku' (gen. *naakana* ~ *naakina*, attribuutti myös *naaka*), *åpa* 'kaikki', *kaaj'hka* ~ *kaajhk* 'kaikki', *ietjaa* 'muu; toinen' (obliikvisijat toisesta vartalosta, esim. gen. *iehtjaata*, Halászin mukaan myös *iehtjaasa*, Lagercrantzin mukaan *ietjaaka*), *uma(a)s* ~ *uvmas* 'erilainen' (akk. *u(v)masiev*), *fier'hta* ~ *fierht* 'jokainen', *suhte* 'moni', *suties* 'moni (ihminen)' (gen. *suhtaasa*), *ietna*, *ietnak* 'moni', *mää'te* 'muutama, pari' (gen. *mää'ttie*), *mää'tties* 'muutama (ihmisistä)' (gen. *mää'ttaasa*) ja *mää'tiekis* 'muutama (poroista)'. Harvoin esiintyviä tai vain lähteissä mainittuja mutta teksteissä esiintymättömiä indefiniittipronomineja ovat *naakinatj* 'jokunen', *juoka* 'jokin', *tiv'tna* (S *tuj'tna*) 'kaikki', *kaaj'hka tiv'tna* (S *kaajhk tuj'tna*) 'joka ainoa', (*akt*-)*juop'paa* 'jompi kumpi', *akt-kääp'paa* 'toinen teistä', *juoh'kie* 'jokainen', *juoh'kiehatj* 'joka ainoa', *fier'hta kut* ~ *fierht kut* 'itse kukin' ja *kietjuoh* 'koko', (vrt. Halász 1896: XXVIII—XXIX ja Lagercrantz 1926: 111).

Refleksiivipronominiin *iehtj(a)* 'itse' ja resiprookkipronomineihin *kääp'paa kuoj'pmie* 'toinen toistaan' ja *kas'ka* 'keskenään' (vrt. Lagercrantz 1926: 85—86 ja 110—111) liittyy aina possessivisuffiksi. Lagercrantz mainitsee kieliopissaan vain jälkimmäisen resiprookkipronominin mutta ainakin Barturtella ja Barturten—Arvesin sekamurteessa molempia käytetään rinnan, esim. *jukatih kaskajtesaah* (~ *kaskavseh*) (pl. akk. tai sg.akk. + pxpl3) 'juopottelivat keskenään', *tulutj saamieh aaj'kaaj päähtin kaskajtisaah* (pl.akk. pxpl3) 'entisajan saamelaiset tulivat toimeen keskenään' ja *maaksuhtallih ja lierahtallih kääppaak kuojmijtesieh* 'he kostivat ja antoivat opetuksen toinen toisilleen'. Molemmat esiintyvät myös Halászilla.

5. Yhteenvettoa

Edellä esitetystä arjeploginsaamen äänne- ja muoto-opin kuvauksessa on moni seikka jäänyt ainakin osaksi selvittämättä, koska aineisto on rajallinen. Lopuksi on paikallaan esittää lyhyt yleiskatsaus arjeploginsaamen murre-eroihin ja sen suhteisiin viereisiin saamelaiskieliin sekä pieni ekskurssi kirjasaamen vaikutukseen.

5.1. Katsaus arjeploginsaamen murre-eroihin

Arjeploginsaamen tärkeimmät murre-erot on havainnollisinta esittää taulukkoina. Yleensä riittää yksi isoglossi, joka jakaa murteet etelä-pohjoissuunnassa. On kuitenkin muutama piirre, jossa keskimurteet ovat yhtäläisellä kannalla reunamurteisiin verrattuna.

Taulukkojen vasemmassa reunassa on mainittu tämän tutkimuksen luku, jossa ilmiötä on käsitelty.

Pohjois-Arvesin murteen erottaa muista murteista vain pari äänneellistä seikkaa:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.3.3.2. $t't : tt, t'n : tn, h't : ht$ aina	+	-	-	-	-	-	-	-
3.4.1.2. $d- = [t], -dh- = [ht]$	+	-	-	-	-	-	-	-

Arvesin murre eroaa eteläisimmistä murteista kolmen piirteen osalta:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.1.4.12. $/l'k/ = [l^ek]$	+	+	-	-	-	-	-	-
3.4.1.4.14. $/l'pm/ = [lm]$	+	+	-	-	-	-	-	-
3.4.1.6. $-st > s$ yleensä	+	+	-	-	-	-	-	-

Barturten pohjoispuolelle sijoittuu viiden piirteen raja:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.1.4.1. /bt/ = [pt]	+	+	+	-	-	-	-	-
3.4.1.4.12. /lk/ ja /lhk/ = [lhk]	+	+	+	-	-	-	-	-
3.4.2.2.1. aa:n metafoonia	-	-	-	+	+	+	+	+
4.2.5.3. part.perf. <i>takatum</i>	+	+	+	-	-	-	-	-
4.2.5.4. II ger. <i>-min</i> ~ <i>-mien</i>	+	+	+	-	-	-	-	-

Lisäksi on piirteitä, joiden suhteen Barturten—Arvesin murteessa ja osittain myös sen naapurimurteissa on horjuntaa pohjoisen ja etelän välillä:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.1.4.4. (<i>p'tn</i> :) <i>ptn</i> , ei <i>pn</i>	-	-	±	±	+	+	+	+
3.4.2.2.1. a:n metafoonia	-	±	±	+	+	+	+	+
3.4.2.3. / <i>varav</i> / = [<i>varaav</i>]	+	+	±	-	-	-	-	-

Vain kaksi seikkaa erottaa Barturten ja sitä pohjoisemmat murteet Tjidtjakin murteesta ja sitä eteläisemmistä murteista:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.1.3. / <i>jj</i> / = [<i>jj</i>], ei [<i>ɗj</i>]	-	-	-	-	+	+	+	+
4.3.5.2.2. sup. <i>-jmus</i>	-	-	-	-	+	+	+	+

Yhdenkään piirteen perusteella ei voi yksiselitteisesti erottaa Tjidtjakin ja Rasjvårtan murteita toisistaan. Sen sijasta Tjidtjakin tai Rasjvårtan murteessa on usean piirteen osalta horjuntaa etelän ja pohjoisen välillä:

	NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.2. 2. tavun /i/ ≠ /e/	+	+	+	+	±	-	-	-
4.3.2.3. iness. <i>-sne</i>	-	-	-	-	±	+	+	+
4.3.5.1.5. attr. <i>vis'taajis</i>	-	-	-	-	±	+	+	+
4.3.5.3.1. <i>muppie</i> , ei <i>nuppie</i>	-	-	-	-	±	+	+	+
3.4.1.5. <i>vuolkahtit</i> ≠ <i>vuolkatit</i>	+	+	+	+	+	±	-	-

Rasjvårtan ja Svaipan murteet erottaa toisistaan useampi piirre:

		NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.4.1.2.	<i>-d-</i> = [r], <i>-dh-</i> = [rh]	-	-	-	-	-	-	+	+
3.4.1.6.	<i>-h</i> > $\emptyset$ yleensä	-	-	-	-	-	-	+	+
4.2.5.6.	verb.adv. <i>-n</i>	-	-	-	-	-	-	+	+
4.2.1.3.	<i>aji-</i> verbit, ei <i>aa-</i> verbit	-	-	-	-	-	-	+	+

Edellä esitetty kertoo arjeploginsaamen murre-erojen loivuudesta. On mahdotonta yksiselitteisesti määrittellä esimerkiksi sitä, mitkä ovat etelä- ja pohjoismurteita. Murre-erojen pienuus ei tue käsityksiä, joiden mukaan Svaipan ja Rasjvårtan murteet kuuluisivat uumajan- eikä arjeploginsaameen (vrt. lukua 2.1.1.).

Kaikki edellä esitetyt piirteet ovat sellaisia, joiden levikki jatkuu myös uumajan- tai luulajansaamassa. Mutta on lisäksi joukko piirteitä, joissa keskimmäiset murteet eroavat reunimmaisista murteista:

		NA	A	AB	B	T	R	S	Bj
3.3.4.2.	švaavokaali	+	+	+	-	-	+	+	+
3.4.1.4.1.	<i>/tk/</i> = [rhk], <i>/dk/</i> = [rk]	+	-	-	-	-	-	±	+
3.4.1.4.4.	<i>/tng/</i> = [rng]	+	-	-	-	-	-	+	+
3.4.1.4.14.	<i>/rpm/</i> = [rm]	+	+	±	-	-	-	-	±
4.3.4.2.	<i>njuoktjav</i> : <i>njuok'tjama</i>	?+	±	-	-	±	+	+	+

Taulukon neljässä ensimmäisessä tapauksessa arjeploginsaamen keskimurteet ovat konservatiivisemmalla kannalla. Viimeisessä tapauksessa tilanne on päinvastainen.

5.2. Arjeploginsaamen suhde viereisiin saamelaiskieliin

Tässä on tyytyminen vain tärkeimpien arjeploginsaamen ja sen naapurikielten luulajan- ja uumajansaamen erojen esittämiseen, koska uumajansaamen murteet on vielä tutkimatta kunnolla. Siksi on rajoituttava sellaisiin piirteisiin, joiden esiintyminen uumajansaamen murteissa on selvää. Kun uumajansaamen murteet tunnetaan paremmin, on mahdollista selvittää koko ruotsinsaamen dialektologia varsin täsmällisesti, koska tornion-, luulajan-, arjeplogin- ja eteläsaame tunnetaan suhteellisen hyvin. Vasta silloin Halászin uranuurtava ruotsinsaamen kartoitus (1891) voi saada kunnan seuraajan.

5.2.1. Arjeploginsaamen ja luulajansaamen erot

Selvimmän arjeplogin- ja luulajansaamen eroavat toisistaan astevaihtelutyypeiltään. Tärkein ero on se, että arjeploginsaamassa ei ole luulajansaamassa tavattavaa kvalitatiivista astevaihtelua. Tämä koskee ensinnäkin *k:n* ja obstruenttien astevaihtelua: arjeploginsaamassa on *luok'ta* : akk. *luoktav* 'lahti', *kaak'tse* : akk. *kaaktsiev* 'kahdeksan', *tjak'tja* : akk. *tjaktjav* 'syksy', *ååk'sie* : akk. *ååksiev* 'oksa' ja *sjiek'sjat* : sg1 *sjieksjav* 'väijyä' mutta luulajansaamassa (Grundströmin kirjoitustavalla) *luokta* : *luouhtav*, *tjaktja* : *tjauhtjav*, *åksē* : *åuhsev* ja *sjieksjat* : *sjieuhsjav* (vrt. Halász 1891: 267). Tämä on varma ja helposti havaittava ero. Lisäksi arjeploginsaamasta puuttuu plosiivigeminaattojen sekä samapaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymien kvalitatiivinen astevaihtelu, esim. arjeploginsaamassa on *kaat'tie* : akk. *kaattiev* 'ranta' ja *piep'muo* : akk. *piepmuov* 'ruoka' mutta luulajansaamassa *kaddē* : *kättēv* ja *piebmō* : *piepmōv*.

Toinen arjeplogin- ja luulajansaamen ero on *h:n* ja plosiivin yhtymien astevaihtelussa. Arjeploginsaamassa vahvan ja heikon asteen eroa kantaa yhtymän alkuosa mutta luulajansaamassa sen jälkiosa, esim. arjeploginsaamassa *kieh'tjat* : sg1 *kiehtjav* [*k'ähtšat* : *kièhtšay*] 'katsoa' mutta luulajansaamassa *kähttjat* : *kähtjav* [*k'ä`htšat* : *kèhtšay*].

Luulajansaamassa plosiivigeminaatat, *h:n* ja plosiivin yhtymät sekä samapaikkaisen klusiilin ja nasaalin yhtymät ovat astevaihtelussa myös lyhyen vokaalin jäljessä toisin kuin lähes koko arjeploginsaamassa.

Toisessa tahdissa arjeploginsaamassa ei ole *ss* : *s* -astevaihtelua, esim. *párramus* : illat. *párramusaj* 'ruoka'. Luulajansaamassa vastaavat muodot ovat *párramus* : *párramusaj*.

Vokaalistossa tärkeimmät arjeplogin- ja luulajansaamen erot koskevat metafooniaa. Se puuttuu luulajansaamasta lähes täysin (vrt. Halász 1891: 267). Vain Jällivaaran ja Jokkmokin metsämurteissa ensi tavun *a*:ta vastaa toisen tavun *i:n* ja *u:n* edellä [ɛ] (Collinder 1938: 60—65; Grundström 1946—1954: 1723). Koko luulajansaamassa ensi tavun *oa*-diftongia vastaa toisen tavun *i:n* ja *u:n* edellä monoftongi [ó], mutta se ei lankea yhteen *uo*-diftongin kanssa kuten arjeploginsaamassa. Sen sijaan arjeploginsaamasta puuttuu luulajansaamassa esiintyvä etisen diftongin väljeneminen toisen tavun *a:n*, *ā:n* ja *ō:n* edellä.

Arjeplogin- ja luulajansaamen erottaa myös se, että luulajansaamassa lukuunottamatta Jokkmokin metsämurteita labiaaliassimilaatio koskee myös toisen tavun pitkää *ā*:ta (vrt. Grundström 1946—1954: 1731). Arjeploginsaamassahan labiaaliassimilaatio koskee vain *a*:ta.

Arjeplogin- ja luulajansaamen muoto-opilliset erot ovat melko vähäi-

set. Verbien kaksikon ensimmäisen ja toisen sekä osoittain kolmannen persoonan päätteiden lopussa arjeploginsaamassa on *-n*, joka puuttuu luulajansaamen päätteistä, esim. *du2 -pehtien* — *-pihtē* (vrt. Halász 1891: 267). Parillistavuisten verbien tekijännimenjohdin on luulajansaamassa lähes yksinomaan vokaaliloppuinen mutta arjeploginsaamassa tavallisesti *j*-loppuinen vaikka leksikaalistuneissa johdoksissa tavataan myös samanlaisia muotoja kuin luulajansaamassa. Toisen gerundin päätte on luulajansaamassa yleensä *-tijn* mutta arjeploginsaamassa *-tin*.

Nominitaivutuksessa arjeploginsaamen ja luulajansaamen erottaa se, että luulajansaamassa kaksikon ensimmäisen ja toisen persoonan omistusliitteet ovat samat kuin monikossa mutta arjeploginsaamassa kaksikon päätteet ovat *-n*-loppuisia ja monikon *-h*-loppuisia.

5.2.2. Arjeploginsaamen ja uumajansaamen erot

Arjeploginsaame eroaa uumajansaamesta selvemmin kuin luulajansaamesta. Tärkeimmät erot ovat hyvin selvärajaisia.

Valitettavasti uumajansaamen julkaistut lähteet ovat niukat ja hajanaiset. C. A. Callebergin Arjeplogissa ja Arvidsjaurissa puhuttujen Malmesjaurin ja Maskaurin murteiden kielioppien käsikirjoitukset vahvistavat myös näiden murteiden olevan muiden uumajansaamen murteiden kaltaisia kaikkien tärkeiden arjeploginsaamesta erottavien piirteiden osalta.

Edempänä uumajansaamen esimerkit kirjoitetaan Schlachterin sanakirjassa (1958) käytetyllä karkealla kirjoitustavalla.

Äänteellisesti uumajansaame eroaa arjeploginsaamassa ensinnäkin siinä, että uumajansaamassa ei ole lyhyen vokaalin jäljessä astevaihtelua, esim. *namma* : akk. *nammoov* 'nimi' (arjeploginsaamassa *namma* : *namav*).

Uumajansaamassa esiintyy usein sisäheitto, joka on arjeploginsaamassa vieras ilmiö, esim. *juukdit* ~ *jukatit* 'juottaa' (verbistä *juuhkat* ~ *juhkat* 'juoda'). Toisaalta uumajansaamen sanat ovat usein tavua pitempiä, koska siellä esiintyy sananloppuinen vokaali, jota ei ole arjeploginsaamassa, esim. *meäl'gada* ~ *miel'kat* 'kaukainen; kaukana' ja *guaksaga* ~ *kuoksak* 'kuukkel'. Tosin arjeploginsaamen sananloppuista *-ah*:ta vastaa uumajansaamassa usein kato, esim. *giat* ~ *kietah* 'käsi (pl.nom.)' (mutta uumajansaamen Arjeplogin metsämurteissa *giat* ~ *giata*).

Arjeploginsaamen ensi tavun lyhyttä *i*:tä ja *u*:ta vastaa uumajansaamassa lyhyttä pitempi vokaali tai lyhyen vokaalin ja puolivokaalin jakso niissä tapauksissa, joissa arjeploginsaamassa on astevaihtelu: *siihtat* ~

sihtat 'tahtoa' ja *gùllat* ~ *kullat* 'kuulla'.

Uumajansaamessa metafoonia on paljon monipuolisempi kuin arjeploginsaamessa, esim. arjeploginsaamen toisen tavun *i:n* ja *u:n* vastineet vaikuttavat eri lailla ensi tavun vokaaliin (vrt. Schlachter 1958: XIII). Tämän takia ensi tavun vokaalijärjestelmä on rikkaampi. Toisaalta jälkitavujen vokaalisto on uumajansaamessa yksinkertaisempi kuin arjeploginsaamessa. Uumajansaamesta puuttuu myös progressiivinen labiaaliassimilaatio.

Lisäksi arjeploginsaamen sananalkuista *i:tä* vastaa uumajansaamessa yleensä *ji*, esim. *jijja* ~ *ijja* 'yö'. Proteettinen *j-* tavataan uumajansaamessa myös arjeploginsaamen *a:*ta vastaavan *i:n* tai *y:n* edellä, esim. *jyv-vee* ~ *avvie* 'vyö' ja *jillè* ~ *allie* 'länsi'. Lagercrantzin svaipalaisella kielenoppaalla Maria Persson-Johanssonilla esiintyvä *jihriet* 'ilmestyä' arjeploginsaamen *ihriet*-muodon sijasta on kielenoppaan sorselelaisen aviomiehen vaikutusta.

Myös muotorakenteessa on arjeplogin- ja uumajansaamessa selvät erot: substantiivien yksikön genetiivin päätte on uumajansaamessa *-n*, yksikön inessiivin päätte *-sna* ja yksikön illatiivin *-ja*, monikon komitatiivin *-guima*, verbien preesensin kaksikon kolmannen persoonan päätte *-väggan*, mutta arjeploginsaamessa vastaavat päätteet ovat *-ø*, *-n*, *-j*, *-ø* ja *-pah/-pan*.

5.3. Katsaus kirjasaamen vaikutukseen Halászin aineistossa

Uumajan- ja arjeploginsaamen väliset erot näyttäisivät vielä selvemmillä, jos Halászin arjeploginsaamen aineisto ei hämärtäisi niitä. Tässä tutkimuksessa on usein viitattu siihen, että Halászin aineiston eteläiset piirteet perustuvat pääkielenoppaan Elsa Brita Stomakin kirjasaamen taitoon.

Halászin aineiston kirjasaamelaisuuksia on hyvä tarkastella sekä kielenoppaan että kielentutkijan näkökannalta. Elsa Brita Stomak oli harvinaisen sivistynyt, sillä hän luki ja ilmeisesti myös kirjoitti sekä saameksi että norjaksi. Halászin teksteissä olevat Elsa Brita Stomakin kirjoittamat runot kertovat myös hänen henkevydestään. Poikkeuksellisen sivistyksen hankkimista edisti mitä ilmeisimmin hänen invaliditeettinsa: mikäli hän olisi kyennyt liikkumaan normaalisti, tuskin hänelle olisi jäänyt kotiaskareilta ja työltä yhtä paljon aikaa itsensä kouluttamiseen. Kuitenkaan hänen ympäristössään sivistyksestä ja lukutaidosta ei ollut juuri hyötyä. Ulkomaisen kielentutkijan vierailu on varmasti ollut mitä mieluisin tapahtuma Elsa Brita Stomakille ja tilaisuus osoittaa, että

hänen saamen taidostaan oli selvää hyötyä.

Halász oli kokenut monia pettymyksiä saamentutkijana. Erityisesti Wiklundin hänen eteläsaamen tutkimuksiinsa kohdistama kritiikki oli ollut jyrkkää. Kolmannella tutkimusmatkallaan hän varmasti halusi näyttää kykenevänsä parempaan. Halászilla oli onni löytää sattumalta kielenopasperhe, joka hallitsi aikaisemmin täysin tuntemattoman arjeploginsaamen ja josta löytyi sivistynyt kielenopas, jolla oli aikaa ja kyky systemaattisempaan työskentelyyn kuin Halászin aikaisemmillä kielenoppailla.

Halászilla oli ennakolta aavistus siitä, millaista Piitimen Lapissa puhuttu saame voi olla, koska hän tunsii aiemmilta matkoiltaan sen pohjoispuoleiset ja eteläpuoleiset saamen murteet. Hänellä oli matkallaan mukana varmasti myös ainakin Lindahlin—Öhrlingin sanakirja, jonka tietoja hän oli halunnut verrata ruotsinsaamen murteisiin jo ennen tutkimusmatkojaan (vrt. Halász 1881: 2).

Halászin arjeploginsaamen kieliopilliset muistiinpanot ovat kokonaan peräisin Elsa Brita Stomakilta ja lähes kaikki tekstit on kerätty siten, että koko perhe osallistui kerrontaan ja lopuksi Elsa Brita Stomak saneli tekstin Halászille. Muu perhe ei Halászin mukaan kyennyt systemaattiseen työskentelyyn. Ruotsinsaamen kirjakielen mukaiset mutta arjeploginsaamelle vieraat piirteet ovat joutuneet Halászin aineistoon ilmeisesti kielenoppaan ja kielentutkijan molemminpuolisen vuorovaikutuksen tuloksena: Halász osasi kysyä niitä ja kirjasaamea tunteva kielenopas osasi vastata niihin luotettavasti. Edellinen ei osannut epäillä saamiensa tietojen aitoutta, koska hän ei voinut kontrolloida niitä muilla kielenoppailla. Kielenoppaan on ehkä ollut vaikea tunnustaa, ettei hän tuntenut kaikkia Halászin kysymiä muotoja, koska se olisi tavallaan asettanut myös hänen pätevyytensä kielenoppaana uuteen valoon. Myöskin kansankielisten ja eteläisten kirjakielisten muotojen horjunta on tuntunut hänestä luonnolliselta, koska arjeploginsaame on pohjoisten ja eteläisten murteiden rajalla. Elsa Brita Stomak ei puolestaan kuvitellut antavansa väärää tietoa, koska sekä kansankieli että kirjasaame olivat hänelle tuttuja.

Kirjasaamen ”kansankielisyys” voi osin selittää sen, että Halászin kielenopas hyväksyi ja käytti muotoja, jotka olivat vieraita hänen oman perheensä parissa puhutulle murteelle.

Kirjasaame ei ollut pelkästään kirjoista luettava kieli vaan sitä käytettiin suullisesti ilmeisesti kahdessakin yhteydessä. Ensimmäkin se on ollut kirkollisten menojen kieli. Saamea taitavat papit ovat käyttäneet sitä, koska kansankielen käyttö on mahdotontonta jo sen vuoksi, että kuulijoissa on usean saamelaiskielen puhujia. Toiseksi saamelaiset ovat

voineet käyttää sitä eri kieltä puhuvien kanssa. Tärkeimmät tilanteet, joissa Ruotsin saamelaiset tapasivat vieraskielisiä saamelaisia, olivat kirkkopyhät, markkinat ja myös käräjät. Arjeplogin ja Arvidsjaurin kirkonkyliin kokoontui markkinoille ja kirkkoon säännöllisesti luulajan-, arjeplogin-, uumajan- ja mahdollisesti myös eteläsaamen puhujia. Lisäksi saamelaiset poronhoitajat tapasivat vaelluksilla metsäsaamelaisia ja naapurialueiden poronhoitajia. On luultavaa, että jo vuosisatoja sitten kehittyi jonkinlaisia normeja, joiden avulla eri kieltä puhuvat saamelaiset kykenivät keskustelemaan sujuvasti. Tämän on täytynyt perustua siihen, että on vältetty oman kielen piirteitä, joiden tiedetään vaikeuttavan ymmärtämistä. Tällaisia normeja on voinut olla mm. astevaihtelusta, sisäheitosta, loppuheitosta ja metafoaniasta tinkiminen sekä taivutuspäätteiden konservatiivisuus.

Kenties ruotsinsaamelainen *lingua franca* on vaikuttanut myös kirjasaamen syntyvaiheissa 1700-luvulla. Ensinnäkin saamentaitoinen sivistyneistö olisi varmasti tuntenut sen. Toiseksi saamelaiset, jotka olivat oppaina kirjasaamea kehitettäessä, käyttivät ruotsalaisten kanssa sellaista kieltä, joka on mahdollisimman ymmärrettävää myös muille saamelaisille. Kirjasaame on puolestaan voinut kehittyttyään ja tultuaan käyttöön tukea mahdollista aiemmin ollutta *lingua francaa*.

Tässä luvussa esitetty on silkkää arvelua, jolle ei voida esittää välittömiä todisteita. Jos Ruotsin saamelaiskielet ja -murteet opitaan tuntemaan kunnolla ja niiden osuus kirjasaamen muotoutumisessa tutkitaan, saadaan ehkä selville, onko näillä arveluilla mitään oikeutusta.

Liitteet

Taivutuskaavat

	sivu
1. Verbit	
1.1. Parillistavuiset verbit	150
1.2. Paritontavuiset verbit.....	152
1.3. Supistumaverbit.....	154
1.4. Verbien liittomuodot	155
1.5. I gerundi + omistusliite	155
2. Substantiivit	
2.1. Kaksitavuiset substantiivit.....	156
2.2. Poikkeuksellinen <i>kistah</i> yms. 'rukkanen'.....	156
2.3. Paritontavuiset substantiivit	157
2.4. Supistumavartaloiset substantiivit	157
3. Nominien omistusliitteinen taivutus	
3.1. <i>ääp'paa</i> 'sisar'	158
3.2. <i>aah'tjie</i> 'isä'	159
3.3. <i>viel'ja</i> 'veli'	160
3.4. <i>vuorrasumuos</i> 'vanhin'	161
3.5. Refleksiivipronomini <i>iehtja</i>	162
4. Pronominit	
4.1. Persoonapronominit.....	163
4.2. Demonstratiivipronominit	164
4.3. Relatiivi- ja interrogatiivipronominit	165
5. Lukusanat	
5.1. Lukusanojen absoluuttinen taivutus.....	166
5.2. Lukusanojen attribuuttinen taivutus	166

1. Verbit

1.1. Parillistavuiset verbit

	ie-vartaloiset	a-vartaloiset	uo-vartaloiset
indikatiivin preesens			
sg1	<i>päätaav</i> 'tulla'	<i>kulav</i> 'kuulla'	<i>kääruov</i> 'ommella'
sg2	<i>päätaah</i>	<i>kulah</i>	<i>kääruoh</i>
sg3	<i>päähtaa</i>	<i>kullaa</i>	<i>kääruru</i>
du1	<i>päähtin</i>	<i>kullin</i>	<i>käärurun</i>
du2	<i>päätiepehtien</i>	<i>kullapehtien</i>	<i>käärurupehtien</i>
du3	<i>päähtiepah, -pan</i> ¹	<i>kullapah, -pan</i> ¹	<i>kääruropah, -pan</i> ¹
pl1	<i>päähtiep</i>	<i>kullap</i>	<i>käärurop</i>
pl2	<i>päähtiepihtit</i>	<i>kullapihtit</i>	<i>kääruopihtit</i>
pl3	<i>päähtih</i>	<i>kullih</i>	<i>kääruruh</i>

1) A *-pah*, BA—Bj *-pah* ~ *-pan*, S myös *-punuj* ~ *-punuoj*

indikatiivin preteriti

sg1	<i>päähtiv</i>	<i>kulliv</i>	<i>kääruv</i>
sg2	<i>päähtih</i>	<i>kullih</i>	<i>kääruruh</i>
sg3	<i>päätij</i>	<i>kulaj</i>	<i>kääruoj</i>
du1	<i>päätijmen</i>	<i>kulajmen</i>	<i>kääruojmen</i>
du2	<i>päätijten</i>	<i>kulajten</i>	<i>kääruojten</i>
du3	<i>päätijkah</i> ~ <i>-kan</i> ¹	<i>kulajkah</i> ~ <i>-kan</i> ¹	<i>kääruojkah</i> ~ <i>-kan</i> ¹
pl1	<i>päätijmeh</i>	<i>kulajmeh</i>	<i>kääruojmeh</i>
pl2	<i>päätijteh</i>	<i>kulajteh</i>	<i>kääruojteh</i>
pl3	<i>päähtin</i> ²	<i>kullin</i> ²	<i>käärurun</i> ²

1) myös ainakin B S *-kun(uj)*; 2) B—A harvoin *-na*

potentiaali

sg1	<i>päätitjav</i> ¹	<i>kulatjav</i> ¹	<i>kääruotjav</i> ¹
sg2	<i>päätitjah</i> ²	<i>kulatjah</i> ²	<i>kääruotjah</i> ²
sg3	<i>päätitj</i> ³	<i>kulatj</i> ³	<i>kääruotj</i>
du1	<i>päätitjin</i>	<i>kulatjin</i>	<i>kääruotjin</i>
du2	<i>päätitjihpien</i>	<i>kulatjehpien</i>	<i>kääruotjihpien</i>
du3	<i>päätitjipaa</i>	<i>kulatjapaa</i>	<i>kääruotjapaa</i>
pl1	<i>päätitjip</i>	<i>kulatjip</i>	<i>kääruotjip</i>
pl2	<i>päätitjihpit</i>	<i>kulatjihpit</i>	<i>kääruotjihpit</i>
pl3	<i>päätitjih</i>	<i>kulatjih</i>	<i>kääruotjih</i>

1) S vain ja B myös *-tja-ma*; 2) S vain ja B myös *-tjah-ta*; 3) B myös *-sj*

imperatiivi

I imperatiivi (sg3, du3 ja pl3 vain Halászilla)

sg2	<i>päätieh</i>	<i>kulah</i>	<i>käärrojh</i>
(sg3)	<i>päähtis</i>	<i>kullis</i>	<i>käärnus)</i>
du2	<i>päähtien¹</i>	<i>kullien¹</i>	<i>käärnuon¹</i>
(du3)	<i>päähtiskan²</i>	<i>kulliskan²</i>	<i>käärnuskan²</i>
pl2	<i>päähtit</i>	<i>kullit</i>	<i>käärnut</i>
(pl3)	<i>päähtisa(h)</i>	<i>kullisa(h)</i>	<i>käärnusa(h)</i>

II imperatiivi

sg1	<i>päähtuv</i>	<i>kulluv</i>	<i>käärruv</i>
sg2	<i>päähtuh(ta)</i>	<i>kulluh(ta)</i>	<i>käärruh(ta)</i>
sg3	<i>päähtus</i>	<i>kullus</i>	<i>käärnus</i>
du1	<i>päähtun</i>	<i>kullun</i>	<i>käärrun</i>
du2	<i>päähtuten</i>	<i>kulluten</i>	<i>käärnuten</i>
du3	<i>päähtuska</i>	<i>kulluska</i>	<i>käärnuska</i>
pl1	<i>päähtup</i>	<i>kullup</i>	<i>käärrup</i>
pl2	<i>päähtuteh</i>	<i>kulluteh</i>	<i>käärroteh</i>
pl3	<i>päähtuseh³</i>	<i>kulluseh³</i>	<i>käärnuseh³</i>

1) Halász: *päähtin, kullin, käärrun*.2) jos esiintyisi muissa lähteissä kuin Halászilla, olisi se *-ska*.3) B BA *-seh ~ -sah, S -sa(h)***infinitiiviset muodot**

infinitiivi	<i>päähtiet</i>	<i>kullat</i>	<i>käärruot</i>
I gerundi	<i>päähtietin¹</i>	<i>kulat¹</i>	<i>käärruotin¹</i>
II gerundi	<i>päähtiemin</i>	<i>kullamin</i>	<i>käärruomin</i>
part.perf.	<i>päähtaam</i>	<i>kullam</i>	<i>käärrum</i>
verb.adv.	<i>päätie²</i>	<i>kula²</i>	<i>kääruo²</i>
supiini	<i>päätaatjit</i>	<i>kulatjit</i>	<i>käärutjit</i>
v.abess.	<i>päätiehk</i>	<i>kulahk</i>	<i>kääruohk</i>

1) B—BA myös *-tittin*2) Bj—S *päähtien, kulan, käärnuon***(johdokset, joita on pidetty infiniittisinä muotoina:)**

part.prees.	<i>päähtiej¹</i> (~ <i>pääh'tie</i>)	<i>kullaj¹</i> (~ <i>kullie</i>)	<i>käärruoj¹</i> (~ <i>käär'ruo</i>)
aktio	<i>päähtiem</i>	<i>kullam</i>	<i>käärnuom</i>

1) Bj—S: myös *päähtieja, kullaja, käärnuoja*

1.2. Paritontavuiset verbit

yksitavuiset

kolmitavuiset

indikatiivin preesens

sg1	<i>lev</i> 'olla'	<i>iv</i> 'ei'	<i>maaliestav</i> 'laittaa ruokaa'
sg2	<i>leh</i>	<i>ih</i>	<i>maaliestah</i>
sg3	<i>le, lie</i>	<i>ij</i>	<i>maaliest(a)</i>
du1	<i>lin, len, lien</i>	<i>ien</i>	<i>maaliestin</i>
du2	<i>lehprien, liehprien</i>	<i>iehprien</i> ¹	<i>maaliestiehprien</i>
du3	<i>lepaa</i> ²	<i>iepaa(n)</i>	<i>maaliestiepaa</i>
pl1	<i>lip, lihpi, lep, liehp</i>	<i>iehp, S ip, Bj iep</i>	<i>maaliestip</i>
pl2	<i>lihpit, Bj liehpit</i>	<i>iehpit, S Bj ihpit</i>	<i>maaliestihpit</i>
pl3	<i>leh, lieh</i>	<i>ieh</i>	<i>maaliestih</i>

1) S *ihpien*, Bj *ehpien*
2) S *liepaan*, Bj *liepaa*

indikatiivin preteriti

sg1	<i>li(ji)v</i>	<i>ittjiv</i>	<i>maaliestiv</i>
sg2	<i>lih, lij(j)ih</i>	<i>ittjih</i>	<i>maaliestih</i>
sg3	<i>lij</i>	<i>ittjij</i>	<i>maaliestij</i>
du1	<i>lijmien</i> ¹	<i>iejmien ~ ittjijmen</i>	<i>maaliestijmien</i>
du2	<i>lijtien</i> ¹	<i>iejtien ~ ittjijtien</i>	<i>maaliestiejtien</i>
du3	<i>lijkaa(n)</i> ¹	<i>iejkaan ~ ittjijka</i>	<i>maaliestiejkaa</i>
pl1	<i>lijmieh</i> ¹	<i>iejmieh ~ ittjijmeh</i>	<i>maaliestiejmieh</i>
pl2	<i>lijtieh</i> ¹	<i>iejtieh ~ ittjijteh</i>	<i>maaliestiejtieh</i>
pl3	<i>lin, lij(j)in</i>	<i>ittjin</i>	<i>maaliestin</i>

1) pret.du1 – pl2 Barturtella myös *liej*-alkuisena

potentiaali

sg1	<i>litjav</i>	—	<i>maaliestitjav</i>
sg2	<i>litjah</i>	—	<i>maaliestitjah</i>
sg3	<i>litj</i>	—	<i>maaliestitj</i>
du1	<i>litjin</i>	—	<i>maaliestitjin</i>
du2	<i>litjapiehtien</i>	—	<i>maaliestitjapiehtien</i>
du3	<i>litjapah ~ -pan</i>	—	<i>maaliestitjapah ~ -pan</i>
pl1	<i>litjap</i>	—	<i>maaliestitjip</i>
pl2	<i>litjapiht(it)</i>	—	<i>maaliestitjihpit</i>
pl3	<i>litjih</i>	—	<i>maaliestitjih</i>

imperatiivi**I imperatiivi**

sg2	<i>áruoh</i>	<i>ielieh</i>	<i>maaliesteh</i>
du2	<i>árruon</i>	<i>iellien</i>	<i>maaliestehtien</i>
pl2	<i>árrut</i>	<i>iellit</i>	<i>maaliestihit</i>

Halászin mukaan I imperatiivi esiintyisi myös kolmansissa persoonissa:

sg. *liehkis*, du. *liehkiskan*, pl. *liehkisah*.

II imperatiivi

sg1	<i>árruv</i>	<i>alluv</i>	<i>maaliestuv</i>
sg2	<i>árruh</i>	<i>alluh</i>	<i>maaliestuh(ta)</i>
sg3	<i>liehkus ~ árrus</i>	<i>allus</i>	<i>maaliestus</i>
du1	<i>árrun</i>	<i>iellun ~ allun</i>	<i>maaliestun</i>
du2	<i>árruten</i>	<i>ielluten ~ alluten</i>	<i>maaliestuhtuten</i>
du3	<i>árruska ~ liehkuska</i>	<i>ielluska ~ alluska</i>	<i>maaliestuskaa</i>
pl1	<i>árrup</i>	<i>iellup ~ allup</i>	<i>maaliestup</i>
pl2	<i>árruteh</i>	<i>ielluteh ~ alluteh</i>	<i>maaliestuhtutij</i>
pl3	<i>árruseh ~ liehkuseh</i>	<i>ielluseh ~ alluseh</i>	<i>maaliestusaah</i>

infiniittiset muodot

inf.	<i>árruot</i>	—	<i>maaliestit</i>
I ger.	<i>áruotin, áruotittin</i>	—	<i>maaliestittin</i>
II ger.	<i>árruomin</i>	—	<i>maaliestimien</i>
part.perf.	<i>lam, árrum</i>	—	<i>maaliestam</i>
verb.adv.	<i>(?áruo)</i>	—	<i>maaliesta, Bj S maaliestin</i>
supiini	<i>áruotjit</i>	—	—
verb.abess.	—	—	<i>maaliestiehkje</i>

(johdokset, joita on pidetty infiniittisinä muotoina:)

part.prees.	<i>árruoj, árruo</i>	—	<i>maaliestiej'jie, maaliestej</i>
aktio	<i>árruom</i>	—	<i>maaliestim</i>

1.3. Supistumaverbit

		preesens	preteriti
	yleensä	Bj ja S myös	
sg1	<i>tjier'ruv</i> 'itkeä'	<i>tjier'rujav</i>	<i>tjier'rujiv</i>
sg2	<i>tjier'ruh</i>	<i>tjier'rujah</i>	<i>tjier'rujih</i>
sg3	<i>tjier'ruj</i>	<i>tjier'ruja</i>	<i>tjier'ruj¹</i>
du1	<i>tjier'rujin</i>		<i>tjier'rujmen²</i>
du2	<i>tjier'rupehtien</i>	<i>tjier'rujipien</i>	<i>tjier'rujten²</i>
du3	<i>tjier'rupah³</i>	<i>tjier'rujipaa</i>	<i>tjier'rujkah ~ -kan⁴</i>
pl1	<i>tjier'rup</i>	<i>tjier'rujip</i>	<i>tjier'rujmeh²</i>
pl2	<i>tjier'rupiht(it)</i>	<i>tjier'rujihpit</i>	<i>tjier'rujteh²</i>
pl3	<i>tjier'rujih</i>		<i>tjier'rujin</i>

1) S Bj myös: *tjier'rujij*; 2) S Bj pret.pl1&2 *-min, -tin, -mih, -tih*; 3) A *-pah*, BA—Bj *-pah ~ -pan*, S myös *-punu(o)j*; 4) myös ainakin B ja S *-kun(uj)*.

	potentiaali	imperatiivi	
		I imperatiivi	II imperatiivi
sg1	<i>tjier'rutjav¹</i>		<i>tjier'rujuv</i>
sg2	<i>tjier'rutjah</i>	<i>tjier'ruh</i>	<i>tjier'rujuh-ta</i>
sg3	<i>tjier'rutj</i>		<i>tjier'rujus</i>
du1	<i>tjier'rutjin</i>		<i>tjier'rujun</i>
du2	<i>tjier'rutjehpien</i>	<i>tjier'rujieh'tien</i>	<i>tjier'rujuhtutin</i>
du3	<i>tjier'rutjepaa</i>		<i>tjier'rujuskaa</i>
pl1	<i>tjier'rutjip</i>		<i>tjier'rujup</i>
pl2	<i>tjier'rutjihpit</i>	<i>tjier'rujihpit</i>	<i>tjier'rujuhtu-tij</i>
pl3	<i>tjier'rutjih</i>		<i>tjier'rujusaah</i>

1) S vain ja B myös *-tja-ma*

infiniittiset muodot

infinitiivi	<i>tjier'rut</i> , Bj ja S myös <i>tjierrujit</i>
I gerundi	<i>tjier'rutin</i> , B—BA myös <i>tjier'rutittin</i>
II gerundi	<i>tjier'rumin</i>
part.perf.	<i>tjier'rum</i>
verb.adv.	<i>tjier'ru</i> , S—Bj <i>tjier'run</i>
supiini	<i>tjier'rutjit</i>
verb.abess.	<i>tjier'ruhk</i>

(johdokset, joita on pidetty infiniittisinä muotoina:)

part.prees.	<i>tjier'ruj ~ tjier'rujiej'jie</i>
aktio	<i>tjierrum</i>

1.4. Verbien liittomuodot

Esimerkit ovat yksikön ensimmäisestä persoonasta, paitsi I imperatiivissa yksikön toisesta persoonasta.

Kielteinen taivutus

preesens	<i>iv päätieh, kulah, kääruoh, lieh, maaliesteh, tjier'ruh</i> (Bj myös <i>tjier'rujeh</i>)
preteriti	<i>ittjiv päätieh, kulah, kääruoh, (iv lam), maaliesteh, tjier'ruh</i>
I imp.	<i>ielieh päätieh, kulah, kääruoh, äruoh, maaliesteh, tjier'ruh</i>
II imp.	<i>alluv päähtuh, kulluh, käärruh, ärruh maaliesteh, tjier'ruh</i> (~ <i>alluv päätieh, kulah, kääruoh, lieh, maaliesteh</i>)
pot.	<i>iv päätitjah, kulatjah, käärruotjah, litjah, maaliestitjah, tjier'rutjah</i>

Liittotempukset

perf.	<i>lev päähtaam, kullam, käärrum, ärrum, maaliestam, tjier'rum</i>
pluskv.	<i>li(ji)v päähtaam, kullam, käärrum, ärrum, maaliestam, tjier'rum</i>
pot.perf.	<i>litjav päähtaam, kullam, käärrum, ärrum, maaliestam, tjier'rum</i>
progr.prees.	<i>lev päähtiemin, kullamin, käärruomin, ärruomin, maaliestimien, tjier'rumin</i>
progr.pret.	<i>li(ji)v päähtiemin, kullamin, käärruomin, ärruomin, maaliestimien, tjier'rumin</i>
prog.pot.	<i>litjav päähtiemin, kullamin, käärruomin, ärruomin, maaliestimien, tjier'rumin</i>

Konditionaali

lev päähtiet, kullat, käärruot, ärruot, maaliestit, tjier'rut

1.5. I gerundi + omistusliite (Per Gimmon, Barturte—Arves)

verbistä *viessuot* 'elää'; lisäksi käytetään vain muutamasta muusta liikeverbistä, esim. *jåhtiet* 'kulkea' ja *suhkat* 'soutaa'.

	1. persoona	2. persoona	3. persoona
sg.	<i>viesuotijnan</i> ~ <i>viesuotittijnan</i>	<i>viesuotijnat</i> ~ <i>viesuotittijnat</i>	<i>viesuotijnies</i> ~ <i>viesuotittijnies</i>
du.	<i>viesuotijnien</i> ~ <i>viesuotittijnien</i>	<i>viesuotijnietien</i> ~ <i>viesuotittijetien</i>	<i>viesuotijnieska</i> ~ <i>viesuotittijieska</i>
pl.	<i>viesuotijnieh</i> ~ <i>viesuotittijnieh</i>	<i>viesuotijnietieh</i> ~ <i>viesuotittijetieh</i>	<i>viesuotijniesieh</i> ~ <i>viesuotittijiesiaa</i>

2. Substantiivit

2.1. Kaksitavuiset substantiivit

	vokaalivaihtelulliset				vokaalivaihteluttomat	
	ie-vartalot		uo-vartalot		a-, aa-, i-, u-vartalot	
	'jalka'		'työkalu'		'nimi'	
	yksikkö	monikko	yksikkö	monikko	yksikkö	monikko
nom.	<i>juol'kie</i>	<i>juolkieh</i>	<i>riej'tuo</i>	<i>riejtuoh</i>	<i>namma</i>	<i>namah</i>
gen.	<i>juolkie</i>	<i>juolkij</i>	<i>riejtu</i>	<i>riejtuoj</i>	<i>nama</i>	<i>namaj</i>
akk.	<i>juolkiev</i>	<i>juolkijt</i>	<i>riejtuov</i>	<i>riejtuojt</i>	<i>namav</i>	<i>namajt</i>
iness.	<i>juolkien</i>	<i>juolkijn</i>	<i>riejtuon</i>	<i>riejtuojn</i>	<i>naman</i>	<i>namajn</i>
elat.	<i>juolkiest</i>	<i>juolkijst</i>	<i>riejtuost</i>	<i>riejtuojst</i>	<i>namast</i>	<i>namajst</i>
illat.	<i>juol'kaaj</i>	<i>juolkijta</i>	<i>riej'tuj</i>	<i>riejtuojta</i>	<i>nammaj</i>	<i>namajta</i>
kom.	<i>juolkijn(a)</i>	<i>juolkij</i>	<i>riejtujn(a)</i> ¹	<i>riejtuoj</i>	<i>namajn(a)</i>	<i>namaj</i>
ess.	<i>juol'kien</i>		<i>riej'tuon</i>		<i>namman</i>	
abess.	<i>juolkiehtahk</i>		<i>riejtuohthak</i>		<i>namahtahk</i>	
	<i>~ juolkiehtaka</i> ²		<i>~ riejtuohthaka</i> ²		<i>~ namahtaka</i> ²	

1) myös *riejtuojn(a)*; 2) S ja Bj *juolkietak(a)*, *riejtuotak(a)*, *namatak(a)*

2.2. Poikkeuksellinen kaksitavuinen substantiivi 'rukkanen'

	S. Enarsson (Barturte)	A. Johansson (Barturte)	P. Gimmon (Barturte—Arves)	M. Persson (Svaipa)
yksikkö				
nom.	<i>kistah</i>	<i>kis'tah</i>	<i>kis'taa</i>	<i>kis'taa</i>
gen.	<i>kis'taa</i>	<i>kistaa</i>	<i>kis'taa</i>	<i>kistaa</i>
akk.	<i>kis'taav</i>	<i>kistaav</i>	<i>kis'taav</i>	<i>kistaav</i>
iness.	<i>kis'taan</i>	<i>kistaan</i>	<i>kis'taan</i>	<i>kistaan</i>
elat.	<i>kis'taast</i>	<i>kistaast</i>	<i>kis'taas</i>	<i>kistaast</i>
illat.	<i>kis'taaj</i>	<i>kis'taaj</i>	<i>kis'taaj</i>	<i>kis'taaj</i>
kom.	<i>kis'taajn</i>	<i>kistaajn</i>	<i>kis'taajn</i>	<i>kistaajn</i>
ess.	<i>kistan</i>	<i>kis'taan</i>	<i>kis'taan</i>	<i>kis'taan</i>
abess.		<i>kis'taahthak</i>		<i>kistaatak</i>
monikko				
nom.	<i>kis'taah</i>	<i>kistaah</i>	<i>kis'taah</i>	<i>kis'taah</i>
gen.	<i>kis'taa</i>	<i>kistaaj</i>	<i>kis'taaj</i>	<i>kistaaj</i>
akk.	<i>kis'taajt</i>	<i>kistaajt</i>	<i>kis'taajt</i>	<i>kistaajt</i>
iness.	<i>kis'taajn</i>	<i>kistaajn</i>	<i>kis'taajn</i>	<i>kistaajn</i>
elat.	<i>kis'taajst</i>	<i>kistaajst</i>	<i>kis'taajst</i>	<i>kistaajst</i>
illat.	<i>kis'taajta</i>	<i>kistaajta</i>	<i>kis'taajta</i>	<i>kistaajta</i>
kom.	<i>kis'taaj</i>	<i>kistaaj</i>	<i>kis'taaj</i>	<i>kistaaj</i>

2.3. Paritontavuiset substantiivit

	astevaihteluttomat		astevaihtelulliset
yksikkö			
nom.	<i>almatj</i> 'ihminen'	<i>vanas</i> 'vene'	<i>ääluol</i> 'leuka(luu)'
gen.	<i>almatja</i>	<i>vatnasa</i>	<i>äällula</i>
akk.	<i>almatjav</i>	<i>vatnasav</i>	<i>äällulav</i>
iness.	<i>almatjin</i>	<i>vatnasin</i>	<i>äällulin</i>
elat.	<i>almatjist</i>	<i>vatnasist</i>	<i>äällulist</i>
illat.	<i>almatjij</i>	<i>vatnasij</i>	<i>äällulij</i>
kom.	<i>almatjijn(a)</i>	<i>vatnasijn(a)</i>	<i>äällulijn(a)</i>
ess.	<i>almatjin</i>	<i>vatnasin</i>	<i>äällulin</i>
abess.	<i>almatjahtaa</i>	<i>vatnasahtaa</i>	<i>äällulahtaa</i>
monikko			
nom.	<i>almatjah</i>	<i>vatnasah</i>	<i>äällulah</i>
gen.	<i>almatjij</i>	<i>vatnasij</i>	<i>äällulij</i>
akk.	<i>almatjijt</i>	<i>vatnasijt</i>	<i>äällulijt</i>
iness.	<i>almatjijn</i>	<i>vatnasijn</i>	<i>äällulijn</i>
elat.	<i>almatjist</i>	<i>vatnasijst</i>	<i>äällulijst</i>
illat.	<i>almatjijta</i>	<i>vatnasijta</i>	<i>äällulijta</i>
kom.	<i>almatjij</i>	<i>vatnasij</i>	<i>äällulij</i>

2.4. Supistumavartaloiset substantiivit

	yksikkö	monikko	yksikkö	monikko
nom.	<i>älmaaj</i> 'mies'	<i>äl'pmaah</i>	<i>päätsuoj</i> 'poro'	<i>päähtsuh</i>
gen.	<i>äl'pmaa</i>	<i>äl'pmaaj</i>	<i>päähtsu</i>	<i>päähtsuj</i>
akk.	<i>äl'pmaav</i>	<i>äl'pmaajt</i>	<i>päähtsuv</i>	<i>päähtsujt</i>
iness.	<i>äl'pmaan</i>	<i>äl'pmaajn</i>	<i>päähtsun</i>	<i>päähtsujn</i>
elat.	<i>äl'pmaast</i>	<i>äl'pmaajst</i>	<i>päähtsust</i>	<i>päähtsujst</i>
illat.	<i>äl'pmaaj</i>	<i>äl'pmaajta</i>	<i>päähtsuj</i>	<i>päähtsujta</i>
kom.	<i>äl'pmaajn</i>	<i>äl'pmaaj</i>	<i>päähtsujn</i>	<i>päähtsuj</i>
ess.	<i>äl'pmaan ~ älmaan</i>		<i>päähtsun ~ päätsuon</i>	
abess.	<i>äl'pmaahthk</i>		<i>päähtsuhtahk</i>	

3. Nominien omistusliitteinen taivutus**3.1. *ääp'paa 'sisar'* (Sara Enarsson, Barturte)**

	1. persoona	2. persoona	3. persoona
yksikön			
yksikkö			
nom.	<i>ääp'paam</i>	<i>ääp'paat</i>	<i>ääp'paas</i>
gen.	<i>ääp'paan</i>	<i>ääppaat</i>	<i>ääppaas</i>
akk.	<i>ääp'paam</i>	<i>ääppaavt(ah)</i>	<i>ääppaavs</i>
iness.	<i>ääppaanan</i>	<i>ääppaana</i>	<i>ääppaanis</i>
elat.	<i>ääppaastan</i>	<i>ääppaastat</i>	<i>ääppaastis</i>
illat.	<i>ääp'paasan</i>	<i>ääp'paasat</i>	<i>ääp'paasis</i>
kom.	<i>ääppaajnan</i>	<i>ääppaajnat</i>	<i>ääppaajnis</i>
ess.	<i>ääp'paanan</i>	<i>ääp'paanat</i>	<i>ääp'paanis</i>
monikko			
nom.	<i>ääp'paamah</i>	<i>ääp'paatah</i>	<i>ääp'paasah</i>
gen.	<i>ääppaajnan</i>	<i>ääppaajnat</i>	<i>ääppaajns</i>
akk.	<i>ääppaajtan</i>	<i>ääppaajtat</i>	<i>ääppaajtis</i>
iness.	<i>ääppaajnan</i>	<i>ääppaajnat</i>	<i>ääppaajnis</i>
elat.	<i>ääppaajstan</i>	<i>ääppaajstat</i>	<i>ääppaajstis</i>
illat.	<i>ääppaajtan</i>	<i>ääppaajtatah</i>	<i>ääppaajtis</i>
kom.	<i>ääppaajnan</i>	<i>ääppaajtah</i>	<i>ääppaajns</i>
kaksikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
yksikkö			
nom.	<i>ääp'paamen</i>	<i>ääp'paaten</i>	<i>ääp'paaska</i>
gen.	<i>ääp'paamen ~ -nen</i>	<i>ääppaaten</i>	<i>ääppaaska</i>
akk.	<i>ääppaameniev</i>	<i>ääppaavten</i>	<i>ääppaavska</i>
iness.	<i>ääppaamenien</i>	<i>ääppaametien</i>	<i>ääppaaniskaa</i>
elat.	<i>ääppaastenien</i>	<i>ääppaastetien</i>	<i>ääppaasteskaa</i>
illat.	<i>ääp'paaseni</i>	<i>ääp'paasetien</i>	<i>ääp'paaseskaa</i>
kom.	<i>ääppaajnenien</i>	<i>ääppaajnetien</i>	<i>ääppaajneskaa</i>
ess.	<i>ääp'paanenien</i>	<i>ääp'paanetien</i>	<i>ääp'paaniskaa</i>
monikko			
nom.	<i>ääp'paanenieh</i>	<i>ääp'paanetieh</i>	<i>ääp'paanesieh</i>
gen.	<i>ääppaajnen</i>	<i>ääppaajten</i>	<i>ääppaajnska</i>
akk.	<i>ääppaajtenien</i>	<i>ääppaajtetien</i>	<i>ääppaajteskaa</i>
iness.	<i>ääppaajnenien</i>	<i>ääppaajnetien</i>	<i>ääppaajneskaa</i>
elat.	<i>ääppaajstenien</i>	<i>ääppaajstetien</i>	<i>ääppaajsteskaa</i>
illat.	<i>ääppaajtenien</i>	<i>ääppaajtetien</i>	<i>ääppaajteskaa</i>
kom.	<i>ääppaajnenien</i>	<i>ääppaajnetien</i>	<i>ääppaajneskaa</i>

	monikon 1. persoona	2. persoona	3. persoona
yksikkö			
nom.	<i>ääp'paameh</i>	<i>ääp'paateh</i>	<i>ääp'paaseh</i>
gen.	<i>ääp'paameh¹</i>	<i>ääppaateh</i>	<i>ääppaaseh</i>
akk.	<i>ääp'paameh¹</i>	<i>ääppaavteh</i>	<i>ääppaavseh</i>
iness.	<i>ääppaamenieh</i>	<i>ääppaanetieh</i>	<i>ääppaamesieh</i>
elat.	<i>ääppaastenieh</i>	<i>ääppaastetieh</i>	<i>ääppaastesieh</i>
illat.	<i>ääp'paasenieh</i>	<i>ääp'paasetieh</i>	<i>ääp'paasesieh</i>
kom.	<i>ääppaajnenieh</i>	<i>ääppaajnetieh</i>	<i>ääppaajnesieh</i>
ess.	<i>ääp'paanenieh</i>	<i>ääp'paanetieh</i>	<i>ääp'paanesieh</i>

1) ~ *ääppaameh*

monikko

nom.	<i>ääp'paame(mie)h</i>	<i>ääp'paatetieh</i>	<i>ääp'paase(sie)h</i>
gen.	<i>ääppaajne(nie)h</i>	<i>ääppaajte(tie)h</i>	<i>ääppaajseh¹</i>
akk.	<i>ääppaajtenieh</i>	<i>ääppaajtetieh</i>	<i>ääppaajteseh</i>
iness.	<i>ääppaajnenieh</i>	<i>ääppaajnetieh</i>	<i>ääppaajneseh</i>
elat.	<i>ääppaajstenieh</i>	<i>ääppaajstetieh</i>	<i>ääppaajsteseh</i>
illat.	<i>ääppaajtenieh</i>	<i>ääppaajtetieh</i>	<i>ääppaajteseh</i>
kom.	<i>ääppaajnenieh</i>	<i>ääppaajtetieh</i>	<i>ääppaajseh</i>

1) ~ *ääppaajtesieh*

3.2. *aah'tjie 'isä'* (Sara Enarsson, Barturte)

	yksikön 1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>aah'tjaam</i>	<i>aah'tjaat</i>	<i>aah'tjies</i>
gen.	<i>aah'tjaan</i>	<i>aahtjaat</i>	<i>aahtjies</i>
akk.	<i>aah'tjaam</i>	<i>aahtjaavt(ah)</i>	<i>aahtjiev</i>

	kaksikon 1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>aah'tjaamen</i>	<i>aah'tjaaten</i>	<i>aah'tjieska</i>
gen.	<i>aah'tjaamen¹</i>	<i>aahtjaaten²</i>	<i>aahtjieska</i>
akk.	<i>aahtjaameniev</i>	<i>aahtjaavten</i>	<i>aahtjievaska</i>

1) ~ *aah'tjaanen*, *aah'tjienen*, *aah'tjiemen*; 2) ~ *aahtjieten*

	monikon 1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>aah'tjaameh</i>	<i>aah'tjaateh</i>	<i>aah'tjieseh</i>
gen.	<i>aah'tjaameh¹</i>	<i>aahtjaateh²</i>	<i>aahtjieseh</i>
akk.	<i>aah'tjaameh³</i>	<i>aahtjaavteh⁴</i>	<i>aahtjievseh</i>

1) ~ *aah'tjiemeh*, *aahtjiemeh*; 2) ~ *aahtjieteh*; 3) ~ *aahtjiemeh*; 4) ~ *aah-tjievteh*

3.3. viel'ja 'veli' (Per Andersson, Barturte)

yksikön yksikkö	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>viel'jam</i>	<i>viel'jat</i>	<i>viel'jas</i>
gen.	<i>vieljam</i>	<i>vieljat</i>	<i>vieljas</i>
akk.	—	<i>vieljavtah</i>	<i>vieljavs</i>
iness.	<i>vieljanan</i>	<i>vieljanat</i>	<i>vieljanis</i>
elat.	<i>vieljastan</i>	<i>vieljastat</i>	<i>vieljastis</i>
illat.	<i>viel'jasan</i>	<i>viel'jasat</i>	<i>viel'jasis</i>
kom.	<i>vieljajnan</i>	<i>vieljajnat</i>	<i>vieljajnis</i>
monikko			
nom.	—	<i>vieljatah</i>	<i>vieljasah</i>
gen.	—	<i>vieljajtat</i>	<i>vieljajs</i>
akk.	<i>vieljajtan</i>	<i>vieljajtit(!)</i>	<i>vieljajtis</i>
iness.	<i>vieljajnan</i>	<i>vieljajnat(ah)</i>	<i>vieljajnis</i>
elat.	<i>vieljajstan</i>	<i>vieljajsta(ta)h</i>	<i>vieljajstis</i>
illat.	<i>vieljajtan</i>	<i>vieljajtah</i>	<i>vieljajtis</i>
kom.	<i>vieljajnan</i>	<i>vieljajtah</i>	<i>vieljajs</i>

	kaksikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
yksikkö				
nom.	—		<i>viel'jatetien</i>	<i>viel'jaska</i>
gen.		<i>viel'jamenien</i>	<i>vieljate(tie)n</i>	<i>vieljaska</i>
akk.		<i>viel'jamenien</i>	<i>vieljavte(tie)n</i>	<i>vieljavska</i>
iness.		<i>vieljanenien</i>	<i>vieljanetien</i>	<i>vieljaniskaa</i>
elat.		<i>vieljastenien</i>	<i>vieljastetien</i>	<i>vieljasteskaa</i>
illat.		<i>viel'jasemien</i>	<i>viel'jasetien</i>	<i>viel'jaseskaa</i>
kom.		<i>vieljajnenien</i>	<i>vieljajnetien</i>	<i>vieljajniskaa</i>
monikko				
nom.	—		<i>vieljatetien</i>	<i>vieljaska</i>
gen.	—		<i>vieljajten</i>	<i>vieljajska</i>
akk.		<i>vieljajtenien</i>	<i>vieljajtetien</i>	<i>vieljajteskaa</i>
iness.		<i>vieljajnenien</i>	<i>vieljajnetien</i>	<i>vieljajneskaa</i>
elat.		<i>vieljajstenien</i>	<i>vieljajstetien</i>	<i>vieljajsteskaa</i>
illat.		<i>vieljajtenien</i>	<i>vieljajtetien</i>	<i>vieljajteskaa</i>
kom.		<i>vieljajmenien</i>	<i>vieljajtetien</i>	<i>vieljajska</i>

	1. persoona	2. persoona	3. persoona
monikon yksikkö			
nom.	<i>viel'jameh</i>	<i>viel'jatetieh</i>	<i>viel'jaseh</i>
gen.	<i>viel'jamenieh</i>	<i>vieljate(tie)h</i>	<i>vieljaseh</i>
akk.	<i>viel'jame(nie)h</i>	<i>vieljavte(tie)h</i>	<i>vieljavseh</i>
iness.	<i>vieljanenieh</i>	<i>vieljanetieh</i>	<i>vieljanisieh</i>
elat.	<i>vieljastenieh</i>	<i>vieljastetieh</i>	<i>vieljastesieh</i>
illat.	<i>viel'jasemieh</i>	<i>viel'jasetieh</i>	<i>viel'jasesieh</i>
kom.	<i>vieljajnenieh</i>	<i>vieljajnetieh</i>	<i>vieljajnisaa</i>
monikko			
nom.	—	<i>vieljatetieh</i>	<i>vieljaseh</i>
gen.	<i>vieljajmeh</i>	<i>vieljajteh</i>	<i>vieljajseh</i>
akk.	<i>vieljajtenieh</i>	<i>vieljajtetieh</i>	<i>vieljajtesaa</i>
iness.	<i>vieljajnenieh</i>	<i>vieljajtetieh</i>	<i>vieljajtesaa</i>
elat.	<i>vieljajstenieh</i>	<i>vieljajstetieh</i>	<i>vieljajstesieh, -saa</i>
illat.	<i>vieljajtenieh</i>	<i>vieljajtetieh</i>	<i>vieljajtesieh</i>
kom.	<i>vieljajmeh</i>	<i>vieljajte(tie)h</i>	<i>vieljajseh</i>

3.4. vuorrasumuos 'vanhin' (Sara Enarsson, Barturte)

	1. persoona	2. persoona	3. persoona
yksikön			
nom.	<i>vuorrasupmusam</i>	<i>vuorrasupmusat</i>	<i>vuorrasupmusis</i>
gen.	<i>vuorrasupmusan</i>	<i>vuorrasupmusat</i>	<i>vuorrasupmusis</i>
akk.	<i>vuorrasupmusam</i>	<i>vuorrasupmusavtah</i>	<i>vuorrasupmusevs</i>
iness.	<i>vuorrasupmusinan</i>	<i>vuorrasupmusinat</i>	<i>vuorrasupmusinies</i>
illat.	<i>vuorrasupmusisaan</i>	<i>vuorrasupmusisaat</i>	<i>vuorrasupmusisies</i>
kaksikon			
nom.	<i>vuorrasupmusenien</i>	<i>vuorrasupmusetien</i>	<i>vuorrasupmuseskaa</i>
gen.	<i>vuorrasupmusenien</i>	<i>vuorrasupmusetien</i>	<i>vuorrasupmuseskaa</i>
akk.	<i>vuorrasupmusemien</i>	<i>vuorrasupmusevtien</i>	<i>vuorrasupmusevskaa</i>
iness.	<i>vuorrasupmusinenien</i>	<i>vuorrasupmusetien</i>	<i>vuorrasupmuseniskaa</i>
illat.	<i>vuorrasupmusesien</i>	<i>vuorrasupmusijtetien</i>	<i>vuorrasupmuseskaan</i>
monikon			
nom.	<i>vuorrasupmusenieh</i>	<i>vuorrasupmusetieh</i>	<i>vuorrasupmusesieh</i>
gen.	<i>vuorrasupmusenieh</i>	<i>vuorrasupmusetieh</i>	<i>vuorrasupmusesieh</i>
akk.	<i>vuorrasupmusemieh</i>	<i>vuorrasupmusevtieh</i>	<i>vuorrasupmusevsieh</i>
illat.	<i>vuorrasupmusijnenieh</i>	<i>vuorrasupmusijtetieh</i>	<i>vuorrasupmusesah</i>

3.5. Refleksiivipronomini *iehtja*

yksikön	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>mån iehtja</i>	<i>tån iehtja</i>	<i>sån iehtja</i>
gen.	<i>iehtjan</i>	<i>ietjat</i>	<i>ietjas</i>
akk.	<i>iehtjam¹</i>	<i>ietjavt²</i>	<i>ietjavš</i>
iness.	<i>ietjanan</i>	<i>ietjanat</i>	<i>ietjanis</i>
elat.	<i>ietjastan</i>	<i>ietjastat</i>	<i>ietjastis</i>
illat.	<i>iehtjasan</i>	<i>iehtjasat³</i>	<i>iehtjasis</i>
kom.	<i>ietjajnan</i>	<i>ietjajnat⁴</i>	<i>ietjajnis</i>

1) B Bj ~ *iehtjamav*; 2) ~ *ietjavtah*; 3) B ~ *iehtjasatah*; 4) B ~ *ietjajnatah*

kaksikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>määj ietjah</i>	<i>tääj ietjah</i>	<i>sääj ietjah</i>
gen.	<i>iehtjanen¹</i>	<i>ietjaten</i>	<i>ietjaska²</i>
akk.	<i>iehtjamenien³</i>	<i>ietjavten</i>	<i>ietjavska</i>
iness.	<i>ietjanenien</i>	<i>ietjanetien</i>	<i>ietjaneskaa</i>
elat.	<i>ietjastenien</i>	<i>ietjastetien</i>	<i>ietjasteskaa</i>
illat.	<i>iehtjasenien</i>	<i>iehtjasetien⁴</i>	<i>iehtjaseskaa</i>
kom.	<i>ietjajnenien</i>	<i>ietjajnetien</i>	<i>ietjajneskaa</i>

1) ~ B *iehtjanenien*; 2) Bj B ~ *ietjajska*; 3) B ~ *ietjameniev*; 4) B ~ *ietjajtetien*

monikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>mij ietjah</i>	<i>tij ietjah</i>	<i>sij ietjah</i>
gen.	<i>iehtjaneh¹</i>	<i>ietjateh²</i>	<i>ietjaseh³</i>
akk.	<i>iehtjameh⁴</i>	<i>ietjavteh⁵</i>	<i>ietjavseh</i>
iness.	<i>ietjanenieh</i>	<i>ietjanetieh</i>	<i>ietjanesieh⁶</i>
elat.	<i>ietjastenieh</i>	<i>ietjastetieh</i>	<i>ietjastesieh</i>
illat.*	<i>iehtjasenieh⁷</i>	<i>iehtjasetieh⁸</i>	<i>iehtjasesieh⁹</i>
kom.	<i>ietjajnenieh</i>	<i>ietjajnetieh</i>	<i>ietjajnesieh</i>

1) ~ B *iehtjanenieh*, Bj ~ *iehtjama*, BA—A ~ *iehtjameh*; 2) Bj B ~ *ietjajteh*; 3) B ~ *ietjajseh*; 4) B ~ *iehtjamenieh*; 5) B ~ *ietjavtetieh*; 6) B ~ *ietjanesaah*; 7) BA *iehtjasemieh*; 8) B ~ *iehtjajtetieh*; 9) B ~ *iehtjasesaah*

*illatiivissa käytetään rinnalla *allas*-vartaloa:

	1. persoona	2. persoona	3. persoona
sg.	<i>allasan</i>	<i>allasat</i>	<i>allasis</i>
du.	<i>allasienien</i>	<i>allasietien</i>	<i>allasieska</i>
pl.	<i>allasienieh</i>	<i>allasietieh</i>	<i>allasiesieh</i>

4. Pronominit

4.1. Persoonapronominit

suluissa painotetut muodot

yksikön	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>mån (månna)</i>	<i>tån (tåtna)</i>	<i>sån (såtna)</i>
gen.	<i>muv</i>	<i>tuv</i>	<i>suv</i>
akk.	<i>muv</i>	<i>tuv</i>	<i>suv</i>
iness.	<i>muvne</i>	<i>tuvne</i>	<i>suvne</i>
elat.	<i>muv'ste</i>	<i>tuv'ste</i>	<i>suv'ste</i>
illat.	<i>munji(j) ~ munje</i>	<i>tunji(j) ~ tunje</i>	<i>sunji(j) ~ sunje</i>
kom.	<i>mujna¹</i>	<i>tujna</i>	<i>sujna</i>
ess.	<i>månnan ~ muvnen²</i>		

1) S (Lagercrantz 1926: 110) *mujnaa*, Bj *mujne*; 2) ainoa tieto on Barturtelta ja Ruongin kysymysmerkillä varustama.

kaksikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>määj (määjah)</i>	<i>tääj (tääjah)</i>	<i>sääj (sääjah)</i>
gen.	<i>munuo¹</i>	<i>tunuo¹</i>	<i>sunuo¹</i>
akk.	<i>munuov</i>	<i>tunuov</i>	<i>sunuov</i>
iness.	<i>munuon</i>	<i>tunuon</i>	<i>sunuon</i>
elat.	<i>munuost</i>	<i>tunuost</i>	<i>sunuost</i>
illat.	<i>munnuj</i>	<i>tunnuj</i>	<i>sunnuj</i>
kom.	<i>munujn²</i>	<i>tunujn</i>	<i>sunujn</i>
ess.	<i>munnuon³</i>		

1) S myös *munuon*, *tunuon*, *sunuon*; 2) Bj *munuojn*, B *munujn* ~ *munuojn*; 3) S, ainoa tieto (Lagercrantz 1939 n:o 3689:2).

monikon	1. persoona	2. persoona	3. persoona
nom.	<i>mij (mijah)</i>	<i>tij (tijah)</i>	<i>sij (sijah)</i>
gen.	<i>mijaa¹</i>	<i>tijaa¹</i>	<i>sijaa¹</i>
akk.	<i>mijaav</i>	<i>tijaav</i>	<i>sijaav</i>
iness.	<i>mijaan²</i>	<i>tijaan</i>	<i>sijaan</i>
elat.	<i>mijaast</i>	<i>tijaast</i>	<i>sijaast</i>
illat.	<i>mijjaj ~ mijjij³</i>	<i>tijjaj ~ tijjij</i>	<i>sijjaj ~ sijjij</i>
kom.	<i>mijaajn</i>	<i>tijaajn</i>	<i>sijaajn</i>

1) B BA harvoin myös *mijaa*j, ilmeisesti myös *tijaa*j ja *sijaa*j; S myös *mijaan*, *tijaan*, *sijaan*; 2) BA B S myös *mijaajn*; 3) Ainakin BA B S myös *mijaa*jt.

4.2. Demonstratiivipronominit

	'se'		'se juuri'	
	absoluuttinen	attribuuttina	absoluuttinen	attribuuttina
yksikkö				
nom.	<i>taht</i> ¹ 'se'	<i>taht</i>	<i>tahtak</i>	<i>tahtak</i>
gen.	<i>tan</i>	<i>tan</i>	<i>tanka</i>	<i>tanka</i>
akk.	<i>tav</i> ²	<i>tav</i>	<i>tavka</i>	<i>tavka</i>
iness.	<i>tanne</i> ³	<i>tan</i> ⁴	<i>tannaak</i>	<i>tanka</i>
elat.	<i>tas'te</i>	<i>taht</i> ⁵	<i>tastak</i>	<i>tatek, tahtak</i>
illat.	<i>tasa</i>	<i>tan</i>	<i>tasak</i>	<i>tanka</i>
kom.	<i>tajna</i>	<i>tajna</i>	<i>tajnak</i>	<i>tajnak</i>
ess.	<i>taannien</i>	<i>tanien</i>		

monikko

nom.	<i>tah(a)</i>	<i>tah</i>		
gen.	<i>taj</i>	<i>taj</i>		
akk.	<i>tajt</i>	<i>tajt</i>	<i>tajtak</i>	<i>tajtak</i>
iness.	<i>taj'tne</i>	<i>tajn</i>		
elat.	<i>taj'ste</i>	<i>tajst</i>	<i>tajstak</i>	<i>tajstak</i>
illat.	<i>tajta</i>	<i>tajta</i>		
kom.	<i>taj</i>	<i>taj</i>	<i>tajka</i>	<i>tajka</i>

- 1) Painotettuna *tahta*
- 2) Painotettuna harvoin *tavva*
- 3) Bj & S harvoin *tasne*
- 4) T—Bj painottuna myös *tatne*
- 5) Painotettuna *tahte*

Demonstratiivipronominit *taht* 'tämä' *tuht* 'se siellä' ja *tuoht* 'se siinä' taipuvat samoin kuin *taht*.

Adjektiiviset demonstratiivipronominit *takkaar* 'sellainen', *taakkaar* 'tällainen', *tuokkaar* 'tuollainen' *tukkaar* 'sellainen' taipuvat kuten astevaihteluttomat paritontavuiset substantiivit.

4.3. Relatiivi- ja interrogatiivipronominit

	'kuka'		'mikä, kuka'		
	absoluuttinen	attribuuttina	absoluuttinen	attribuuttina	elottomista
yksikkö					
nom.	<i>kie</i>	<i>kuhti, kut(i)</i>	<i>mij</i>	<i>mij</i> ¹	
gen.	<i>kien</i>	<i>kuti</i>	<i>man</i>	<i>man</i>	
akk.	<i>kiev</i>	<i>kuti</i>	<i>maav, mav</i>	<i>maav, mav</i>	
iness.	<i>kien'ne</i>	<i>kuti(n)</i>	<i>manne</i>	<i>man</i>	<i>känne</i>
elat.	<i>kies'te</i>	<i>kuti(t), kuhtit</i>	<i>mas'te</i>	<i>mat</i>	<i>käs'te</i>
illat.	<i>kiesa</i>	<i>kuti</i>	<i>masa</i>	<i>man</i>	<i>kása</i>
kom.	<i>kiejna</i>	<i>kutijn</i>	<i>majna</i>	<i>majna</i>	
ess.	<i>kien'nien</i>	<i>kuhtin</i>	<i>manien</i>	<i>manien</i>	
monikko					
nom.	<i>kieh</i>	<i>kutih</i>	<i>mah</i>	<i>mah</i>	
gen.	<i>kiej</i>	<i>kuti(j)</i>	<i>maj</i>	<i>maj</i>	
akk.	<i>kiejt</i>	<i>kutijt</i>	<i>majt</i>	<i>majt</i>	
iness.	<i>kiej'tne</i> ²	<i>kutijn</i>	<i>maj'tne</i>	<i>majn</i>	<i>käj'tne</i>
elat.	<i>kiej'ste</i>	<i>kutijst</i>	<i>maj'ste</i>	<i>majst</i>	<i>käj'ste</i>
illat.	<i>kiejta</i>	<i>kutijt</i>	<i>majta</i>	<i>majta</i>	
kom.	<i>kiej</i>	<i>kutij</i>	<i>maj</i>	<i>maj</i>	

1) *mij*-pronominin pääsana on monikon akkusatiivissa: *mij lättijt?*

'mikä lintu?'; 2) Lyhentymämuotona ainakin Barturtella *kiejn*.

	'kumpi?'	'kumpi poika?'	'montako?'	'montako lasta?'
yksikkö				
nom.	<i>kääp'paa</i>	<i>kääp'paa paar'tnie</i>	<i>kalle</i>	<i>kalle maanaah</i>
gen.	<i>kääppaa</i>	<i>kääppaa paartnie</i>	<i>kallie</i>	<i>kallie maanaah</i>
akk.	<i>kääppaav</i>	<i>kääppaav paartniev</i>	<i>kalle</i>	<i>kalle maanaah</i>
iness.	<i>kääppaan</i>	<i>kääppaan paartnien</i>	<i>kallien</i>	<i>kallien maanaan</i>
elat.	<i>kääppaast</i>	<i>kääppaat paartniest</i>	<i>kalliest</i>	<i>kalliet maanaast</i>
illat.	<i>kääp'paaj</i>	<i>kääppaa paar'tnaaj</i>	<i>kallaaj</i>	<i>kallie maannaaj</i>
kom.	<i>kääppaajn</i>	<i>kääppaajn paartnij</i>	<i>kallijn</i>	<i>kallijn maanaajn</i>
ess.	<i>kääp'paan</i>	<i>kääp'paan paar'tnien</i>	<i>kallien</i>	<i>kallien maannaan</i>
monikko				
nom.	<i>kääppaah</i>	<i>kääppaah paartnieh</i>	<i>kallieh</i>	<i>kallieh kaapmakah</i>
gen.	<i>kääppaaj</i>	<i>kääppaa paartnij</i>	<i>kallie</i>	<i>kallij kaapmakij</i>
akk.	<i>kääppaajt</i>	<i>kääppaa(jt) paartnijt</i>	<i>kallijt</i>	<i>kallijt kaapmakijt</i>
iness.	<i>kääppaajn</i>	<i>kääppaajn paartnij</i>	<i>kallijn</i>	<i>kallijn kaapmakijn</i>
elat.	<i>kääppaajst</i>	<i>kääppaajst paartnijst</i>	<i>kallijst</i>	<i>kallijst kaapmakijst</i>
illat.	<i>kääppaajta</i>	<i>kääppaajt paartnijt</i>	<i>kallijta</i>	<i>kallijt kaapmakijt</i>
kom.	<i>kääppaaj</i>	<i>kääppaaj paartnij</i>	<i>kallij</i>	<i>kallij kaapmakij</i>

'monetko kengät?'

5. Lukusanat

5.1. Lukusanojen absoluuttinen taivutus

	perusluvut		järjestysluvut		substantiivisena
	nom.	gen.	nom.	gen.	nom.
1	<i>ak'ta</i>	<i>akta</i>	<i>vuostas</i>	<i>vuos'tasa</i>	<i>aktas</i>
2	<i>kuok'te</i>	<i>kuoktie</i>	<i>muppie</i> ¹	<i>muppie</i>	<i>kuokties</i>
3	<i>käl'pma</i>	<i>kälma</i>	<i>kääлмаат</i>	<i>kääлмаата</i>	<i>kälmas</i>
4	<i>niel'je</i>	<i>nieljie</i>	<i>nieljaat</i>	<i>nieljaata</i>	<i>nieljies</i>
5	<i>vihta</i>	<i>vita</i>	<i>vitat</i>	<i>vitata</i>	<i>vitás</i>
6	<i>kuhta</i>	<i>kuta</i>	<i>kutat</i>	<i>kutata</i>	<i>kutas</i>
7	<i>kietjav</i> ²	<i>kietja</i>	<i>kieh'tjit</i> ²	<i>kieh'tjita</i>	<i>kietjas</i>
8	<i>kaak'tse</i>	<i>kaaktsie</i>	<i>kaaktsaat</i>	<i>kaaktsaata</i>	<i>kaaktsies</i>
9	<i>ääk'tse</i>	<i>ääksie</i>	<i>ääksaat</i>	<i>ääksaata</i>	<i>ääksies</i>
10	<i>lákiev</i>	<i>lákie</i>	<i>lákfaat</i>	<i>lákfaata</i>	<i>lákies</i>
100	<i>tjuohtie</i>	<i>tjuotie</i>	<i>tjuotaat</i>	<i>tjuotaata</i>	<i>tjuoties</i>
1000	<i>thuvsaan</i>	<i>thuvsaanav</i>	<i>thuvsaan</i>	<i>thuvsaanav</i>	

1) *muppie* Bj—T(—B), *nuppie* A—B(—T)

2) Halász ja Björkfjället *tjietjav* : *tjiehtjit*

5.2. Lukusanojen attribuuttinen taivutus

perusluvut ja järjestysluku *nuppie* 'toinen' kongruoivat

	1	2—9	
	'yksi poro'	'kuusi poroa'	
	yksikkö	yksikkö	monikko
nom.	<i>ak'ta pääsuoj</i>	<i>kuhta päähtsu</i>	<i>kutah päähtsuh</i>
gen.	<i>akta päähtsu</i>	<i>kuta päähtsu</i>	<i>kutaj päähtsuj</i>
akk.	<i>aktav päähtsuv</i>	<i>kuhta päähtsu</i>	<i>kutajt päähtsujt</i>
iness.	<i>aktan päähtsun</i> ¹	<i>kutan päähtsun</i>	<i>kutajn päähtsujn</i>
elat.	<i>aktat päähtsust</i>	<i>kutat päähtsust</i>	<i>kutajst päähtsujst</i>
illat.	<i>akta päähtsuj</i>	<i>kuta päähtsuj</i>	<i>kutajta päähtsujta</i>
kom.	<i>aktajn päähtsujn</i>	<i>kutajn päähtsujn</i>	<i>kutaj päähtsuj</i>
ess.	<i>ak'tan päätsuon</i>	<i>kuhtan päähtsun</i>	

1) *nuppie*-sana: yleensä *nuppie päähtsun*, vain BA joskus *nuppien päähtsun*

Tekstinäytteet

Jokaisesta murteesta on yksi tai muutama tekstinäyte. Useimmat ovat peräisin Israel Ruongin käsikirjoituksista. Yksi on hänen äänitteidensä pohjalta minun litteroimani ja tulkitsemani. Lisäksi Halászilta, Lagercrantzilta ja Qvigstadilta on poimittu lyhyet näytteet. Ruongin tekstien käännökset ovat minun tekemiäni.

Näytteistä on kolme versiota: alkuperäinen näyte kursivoituna, foneeminen muoto normaalilla tekstillä ja viimeisenä suomennos pienemmällä tekstikoolla. Lagercrantzin Svaipan murteen tekstistä esitetään lisäksi pelkästään sen murteen mukainen foneeminen tulkinta. Foneemisessa tekstissä on sulkeissa äänneet, jotka eivät äänny alkuperäisessä tekstissä.

Eri tekstien äännemerkinnot poikkeavat huomattavasti toisistaan. Qvigstadin tekstit ja Ruongin Björkfjälletin teksti ovat normaalistettua kirjoitustapaa. Jälkimmäisissä vain yksittäiset sanat on kirjoitettu foneettisesti. Sen sijaan Ruongin muut tekstit ja Lagercrantzin tekstit on kirjoitettu foneettisesti. Halász käyttää puolestaan melko karkeaa foneettista tarkekirjoitusta.

kielenopas	muistiinpanija tai lähde	sivu
1) Arvesin murre		
a) Paulus Larsson Skaile	Ruong 9.9.1939	168
b) Johan Persson Kaddik	Ruong 26.7.1939	170
c) Amund Nilsen Pavval	Qvigstad 1929: 516—517	172
2) Barturten—Arvesin sekamurre		
a) Stomakin perhe	Halász 1893: 67	172
b) Margareta Bengtsson	Ruong 12.8.1939	174
3) Barturten murre		
a) Per Nilsson Ruong	Ruong 1939	176
b) Per Nilsson Ruong	Ruongin äänitys 1939	178
c) Stina Ruong	Ruong 25.8.1939	180
d) Anna Brita Johansson	Ruong 30.8.1944	181
4) Tjidtjakin murre		
Jonas Gustav Fjällman	Ruong 14.9.1939	182
5) Rasjvårtan murre		
Per Fjällman	Ruong 26.9.1944	184
6) Svaipan murre		
Maria Persson-Johansson	Lagercrantz 1957: 17—18	185
7) Björkfjälletin murre		
Greta Persson	Israel Ruong 28.9.1944	187

1 a) Arvesin murre: Paulus Larsson Skaile (Ruong 9.9.1939)

talē kuh tu^ω āχtš̄ina tšūōikahtijmēh stāl^lpēu^φ, la llō pa nntsi lij kōlmātin
talie ku tuv aahtijina tjuojkahtijmieh staalhpiev, Laal'luo Paan'htsi lij kääлмаatin;
Silloin kun sinun isäsi kanssa hiihimme kiinni sutta, Lars Pautsi oli kolmantena;

kōlmōs läjmē^h. pāl^l-tij^lmāh sōmēs kiēlas-iē^{tt}pnamin, rakāt-kiēllasin kuχtš̄un.
kälmas lejmieh. paaltijmeh säämies kielas-ietnamin, Rakat-kiellasin käh^tjun.
olimme kolmisin. Pelotimme sen eräällä nummella, jota kutsuttiin Rykimänummeksi.

jōhk^lmōχkē riēnsa nall^l-ne l taht. pōstōjn mōn tallōj muhtijⁿ minñi^u lallō
Jähk-mähkie riensa nalne l taht. p(h)ästajⁿ mán tallu^oj muhtijⁿ manniv Laalluo
Se on Jokkmokin rajalla. Minä kuljetin joskus siihen aikaan postia Larsin

ōutōst jōhk^lmōχkē ja ārjaplūōvē kaskav. nō tšūō^χg`kapa āχtš̄atš̄at ja la llō
ävtast Jähk-mähkie ja Aarja-pluovie kaskav. nā tjuoj^lkapa aahtjaatjat ja Laal'luo
sijasta Jokkmokin ja Arjeplogin välillä. No isä-vainaasi ja Lars hiihtävät

ōutōn, mōn mayēn wūōšsaj. mājⁿ tāj mōn wūōjnāy, aht^l tāj hav tāj kallān'āpā.
ävtan, mán mangien vuossaj. men te mán vuojnaav, aht te hav te kallaanepaa.
edellä, minä perässä reppujen kanssa. Mutta sitten näen, että hepä saavat tarpeekseen.

mōn βāšsēli^u ja tšūōikav^l karřasit. mājⁿ kuχkalušav^l βal, ku i^u stāl^lehpēu
mán vaassieliv ja tjuojkav karrasit. men kuhkalusjav val, ku iv staalhpiev
Menen ohi ja hiihdään kovasti. Mutta pitkästyn, kun en saa sutta

wu^lχ^lpnusij jōhk^lsōh^l. nō tāj lāj stūōr suw^tēs āja-βiēlmēs, mav tūōpuhtis-ājan
vuo^oj^ltnusij jāksah. nā te le suor sutties aaja-vielmies, mav Tääpuhtis-aa^ojan
näkyviin. No, sitten tulee suuri sula lähdesuvanto, jota kutsutaan Tarttumalähteeksi,

kuχtš̄u, tanēn ku pūōhtsu^h tasa ālu^h pru^lv^lkujih kaχtš̄at ja sō`ckōt. iēh piē-
käh^tju(h), tanien ku päähtsuh tasa aaluh pruv'hkujih kahtjat ja sääkkuot. ieh
koska poroilla on tapana pudota ja hukkaa sinne. Ne eivät pääse

sah^l pajās, ku lāj^h βiē^lβ^lmarah nōy^φ allakah. ja tš̄iē^hk^lg^lal lāj βiēlmēs, aht i^u
piesah pajaas, ku leh viepmarah nāv^h allakah. ja tjiēkngal le vielmies, aht ij
ylös, koska töyräät ovat niin korkeat. Ja suvanto on niin syvä, etteivät jalat

ōlōhtā^h pōt^lpnāj. tāj lij sūōhpav^l, man mil^l-te mōn tšū^lg`ki<sup>u</sup> ras`tā. stāl^lpē
ālahteh pāt^lnaaj. te lij suohpav, man milte mán tjuoj^lkiv rastaa. staalhpie
yllä pohjaan. Sitten oli lumisilta, mitä myöten hiihdin suvannon poikki. Suden

lūō^lta vūō^l-ki^l iētš̄a tajβav^l. tuōle mōn āj^ltsav^l, ku sta^lehpē wūōj^lata ja stōh^l-
luot^l'ta vuolkij ietjaa tajvav. tuole mán aajhtsav, ku staal^lhpie vuo^oj^lata ja
stäähtjaa

jäljet lähtivät toiseen suuntaan. Siellä minä huomaan suden uiskentelevan ja loiskivan

tšā tun sułtēs β̄iäl̄β̄pmān, p̄ār o`χ̄β̄ē βal paī^Dren. ij lam olēhtam tšēllit. t̄ā
tun sutties viel'pmaan, per åāj'vie val pajjien. ij lam åliehtam tjiellit. te
siinä sulassa suvannossa, vain pää pinnan yläpuolella. Se ei ollut ylettänyt loikkamaan ylös.

χ̄wū^h tš̄iū, m̄ān iḅ^ttš̄iū tiēijtē^h. t̄ā āi muḅ rāt^Dnaḅ pòh̄tēpan, katšātāpā:
vuohtjiv, men ittjiv tiejhtieh. te aaj muv raatnah päähtiepan, katjatepaa:
Niinpä ammuin sitä mutta en osunut. Sitten kumppaninikin tulevat ja kysyvät:

”majt wùòtsats̄q^h?” no χ̄wū òss`ēliū m̄on, k̄on̄ñe sta`lēhpē. n̄q laχ̄kaniū m̄on ja
”majt vuotjatjah?” nā vuossieliv m̄ān, k̄ānne staa'hpie. nā lahkaniv m̄ān ja
”Mitä ammusketet?” No minä näytin, missä susi oli. Menin lähemmäksi ja

t̄ā ma kuḅ^ttiū^o. ja t̄ā skie`r̄rasaū takāim̄ā<sup>h</sup> fa`χ̄talast ja kiēsijm̄ā^h pajās.
te ma kättiv. ja te skierrasav takajmeh faah'talast ja kiesijmeh pajaas.
sitten tapoin sen. Ja sitten teimme taljan kantohihnasta ja vedimme sen ylös. Sen

luḅβ̄am lij sa βal na`χ̄kē, ku nùòβ̄aim̄ā<sup>h</sup>. ik̄<sup>t</sup>tij lin sāmij kōtē<sup>h</sup> o`r̄ejelij,
luvvam lij sa val naah'kie, ku njuovajmeh. ak'tij lin saamij käätieh åår'jelij,
nahka oli kuitenkin märkä, kun nyljimme sen. Kerran oli saamelaisten kodat etelämpänä,

ma^ht`aur-tšatsēu òrjās. la`š p̄i`ā`ñsā ja ta`χ̄pā, ta χ̄wū^oh̄pa-piē^tlits̄q^h lijkā
Maaht-aur-tjaatsiev åårjaas. Laasj-Pieng'saa ja Taah'paa, tah vuoh'pa-pielitjah
lijkaa

Mattauresta etelään. Lars Bengtsson ja ”Tulppa” (Per Ruong), nämä appipuolet olivat

β̄aχ̄kōw tš̄uò`ik̄ax̄tallam stal^Lpēu stōχ̄kē-tš̄aβ̄elkin ja^h tajt pòrkō-β̄arātš̄ij^t
vahkuov tjuojahtallam staalhpiev Ståhkie-tjavielkin ja tajt Pårka-vaaraatjijt
hiihtäneet viikon suden perässä Ståkkeselänteellä ja Bårgovaaroja pitkin

alās. nō χ̄wū^ol-kij kujt β̄ijmak^c suhpē-β̄ār`r`āi^t. p̄orōj šul-piēñsāst miēsēu ja^h
alaas. nā vuolkij kujht vijmak Suhpie-vaarraaj. p̄araj Sjul-Piengsaast miesiev ja
lānten. No susi lähti kuitenkin viimein Suppe-vaaralle. Se söi Sjul Bengtssonilta vasan ja

nōū^o χ̄wū^ol-kij skiērutš̄ij^t. m̄on kujt taj piēiβ̄ij su`ō^titiū pòχ̄tēt lùōḅ̄a-lūō^ck^c-
nāv^h vuolkij Skierutjij. m̄ān kujht taj piejvij s̄āāj'htiv päähtiet Luovva-luok'taj.
sitten se lähti Skerutjiin. Minä satuin kuitenkin niihin aikoihin tulemaan Lövnäsiin.

taj^t. t̄ā lin kujt tā^htš̄q^h, m̄q^h ruššalin χ̄wū^ol^ckēt tan stal^Lpē maññāi ja
te lin kujht taattjah, mah russalin vuol'kiet tan staalhpie manngaaj ja
Oli kuitenkin ruotsalaisia, jotka kiirehtivät lähtemään sen suden perään ja he vaativat

ha`stēlin āi mu^w siēχ̄kāj. nō χ̄wū^ol-kijm̄ā mij uḅ^t.
haas'tielin aaj muv siehkaaj. nā vuolkijme mij ujht.
myös minua mukaan. No niinpä me lähdimme.

1b) Arvesin murre: Johan Persson Kaddik (Ruong 26.7.1939)

tä` lij nüõõr̄ra pa`r̄enē, miĵ pruv̄hkuĵi β̄iinḡu^o p̄õl̄et̄et̄ iè^{Ht}Ḑnakit ja tä` lij ak'ta
te lij nuorra paar'(t)nie, mij pruv'hkuĵ vijnav pääł'tiet ietnakit ja te lij akta
Olipa nuorukainen, jolla oli tapana polttaa paljon viinaa. Sitten hän oli eräänä vuonna

jakē timpariĵt tšūõllamin skiēruts̄in (timpar-tšūõll'en). tä` taht sutē pālē
jakie tim'pariĵt tjuollamin Skierutĵin (timpar-tjuol'lien). te taht sutie paalie
tukkeja kaatamassa Skerutĵissa (tukinkaatajana). Niinpä hän kävi siellä monta kertaa

*rā^{Ht}Ḑnaj manĵen manāĵ ta`ññe.* ja tä` kieht̄oĵi, juht' s̄on sitāĵ n̄õ ĵet̄en lièr̄rat ja
raatnaj mangien manaj taanne. ja te kiehtuoĵ, juht s̄an sitaj n̄āĵ'tien lierrat ja
kumppanien kanssa. Ja sitten hän kertoi haluavansa oppia noidaksi ja

*manāĵ n̄õitēs õl̄amā lusā, s̄õl̄Ḑnõ ja nuḅp̄ē iètsā pa`r̄enē.* mä`n taht' nuḅp̄ē
manaj n̄āĵties al'(p)maa lusa, s̄atna ja nuppie ietjaa paar'(t)nie. men taht nuppie
hän meni noidan luoksi, hän ja toinen nuorukainen. Mutta se toinen

*lij ĵüõ õõõtõl a`l̄kām tan lièr̄õn manñat.* tä` n̄õ ĵet̄ē pakātij̄ β̄aj va`l̄tā ĵāmika
lij juo av'tal aal'kaam tan lieruon manñat. te n̄āĵ'tie pakaatij̄ vaj vaal'taa jaamika
oli jo aiemmin alkanut käydä sen opissa. Niin noita opetti, että hän ottaisi vainajan

tāk'tēu^o kir^{eh}hk̄õ-kār^{Rt}tēst, ja tä` h̄õl̄õĵi: "ku tä`l̄ t̄uõrast-ièhk̄ēt̄ ša^{Ht}Ḑtā, tä`
taaktiev kir'hkuo-kaartiest, ja te h̄āälaj: "ku tel tuorast-iehkiet sjattaa, te
luun hautausmaalta ja sitten sanoi: "Kun torstai-ilta tulee, niin

manāh kir^{eh}hk̄õ-ka`r̄atāĵ ja β̄iēl̄litā`h tasā. ja n̄õu^o takāh k̄õl̄mõ t̄uõrast-ièh-
manah kir'hkuo-kaar'taaj ja viel'lieh tasa. ja n̄āv̄h takah k̄āl'(p)ma tuorast-
mene hautausmaalle ja käyt sinne maata. Ja tee niin kolmena torstai-iltana.

k̄ēta. tä` v̄üõ`stas t̄uõrast-ièhk̄ēta tä` n̄ākan t̄s̄askā pa^{HtḐ}Ḑj̄el̄ kir^{eh}hk̄õ-kār^{Rt}tē,
iehkietä. te vuostas tuorast-iehkietä te naakan tjas'kaa pajĵiel kir'hkuo-kaartie,
Niin ensimmäisenä torstai-iltana joku vainaja heittää sinut hautausmaan aidan yli

ja nup̄p̄ē t̄uõrast-ièhk̄ēta āĵ samm`ā-lāhkāĵ. ja k̄õl̄māt t̄uõrast-ièhk̄ēta āĵ
ja nuppie tuorast-iehkietä aaj sammaa-laahkaaj. ja k̄āälmaat tuorast-iehkietä aaj
ja toisena torstai-iltana myös samalla tavalla. Ja kolmantena torstai-iltana myös

t̄s̄askih pa^{HtḐ}Ḑj̄el̄ kār^{Rt}tē. ja ku k̄õl̄māt t̄uõrast-ièhk̄ēta lä`h t̄s̄askām ĵāmikah
tjas'kih pajĵiel kaartie. ja ku k̄āälmaat tuorast-iehkietä leh tjas'kaam jaamikah
sinut heitetään hautausmaan aidan yli. Ja kun kolmantena torstai-iltana vainajat ovat

pa^{HtḐ}Ḑj̄el̄ kār^{Rt}tē, tä` ih tiste tār̄k̄pahä`h pallat. tä` ièh tiste k̄õ^oš̄šek ak'takqu^o
pajĵiel kaartie, te ih tiste taarpaheh pallat. te ieh tiste k̄āāssek aktakav
heittäneet sinut aidan yli, niin sinun ei tarvitse enää pelätä. Ne eivät tee enää koskaan

takāh. mā'n t̄ay jāmika tāk'tēu^o kall-k̄q̄h a^{Ht}ḏnēt āimōn ka'j̄k-ājkēu.” tā takah. men tav jaamika taaktiev kalkah atniet aajmuon kaajhk-aajkiev.” te mitään sinulle. Mutta sitä vainajan luuta sinun täytyy pitää koko ajan tallella.” Näin

noy^ot lij ɔ'βotam nɔ'ɛtē. tuht^t sux ra't̄ḏna, miḡ ɔutēput^t lij a'lkām liēr^{aHt}, nāvht lij āāj'vatam nāāj'tie. tuht suv raat'na, mij āvtieput lij aal'kaam lierrat, noita oli neuvonut. Tuo hänen kaverinsa, joka oli aiemmin alkanut käydä opissa,

tā' wūō`stas tūōrast-iēhkēta t̄sāskin jāmikah paḏḏriela kir^{eh}kō-kār^{Rtē} ulk^us. te vuostas tuorast-iehkietä tjas'kin jaamikah pajjiela kir'hkuo-kaartie ulkus. hänet vainajat heittivät ensimmäisenä torstai-iltana hautausmaan aidan yli ulos.

ja noy^β manāḡ tōhk̄ɔ nuḏpātist βist tūōrast-iēhkēta ja βiēl̄litij βi^{Ht} kār^{Rtē} sis- ja nāvht manaj tākha nuppaatist vist tuorast-iehkietä ja viel'litij vit kaartie Ja niin hän meni sinne uudestaan taas torstai-iltana ja kävi taas maata aidan

ḡelij. ja tā' βi^{Ht} t̄sāskin jāmikah paḏḏriela kir^{eh}kō-kār^{Rtē} ulk^us. mā'n tā' sis'ngielij. ja te vit tjas'kin jaamikah pajjiela kir'hkuo-kaartiest ulkus. men te sisäpuolelle. Ja taas vainajat heittivät hautausmaan aidan yli ulos. Mutta silloin hän

lij sβijmākam, ja^h tā' pall'āḡ ja hiējtij lār^ramist. tā' Blomkvist pall'āḡ ja lij sviijmaakam, ja te pallaaj ja hiejhtij lierramist. te *Blomkvist* pallaaj ja tjaskij oli pyörtnyt, ja sitten hän pelästyi ja jätti oppimisen. Niin *Blomqvist* pelästyi ja heitti

t̄saskij rūōp^tōt kir^{eh}kō-ka'rtāḡ jāmika tāk'tēu^β, mā'n t̄ay ājkēu, ku anij jār- ruop'tuot kir'hkuo-kaar'taaj jaamika taaktiev, men tav aajkiev, ku anij jaamika takaisin hautausmaalle vainajan luun, mutta sen ajan, kun hänellä oli vainajan

mika tāk'tēu nanne, tā' anij rādḏnq̄y, māy ij ak'tak iēt̄sā vūōjnēh. ku tā' taaktiev nanne, te anij raatnav, maav ij aktak ietjaa vuojnēh. ku te tjaskij luu mukanaan, hänellä oli kumppani, jota ei kukaan muu näe. Kun hän sitten heitti pois

t̄saskij jāmika tāk'tēu ja^h hiējtij, tā' kātōḡ taht sux ra^{Ht}ḏna. ja ku sōmēs jaamika taaktiev ja hiejhtij, te kaatuoḡ taht suv raat'na. ja ku säämies tujst vainajan luun ja jätti sen puuhan, se hänen kumppaninsa katosi. Ja kun yksi noista

tuj^lst timpar-t̄sūōllaj rātḏnq̄j's hōll'ā: ”piētak lit̄sah māḡ ta toḏḏnɔ, ku nōy^o timpar-tjuollaj raatnajs(t) häällaa: ”piedak litjah maaj ta tātna, ku nāvht puunhaakkaaja-kumppaneista sanoo: ”Sinä taidat olla hullukin, kun noin

kiēlēstah.” tā' kar^rōt̄ij ja hōlōḡ! ”ja` tā' l taht^t noy^o sār^{Ht}ḏnēs, tā' ku muv kieliestah.” te karruotij ja häällaj: ”ja tel taht nāvht saatnies, te ku muv valehtelet.” Niin hän kirosi ja sanoi: ”Se on yhtä totta kuin se, että sinä

w̄jōjnāh ta n̄n̄e tšōhkōhit ja sākastit. ” ja *jav̄alā:* ”*tā taht̄ rāHt̄Dnas ij piēsah,*
 vuojnaah taanne t̄jāhkahit ja saakastit.” ja *jav̄'laa:* ”te taht raatnast ij piesah,
 näet minut tässä istumassa ja puhumassa.” Ja hän lisää: ”Eikä hän pääse kumppanista
tā tahkus māȳo tahk̄ā ja man̄ñus kōsi man̄n`ā ja ra`v̄Dna l man̄jēn. ”
 te tahkus maav tahkaa ja mannus kási mannaa ja raat'na l(e) mangien.”
 eroon, tehkөөn mitä tekee ja menkөөn mihin menee, niin kumppani on perässä.”

1c) Arvesin murre: Amund Nilsen Pavval (Qvigstad 1929: 516—518)

Dat li somis sabmi dolin, mi aicaj goakt gadniha-nieita važžemin su
 tat lij säämies saapmie t̄alien, mij aajhtsaj kuokt katniha-niejta(h) vaat'tsiemin
 Olipa ennen eräs saamelainen, joka huomasi kaksi maahisneitoa kävelevän
ou'dolin. De dat ušudi gæhčalit viegaldahit dait nieitait ja de son uit ruvvis
 suv åv'talin. te tat usjutij kieh'tjalit viekaltahtiet tajt niejtajt ja te s̄an ujht ruvvis-
 edellään. Niinpä hän päätti koettaa juosta neidot kiinni. Ja hän todella alkoi nopeasti
lahkai viegaldahiti. Da nieita su voai'nemis bar vaččigan, ja son mai ruvva
 laahkaaj viekaltahtij. tah niejtah suv vuojt'niemis par vaattsijkan, ja s̄an maaj ruvva
 juosta niitä kiinni. Ne nieidot hänen nähdäkseen vain kävelivät ja hän juoksi
viegai. Dauk son vuoini ahte son ičči nagenau lahkana. Vaiku go son galkai
 viekaj. tavk s̄an vuojnij, ahte s̄an ittjij naakinav lahkanah. vajhku ku s̄an kalkaj
 nopeasti. Kuitenkin hän näki, ettei hän lähestynyt heitä yhtään. Mutta koska hänen täytyi
čalmit anetit eraidahtimis, de son duolmasti unna rokkoči, nu aht son joroj,
 tjalmit aniehtit ierajtahtiemist, te s̄an tuolmastij unna r̄akkatjij, nuv aht s̄an j̄araj,
 kiinnittää huomionsa seuraamiseen, niin hän kompastui pieneen kuoppaan, niin että kaatui.
ja de go dast čoažželi, de son ičči dast aktagau vueini dast.
 ja te ku tast tjuot'tjielij, te s̄an ittjij tast aktakav vuojnieh tast.
 Ja kun hän nousi siitä seisomaan, hän ei nähnyt ketään.

2a) Barturten—Arvesin sekamurre: Stomakin perhe (Halász 1893: 67). (Kirjakieliset muodot on kansankielistetty foneemisessa versiossa.)

te li āj akkta olmaj, kuhte lī hēstau massam ja ičči tētē, koso tat lī šaddam.
 te lij aaj ak'ta ālmaaj, kuhti lij hiestav massaam ja ittjij tietie(h), k̄asa tat lij sjattam.
 Olipa kerran eräs mies, joka oli kadottanut hevosen eikä tiennyt, minne se oli joutunut.
tē muihtaj, ačā mannat noiṭē kukū ja taste kačāṭēt, jus tat tēhta(tīhta), kosne
 te muj'htaaj, atja mannat n̄ājtie kuku ja tas'te katjatit, jus tat tiehtaa, k̄anne
 Hänelle tuli mieleen, että pitää mennä noidan luo kysymään, tietääkö hän, missä

sū hāssta lī. te üihtu mannaḳōhta son tohkō ja kačāt vūstak (vūostak), jus uš-
suv hies'ta lij. te ujht manna-käähta sán tåhkuo ja katjat vuostak, jus ååt'tju
hevonen oli. Niinpä hän lähti sinne ja kysyy ensin, saisiko

žu lōpēp ijāp orrūt tatne sū kōtēn (stōpūn). ja ku lī lōpēp ušžum orrūt tasne,
lääpiev ijav årruot tanne suv käätien (stääpuon). ja ku lij lääpiev ååt'tjum årruot
luvan olla yötä siellä noidan kodassa (tuvassa). Saatuaan luvan olla siellä

hollā āj son, mī lē sū mohhkē ja kačāta, jus tat tēhta, kosne tat sū hāssta
tanne, häällaa aaj sán, mij le suv määhie ja katjata, jus tat tiehtaa, kånne tat suv
hän kertoo asiansa ja kysyy, tietääkö noita, missä hänen hevosen

lē. vala no'itē vastēt: "ārrat ta oččūča tēhtēt (tihtēt)." te ujhto ođđāpan
hies'ta le. vala nääj'tie vaas'tiet: "aarrat ta ååttjutja(h) tiehtiet." te ujhtu ååd'daapan
on. Mutta noita vastaa: "Aamulla saanet tietää." Niinpä he käyvät (kävivät)

(ođđaiḳan). tut amās ođđaj stōhpi, ičči obonis nūolate kārvuites, vala
(ååd'daajkan). tut amas ååd'daaj stäähpuj, ittjij āpanis nuolateh kaarvuojtis, valah
maata. Tuo vieras nukkuu tuvassa eikä edes riisunut vaatteitaan mutta

tut no'itē jis ođđaj khammaren sisa. ē nahkāra inciken pōtēh tun apmasī.
tut nääj'tie jis ååd'daaj khammara sisa. ieh nahkaarrah inhtsiken päätieh tun apmasij.
noita kävi nukkuamaan kamariin. Uni ei tule lainkaan vieraalle.

kū kaska-id'da šaddā, kullā tut amās, āhte no'itē čōžžēl pajās ja vo'lgā
ku kas'ka-ijja sjattaa, kullaa tut amas, ahte nääj'tie tjuot'tjiel pajaas ja vuol'kaa
Kun tulee keskiyö, vieras kuulee, että noita nousee ylös ja lähtee

ulhkūs. tē čōžžēl āi tut amās ja vo'lgā mañēlt. tē voidnā son, āhte no'itē
ulkus. te tjuot'tjiel aaj tut amas ja vuol'kaa mangielt. te vuojt'naa sán, ahte nääj'tie
ulos. Niinpä myös tuo vieras nousee ylös ja lähtee perään. Hän näkee noidan

vāccesti unnāči olōkūlen hējma pūlhtan nalā ja ville vo'idnā, āhte akkta amās
vaattsiestij unnaatjij ul'kuolin hiejma puolta nala ja vil vuojt'naa, aht ak'ta amas
kulkeneen vähän matkaatalon ulkopuolella kukkulalle ja näkee vielä, että vieras

olmaj pōhta mēhcēst noiḳē kukū. tē kullā son, āhte no'itē kačāt tu'te apma-
ålmaaj päähtaa miehtsiest nääjtie kuku. te kullaa sán, aht nääj'tie katjat tute apma-
mies tulee metsästä noidan luo. Hän kuulee, että noita kysyy tuolta vieraalta,

sēst, jus tēhtā, kosne tān olōbman hāssta lēi. tē svārruj tut mubbē: "tētāu." tē
sist, jus tiehtaa, kånne taan ål'pmaa hie'sta lij. te svaar'ruj tut nuppie: "tietaa." te
tietääkö hän, missä miehen hevonen oli. Toinen vastaa: "Tiedän." Noita kysyy

ville kahča no'itē: "kosne lē tē sū hāssta?" tut vastēt: "stūrta jekkēn lē tahta;
vil kahtjaa nāāj'tie: "kānne le te suv hies'taa?" tut vaas'tiet: "stuorra jiekkien le tat;
vielä: "Missä on hänen hevosen?" Toinen vastaa: "Se on suurella suolla;

čākñam lē ville stūrta ētnames ra'ikai." tē ville no'itē kahčā, jus lē hāssta
tjaakngam le vil stuorra ietnamis raaj'kaaj." te vil nāāj'tie kahtjaa, jus le hies'ta
se on joutunut suureen kuoppaan." Noita kysyy vielä, onko hevonen

vässū. tē vite vastēt amās: "vässū lē kale hāssta. porrom lē son kaiikka
vies'suo. te vit vaas'tiet amas: "vies'suo le kal hies'ta. pārram le sán kaaj'hka
elossa. Vieras vastaa taas: "Hevonen on kyllä elossa. Se on syönyt hiekkaa myöten

krāsit, man kuhkās joksoi kit satti (sattē) rad'daj."
kraasijt, man kuhkaas jāksaj kit sattie raajjaaj."
kaiken ruohon, mihin se ulottui."

2b) Barturten—Arvesin sekamurre: Margareta Bengtsson (Ruong 12. 8. 1939)

almatša cōtššōv kal it^hḏnin tāl^h-kan ā^htššatš sōrōj^hta. tōlēn wūōnan
almatja kättjav kal atnin taalhkan aattjatj sårarajta. tålien Vuonan
Ihmisen virtsaa käytettiin lääkkeeksi tuoreisiin haavoihin. Ennen Norjassa

sōukāstakan tā lij mu^w tšieχtse nūōrča pō^ht^hḏnātš mōjtōn ja lij biēr^hkōj^ht
Sååvkaastakan te lij muv tjehtsie nuorra pāatnjaatj mājtān ja lij pierkuojt
Sauelvalla oli setāni, nuori aviomies humalassa ja hän oli lihoja

mālēstimēn. sla^h k^htim lin βaras pierkōv, ku lin kùōss^h ē^h pōχtām, wūōnāh^hka^h.
maaliestimien. slaak'tim lin varas pierkuov, ku lin kuossieh pāhtaam, vuonahkah.
keittämässä. Oli teurastettu tuoretta lihaa, kun oli tullut vieraita, norjalaisia. Hän

tā wūōlata kālβay ja lūō^hχitēla nijpēv tuōrkaj nili. māṅṅelatša ku βē^hllita
te vuolata kaalvav ja luoj'htiela nijpiev tuorkaj nali. manngielatja ku viel'lita
vuoleskelee kuivaa koivupuuta ja päästää puukon makuupaikan alusrisujen alle. Kun hän

kar^hg^hēl-piēlē nili, tā pistij nū^hβpē ha^hr^hḏ^htuj^h. mān tā tāy^hk tuōstōj ē^hrk^hik^h-
kar'kngiel-pielie nali, te pastij nij'pie haar'tuj. men te taavk tuostuoj ierhtik-
myöhemmin käy maata kynnärpäiden varaan, puukko pisti hartiaan. Mutta kylkiluu sat-

tā^h k^htē ja lanōstij nijpēv, aht itšij sisa manā^h. nū^hβpē la^ht^hḏnāsij^h. mān
taak'tie ja lanjuostij nijpiev, aht ittjij sisa manah. nij'pie latnjaasij. men
tui kuitenkin tielle ja muljautti veitsen sivuun niin, ettei se mennyt sisään. Veitsi muljahti,

ju^Hp̄^Bmēlam lijk man stuòr sòrřò. tā liĵ nò`škò ta`d̄tšá, miĵ liĵ sāmē βiūβa. tā
jupmielam lijk man stuor sáarra. te liĵ náásj'ka taat'tja, mij liĵ saamie vivva. te
mutta jumalani, miten suuri haava. Oli eräs norjalainen, joka oli saamelaisen vävy. Hän

tq^ht kiēsij k̄ā^unē^u ul^l-kus ja kò^Ht, tšòĵ sòrřòĵ. ja huĵtus tsa^Hp^kēhtij. miĵah
taht kiesij kaavniev ulkus ja kättaj sáarraĵ. ja hujhtus tsapkiehtij. mijah
veti kalunsa ulos ja virtsasi haavaan. Ja verenvuoto tyrehtyi todella. Me

nùòrgh jis ruvl̄ikin (sũõ^htasin) inijmē^h. tā xwòras k'ä`l̄li pie`h̄tōĵ tšā^{l̄}β^Bma-
nuorah jis ruvlikin (suoh'tasin) anijmeh. te vuoras khaal'li piehtuoj tĵaj'pmamist
nuoret pidimme juttua hauskanakin. Silloin vanha ukko kielsi nauramasta

mist ja hõlõĵ mu^ui: ”ih hõttšō^h tšā^{l̄}β^Bmat, u^votum β^pär muĵituĵ βa`l̄d̄t̄. tōn lā^h
ja hāalaj munĵi: ”ih āattjuoh tĵaj'pmat, uvhtum per muj'htuj vaal'tiet. tån leh
ja sanoi minulle: ”Et saa nauraa, vaan painaa mieleesi. Sinä elät

βie`šs`ōmin ihkip^c man miäl̄katq̄ ja ka`n̄nu tā^rk̄paha no^x tāl^l-kudit nākin
viessuomin ihkip man miel'katav ja kaannu taarpaha(h) nāv^h taalhkutit naakin
vaikka kuinka pitkään ja ehkápä sinun on joskus tarvis näin lääkitä.”

pālē. ”tšatsē nùòtsō^h lā^h āĵ tāl^Hkan pùòrghkq^h. tā sa kujt tā tq^ht juhān`ā^h-
paalie.” tĵaatsie njuotsuoh leh aaj taalhkan puorahkah. te sa kujt te taht Juhaan-
Myös raatteet ovat hyviä lääkkeinä. Niinpä Johanna-vainaja

kutš^c tāj^t p^rru^võ^h kuj^l βārřa-còl̄cguĵ^l. ĵus lā täl φiēratam ja lā nõu al̄β̄batis
naakutj tajt pruv'hkuj varra-kāl'kuj. ĵus le tel fieratam ja le nāv al'vatis
käytti niitä verenvuotoon. Jos joku on loukkaantunut ja on hirveä

βārřa-kòl̄kō, tā βi^vtih k'ā^hō^han. tq̄ rāsēv βa`l̄d̄tin kidan, ku iēllam an lum-
varra-kāl'kuo, te vattih khaaffan. tav raasiev vaal'tin kidan, ku iellam (=ieh lam)
verenvuoto, niin sitä annettiin kahvissa. Tätä kasvia kerättiin keväällä, kun siinä ei ollut

mq̄h. mán tā βa`l̄d̄tin pār kiērřakq̄ ja tā kòĵkòtin. ja ku tā ta`r̄pō šatĵaj,
anj lummah. men te vaal'tin per kierrakav ja te káj'hkatin. ja ku te taar'puo
vielä kukkia. Mutta niistä otettiin vain latvat ja sitten ne kuivattiin. Ja kun tuli tarve, ne

te nū^võ^htin ja βi^vtin pa`x̄ka k'ā^hō^han. hāyka pāniĵt, tuĵt ku^{x̄}ka ðtōl-pāniĵt
sjattaj, te njuv'tin ja vattin paah'ka khaaffan. haavka paaniĵt, tuĵt kuhka åaluol-
murennettiin ja nautittiin kuumassa kahvissa. Hauen hampaita, niitä pitkiä leukaham-

iĵ^Dnin tāl^Hkan. kòĵkòtin ak'tan u^{l̄}l̄l̄iĵin, biššin, kũõ^hsmōtin ja nū^võ^htin
paaniĵt atnin taalhkan. káj'hkatin ak'tan åallulin, passin, kuos'muotin ja njuv'tin
paita käytettiin lääkkeenä. Ne kuivattiin leukaluun kanssa, paistettiin, paahdettiin ja

ja`ðø`wn. ja sisa βi`l̄in k`āðøan jilih βi`nan, ku tay i`l̄Dnin. tulutš almatšijn
 jaaf'fuon. ja sisa vattin khaaffan jalih vijnan, ku tav atnin. tålutj almatjijn lij
 muserrettiinjauhoksi. Ja sitä nautittiin kahvissa tai viinassa, jos sitä oli. Entisajan ihmi-
lij tq`ht` t`p̄i`ða kq̄j̄kòv̄it hāuka u`llulij̄t. muv a`htš`-a`l̄Djā, tq`ht tsab̄pè sa kuj̄t
 taht tij'ta kâj'hkatit haavka åállulij̄t. muv aahtj-aa'jaa, taht Tsappie sa kuj̄t aaj
 sillä oli noitakonsti kuivata hauen leukaluita. Isänisälläni, sillä Tsabella oli kuitenkin
āj p`ruivø`kuj̄ hāuka pānij̄t kòj̄kòtall̄at. ièl̄Dnātšam hq̄y taj̄t muj̄tuhtalaj̄.
 pruv'hkuj̄ haavka paanij̄t kâj'hkatallat. ietnaatjam hav taj̄t muj̄tuhtalaj̄.
 tapana kuivatella myös hauen hampaita. Äitinihän niistä kertoili.

3a) Barturten murre: Per Nilsson Ruong (Ruong 1939)

sōmēs pālē mōn tšak`tsā-tālβēn jōj̄llō-pālij̄ ar`p̄øw̄n cib`Dnā kùòran oχ̄tsòlē`m
 säämies paalie mán tjak'tja-taalvien jāv'la-paalij̄ Aarfuon Kiptnaa kuoran åhtsalem
 Erään kerran minun täytyi syystalvella joulun aikoihin Arfotuntureilla Kibdnan kupeella
nāȳøkā manēn βi`r̄rtij̄ju šilan ørr̄w̄t ij̄āy. β`är̄rtō lij̄ māj, ku yw̄l`k̄ij̄y, măn tā
 naavhkaa mangien vier'htijiv sjilan årruot ijaav. vier'htuo lij̄ maaj, ku vuol'kiv, men
 olla yötä lumikodassa etsimäni tokan jäljessä. Lähtiessäni oli vielä poutasää mutta sitten
kar̄ra alāt-kùòltōy takaj. nõȳø sùòχ̄kat, q`ht ij̄y øbò sapē`k`-nū`onij̄t w̄òj̄nēh.
 te karra alaat-kuoltuov takaj. nāv̄h suohkat, aht iv åpa sapiehk-njuonij̄t vuojnieh.
 tuli kova lumipyry lännestä. Niin sakea, etten näe edes suksenkärkiä.

tā βān tā ij̄ lam puòrrē sβāχ̄tšat kòsik. pa`k`talak` ja rap`p̄malak` ièl̄Dnamq̄h lāh
 te vanj te ij̄ lam puorrie svahtjat kāsik. paak'taalak ja rapmalak ietnamah leh
 Eipä ollut hyvä liikkuu mihinkään. Ne ovat kallioisia ja jyrkanteisiä maita.

tq`h. tā pāl̄lij̄y šilay ja tan sisa sū`k`Ḡnij̄y. nõ ij̄ lam sa māj piw̄β̄al, măn
 tah. te paalliv sjilav ja tan sisa suokngiv. nā ij̄ lam sa maaj pivval, men kuj̄t
 Kaivoin lumimajan ja ryömin sen sisään. No ei ollut lämminkään, mutta pysyin kuitenkin

hièk̄kay kuj̄t tsakq̄htij̄y, ku βān mùòltōy i`l̄Dnij̄y. măn ij̄ sa tā tālatš kār̄vōj̄
 hiekkav tsakahtiv, ku vanj muottaav atniv. men ij̄ sa te taalaatj kaarvuo
 hengissä, kun minulla oli turkki. Muita eipä nykyisissä vaatteissa

māχ̄tēh šilan ij̄āy βièss`w̄t. ka`l̄β̄mēn tā lāh tūòy tā. ku`j̄j̄ku täl šilan, ku βān
 maahtieh sjilan ijaav viessuot. kaal'pmien te leh tuov te. kääj'hku tel sjilan, ku vanj
 voi lumimajassa viettää yötä. Vainajiksi ne ovat. Vesi tippuu lumimajassa, kun lumi

almatšā l'āk̄kasist ja w̄òj̄nq̄htakast mùòχ̄`ta suttā. ja tā βān šnābl`lā. tanēn
 almatja liek'kasist ja vuoingahkast muohtah suttaa. ja te vanj sjn'ap'laa. tanien
 sulaa ihmisen lämmön ja hengityksen vaikutuksesta. Ja sitten tulee läpimäräksi. Siksi me

mijg^h tōlēn, ku tālβēn kūō^ēūdtēlii^ta wū^ol^lkiime^h, ka`i^hk ođđōsumōs mūōttāi^t
 mijah tālien ku taalvien kuov'tielijta puolkiymeh, kaajhk áddasumuos muottaajt
 entisaikaan talvisin tuntureille lähtiessämme otimme päällemme kaikkein uusimmat
ja kālsōhkiit^t βāltiime^h. šni^ll^hβā^j li^jk i^tnum kār^hwō^h βièrāput^t, βièra-
 ja kaalsuohkiit vaaltijmeh. sijnajp'lih vanj lijhk atnum kaarvuoh vieraaput, vieraamu-
 turkit ja päälhousut. Tulevathan kuluneet vaatteet pahemmin läpimäriksi, pahiten
musat pūōlβai^t ja ōlkien-ū^oivi^j pak^tē. mu^v piēnq^h sa ā^j ōrō^j tanⁿka šilan mu^w
 sat puolvaj ja āalkien-āā^jvij pakte. mu^v pienah sa aaj āruoj tanka sjilan mu^v
 polvien ja olkapäiden kautta. Minun koiranikin oli samassa lumikodassa vierelläni.
kūōran. ja šnāblaj, jiēyō^j tāl ā^j tq^ht^t. ku tā tšū^ovkuti^j, ti li^j βiè^rtō^ostam. mān
 kuoran. ja sijnajplaj, jienguo^j tel aaj taht. ku te tjuovkuti^j, ti li^j vierhtuostam. men
 Ja sekin kastui läpimäriksi japeittyi jäähän. Kun päivä valkeni, oli seljennyt. Mutta oli
ti li^j jiē^kgum, q^ht^t βā^lq^h piēsā^u ulkus. ja i^u lam βil ōpō sō^pp^oē^u piē^tam
 ti li^j jiekn^gum, aht vallah piesav ulkus. ja iv lam vil āpa sāā^ppiev piej^jam
 pakastanut niin, että tuskin pääsen ulos. Enkä ollut edes laittanut sauvaa merkiksi sii-
mā`r^hkan, ku^oku li^ji^u sisa pō^htām. ih^ki kal si^j mā^j wūōras almatš^qh pakatam,
 mier'hkan, kukku li^jiv sisa päähtaam. ihki kal si^j maaj vuoras almat^jah pakatam,
 tā, mitä kautta mitä kautta olin tullut sisään. Vaikka kyllä vanhat ihmiset ovat opetta-
kuk^tē kakā tā^hkat, ju^s šilan βi`r<sup>r</sup>ti<sup>j</sup> nākan palē (o: pālē) tsa`xpēt tā^l-kēst. ku
 kuk'te kakaa tahkat, jus sjilan vier'htij naakan paalie tsaah'piet taalhkiest. ku
 neet, miten täytyy menetellä, jos joskus täytyy viipyä lumimajassa rajuilman yli. Kun
ulkus pū^hti^u, tā pās ās`k<sup>t</sup> ku lū<sup>o</sup>ji<sup>u</sup> tasak, ku li<sup>u</sup> tšūō<sup>h</sup>gkam, a`ht^t piū^oβā^ji^u.
 ulkus päähtiv, te paas esk kää^l'lu^jiv tasak, ku liv tjuoj'kam, aht pivvaajiv.
 tulin ulos, aloin kuitenkin palella heti, kun olin hiihtänyt, jotta lämpenisin. En
i^ttš^ou ma tistē mōn pū^htsui^t lākē^tē^h, ih^ki mā^j i`l<sup>h</sup>β<sup>o</sup>i<sup>u</sup>, a`ht^t allēlin li^j tq^ht
 itt^jiv ma tiste mān päähtsujt laakieteh, ihki maaj iel'viv, aht allielin li^j taht mu^v
 välittänyt poroista, vaikka huomasinkin, että se etsimäni tokka oli
muu ō^htsō-na`ū<sup>o</sup> kā, ku βā<sup>n</sup> kanā<sup>u</sup>, βis`tē^u pūō^hk^tā piā`gka. pōtā^u kō^htā^j —
 āhtsuo-naav'hkaa, ku vanj kanav, vistiev puok'taa piek'ka. päätaav käähtaaj —
 lännessä, kun tuuli toi sieltä kivijäkälän ja poronjäkälän hajun. Tulen kotaan. — Kota
juō^hβ^own li^j kō^htē, lōt-ā^urē ja kask-ā^urē kas`kan, tq^ht^t mūō^hkē. ti lin jur
 Juor'puon li^j käähtie, Lāt-aavrie ja Kask-aavrie kaskan, taht muot'kie. ti lin jur
 oli Juorossa, Låddauren ja Kaskauren välillä, se kannas. Kotaväki oli juuri juomassa

ār̄a-k̄āφ̄ōaȳ juχ̄kamin kōχ̄tē-almats̄q̄h. tā ip̄^Bmē-ra`ȳφ̄kē hōlōj̄j. "nó, tā
aarra-khaaffav juhkamin käähtie-almatjah. te ipmie-raav'hkie hääalaj: "ná, te
aamukahvia. Sitten sedän vaimo-vainaa sanoi: "Näenpä,

χ̄v̄òj̄nāȳ, a`ht̄ šilan lä tā^ht̄ òlmāj̄ ul̄^Dnats̄^š ij̄āȳ ur̄rum. " ja j̄ièk̄^Cgum lijiȳ täl
vuojaav, aht sjilan le taaht álmaaj átnaatj ijaav árrum." ja jiekngum lijiv tel
että tämä mies on ollut viime yön lumikodassa." Minä olin kokonaan jään

uj̄t mōn ka`j̄ka. manēp̄<sup>c</sup> pièj̄βē mōj̄j, p̄är-lāšājn manaj̄mē`n ja kāȳnaj̄mē`n
ujht mán kaaj'hka. mangiep piejvie määj Pher-Laasjaajn manajmen ja kaavnajmen
peitossa. Seuraavana päivänä minä ja Per Larsson menimme ja löysimme

taȳ nāȳōk̄āȳ. ja ópó ts̄óró^h lij̄ tq̄ht̄. j̄àχ̄k̄āȳ kul̄ kùók̄tē-t̄s̄uótē pa`j̄kē.
tav naavhkaav. ja ápa tjárah lij taht. jaahkaav kul kuoktie-tjuotie paaj'hkie.
sen token. Ja se oli kunnan lauma. Luulen, että noin kaksisataa poroa.

3b) Barturten murre: Per Nilsson Ruong (Ruongin äänite vuodelta 1939; ULMA GR669A; litteraatio minun)

no vaj te sīah`āj kullat` èhp̄arij̄ p̄irra? te ev mōn ilā^h muj̄tie te taj` èhp̄arij̄
ná vaj te sitah aaj kullat ieh'paarij pirra? te iv mán ilaa mujhtieh te taj ieh'paarij
No tahdot siis kuulla myös äpäristä? Enpä tuskin muista niistä äpäristä

p̄irra no^{uφ} ietnakav. iv la`āj lākietam muj̄ituj̄ ietnakav tajt vältiet. mēn ka-
pirra nāv^h ietnakav. iv lam aaj laakietam muj'htuj ietnakav tajt vaal'tiet. men kale
juuri paljoakaan. Minua ei ole kiinnostanutkaan painaa monia niistä mieleeni. Mutta

le nākanats̄w̄t muj̄tāv. tale kuj̄t muj̄tāv k̄iā^htuōm̄qv. k̄i^htutin vuōras alma-
naakanatjajt mujhtaav. tale kujht mujhtaav kieh'tuomav. kiehtutin vuoras alma-
kyllä jokusen muistan. Nyt kuitenkin muistan kertomuksen. Vanhat ihmiset kertoivat

t̄s̄ā^h tan slām^hkā ja èhp̄āra p̄irra. slām^hkā lij̄ t̄al t̄ takk̄ar vuōras kōppo
tjah tan Slaamhkaa ja ieh'paara pirra. Slaam'hkaa lij tel te takkaar vuoras káppa
siitä Slaamhkaasta ja äpäristä. Slaamhkaa oli sellainen vanha ukko se

tuofns̄l jalā^h k̄ē`lli, te p̄à-rr̄t̄ tu-rr̄tie s̄āpm̄ē. ja ti lin jō^htām luk̄^cssa tū^hky, vit
tuo jalah khaal'li, te Paarht-urhtie saapmie. ja ti lin jáhtaam luk'sa tuohku, vit
tai mies, Barturten saamelainen. Sitten oli vaellettu sinne itään

tuōn por̄ko-tajvan sa kalk̄kam lem̄āš, tat ki^htun. vil le^h tok̄ luk̄^cssa jō^HO tām ja
tuon Pär'ka-tajvan sa kalkam lemaatj, tat Kittun. vil leh ták luk'sa jáhtaam ja te
Bårgon seudulla sen täytyi olla, se Gitton. Vielä he ovat kulkeneet sinne itään ja

*te eähp̄ier t̄ustu topp̄en tav sij̄tav. ja te tel l̄ slām̄k̄ā t̄anne ja rieht̄suot k̄aj̄h-
ieh'pier tuos'tu t̄äppien tav sij̄tav. ja te tel l̄ Slaam'hkaa t̄anne ja rieht̄juot kaaj'hka
äpärrä käy tuota leiriä vastaan. Ja Slaamhkaa on siellä ja äpärrä huutelee koko*

*ka tav jo^{HO} tulakav, rieht̄suot. no, slām̄k̄ā v̄ir̄ti val te tok̄ v̄uēl̄kiet ja t̄av
tav jähtulakav, rieht̄juot. n̄a, Slaam'hkaa vier'ti val te t̄ak vuol'kiet ja taav
vaellusväelle, huutelee. No Slaamhkaan pitää sitten lähteä sinne ja*

*eähp̄arav lohk̄ot. n̄a tiet̄ā, no ku tel te p̄ōht̄ā eähp̄ara kuku, slām̄k̄ā te k̄āl le-
ieh'paarav lähkat. n̄a tiet̄aa, n̄a ku tel te p̄āht̄aa ieh'paara kuku, Slaam'hkaa te kal
lukea loitsu tälle äpärrälle. No näet, no kun sitten tulee äpärrän luokse, Slaamkaa sitoi*

*m̄ā^{s̄} t̄s̄atnam t̄av stuh̄k̄ulm nij̄piev, kōk̄'te kih̄tun ta^h vuōras almat̄s̄a^h, ma^h leh
lematj t̄jatnam taav Stuhk̄ulm nij̄piev, k̄āk'te kih̄tun tah vuoras almat̄jah, mah leh
kuulemma vyölleen Tukholman puukon, kuten vanhat ihmiset kertoivat, puukon, jollaisia*

*tol̄en k̄ev̄'tnum ja te tan ni·j̄pi^e na·dan kih̄kin p̄ākū^v t̄s̄uēt̄s̄uet, ma^h kih̄kin
t̄alien kaav'tnum ja te tan nij̄'pie-nadan kalkin paakuov t̄juot't̄juot, mah kalkin
oli ennen. Ja siinä puukonvarressa täytyi olla sanat, joiden piti*

*entuon tav eähp̄arav s̄ōkk̄uotit. jā-hā taj̄n entuon kih̄kin k̄ast̄āhtit āj tav
entuon te tav ieh'parav s̄āākk̄uotit. ja-ha taj̄n entuon kalkin kaast̄aahtit aaj tav
lopulta hukuttaa äpärrä. Sillä myös piti lopulta myös kasta se*

*eähp̄arav, piēb̄ōjat k̄uek̄'te nama tan eähp̄arij majt^a_N, mav kih̄kin jala mij
ieh'parav, piejjat kuok'te nama tan ieh'parij majten, mav kalkin jala mij
äpärrä, antaa sille äpärrälle myös kaksi nimeä, jotka täytyi (antaa), eli (äpärrä) joka*

*v̄āluōhtij, riēt̄suotij almat̄s̄it. t̄ēnne k̄alkaj orruot k̄ūjna ja k̄ārāna nam̄ma
vaaluohitij, riet̄juotij almat̄jijit. t̄anne k̄alkaj ārruot khujna ja khaaraana nam̄ma
itki ja huusi ihmisiä. Sillä piti olla sekä naisen että miehen nimi*

*ak̄'tan. ja tu^{ht} stuh̄k̄ulm nij̄pien kih̄kin lukuht̄as̄a^h tan nadaj tan eähp̄ara
ak'tan. ja tun* Stuhk̄ulm nij̄pien kalkin l̄ākuht̄as̄a^h tan nadaj tan ieh'paara
yhdessä. Ja Tukholman puukossa, sen kahvan kanssa piti olla opetukset sille äpärrälle,*

*pa^{b̄ō}riel, a^{ht} k̄alkaj s̄ōkk̄uot. n̄a kuj̄t te tel nu^{ot}. s̄ā kuj̄t^{ht} slām̄k̄ā t̄s̄ū k̄kij tel
pajjiel, at k̄alkaj s̄āākk̄uot. n̄a kuj̄t te tel nuvht. s̄ā kuj̄t Slaam'hkaa t̄juok'kij tel
että sen piti hukkaa. Niinpä niin. Niinpä Slaamhkaa kuitenkin pisti sitten*

*te tujna nij̄pijn ja loh̄k̄ā. eähp̄ier rieht̄su ja te vil hōll̄ā t̄anne: ”Per Persson,
te tujna nij̄pijn ja lähkaa. ieh'pier rieht̄ju ja te vil h̄āll̄aa t̄anne: ”Per Persson,
tuolla puukolla ja lukee loitsun. Äpärrä kiljuu ja sitten sanoo vielä siinä: ”Per Persson,*

stick mig rakt." *te slàm̀mkà hõllà: "hà r̥éukō pajjka ka`r̀ssàn le kujht vil,*
 stick mig rakt." te Slaam'hkaa häällaa: "ha, rivkuo paj'hka Kaar'saan le kujht vil,
 pistä minua suoraan." Silloin Slaamhkaa sanoo: "Haa, lantalaisakan paska Karlsson on se,
mij hõllà 'Per Persson, stick mig rakt.'" ja te e`äjkā te. te lij t̥ē k̥ātuõhtam
 mij häällaa 'Per Persson, stick mig rakt.'" ja te iejkaa te. te lij te kaatuõhtam tav
 joka sanoo: 'Per Persson, pistä minua suoraan.'" Sitten niitä kahta ei ollut. Niin hän oli
tay e`ähp̥arav. te johtiet üt̥s̥un te r̥āfien möttie jakie maññiela tan, tav
 ieh'paarav. te jähtiet äät'tjun te raafien määttie jakie manñgiela tan, tav
 hävittänytsen äpäran. Niinpä he saivat vaeltaa rauhassa monta vuotta sen jälkeen,
jo`tähtakav sen, ku te`s slàm̀mkà tav k̥ātuõhti.
 jätahtakav sen, ku te Slaam'hka tav kaatuõhtij.
 sitä reittiä, sitten kun Slaamhkaa hävitti sen äpäran.

3c) Barturten murre: Stina Ruong (Ruong 25.8.1939)

pūhtsu w̥uòstāy kal t̥ä aṽn̥in t̥āl̥kan. lièkkatill̥in, aht w̥uòṽṽa p̥òh̥òt̥s̥as ul-
 päähtsu vuostaav kal te atnin taalhkan. liekkatallin, aht voojja pähtjaas ulkus,
 Poronjuustoakin käytettiin lääkkeenä. Sitä lämmitettiin niin, että rasva puristuu ulos
kus ku šulciṽta ja suṽt̥ā. ja t̥ä tajna w̥u`ṽtin s̥ōr̥ōj̥t, t̥s̥asmakasaj̥t ja n̥älme
 ku själkijta ja suttaa. ja te tajna vuoj'tin säärajt, tjaasmakasajt ja njaalmie
 sulaessaan. Sitten sillä voideltiin haavoja, puremarakkuloita ja suun ympärystä,
p̥ir̥ra, ku si`r̥ṽṽa j̥all sa`r̥ṽṽa. s̥b̥ānta (~ s̥b̥ānt̥ōh) sij̥ kuj̥t̥ ūnuḥ t̥āl̥āḥ
 pirra, ku saar'ju jal saar'jasa. svaanta (~ svaantuoh) sij kujht åånuh taalaah
 kun se on kipeä. Kaaresuvantolaisetpa kuitenkin vielä nytkin
taṽṽe-t̥s̥ats̥eṽ juḥkih. p̥ilt̥ōṽ liṽ kuj̥t̥ t̥ä m̥on̥ kullam. mijas tie`ht̥ā, k'an
 tar'vie-tjaatsiev juhkih. piltuov liv kujht te m̥ån kullam. mijas tiehtaa, khan
 juovat tervavettä. Erakkojen olen kuitenkin kuullut juoneen sitä. Kukapa tietää, ehkä
a`n̥taris āj̥ kièhp̥ēs-t̥āṽtas̥t̥ kul t̥ay. ja kal sij̥ t̥āpp̥`ēn t̥ōl̥ēn āj̥. ja βil t̥āl̥āk
 Aan'taris aaj kiehpies-taavtast kul tav. ja kal sij taappien t̥ālien aaj. ja vil taalaak
 Anderskin käytti keuhkotautiin sitäkin. Ja kyllä t̥äk̥äl̥äisetkin ennen. Ja vielä nykyään
t̥āt̥s̥aj̥ kaskan. tun jakē kuj̥t̥, ku mij w̥uòṽṽl̥ēn jut̥ij̥m̥āḥ, t̥ā ri`yuck̥ō jun`k̥ān
 taattjaj kaskan. tun jakie kujht, ku mij vuol'lien j̥āt̥ij̥meh, te riv'kuo Jungkaan
 ruotsalaiset. Ainakin sinä vuonna, kun me jutasimme alas itään, niin ruotsalaisnainen
st̥uòr-βa`r̥ck̥ās̥t̥ w̥uòṽṽlielin. t̥ä tan ri`yuck̥ō m̥ān̥`ā t̥s̥ihk`hust̥ay inij̥. t̥ä lij̥ māj̥
 Stuur-vaarkaast vuol'lielin. te tan rivkuo maannaa t̥jihk-hustav anij. te lij maaj
 Jungassa Vargisånin alapuolella. Sen naisen lapsella oli hinkuyskä. Hän oli

tók'tōrav sōhkim ja ta`l`kasijt lij u`l`tsūm. mǎn it`tsin tǎh ak'tak cāymay
taktuorav söhkim ja taal'hkasijt lij äät'tjum. men ittjin tah aktak kaangnav
käynyt lääkarilläkin ja saanut lääkkeitä. Mutta ne eivät vaikuttaneet yhtään.

takǎh. tǎ bal lǎkij tarββè-tšatsēu. tūō`l`tāhtij' tšatsēu ja piejaj nākan tēšē-
takah. te val laakij tar'vie-tjaatsiev. tuol'tahtij tjaatsiev ja piejaj naakan tie-sjie-
Niinpä hän teki tervavettä. Hän lämmitti veden kiuhumispisteeseen ja pani muutaman

taḡ tarβēs'. ja kājōj ku kājōj tajna tarββè-tšātsiijn mānāḡs.

tav tarviest. ja kaajuoju ku kaajuoju tajna tar'vie-tjaatsiijn maanaavs.

teelusikan tervaa. Ja hän paransi kuin paransikin sillä tervavedellä lapsensa.

3d) Barturten murre: Anna Brita Johansson (Ruong 30.8.1944)

tDan hiejnāra kummō lij alββajis buošēs k'ūl`d`na. hiejnāra ièllō lij tē`l`-
an Hiejnaara kummuo lij al'vajis puosjies khuj'tna. Hiejnaara ielluo lij tiel'pmum
Enarin vaimo oli hirveän pahasisuinen nainen. Enarin poroelo oli tallonut

Bmum dādtaj ientjajt ja dādtjah mōrēn ja māksōw sihtih. no idtjij sa hiejnār
taattjaj ientjajt ja taattjah määrien ja maaksuov sihtih. nā ittjij sa Hiejnaar maak-
ruotsalaisten niittyjä ja ruotsalaiset olivat vihaisia ja tahtoivat maksua. Enarpa ei

māk'sēh. no dǎ sōmēs palē dādtjah būhtih, cu lin k'arānah po`r`to ja hūllih:
sieh. nā te säämies paalie taattjah päähtih, ku lin khaaraanah pää'r'hta ja häällih:
maksanut. Ruotsalaiset tulivat kerran, kun miehet olivat poissa, ja sanoivat: "nu kom

"nu kom blodmänner!" ja dǎ nou^o dun hiejnāra k'ristēna āhtjē bēd`nig-kistōw
"nu kom blodmänner" ja te nāvhtun Hiejnaara Kris'tena aahtjie pietnik-kistuov
blodmänner!" Heidän piti ryöstää Enarin vaimon Kristenin isän rahakirstu

kilkin rēββit louðtoka wuolēu. duht wuoras cōbpo sa anēhta kistōw. dādtja sih
kalkinriev'vit lāv'taka vuoliev. tuht vuoras kǎppa sa aniehta kistuov. taattjah sih
telttavaatteen alta. Tuo vanha ukkopa pitää kiinni kirstusta. Ruotsalaiset

tsǎ`b`mih k'ǎlli ciedajd vajǎh calcaj lūūjjet. dǎ hiejnāra k'ristēn tjuorββu
tsaap'mih khaalli kietajt vajaah kalkaj luoj'htiet. te Hiejnaara Kris'ten tjuor'vu
löivät ukon käsiä, jotta hän antaisi sen. Enarin Kristen huutaa

ōbpāys βǎχkēn ja dǎ tsāp`bmatjistijka tādjtajd βǎχkājda ja vielcōjda ja
ääppaavs vieh'kien ja te tsaapmatjastijka taattjait vaahkaajta ja tielkuojta ja
siskoaan apuun ja sitten he lyövät ruotsalaisia pohkeisiin ja kynnärvarsiin ja

βē`r`tijin sij dādtjah bādar wūūlggèt. ja dǎ sa hiejnāra k'ristēn βiegāda
vier'htijin sij taattjah paatar vuol'kiet. ja te sa Hiejnaara Kris'ten viekaata
ruotsalaisten oli lähdeävä pakoon. Enarin Kristen juoksee nimismiehen

lienska cucu ja anme`llij dādt.jaid. ja diġkeh sii šidtin ja dādtja sij βe`rr`tijin
lienska kuku ja an-miellij taattjajt. ja tikkieh sij sjattin ja taattja(h) sij vier`htijin
luokse ja tekee ruotsalaisista rikosilmoituksen. Oikeusjuttuhan siitä tuli ja ruotsalais-

p`lik`tit. tuw xuoras cob̄pow kēsš̄in cierr`èca oū̀dtoj. ja wū̄iniġ d̄il duop`bmar,
plik'tit. tuv vuoras kappav kiessin kierrieka av'taj. ja vuojnij tel tuopmaar,
ten piti maksaa sakot. Se vanha ukko tuotiin käräjille todistamaan. Ja silloin tuomari

ah̄t sad`dnāu hōloġ hieġnāra k`ristan.

aht saat'naav hääłaj Hiejnaara Kris'ten.

näki, että Enarin Kristen puhui totta.

4) Tjiddtjakin murre: Jonas Gustav Fjällman (Ruong 14.9.1939)

ti lij sōmēs humpōs-sie`k`niġdta. nō tã oriġġer pōxtā. iġf`dnie βākōhta tuu
ti lij säämies humpuos-siek niej'ta. nã te friġġier päähta. iet'nie vaakuohta tuv
Olipa eräs hupsunpuoleinen neito. No, sitten kosija tulee. Äiti kehottaa tuota

niēitq̄, atšā nālmēx̄p̄ anāhtallat, amāh tšūōrpēht hōllōt. nō ittšij sa tuht`
niejtav, atjaa njaalmiev anahtallat, amaah tjuorpieht häällat. nã ittġij sa tuht
tytärtä pitämään suunsa supussa, jotta ei puhu rumia. No eihän tuo

humpōs niġġitsō pārepit`skiēnih. ittšij sa kuōrkehtih. nō pa`r`d`dnē`huġt pōxtā.
humpuos niej'htsuo paariepit skienih. ittġij sa kuorkiehtih. nã paar'tnie hujht päähta.
hupsu neito ymmärtänyt sitä kunnolla. Hän ei tajunnut. Poika tulee kuitenkin.

tašte βal tuht`niġġitsō at`dnala nālmēu kietajin ja βanq̄hta ja hōllā: "ki`x̄tšit
tas'te val tuht niej'htsuo atnala njaalmiev kietajin ja vanahta ja häällaa: "kieh'tġit
Siksi tuo neito pitää kädellä suutaan ja venyttää sitä ja sanoo: "Katsokaa/seitsemännet*

* sanaleikki: *kieh'tġit* 1) 'katsoa (imp.pl2)'; 2) 'seitsemäs'.

almatšq̄h pie`t`dnaka sax̄parmaq̄!" tã pa`r`d`dnē`pallāi ja i`dttšij sa liġk`
almatjah pietnaka sahparmav!" te paar'tnie pallaaj ja ittġij sa liġk
ihmiset koiran pippeliä!" Silloin poika pelästyi eikä enää

lākēhtih βil tuu nie`ġtsōu, mij nōx̄p̄ tšū`ōrpēt hōlōġl. nō tã lã βit iētšā
laakiehtih vil tuv niejhtsuov, mij nãv tjuorpiet hääłaj. nã te le vit ietjaa
ollutkaan kiinnostunut tuosta neidosta, joka puhui niin rumasti. No sitten on vielä toinen

su`ōk`ġyō-muġtulis. tã lã tš`ānntā ja iēikāt-niġġdta. ja pōntās āġtikq̄h lin tan
suok'nguo-mujhtulis. te le tġien'htaa ja ieġkaat-niej'ta. ja pääntaas aajhtikah lin tan
kosiotarina. Oli piika ja perijätytär. Tyttärellä oli rikkaat vanhemmat.

nièjtan. tǎ lijka jur pòχtām tš'ǎnntā ja ni'ǎnta mie`χtsēst ja ra`ššjō-sli'ǎit,tšē
niejtan. te lijka jur pǎahtaam tjien'htaa ja niej'ta miehtsiest ja raas'sjuo-sliet'tjie
Piika ja tyttö olivat juuri tulleet metsästä ja oli sadesää.

lij. tšak'tša lij βan' tǎl. nō ra`ttam, luw'vām lijka, ku pū'otiika kòχtāij'. ti lij
lij. tjak'tja lij vanj tel. nǎ raat'tam, luvvam lijka, ku pǎatijka kǎahtaaj. ti lij
Oli näet syksy. He olivat läpimärkiä ja kastuneita tullessaan kotaan. Kosija oli

φrijjer pòχtām tun ièjkāt-ni'ǎnta' tǎij'. tš'ǎnntā nuòlatij tuij't luw'vām kārūwōij't
friijjierpǎahtaam tun iejkaat-niej'taj. tjien'hta nuolatij tujt luvvam kaarvuojt
tullut tuon perijätyttären luokse. Piika riisui kastuneet vaatteensa ja

ja kòχkòtiij'. mǎn ièjkāt-ni'ǎnta' it,tšij βašq^h. tš'òχkòhij sa tǎjka luw'vā kār-
ja kǎj'hkatij. men iejkaat-niej'ta ittjij vasjah. tjǎhkahij sa tǎjka luvva kaar-
laittoi kuivumaan. Mutta perijätytär ei jaksanut. Hän istuutui niine märkine vaattei

wōj ja pōrkēsta ka`ij'k' ie`hkētqū. pa`rèDnē ki'ǎχtšā šāwōt ja ij ak'tak'
vuoj ja pǎarkiesta kaajhk iehkietav. paar'tnie kieh'tjaa sjaavuot ja ij aktak
neen ja kuivattelee niitä koko illan. Nuorukainen katsoo hiljaa eikä lausu yhtään

su'ǎk'Gyō-pākōw hōlōh. ja āijtikah wū'ěr'v tēpa, uχ`tuh'ǎpā: ij lij'k' tǎht sijā
suok'nguo-paakuov hǎālah. ja aajhtikah vuor'tiepa, āāvtuhepaa: ij lijhk taht sijaa
kosiosanaa. Vanhemmat odottavat ja ihmettelevät: eihän heidän

su'ǎk'Gyō-pa`rèDnē ak'takqū' jienq<sup>h</sup>. miēlahka βal lijka tan pa`rèD'nāij.
suok'nguo-paar'tnie aktakav jienah. mielahka(h) val lijka tan paar'tnaaj.
kosijapoikansa puhu mitään. Poika kelpasi heidän vävykseen. Syöttivät

pie`p'βmih βal ja kuòss`ōhtij^h. ku tǎl tǎ ie`χkèt òðð`ātīt, tǎ pās pa`rèD'nē ka-
piep'mih valja kuossuohtih. ku tel te iehkiet āāddaatit, te paas paar'tnie katjat
ja kestitsivät häntä. Kun he kävivät illalla nukkumaan, poika kysyikin

tšat tš'ienntast, jus u`t,tšū kuòran òðð`èt. tš'ǎnntā sk'ǎ`p'βmij wuòstak', mǎn
tjienhtaast, jusāat'tju kuoran āāddiet. tjien'htaa skaap'mij vuostak, men
piialta,saisiko nukkua hänen vieressään. Piika häpeili ensin, mutta

βijmak' kuj't lij'k' lū'ojtij kuòr'raj. ja ràðð`ètiikā tan ijan βǎ`lò,tut. ārrata tǎ
vijmak kujht lijhk luojhtij kuorraj. ja raaddietijkaa tan ijan vaal'tut. aarrata te
lopulta kuitenkin päästi viereensä. Sinä yönä he päättivät mennä naimisiin. Aamulla

pu`nti ja iēmēt hōllōpa tun pa`rèD'nāij: "mǎn ku lij'k' tōn tqū hièjōw sitq^h?"
pǎān'ti ja iemiet hǎāllapa tun paar'tnaaj: "men ku lijhk tǎn tav hiejuov sitah?"
isäntä ja emäntä puhuvat pojalle: "Mutta tahdotko sinä kuitenkin tuon köyhän?"

pa`r̀d̀Dnè sβ̄à`r̀ruj: "ij liè h̄ay hiēj̄w̄s̄ȳw̄òh̄ta mīj̄ kē β̄ikīj̄t." ij tā sòn t̄astē paar'tnie svaar'ruj: "ij lie hav hiejuos-vuohta mij-kie vikijt." ij te s̄an tas'te Poika vastasi: "Eihän köyhyys ole mikään vika." Ei hän sitä

palq̄h. ja β̄īǟl̄b̄`tūjka sij̄ uj̄t. nò ti līj̄ bit̄ s̄om̄es̄ n̄īǟl̄d̄`ta, masa ø̄rīj̄j̄er̄ p̄òχ̄tā. t̄ä palah. ja vaal'tujka sij̄ uj̄t. n̄a ti līj̄ vit̄ s̄åamies̄ niej'ta, masa frij̄j̄ier̄ p̄ååhta. te pelkää. Ja he menivätkin naimisiin. No oli taas yksi neito, jonka luokse tulee kosija.

kuīj̄t ka, l̄kaj̄ t̄s̄ats̄ēȳu β̄īǟt̄s̄at. rīj̄k̄w̄ n̄īǟl̄d̄`ta. t̄ä kat̄s̄at t̄s̄īen̄nt̄ast: "skilhtj̄h-kujht kalkaj tjaatsiev viet'tjat. rijhkuo niej'ta. te katjat tjienhtaast: "skilhtjah-Neidon täytyi kuitenkin hakea vettä. Neito on rikas. Hän kysyy piialta: "Turkkirämä,

kis, kunn̄il̄ t̄s̄äχ̄ts̄ē-rūt̄Dnè?" t̄ä j̄uò t̄aȳ β̄ie`r̄r`èn β̄īǟlt̄ij̄ tuht pa`r̀d̀Dnè. ku, l̄aj̄, kis, kunni l̄ tjaahtsie-rutnie?" te juo tav vierrien vaaltij tuht paar'tnie. kulaj, missä kaivo on?" Tuo poika piti huonona jo tätä. Hän kuuli, ettei

aht' ij lam taht' n̄īǟl̄d̄`ta ø̄b̄ò k̄òs̄s̄ek t̄s̄ats̄ēȳu β̄īǟt̄s̄am, ku itt̄s̄ij̄ ø̄b̄ò t̄s̄a`hts-rūt̄- aht ij lam taht niej'ta åpa kååsek tjaatsiev viet'tjam, ku itt̄j̄ij̄ åpa tjaahts-rut-neito ollut koskaan hakenut vettä, koska hän eilainkaan tiennyt, missä kaivo poika

Dn̄ēȳu tiet̄eh, kunn̄i taht līj̄. ja t̄ä hiēχ̄t̄ij̄, itt̄s̄ij̄ līj̄k̄ su`k̄Ḡyut̄ih.
niev tietieh, kunni taht lij. ja te hiejhtij, itt̄j̄ij̄ lijhk suok'ngutih.
oli. Ja niin luopui eikä kosinut.

5) Rasjvårtan murre: Per Fjällman (26.9.1944)

kuottetau kaika suitiimih tasak krasse sjattai. män tä vertiimih luõitet
kuottietav kaajhka suj'htijmih tasak kraassie sjattaj. men te vier'htijmih luoj'htiet
Koko vasomisajan paimensimme kunnes ruoho viheriöi. Mutta sitten meidän piti päästää

tanen, ku jus suitii ila tjårkå, tä ripav pårra miessie ja rihpa tjåivest japma.
tanien, ku jus suj'htij ilaa tjår'ka, te ripav pårraa miessie ja rihpa tjååjviest jaapmaa.
porot sen takia, että jos niitä paimensi liian kovin, niin silloin vasa syö roskia ja se kuolee sii-

tä vanj ai ku krasse sjatta ja miessie tjalka te tjajai vūlus vuopmai ja ii
te vanj aaj ku kraassie sjattaa ja miessie tjaal'kaa te tjaangaj vuolus vuopmaaj ja ij
hen. Myös kun ruoho viheriöi ja vasat vahvistuvat, ne työntyvät alas metsään ja niitä ei

lam vuomen nåu kähpat suitit ja tjåhken aneht. ku lii ållas, tä åttjoi väito
lam vuomien nåv kieh'pat suj'htit ja tjååhkien anieht. ku lij aallas, te ååttjuoj viej'htuo
ollut niin helppo paimentaa ja pitää koossa metsässä. Kun oli sudeton aika, niin elo sai olla

årrot kit julii mano ålkui, tasak ku pahka vuõjjelii pajas varrai ja tjuõika
årruot kit juvlj maanuo aal'kuj, tasak ku paah'ka vuõjjelij pajaas vaarraaj ja tjuoj'hka
vapaana heinäkuun alkuun saakka, kunne helle ajoi sen ylös vaaralle ja sääsket parvei-

tjuhki. vertiimih kit kriensa rajest vädjtat – mutiin mii ai tappeput krientjääh'kij. vier'htijmih kit kriensa raajiest viet'tjat – mutijn mij aaj tappieput krienvivat. Meidän täytyi viedä porot Norjan rajalle saakka — joskus myös rajan toiselle puolella.

sast. jáunås tijjai jáhtaimih alas. tat lii ai pahka milti. ku lii arra kiddy,
sast. jávnas thijjaj jáhtaajmih alaas. tat lij tel aaj paahka mielti. ku lij aarra kidda, Juhannuksen aikoihin lähdimme länteen. Sekin tapahtui helteen mukaan. Kun oli aikainen

tä ai áuteput jáhtaimih; ku lii kiddy tjáskes, te mangieput ároimih. tjudcka lij
te aaj ávtieput jáhtaajmih; ku lij kidda tjááskies, te mangieput áruojmih. tjud'ka lij kevät, silloin lähdimme aiemmin. Kun kevät oli kostea, silloin viivymme myöhemmin. Tjudka

alto, mij idtjii pajah miesev njammat. taggariit fasta vältin ia puhtjin ja
aal'tuo, mij ittjij paajah miesiev njammat. takkaarijt faas'ta vaal'tin ja páhtjin ja oli vaadin, joka ei päästänyt vasaa imemään. Sellaiset otettiin kiinni ja lypsettin ja utarei-

pihkin kuolkait ruouse pirra ja te kuddin mieseu alto kuku ja njamahtin ja
pahkin kuolkajt ruovsie pirra ja te kuot'tin miesiev aaltuo kuku ja njamahtin ja den ympäriltä nyhdettiin karvat ja sitten tuotiin vasa vaatimen luo ja imetettiin ja

taina vukiin uit lierahtin altov njamahtit miesev.

tajna vuokijn ujht lierahtin aaltuov njamahtit miesiev.

tällä tavalla vaadin opetetettiin imettämään vasaa.

6) Svaipan murre: Maria Persson-Johansson (Lagercrantz 1957: 17–18).

Toisella rivillä on Svaipan murteen mukainen foneeminen versio ja kolmannella rivillä yleisarjeloginsaamelainen versio.

ku len čy,rije kãivñatam akxtajn sêm̃in, te-iččën sijà sù kòl̃tièt. ṽq̃l̃q̃ t̃e tuh
ku len tjurie kaavnatam aktajn saamejn, te itjen sijaa suv kãttiet. vala te tuh
ku lin tjudieh kaavnatam aktajn saamijn, te atjin sijah suv kãttiet. vala te tuh
Kun vainolaiset olivat löytäneet erään saamelaisen, heidän piti tappaa hänet. Mutta sitten

čy,rije h̃ṽll̃èn, jus sijàw lu-ossàt̃a nãk̃q̃ñq̃w stu-òrr̃q̃ sãmj̃e-sij̃tt̃aj, t̃e k̃il̃k̃ij
tjurie huullen, jus sijaav luossaata naakanav stuorra saamie-sij'taj, te kilkej
tjudieh hãállin, jus sijaav luossaata naakanav stuorra saamie-sij'taj, te kalkij
vainolaiset sanoivat, että jos hän opastaa heidät johonkin suureen saamelaiskylään, niin

son he-ekk̃aj̃n re-ess̃at̃. ja t̃e son loh̃pĩet̃ij, at l̃ṽ-ss̃et̃-ič̃i:j stu-òrr̃q̃ sãmj̃e-sij̃t̃-
sãn hiekkaj̃n piessat. ja te sãn lãhpiet̃ej, at luusset it̃ej stuorra saamie-sij'taj.
sãn hiekkaj̃n piessat. ja te sãn lãhpiet̃ij, at luossit at̃ij̃ stuorra saamie-sij'taj.
hän saa jäädä henkiin. Niinpä hän lupasi opastaa heidät suureen saamelaiskylään.

tqj. ja te son vĕltij čōō-wkkq-sa-bēččqsijt ki-ēhtaj. ja te son oūton čōō-jēkkā
 ja te s̄an vaaltej tjuov'ka-sjaab'tjasejt kiehtaj. ja te s̄an āvtan tjuoj'kaa
 ja tes̄an vaaltij tjuov'ka-sjaab'tjasijt kiehtaj. ja te s̄an āvtan tjuoj'kaa
 ja sitten hän otti soihtuja käteen ja hän hiihtää edellä ja vainolaiset

ja ču,riē m̄a,ñiēn. ja lūssij ču,rijt sōm̄iēs rākχtiē n̄a,l̄ā. ja ku-lēn te pōhtām
 ja tjurie mangien. ja luussej tjurejt s̄āmies paaktie nala. ja ku len te p̄āhtaam
 ja tjudieh mangien. ja luossij tjudijt s̄āmies paaktie nala. ja ku lin te p̄āhtaam
 jäljessä. Hän johdatti vainolaiset eräälle kalliolle. Ja kun he olivat tulleet sinne, niin

tuĥkō, te tut s̄āpmiē čis`kij tūjte tollo-sabēččqsijt vūlōs tun rākχtiē miē-l̄te
 tuhku, te tut saapmie tjiskej tujte tālla-sjaab'tjasejt vuulus tun paaktie miel'hte
 tāhku, te tut saapmie tjaskij tujte tālla-sjaab'tjasijt vuulus tun paaktie mielte
 saamelainen viskasi ne tulisoihdut alas kalliota myöten ja sanoi

ja hōlōj tuōjt ču,rijt: "tq̄l̄(e)-l tanne tūōn rākχtiē-vū:ōl̄iēn (r̄a-kχt-vūō:l̄en)
 ja h̄āalaj tuojt tjurejt: "taal l tanne tuon paaktie vuolien (paakt-vuolen)
 ja h̄āalaj tuojt tjudijt: "taal l tanne tuon paaktie vuolien (paakt-vuolen)
 vainolaisille: "Nyt on täällä kallion alla

stū-ōr sijtq̄. ja te tū-ōt s̄āpmiē sviĥkalij tōrriēlij, ku-l̄ij čq̄skam tuōjt(e)
 suor sij'ta." ja te tuot saapmie svihkalej t̄āārriēlij, ku lej tjas'kaam tuojt
 suor sij'ta." ja te tuot saapmie svihkalij t̄āārriēlij, ku lij tjas'kaam tuojt
 suuri kylä." Ja saamelainen väistyi syrjään heitettyään

tollo-sabēččqsijt. ja tū-ōt ču,riē m̄a,ñiēn k̄i-ērgstēn, ku vujdnēn, ku k̄u tuō
 tālla-sjaab'tjasejt. ja tuoh tjurie mangien kierasten, ku vuoju'tnen, kuku tuo
 tālla-sjaab'tjasijt. ja tuoh tjudieh mangien kierastin, ku vuoju'tnin, k̄aku tuo
 nuo soihdut. Vainolaiset sääntäsivät perään, kun näkivät, mihin

tol-sabēččqs̄a vul̄kk̄ēn, ja latĥkan̄in tq̄T̄ne rākχtiēn kajhk tivna.
 t̄al-sjaab'tjasa vuol'ken, ja laat'kanen tane paaktien kajhk tivna.
 t̄al(la)-sjaab'tjasah vuol'kin, ja laat'kanen tan paaktien kaajhk tivna.
 soihdut menivät ja he kaikki murskautuivat sille kalliolle.

(Sana *s̄jabtjas* 'soihtu' on teksteissä kirjoitettu s-alkuisena vaikka se on Lagercrantzin kieliopin ja sanakirjan mukaan š-alkuinen.)

7) Björkfjälletin murre: Greta Persson (Israel Ruong 28.9.1944)

mahtsehkiit pruvhkujin kalkat. Johan lä kuit tjahpe tait kalkatit ja suhte
 maahtsiehkijit pruv'hkujin kaal'kat. Johan le kujht tjiem'pie tajt kaalkatit ja suhtie
 Kääntyneet sikiöt oli tapana irrottaa. Johan onkin taitava irrottamaan ne ja moni

altoh lä kädjum taina vukiin. jus lii miesse japmam, så pruvhkujin kalle
 aaltuoh le kaaajjum tajna vuokijn. jus lij miessie jaapmaam, så pruv'hkujin kalle
 vaadin on pelastunut sillä tavalla. Jos vasa oli kuollut, silloin tavattiin paloitella vasa

kiihkutit miesev ietne sisa, män jus lii juo kampaltam miesse ietne sisa, så
 kajhkutit miesiev ietnie sisa, men jus lij juo kaampaltam miessie ietnie sisa, så
 emän sisällä, mutta jos vasa oli jo pilaantunut emän sisälle, silloin ei sitä

idtjii tist liissih kadjot. raike napen sjadda miesse, ku lä kidda-talven pätsoi
 ittjij tist lij'sih kaaajjuot. raaj'kie naapien sjattaa miessie, ku le kidda-talvien päätsuoj
 kannattanut pelastaa. Vasa syntyy reikänapaisena, kun poroilla on ollut kevättalvella

niewres fiedan urrum. så kaska miese napev ila madtakii, aht miesse sjadta
 nievries fiedan årnum. så kaas'kaa miesie naapiev ilaa maat'takij, aht miessie sjattaa
 kehno ravinto. Niinpä poro puree vasan navan ihan tyveä myöten, että vasasta tulee

raike napen. ja kal ma liv täl män tjanatam raike-näpiit. kurustakain tjana-
 raaj'kie-naapien. ja kal ma liv tel män tjanatam raaj'kie-naapijt. kårustakajn tjana-
 reikänapainen. Ja kyllä minä olen sitonut reikänapaisia. Me sidoimme ompelulangalla.

tip. ja kalkai varoi årrot ja kähjtjat, aht ii miesse raike-napest jameh. idtjii
 tip. ja kalkaj vaaruoj årruot ja kieh'tjat, aht ij miessie raaj'kie-naapiest jaamieh.
 Ja täytyi olla varovainen ja seurata, ettei vasa kuole reikänapaisuuteen. Se ei

tat åpå julkii nala piesah, jus lii raike näpiin. tjurkait ai vertiimih tjanatit,
 ittjij taht åpå juolkij nala piesah, jus lij raaj'kie naapijn. tjudkajt aaj vier'htijmeh
 pääse edes jaloilleen, jos on reikänapainen. Meidän piti sitoa kiinni myös tjudka-vaatimet,

aht ieh kalkam nälkotit miesev. suöhpait tä idtjin tjanatih. täptjä lä jis, ku lä
 tjanatit, aht ieh kalkam niel'kuotit miesiev. suoh'paajt te ittjin tjanatih. tååp'tja le
 jotta ne eivät pitäsi vasaa nälässä. Vasansa jättäneitä vaatimia ei sidottu. Täptja on se, kun

erteka iktii tjalkak-miesest. ku svälle-vistev kuhtu miesse, så udtju
 jis, ku le ierhtieka(h) ak'tij tjaalkak-miesiest. ku sviel'lie-vistiev kuhtu miessie, så
 pariviikkoisen vasan kyljet ovat painuneet sisäänpäin. Kun vasa syö rahkasammalta,

tåptjav. svälle-viste lä tjahtse-viste, viste mii lie tjahtsen.

ååt'tju tååptjav. sviel'lie-vis'tie le tjahtsie-vis'tie, vis'tie mij lie tjahtsien.
 se saa tåptjan. Rahkasammal on vesisammalta, sammalta, joka on vedessä.

Lähteet**a) Käsikirjoitukset (ULMA = Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala)**

- CALLEBERG, C. A. Maskaurdialektens grammatik (ULMA 2860); Malmesjaurdialektens grammatik (ULMA 2966).
- NIKKINEN, JOUKO 1988. Ignác Halász lapin kielen tutkijana. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Säilytteillä Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisella laitoksella.
- RUONG, ISRAEL. Arjeploginsaamen muistiinpanot vuosilta 1937—1940, 1944 ja 1952 (ULMA 16330, 16331, 17966, 17966, 18354—18359 ja 18361 sekä Ruongin jättämä, arkiston pääluetteloon viemättömän aineiston n:ot 39, 46, 47, 92, 187—189, 191—193, 196, 213, 215, 217—219 ja numeroimattomat aineistot Stadieväxlingen, Pitelapska uppteckningar ja Texter från Arjeplog).
- WIKLUND, KARL BERNHARD. Pitelapska uppteckningar. (Uppsala universitetsbibliotek, K. B. Wiklunds efterlämnade papper C:b:40).

b) Äänitteet

- RUONG, ISRAEL. Arjeploginsaamelaiset äänitteet vuosilta 1939 ja 1967 (ULMA GR652—GR654, GR659—GR670, GR915A, GR935A, GR940B—GR942B, GR946B—GR947B ja Ruongin luetteloi-mattomat nauhat vuodelta 1967 n:ot 7, 8, 15, 25—27).

c) Painetut lähteet

- BERGSLAND, KNUT 1962. The Lapp dialects south of Lapland. — (Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila) SUST 125. — 1982. Sydsamisk grammatikk. Kristiansand.
- BERGSLAND, KNUT — HASSELBRINK, GUSTAV 1957. Sámiens lakkeme gárjá. Sydlapsk läsebok med grammatik och ordlista. (Svensk upplaga). Oslo.
- COLLINDER, BJÖRN 1938. Lautlehre des waldlappischen Dialektes von Gällivare. SUST 74. — 1953. Lapparna. Stockholm. — 1960. Comparative Grammar of the Uralic Languages. Uppsala. — 1965. An Introduction to the Uralic Languages. Berkeley — Los Angeles.

- FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen. Helsinki.
- GRUNDSTRÖM, HARALD 1946—1954. Lulelappsk ordbok på grundval av K. B. Wiklunds, Björn Collinders och egna uppteckningar 1—4. SkrULMA C:1. Lund — Uppsala.
- 1958. Lapska sånger I. Texter och melodier från svenska Lappland. Jonas Eriksson Steggos sånger. SkrULMA C:2¹. Uppsala.
- 1963. Lapska sånger II. Texter och melodier från svenska Lappland. Sånger från Arjeplog och Arvidsjaur. SkrULMA C:2². Uppsala.
- HALÁSZ, IGNÁCZ 1881. Svéd-lapp nyelvtan. — NyK 16.
- 1885. Svéd-lapp nyelv I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár. Budapest.
- 1885a. A svédországi lappok között. — Budapesti Szemle 41. Budapest.
- 1891. A svédországi lapp nyelvjárások. — NyK 22.
- 1892. Harmadik lappföldi útam. — Budapesti Szemle 70. Budapest.
- 1893. Svéd-lapp nyelv V. Népköltési gyűjtemény a Pite lappmark Arjepluogi egyházkerületéből. Budapest.
- 1896. Svéd-lapp nyelv VI. Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Budapest.
- HASSELBRINK, GUSTAV 1981—1985. Südlappisches Wörterbuch I—III. SkrULMA C:4. Uppsala.
- ITKONEN, ERKKI 1975. Eliel Lagercrantz 1894—1973. — FUF 41.
- 1976. Älteste Elemente der lappischen Volküberlieferung. — SUSA 74.
- KORHONEN, MIKKO 1974. Die Konjugation im Lappischen. II. SUST 155.
- LAGERCRANTZ, ELIEL 1924. Reise- und Forschungsbericht 1918 — 24. — FUF 16.
- 1926. Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog. SUST 55. Helsinki.
- 1939. Lappischer Wortschatz I — II. LSFU 6. Helsinki.
- 1957. Lappische Volksdichtung I. West- und südlappische Texte. SUST 112. Helsinki.
- 1963. Lappische Volksdichtung VI. Texte aus den see-, nord-, west- und südlappischen Dialekten. SUST 126. Helsinki.
- 1966. Lappische Volksdichtung VII. Sonographische Untersuchung lyrischer lappischer Volkslieder aus Karasjok und Enontekiö mit Noten und Erklärungen; Wörterverzeichnis; Sachregister; Schlusswort. SUST 141. Helsinki.
- LSFU = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki.

- MANKER, ERNST 1953. The nomadism of the Swedish Mountain Lapps. The siidas and their migratory Routes in 1945. Nordiska Museet. Acta Lapponica VII. Uppsala.
- 1968. Skogslapparna i Sverige. Nordiska Museet. Acta Lapponica XVIII. Uppsala.
- NORDBERG, ERIK 1970. Specimen Novi Testamenti lapponici. Svenska landsmål och svenskt folkliv B. 66. Stockholm.
- NyK = Nyelvtudományi Közlemények. Budapest.
- QVIGSTAD, J. K. 1893. Nordische Lehnwörter im Lappischen. — Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlingar for 1893 No. 1. Christiania (Oslo).
- 1901. Lappiske Plantenavne. — Nyt Magazin for Naturvidenskab. B. 39, H. III. Kristiania (Oslo).
- 1902. Lappiske Fuglenavne. — Nyt Magazin for Naturvidenskab. B. 40, H. III. Kristiania (Oslo).
- 1904. Lappiske Navne paa Pattedyr, Krybdyr og Padder, Fiske, Leddyr og lavere Dyr. — Nyt Magazin for Naturvidenskab. B. 42, H. IV. Kristiania (Oslo).
- 1925. Die lappischen Dialekte in Norwegen. — Oslo Etnografiske Museums skrifter. Bind 1. Hefte 1. Oslo.
- 1929. Lappiske eventyr og sagn IV. Instituttet for sammenlignende kulturforskning B:15. Oslo.
- 1929a. Sjøfennene i Nordland. Tromsø museums årskrifter. Humanistiska avdelning. 51:1. Tromsø.
- RENSLUND, LARS 1986. I samernas land förr i tiden. Piteå.
- RUONG, ISRAEL 1943. Lappische Verbalableitung dargestellt auf Grundlage des Pitelappischen. Uppsala.
- 1945. Studier i lapsk kultur i Pite lappmark och angränsande områden. — Svenska landsmål och svenskt folkliv 1943—1944. Stockholm.
- 1962. Der Name Arjeplog. — SUST 125. Helsinki.
- 1978. Harrok. Ett samiskt nybygge i Pite lappmark. — Kultur på karrig jord. Festschrift til Asbjørn Nesheim. Oslo.
- 1982. En sägen från Barturte i Arjeplog. — Fenno-ugrica Suecana 5. Uppsala.
- SkrULMA = Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ennen: Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala).
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.

- SAMMALLAHTI, PEKKA 1985. Die Definition von Sprachgrenzen in einem Kontinuum von Dialekten: die lappischen Sprachen und einige Grundfragen der Dialektologie. — Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 20. Dialectologia Uralica: Materialien des ersten internationalen Symposions zur Dialektologie der uralischen Sprachen 4.–7. September 1984 in Hamburg. Wiesbaden.
- SCHLACHTER, WOLFGANG 1958. Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie. LSFU 14. Helsinki.
- WICKMAN, BO 1959. Die lappischen Nomina auf Nom. Sing. *-es*. — Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulun julkaisu 17. (= Aarni Penttilä. Juhlakirja 5.VIII. 1959). Jyväskylä.
- 1964. A Lappish Tale from Arjeplog. — Lapponica. Studia Ethnographica Upsaliensia 21. Lund.
- WIKLUND, K. B. 1893. Die südlappischen Forschungen des Herrn Dr. Halász. — SUSA 11. Helsinki.
- 1901. Lärobok i lapska språket. Uppsala.
- 1914 & 1915 & 1919. Stufenwechselstudien. — Le Monde Oriental 7. & 9. & 13. Uppsala.
- 1915. Lärobok i lapska språket. (Andra reviderade upplagan) Uppsala.
- 1921. Lapparna. Eripainos: Västerbotten. Göteborg.
- 1928. Das lappische Verbaladverbium und einige andere Kasus des Verbalstammes. — Festschrift til rektor J. Qvigstad. Tromsø Museums Skrifter 2. Oslo.

Lyhenteet

A	Arvesin murre	NA	Pohjois-Arvesin murre
abess.	abessiivi	neg.	kieltomuoto, kielteinen
adv:li	adverbiaali	nom.	nominatiivi
akk.	akkusatiivi	obj.	objekti
akt.	aktio	opt.	optatiivi
attr.	attribuutti	part.	partisiippi
B	Barturten murre	perf.	perfekti
BA	Barturten—Arvesin sekamurre	pl.	monikko
Bj	Björkfjälletin murre	pluskv.	pluskvamperfekti
dem.	deminutiivi	pot.	potentiaali
du.	kaksikko, duaali	pred.	predikatiivi
elat.	elatiivi	prees.	presens
ess.	essiivi	pret.	preteriti
frekv.	frekventatiivi	progr.	progressiivinen
gen.	genetiivi	px.	omistusliite
ger.	gerundi	R	Rasjärtan murre
illat.	illatiivi	S	Svaipan murre
imp.	imperatiivi	sg.	yksikkö
inf.	infinitiivi	subit.	subitiivi
iness.	inessiivi	sup.	superlatiivi
kom.	komitatiivi	T	Tjiddtjakin murre
komp.	komparatiivi	verb.abess.	verbaaliabessiivi
mom.	momentaani	verb.adv.	verbaaliadverbi

Arjeploginsaamen puhuma-alue ja murteet

